

รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด และเอกสารงานวิจัย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล

4. สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิดทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ต่อไป

การนำเสนอผลการศึกษาวิจัยกรณีศึกษา

หลังจากวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยรายงานผลการวิจัย ด้วยการนำเสนอรายละเอียด (thick description) เพื่อสื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของเรื่องที่ศึกษา โดยนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

บทที่ 1 ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

บทที่ 2 ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลกับทุนชุมชนก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศ ไปสู่ ความทันสมัย

บทที่ 4 การปรับตัวของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลต่อผลกระทบของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

บทที่ 6 สรุปผลและข้อเสนอแนะ

บรรณานุกรม

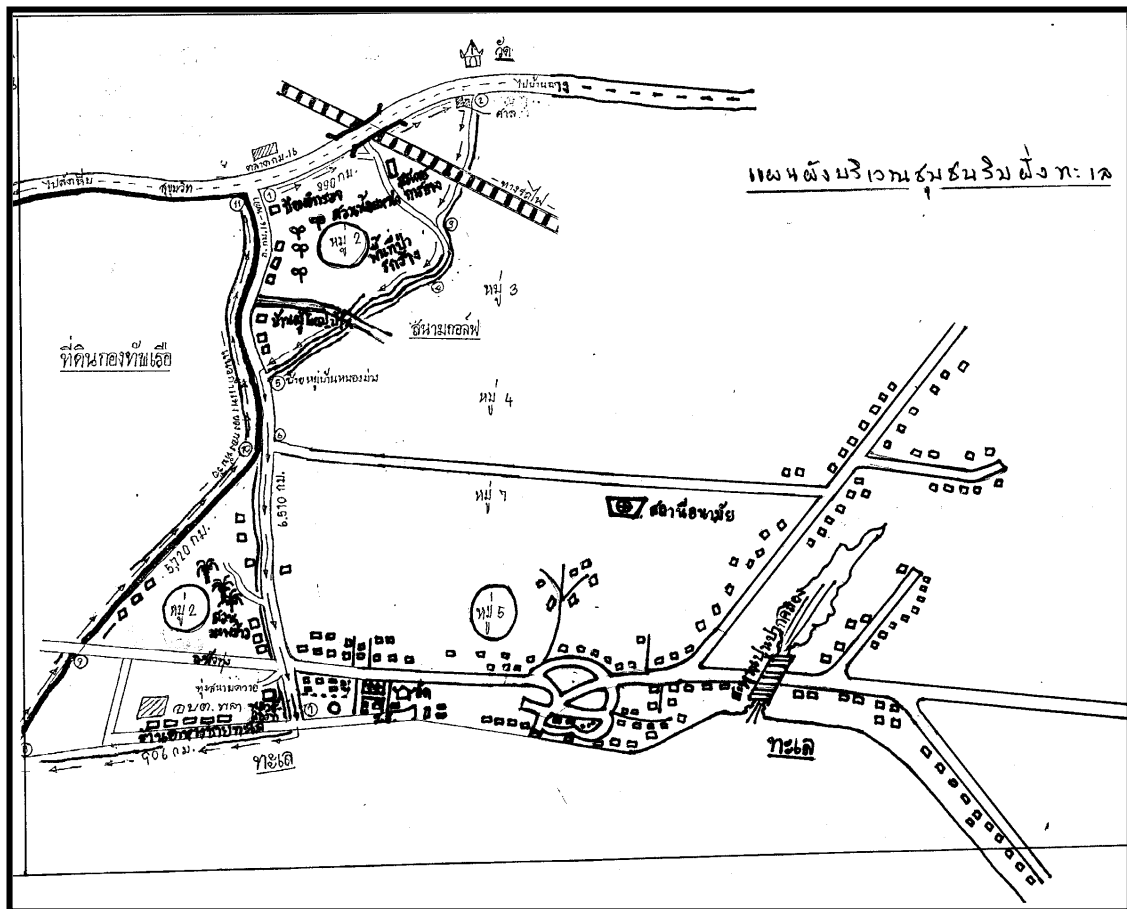
ภาคผนวก

บทที่ 2

ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บริบทของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล

ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล จัดเป็นชุมชนขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในจังหวัดที่ตั้งอยู่ทางฝั่งทะเลภาคตะวันออกของประเทศไทย ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีภูมิประเทศเป็นที่ราบสลับกับที่ดอนเหมือนลูกคลื่น พื้นที่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกเป็นที่ราบสลับภูเขา ลาดต่ำลงสู่อ่าวไทย ทางทิศใต้ ซึ่งเป็นชายฝั่งทะเล ยาวประมาณ 100 กิโลเมตร ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเป็นชุมชนขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของบริเวณชายฝั่งทะเลเหล่านี้ โดยประชากรส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนกระจุกตัวไปตามบริเวณชายฝั่งทะเล และมีที่ว่างเป็นจำนวนมากบริเวณห่างจากริมฝั่งทะเล ดังแผนผังการใช้ที่ดิน ดังนี้

ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล : จากอดีตสู่ปัจจุบัน

ประวัติของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลที่จะกล่าวถึงนี้ เป็นช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล จนถึงช่วงเวลาก่อนที่ประเทศจะพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ซึ่งจะเป็นช่วงเวลาระหว่างอดีตจนถึงช่วงก่อนการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504-2509 โดยช่วงเวลา เป็นช่วงเวลาที่ยาวนานของการก่อตัวและคงอยู่ของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมานานกว่า 150 ปี

เนื่องจากชุมชนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เป็นชุมชนขนาดเล็กในอดีต ไม่มีการจารึกเป็นหลักฐานเช่นเดียวกับชุมชนไทยทั่วไปในอดีต แต่สิ่งที่คนในชุมชนจดจำ จนเกือบจะถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นแห่งประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล คือ ความภาคภูมิใจของคนในชุมชนที่ครั้งหนึ่งในราวเดือน 12 ปีถุน พ.ศ. 2310 หลังจากที่ถูกกรุงศรีอยุธยาเสียเมืองแก่พม่า พระยาตาก หรือพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงยกทัพเรือออกจากเมืองจันทบุรี เลียบชายฝั่งทะเลตะวันออก เพื่อเดินทางไปกอบกู้กรุงศรีอยุธยาจากพม่า และแวะพักแรมและยกพลขึ้นบกบริเวณที่ตั้งของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในปัจจุบันนี้ ความภูมิใจของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลต่อการเสด็จเยือนของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ นอกจากจะปรากฏอยู่ในบทเล่าขานที่พ่อแม่เล่าสืบต่อกันมาสู่บุตรหลานอย่างภาคภูมิใจที่ครั้งหนึ่ง พระมหากษัตริย์ได้ทรงยกทัพผ่านมา และพักค้างแรมในหมู่บ้าน แล้วยังปรากฏศาลเพียงตาที่ตั้งอยู่บริเวณบ่อน้ำขนาดใหญ่ที่ถูกจัดสรรให้เป็นพื้นที่ส่วนรวมของคนในชุมชน และการหวงแหนรักษาไว้ด้วยประวัติศาสตร์บอกเล่า ที่กล่าวว่า บ่อน้ำแห่งนี้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดให้ทหารชุดขึ้นมาเพื่อใช้น้ำดื่มกิน ในช่วงที่ทรงตั้งค่ายอยู่ที่นี้ และบ่อน้ำแห่งนี้ก็กลายมาเป็นแหล่งน้ำดื่มสำคัญแห่งหนึ่งของคนในชุมชน ก่อนที่จะมีประปาเข้ามาในหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในอดีตเป็นหมู่บ้านที่มีครัวเรือนอาศัยอยู่ด้วยกันประมาณ 50 หลังคาเรือน ตั้งอยู่กลางป่าที่รายล้อมด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ ห่างจากชายทะเลไปทางทิศเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร บริเวณที่ชุมชนตั้งอยู่ มีพืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์แต่ อยู่มาปีหนึ่ง เกิดฝนแล้งผิดปกติ ทำให้บ่อน้ำที่ชาวบ้านขุดไว้กินไว้ใช้เกิดแห้งขอด ทำให้เกิดการระบาดของโรคคอตีบโรคขึ้นในหมู่บ้าน มีชาวบ้านเสียชีวิตไปในเวลาไล่เรี่ยกันเป็นจำนวนมาก หลายครัวเรือนจึงต้องอพยพตระเวนหาแหล่งน้ำที่พอจะนำมาประทังชีวิตได้ไปวันหนึ่งๆ โดยอพยพกระจัดกระจายกันไปคนละทิศละทาง บ้างก็อพยพขึ้นไปทางทิศเหนือ อีกกลุ่มหนึ่งอพยพลงมาทางทิศใต้ ส่วนอีก กลุ่มหนึ่งไปตั้งที่พักอาศัยปลูกบ้านเรือนที่ปากคลอง กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีประชาชนมารวมตัวกันมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ มีประมาณ 20 หลังคาเรือน ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

จากประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ที่มีพื้นที่ดินที่อยู่อาศัยอยู่ในป่าใหญ่ เมื่อเกิดภาวะฝนแล้ง จนคนในชุมชนเดิมต้องอพยพไปตั้งหลักแหล่งใหม่นั้น มีจำนวนคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้นที่อพยพมาอยู่ริมฝั่งทะเล ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงอาชีพดั้งเดิมของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ส่วนใหญ่จึงมีอาชีพด้านการเกษตรกรรมตามความรู้ที่คนในชุมชนเคยมีอยู่ในอดีต เช่น การทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ มากกว่าการประมง เพราะคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีความรู้และประสบการณ์เรื่องการประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรมมากกว่าการประมง

ทุนชุมชนของชุมชน

จากความเป็นมาของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล เมื่อสืบค้นไปถึงสภาพของชุมชนในช่วงก่อนที่ชุมชนจะก้าวเข้าสู่ยุคของการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาตั้งแต่การก่อตั้งชุมชนมาจนถึงช่วงก่อนที่จะมีการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) นั้น พบว่าในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมี**ทุนชุมชน** ซึ่งหมายถึง สิ่งที่คนในชุมชนนำมาใช้เพื่อการดำรงชีวิตเพื่อการดำรงอยู่ของทั้งตนเอง ครอบครัวและของชุมชน ซึ่งอาจจะจะเป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่คนสร้างสรรค์ หรือเก็บเกี่ยวมาจากธรรมชาติ ซึ่งอาจจะแบ่งประเภทของทุนชุมชนได้เป็นหลายมิติ (นภาพรณ์ หะวานนท์ , 2546) แต่ในที่นี้ขอสรุปเป็นมิติที่สำคัญ 2 ด้าน คือ ทุนธรรมชาติ และ ทุนทางสังคม ซึ่งขอกล่าวถึงรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ทุนธรรมชาติในชุมชน

การศึกษาเรื่องทุนธรรมชาติในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล เป็นการศึกษาเพื่อสะท้อนถึงสภาพสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และทรัพยากรในพื้นที่ของชุมชนซึ่งทำให้คนในชุมชนสามารถดำรง อยู่ได้

ที่ตั้งของชุมชน

บริเวณที่เป็นชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในปัจจุบันนี้ อดีตเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จากสภาพของชุมชนที่ตั้งอยู่ในชนบทห่างไกลจากเส้นทางคมนาคม เพราะช่วงนั้นยังไม่มีทางตัดถนนใหญ่ผ่านบริเวณนี้ แต่คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลก็มีความเป็นอยู่ที่สงบสุข และสามารถพึ่งพา ตนเองได้ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีทุนทางธรรมชาติ อุดมสมบูรณ์

เมื่อศึกษาจากประวัติความเป็นมาของชุมชน จากเอกสารและคำบอกเล่าของผู้อาวุโส และผู้นำชุมชน พบว่า ทุนทรัพยากรในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลซึ่งรวมถึง ที่ดินทำกิน แหล่งน้ำ

ปาไม้ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำในทะเล และการมีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศหลายแบบ เช่น ที่ราบ ภูเขา ชายทะเล ทำให้ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล มีทุนทางธรรมชาติที่หลากหลาย เช่น

ปาไม้ เนื่องจากบ้านริมฝั่งทะเลในอดีต เป็นชุมชนขนาดเล็กที่ตั้งอยู่กลางป่า ที่ผู้นำชุมชนเรียกว่าเป็น **ป่าดงดิบ** หรือมี **ป่าประจำหมู่บ้าน** ซึ่งน่าจะหมายถึง ความเป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ที่คนในชุมชนสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่ามาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่มได้ เพราะในป่าใกล้หมู่บ้านจะมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ทุกชุมชน ปาไม้จึงเป็นเสมือนแหล่งอาหารแหล่งใหญ่ของคนในชุมชน และเป็นสิ่งที่คนในชุมชนจะนำไปแลกเปลี่ยนเพื่อเป็นทุนเงินตราได้ เพราะจากการที่ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในอดีต มีถิ่นที่อยู่ในบริเวณป่าใหญ่แห่งนี้ ได้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างเต็มที่ ทั้งโดยการตัดไม้ไปขาย และการเผาถ่านเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและเพื่อจำหน่าย ทำให้ป่าไม้ลดความอุดมสมบูรณ์ลง ความเปลี่ยนแปลงของป่าไม้ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ปรากฏชัดเจนจากผู้อาวุโสในชุมชนท่านหนึ่ง ที่มีอายุประมาณ 55 ปี ที่เล่าว่า

“...สมัยก่อนพื้นที่แถวนี้เป็นป่าทั้งนั้นแหละ ผมเกิดมามันก็ยังเป็นป่า แต่เป็นป่าเสื่อมโทรมแล้ว คนแถวนี้แต่ก่อนทำมาหากินแบบทำไร่ ทำสวน...”

ที่ดิน ด้วยความที่บ้านริมฝั่งทะเลในอดีตยังมีทุนชุมชนทางด้านเศรษฐกิจอยู่มาก โดยเฉพาะที่ดิน การจับจองที่ดินจึงทำได้โดยง่าย โดยคนที่จองที่ดินจะใช้วิธีเดินตรงไปในที่ดินที่ตนเองต้องการตามทิศทางที่กำหนดไว้ แล้วใช้มีดฟันเป็นทางไป เรียกว่า **เจาะทาง** พอคนอื่นเห็นว่าที่ดินบริเวณนี้ มีคนจับจองแล้ว ก็จะไปหาที่เจาะทางใหม่ ตรงไหนที่เจาะลำบากก็จะเว้นไว้ไปเจาะที่ใหม่ต่อไป ทำให้ทางเดินในป่าคดเคี้ยวไปมาไม่เป็นทางตรง ดังที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งเล่าถึงวิธีการจับจองที่ดินนี้ว่า

“...พอคนอื่นเขาเห็นแล้วว่ามีคนเจาะแล้ว เค้าก็จะไปเอาที่ยังไม่มี แล้วอาณาเขตก็ติดต่อกันไปเรื่อย ตรงที่เจาะได้ ตรงไหนเจาะลำบากเขาก็ไม่เอา เช่นที่เลี้ยวโค้งบ้าง อะไบบ้าง เพราะฉะนั้นสภาพพื้นดินที่นี่จึงไม่เป็นทางตรง...”

ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของผู้นำชุมชนอีกท่านหนึ่งที่เล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินในสมัยก่อนไว้ว่าสามารถย้ายที่ดินทำไร่เลื่อนลอยได้ตลอดเวลา แม้ว่าจะได้จับจองเป็นที่ดินทำกินแล้ว ก็ยังสามารถไปจับจองที่ดินผืนใหม่ได้อีก หรือถ้าจับจองที่ดินไว้กว้างขวางหากมีคนมาขอแบ่งปันก็จะให้กันได้ง่ายตาย ดังนี้

“...สมัยนั้นคล้ายๆ กับแม้วดอย คือ เลื่อนลอย คือที่ดินมันเยอะแยะ เราทำตรงนี้ที่สองที่ ไม่ชอบใจก็ย้ายหมู่บ้าน เราไปหาเอาใหม่เหมือนแม้วปัจจุบัน ไร่เลื่อนลอยสมัยนั้น มันง่ายจริงๆ คือจะทำตรงไหนก็ไปจับจองเอา บางทีอาจารย์ทำอยู่ถ้ามากนัก ผมไปขอแบ่งก็ให้ มันไม่มีราคาค่างวดเหมือนสมัยนี้...”

แหล่งน้ำ ในอดีตบ้านริมฝั่งทะเลมีแหล่งน้ำที่ใช้บริโภคร่วมกันทั้งชุมชน โดยถ้าเป็นน้ำดื่ม จะใช้น้ำจากบ่อน้ำขนาดใหญ่ 2 บ่อ ข้างสวนสนในหมู่บ้านที่เรียกว่าบ่อศิลาแลง ซึ่งแต่ละบ้านจะต้องไปหาน้ำมาใส่ตุ่มไว้ คุณภาพของน้ำทั้ง 2 บ่อนี้ใสเหมือนกับน้ำฝน มีรสจืด จึงใช้ดื่มกินได้ ส่วนแหล่งน้ำธรรมชาติอีก 2 แหล่ง ที่ใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับการเพาะปลูกและจับสัตว์น้ำ คือ หนองน้ำที่บ้านหนองม่วง ซึ่งเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ มีน้ำที่มองดูคล้ายเป็นสีเขียว และหนองน้ำอีกแห่งหนึ่งที่เรียกว่า คลองลึก

สัตว์ป่าและสัตว์น้ำ ในป่าใกล้บ้านริมฝั่งทะเลสมัยก่อน มีสัตว์ป่าขนาดใหญ่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ช้าง เสือ วัว กระทิง เก้ง ซึ่งคนในชุมชนสามารถจับมากินเป็นอาหารได้ ความอุดมสมบูรณ์ของป่าทำให้บางครั้งมีสัตว์ป่าเข้ามาวิ่งในหมู่บ้าน นอกจากนี้ เนื่องจากบ้านริมฝั่งทะเลมีพื้นที่ติดกับชายฝั่งทะเลเป็นแนวยาว ทะเลจึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ซึ่งชาวบ้านสามารถหาปู ปลา ปลาหมึก เคย จากทะเลได้ ด้วยการใช้อุปกรณ์จับสัตว์น้ำอย่างง่าย ๆ เช่น เบ็ด ลอบ ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำนี้ ปรากฏดังคำบอกเล่าจากผู้นำชุมชนท่านหนึ่งว่า

“...ไม่ต้องไปไหนเลย แค่อะไรที่พอกินแล้ว...” หรือ “...พวกหอยพวกอะไรนี่ เวลานั้นล่องมีหินเราไปจับตามหิน พวกปู พวกปลา พวกหอย ไปจับเดียวเดียวได้เป็นตะกร้า...”

จากทุนธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในอดีต ทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่สงบสุข เป็นชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาคนจากนอกชุมชน แม้ในยามเจ็บป่วยก็จะมีพระหรือหมอที่ให้การรักษาผู้ป่วยด้วยแนวทางแพทย์แผนโบราณ ส่วนการคมนาคม แม้จะไม่มีถนนที่สะดวกสบาย แต่ในช่วงนี้คนในชุมชนติดต่อไปมาหาสู่กันด้วยการเดินเท้า และขนส่งสิ่งของด้วยเกวียน ซึ่งแม้จะไม่ให้ความสะดวกในการติดต่อกัน แต่ก็นับว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะการเดินทางด้วยเท้าและเกวียน ทำให้การลำเลียงทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ไปสู่สังคมภายนอกเป็นเรื่องที่ยาก ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งที่ทุนธรรมชาติในชุมชนยังคงอยู่คู่กับชุมชน และทำหน้าที่หล่อเลี้ยงคนในชุมชนให้ดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข

ทุนทางสังคมในชุมชน

ทุนทางสังคม เป็นทุนที่สำคัญอย่างหนึ่งสำหรับชีวิตคนในสังคมทั่วไป โดยเฉพาะในชนบทของไทย เพราะคนเราไม่ได้ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยทุนธรรมชาติเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังต้องพึ่งพา พึ่งพิง และอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนเดียวกันตามระบบเครือญาติ คนบ้านเดียวกัน คนนับถือผีเดียวกัน คนพูดภาษาเดียวกัน และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับนอกชุมชนที่มีความเกี่ยวพัน เกื้อกูลและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มิติของทุนทางสังคมมีความกว้างขวางหลากหลายมิติ ประกอบด้วยระบบคุณค่า ความสัมพันธ์ และความรู้ของชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนล้วนแตกต่างกันออกไปอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับวิถีการผลิตและวิถีดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ ความเปลี่ยนแปลง และความเสื่อมถอยไปตามยุคสมัย โดยแบ่งออกเป็น ทุนทางวัฒนธรรมประเพณี ทุนความรู้ในการทำมาหากินและ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางสังคมในชุมชน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการมีผู้นำชุมชนที่ดี ดังนี้

ทุนทางวัฒนธรรมประเพณี

ทุนทางสังคมที่มีการพูดถึงมากในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล คือ ทุนทางด้านวัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะในเรื่องของประเพณีตามเทศกาลที่สำคัญ เช่น

สงกรานต์ เป็นเทศกาลขึ้นปีใหม่ซึ่งคนในชุมชนจะทำบุญร่วมกันเล่นน้ำและเล่นลูกช่วง ซึ่งเล่นเป็นกลุ่มเปิดโอกาสให้ชายหญิงได้เล่นร่วมกัน โดยการปาลูกช่วงใส่ฝ่ายตรงกันข้าม ลูกช่วงจะทำจากผ้าขาวม้าหรือผ้าผืนใหญ่ที่นำมาปั่นให้กลม มีหางนิดหน่อย เวลาเล่นจะแยกผู้เล่นเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ถ้าฝ่ายชายโยนผ้าไปให้ฝ่ายหญิง หากฝ่ายหญิงรับได้ ขว้างกลับไปโดนฝ่ายชายคนไหน ถือว่าคนนั้นตาย ต้องมีการไถ่ตัวด้วยเหล้าหรืออาหาร หรือถูกจับตัวไปทำโทษให้ รำวง เป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนาน บางครั้งเล่นกันถึง 7 วัน 7 คืน ในช่วงสงกรานต์ งานสงกรานต์จึงเป็นงานใหญ่อีกงานหนึ่งในชุมชน และถือเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน โดยในงานจะจัดให้มีการละเล่นต่างๆ เช่น มวยทะเล รำวงย้อนยุค แข่งเรือกลองยาว

ลอยกระทง ถือเป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เพราะเป็นการลอยกระทงที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่น คือ ลอยกระทงในทะเล

นอกจากนี้ ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีการทำหัตถกรรมประเภทเครื่องจักรสานเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ชะลอม ซึ่งนำมาใช้ในการบรรจุผลไม้และสิ่งของ เพราะมีไม้ไผ่อุดมสมบูรณ์

ทุนความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากิน

การทำมาหากินของคนชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในอดีต เมื่ออยู่ที่ถิ่นเดิมซึ่งเป็นที่ดิน คือ การทำนา ทำไร่ ประมง และปลูกพืชล้มลุกไว้กินเอง เมื่อย้ายมาอยู่ที่หมู่บ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งติดกับทะเลชาวบ้านก็เรียนรู้วิชาชีพการทำประมงและการต่อเรือ โดยการโค่นต้นไม้ใหญ่ๆ มาขุดเป็นเรือแจวบ้าง เรือพายบ้าง ออกไปใช้เบ็ดตกปลาเป็นอาหาร เมื่อเหลือจากการกินก็แจกจ่ายแบ่งปันกันภายในหมู่บ้าน ต่อมาจึงเริ่มใช้เรือใบแทนเรือพายและเรือแจว ทำให้คนออกไปหากินได้ไกลฝั่งมากขึ้น หลังจากนั้นจึงเริ่มพัฒนาจากการใช้เบ็ดตกปลา มาทำลอบและทำอวน ขนาดเล็ก ซึ่งเป็นอาชีพที่คนในหมู่บ้านต้องใช้ความรู้ในการทำประมงพอสมควร ต่อมาภายหลังอาชีพของคนในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง คือ เปลี่ยนแปลงอาชีพจากการทำนา ทำไร่ ไปเป็นประมง ค้าขายตามชายฝั่งทะเล และรับจ้างตัดไม้หรือสร้างบ้าน ตามความถนัด ดังที่ผู้อาวุโส ในชุมชนท่านหนึ่งเล่าว่า

“... ประมงนี่มันเป็นส่วนหนึ่ง ประมงนี้เป็นลักษณะของคนที่มี
ความรู้เรื่องประมง ก็จะไปเป็นประมง อีกส่วนหนึ่ง พวกที่ไม่ได้มาจากปาก
น้ำ พวกนี้จะฝีมือช่างไม้ ก่อสร้างก็จะรับจ้าง สร้างบ้าน ตัดไม้เลื่อยไม้ในป่า
มาทำบ้านอะไรอย่างนี้ นั่นก็เป็นส่วนหนึ่ง ใครมีความถนัด ทางไหน ใครจะ
ทำสวนทำนาทำไร่ก็เอา ก็ทำกันไป...”

เมื่อคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลย้ายมาอยู่ในที่อยู่อาศัยในปัจจุบันนี้ ก็ได้รับความรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตจากทะเล ซึ่งกลายมาเป็นเครื่องปรุงรสอาหารประเภทกะปิและน้ำปลาของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลโดยแทบทุกบ้านจะมีความรู้เรื่องการทำกะปิและน้ำปลาสามารถทำกินเองได้ นอกจากนี้ จากการที่คนในชุมชนส่วนหนึ่งยังประกอบอาชีพการทำสวน ซึ่งได้แก่ สวนมะม่วง จึงมีการนำมะม่วงสุกที่แก่จัดขายไม่ได้แล้วมาจัดทำเป็นมะม่วงแผ่นเพื่อจำหน่าย ความรู้เรื่องการทำมาหากินของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ได้แก่

การทำกะปิ

กะปิเป็นส่วนประกอบของอาหารไทยอย่างหนึ่งที่นิยมมาแต่สมัยโบราณในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีการทำกะปิตามแหล่งผลิตในหมู่บ้านหลายแห่ง เนื่องจากคนในชุมชนส่วนหนึ่งยังมีอาชีพประมงขนาดเล็ก และมีวิธีการผลิตที่ไม่ซับซ้อน มีการสอนวิธีการทำกะปิในโรงเรียนอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำกะปิ ได้แก่ ถังหรือหม้อขนาดใหญ่ ครก สาก

วิธีการทำกะปิเริ่มต้นจากการนำเกลือและเคย ซึ่งเป็นสัตว์น้ำตัวเล็ก ๆ มีลักษณะคล้ายกุ้งมาคลุกเคล้าให้เข้ากับเกลือด้วยอัตราส่วน เคย ประมาณ 10 กิโลกรัม ต่อ เกลือ 1-5 กิโลกรัม หมักทิ้งไว้ 1 คืน นำเคยที่หมักไว้แล้วมาตากแดด ถ้าแดดจัดมาก ตากไว้ประมาณ 1 วัน แดดไม่จัดอาจตากไว้ 1-2 วัน ดูจนเคยแห้งสนิท แต่ส่วนใหญ่นิยมตากแดดเดียว ในวันที่แดดจัด หลังจากนั้นนำเคยที่ตากไว้จนแห้งสนิทแล้วนั้นมาใส่ครกตำให้ละเอียด โดยต้องตำไปเรื่อย ๆ จนเคยและเกลือคลุกเคล้าเป็นเนื้อเดียวกันแล้ว นิยมเก็บใส่ไหหรือขวดโหลที่มีฝาปิดมิดชิด กะปิอยู่ในร่ม ต้องเอาไว้ในร่มตากแดดไม่ได้ เพื่อป้องกันไม่ให้แมลงวันมาไข่ ซึ่งจะทำให้กะปิเป็นหนอน หลังจากนั้นเก็บไว้ประมาณ 3-4 เดือน จึงจะนำมารับประทาน ราคาจำหน่ายประมาณกิโลกรัมละ 100 บาท

เคล็ดลับ ของการทำกะปิให้มีรสชาติดี คือ การเลือกใช้เคยกินทราย ไม่ใช่เคยกินดิน เพราะจะทำให้กะปิมีสีดำ รสชาติไม่อร่อย และถ้าจะเก็บกะปิไว้บริโภคนานๆ ต้องกดกะปิให้แน่นเป็นเนื้อเดียวกัน ไม่ให้มีช่องอากาศข้างใน และกดข้างบนเนื้อกะปิให้เรียบใช้เทียนละลายปิดให้มิดจะทำให้สามารถเก็บกะปิไว้ได้เป็นปี กะปิของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเป็นกะปิที่มีชื่อเสียง ดังที่ ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งพูดว่า

“...กะปินี้ไม่มีคำว่าขายไม่ได้หรอกของบ้านริมฝั่งทะเล.”

การทำน้ำปลา

การทำน้ำปลาและกะปิกันว่า

เป็นผลิตภัณฑ์คู่กันและเป็นผลิตภัณฑ์ประจำ
จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกแห่งนี้ ในบ้าน
ริมฝั่งทะเล เดิมมีการทำน้ำปลาไว้กินเองในแต่ละ
บ้าน ต่อมาเมื่อเศรษฐกิจดีมีนักท่องเที่ยวเข้ามา
ในหมู่บ้านมาก จึงมีการทำน้ำปลาขายนักท่องเที่ยว
ครั้งมีโรงงานอุตสาหกรรมน้ำปลาเกิดขึ้น การทำ
น้ำปลาในชุมชนจึงเริ่มลดน้อยลง แต่ก็ยังมีแหล่ง
ผลิตน้ำปลาที่ได้มาตรฐานในชุมชนอยู่ 2 แห่ง
และมีกลุ่มแม่บ้านที่รวมกลุ่มกันทำน้ำปลาจำหน่าย

โอ่งหมักน้ำปลาและที่กรอง

การทำน้ำปลาจะเริ่มต้นที่การเลือกปลาที่จะใช้ทำน้ำปลา ซึ่งส่วนมากจะใช้ปลาได้ตัน
(ปลากระตัก) ปลาหลังเขียว (ปลาสันเขียว) ปลาสร้อย ปลาชิว และเกล็ดเม็ด ราคาปลา
เหล่านี้ในปัจจุบันประมาณกิโลกรัมละ 7 บาท ในแหล่งประกอบการซึ่งเป็นแหล่งทำน้ำปลา
ขนาดเล็ก ใช้ปลาใน การทำน้ำปลาประมาณ 5,000-10,000 ตัน โดยต้องสั่งปลามาจากแพ
ปลาที่สมุทรสาคร แล้วนำปลามาเคล้ากับเกลือ ในอัตราส่วนปลา 150 กิโลกรัม ต่อเกลือ 60
กิโลกรัม หรือสูตร ปลา : เกลือ 3 : 1 หรือ 5 : 1 แต่ต้องให้เค็มไว้ก่อน น้ำปลาจะได้ไม่เสียง่าย
ส่วนเกลือที่เลือกใช้จะเป็นเกลือแกละชลบุรี เพราะเป็นเกลืออ่อน ละลายง่าย (เกลืออ่อน หมายถึง
ถึง เกลือที่ทำใหม่ทิ้งไว้ไม่นาน)

จากนั้นจึงนำปลาที่เคล้าเกลือแล้วจึงบรรจุลงในภาชนะที่มีฝาปิดมิดชิดเช่นโอ่งหรือถัง
ซีเมนต์ปิด ไข่ไม้ขีดให้ปลาจม เปิดฝาให้ส่วนผสมถูกแดด แต่ต้องระวังไม่ให้น้ำเข้าไปผสมกับ
น้ำปลา เพราะจะทำให้ น้ำปลาเสีย หมักเก็บไว้ประมาณ 6 เดือน ถ้าหมักนานกว่า 6 เดือน
สีน้ำปลาจะเข้มไม่สวย และน้ำปลาที่ได้จะมีรสชาติเค็มเกินไปไม่อร่อย แต่ในเวลา 6 เดือน นี้
ต้องหมั่นเปิดฝาให้ส่วนผสมถูกแดดอยู่เสมอ หลังจาก 6 เดือน น้ำปลาที่หมักไว้จะมีส่วนที่เป็น
น้ำกับส่วนที่เป็นกากตกตะกอนอยู่ ตักส่วนที่เป็นน้ำปลาออกมาใส่ภาชนะไว้ 1 คืน แล้วกรอง
ด้วยผ้าขาวบาง จนน้ำปลาใสขึ้นจึงบรรจุใส่ขวดหรือภาชนะอื่น น้ำปลาที่ใสเรียกว่าน้ำปลาน้ำ
1 ส่วนน้ำปลาน้ำ 2 เป็นน้ำปลาที่ได้จากการนำกากน้ำปลาหมักกับน้ำเกลือประมาณ 2 เดือน
เป็นน้ำปลาผสมรสชาติจะด้อยกว่าน้ำปลาหนึ่งและมีราคาถูกกว่ากันครึ่งหนึ่ง กากน้ำปลาที่
เหลือนำไปเป็นอาหารปลาและปุ๋ยใส่ต้นไม้ได้ ปกติ น้ำปลาที่มีคุณภาพจะใช้ส่วนผสม คือ ปลา

กับเกลือเท่านั้น ไม่ใส่น้ำตาล ผงชูรส หรือสารกันบูด ดังขั้นตอนการทำน้ำปลาพอสังเขป หลังจากการนำปลามาเค็มเกลือแล้ว ดังนี้

สรุปขั้นตอนการทำน้ำปลา

1. นำปลาใส่ตันหรือปลากะตัก ปลาหลังเขียวหรือปลาสันเขียว ปลาสร้อย ปลาชิว ที่จะใช้ทำน้ำปลาที่เค็มเกลือเรียบร้อยแล้ว หมักในโอง ปิดฝาให้มิดชิด
2. หมักไว้นานประมาณ 6 เดือน ระหว่างที่หมักต้องหมั่นเปิดฝาโองให้ส่วนผสมถูกแดดอย่างสม่ำเสมอ
3. กรองน้ำปลาในโองด้วยตะแกรง ตักออกใส่ภาชนะทิ้งไว้ 1 คืน
4. กรองด้วยผ้าขาวบางจนน้ำปลาใสจะได้น้ำปลาน้ำหนึ่ง นำไปบริโภคหรือจำหน่ายได้

เคล็ดลับ เคล็ดลับของการทำน้ำปลา คือ ต้องเลือกใช้น้ำปลาใต้ต้นเป็นวัตถุดิบ เพราะปลาใต้ต้นถือว่าเป็นปลาที่ใช้ทำน้ำปลาให้รสชาติดีที่สุดและเลือกภาชนะที่ใช้บรรจุน้ำปลาที่แห้งสนิทไมเช่นนั้นน้ำปลาจะมีสีดำ มีตะกอน รสชาติเปลี่ยนไป

การทำน้ำปลาจำหน่ายจะมีการควบคุมคุณภาพโดยกระทรวงอุตสาหกรรมและกระทรวงสาธารณสุข รวมทั้งมีตรากลุ่มพัฒนาชุมชนจังหวัดเพื่อรับรองคุณภาพของการผลิตน้ำปลาใน แต่ละชุมชน โดยผู้ประกอบการซื้อซื้อฉลากรับรองมาตรฐานนี้มาติดที่ขวดน้ำปลาได้ในราคา ร้อยละ 60 - 70 บาท และผู้ผลิตน้ำปลาส่วนหนึ่งจะได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพัฒนาจังหวัด

การทำมะม่วงแผ่น

การทำมะม่วงแผ่นเป็นอาชีพที่คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลส่วนหนึ่งทำขึ้นเพื่อแปรรูปมะม่วงสุกงอมที่จำหน่ายไม่ได้แล้วให้เป็นมะม่วงแผ่นสามารถเก็บไว้รับประทานได้นาน สามารถเพิ่มเวลาในการขายให้มากขึ้น การแปรรูปมะม่วงเป็นมะม่วงแผ่นเกิดจากการที่ ชาวสวนมะม่วงทำสวนโดยใช้ปุ๋ยชีวภาพทำให้ได้ผลผลิตมาก จนจำหน่ายไม่ทันและขายไม่ได้ราคา วิธีการทำมะม่วงแผ่น เป็น

วิธีที่ทำมานานแต่ครั้งปู่ย่าตายาย คือ การนำมะม่วงสุกงอมมาปอกเปลือก หั่นเนื้อมะม่วงเป็นชิ้นเล็ก ๆ ปั่นด้วยเครื่องปั่นจนละเอียด เคี่ยวโดยใช้ไฟจากฟืน อ่อน ๆ คอยชิมรส หากอ่อนหวาน เติมน้ำตาลและเกลือเล็กน้อย พอได้ที่ นำไปเทใส่ถาด แล้วตักมาหยอดเป็นแผ่นวงกลมเล็กๆ พอดีคำ ตากทิ้งไว้ประมาณ 1 วัน จึงลอกเก็บไว้ขายเป็นกิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละประมาณ 100-120 บาท โดยมะม่วงสุก 100 กิโลกรัมจะทำมะม่วงแผ่นได้ประมาณ 10 กิโลกรัม ซึ่งจากแหล่งที่ไปสัมภาษณ์พบว่า ในเดือนที่มะม่วงสุกงอมสามารถทำมะม่วงแผ่นได้ประมาณ 150 กิโลกรัมหรือประมาณ 15,000 บาท ต่อ 1 ฤดูกาล ราคาขายมะม่วงแผ่นนี้เมื่อเทียบกับการนำมะม่วงดิบไปขาย ซึ่งได้ฤดูกาลละประมาณ 100,000 บาท นับว่าเป็นราคาที่ต่ำกว่าราคามะม่วงแผ่น แต่ก็เป็นการนำวัตถุดิบที่ขายไม่ได้แล้วมาแปรรูปให้มีมูลค่าเพิ่มและขยายระยะเวลาในการขายออกไป

การตากมะม่วงแผ่น

ในการทำมะม่วงแผ่น บางครั้งอาจได้มะม่วงแผ่นสีดำ **เคล็ดลับ**ในการทำมะม่วงแผ่น คือ ต้องนำมะม่วงดิบมาป็นใส่รวมไปกับมะม่วงสุกเล็กน้อยและกวนในกะทะทองหรือกะทะ แสตนเลสเพื่อไม่ให้มะม่วงที่กวนดำ ส่วนสูตรการทำ ไม่มีความแน่นอนชัดเจนขึ้นอยู่กับชนิด และจำนวนของมะม่วง เพราะถ้ามะม่วงที่นำมาทำเป็นมะม่วงที่มีรสหวานอยู่แล้ว เช่น อกร่อง น้ำดอกไม้ ซึ่งหวานมาก อาจจะไม่ต้องเติมน้ำตาลเลยหรือต้องใช้มะม่วงเปรี้ยวผสมเข้าไปด้วยเพื่อให้มีรสชาติดีขึ้น มะม่วงแผ่นที่ทำจึงมี 2 ชนิด คือ ชนิดหวานและหวานอมเปรี้ยว การทำมะม่วงแผ่นในปริมาณมะม่วงสุกหนึ่งร้อยกิโลกรัมได้มะม่วงแผ่น 10 กิโลกรัมนี้ จะใช้เวลาประมาณ 2 วัน และส่งไปจำหน่ายบริเวณหาดบางแสน และชายหาดในหมู่บ้าน ซึ่งสามารถเก็บไว้ได้นาน

การทำปลาเค็ม

เป็นการแปรรูปผลผลิตอย่างหนึ่ง ปลาที่นำมาทำปลาเค็มถ้าเป็นปลาทะเลจะใช้ปลา หางแข็ง ส่วนปลาน้ำจืดใช้ปลาช่อน โดยก่อนที่จะนำไปตากแดดต้องทำความสะอาดปลา โดย ครัวหักเหงือกปลา เอาไส้ออก เป็นอาหารเลี้ยงเบ็ดหรือไก่ แล้วผสมน้ำที่ใช้แช่ปลาในอัตราส่วน เกลือ 2 กิโลกรัม ต่อน้ำประมาณ 30 ลิตร ตีน้ำให้เกลือละลายเข้ากันดีแล้ว นำปลาแช่ทิ้งไว้ 1 คืน ตอนเช้านำไปตาก โดยใช้กระดาดขึงหุ้มปลาไว้ เพื่อให้คงสภาพเดิม ตากแดดทิ้งไว้ ช่วง บ่ายประมาณ 3 โมง ก็เก็บไปจำหน่าย โดยทั่วไปก่อนตากปลา ผู้ผลิตจะสังเกตก่อนว่า จะไม่มี ฝนตกมาในช่วงเที่ยงหรือก่อนเที่ยง ถ้าคาดว่าจะมีฝนตกก็จะเลื่อนไปตากปลาที่หมักไว้ในวัน ต่อไป สำหรับผู้ทำปลาเค็มที่สัมภาษณ์จะทำปลาเค็มขายวันต่อวัน และกู้เงินกองทุนเพื่อมาซื้อ ปลาหมูนเวียนกันจำหน่าย

นอกจากอาชีพเหล่านี้แล้ว คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลส่วนหนึ่งยังมีอาชีพเป็นนัก ธุรกิจประกอบกิจการส่วนตัว เช่น ค้าขาย ทำกิจการน้ำดื่ม และเลี้ยงสัตว์ประเภทไก่ ปลา เป็ด ซึ่งผู้กู้เงินกองทุนมักจะใช้ในการประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ เพื่อให้มีเงินทุนซื้ออาหารสัตว์มาตุ๋น ไข่ และมีกลุ่มแม่บ้านที่แปรรูปผลผลิตประเภทอาหารออกจำหน่าย โดยไม่ได้กู้เงินจากกองทุน หมู่บ้าน เช่น การทำปลายอด ข้าวเกรียบปลา ซึ่งพัฒนากรอำเภอจะมาช่วยสอนให้ทำ ส่วนผลิตภัณฑ์ที่ได้จากทะเลนอกจากทำกะปิ น้ำปลาแล้ว ส่วนหนึ่งก็ทำปลาหมึกแห้ง หรือทำปลา ข้าวสารตากแห้ง

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางสังคมในชุมชน

ชุมชนและโรงเรียน ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีโรงเรียนประจำตำบลขนาดใหญ่ตั้งอยู่ เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่ง

ชาติ มีนักเรียนตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีนักเรียนทั้งหมด 500 กว่าคน ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2478 ผู้บริหารโรงเรียนคนปัจจุบันทำงานที่โรงเรียนนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 จนถึงปัจจุบัน จึงเป็นผู้ที่รู้จักประวัติชุมชนและคนในชุมชนเป็นอย่างดี เป็นเสมือนผู้บันทึกประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในชุมชน เป็นผู้นำชุมชนที่สามารถว่ากล่าว ตักเตือนคนในชุมชนได้ เช่นที่ท่านเล่าว่า

“...ผมจะคอยดูคอยดูกันอยู่ เพราะเราถือว่าเราคนโตที่นี่เหมือนกัน
เราก็ต้องเฮ้ย จะพูดจะจกกับใครก็ควรให้ความเคารพเขาบ้าง อย่างน้อยจะ
ทำอะไรอย่าให้มัน เกินงาม อะไรมันควรทำให้มันดีก็ควรทำ...”

บทบาทของโรงเรียนในบ้านริมฝั่งทะเลจึงเป็นแหล่งที่ให้การศึกษากับคนในชุมชน และเป็นฝ่ายประสานงานระหว่างกลุ่มคนในชุมชน

การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในอดีตเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในชุมชน เช่น ที่ดิน อาหาร นอกจากนั้นการคมนาคมที่ยังไม่สะดวก ทำให้เกิดความเกะเกี้ยวกันในชุมชน มีเรื่องอะไรในชุมชนก็สามารถพูดคุยกดถกกันได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดตัวอย่างหนึ่งคือ การแบ่งปันที่ทำกิน เช่น ผู้อาวุโสในชุมชนท่านหนึ่ง เล่าถึง ตัวอย่างของความโอบอ้อมอารีและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชุมชน ดังนี้

“...คนในชุมชนส่วนมากเขาจะคุยกันรู้เรื่อง เค้าจะโอบอ้อมอารี
อย่างพ่อผมก็จับจองที่ดินไว้เยอะ ถ้าใครไม่มีเขาก็ให้ไป มึงไม่มีก็เอาไป
เอาไปทำมาหากิน เพราะพ่อผมจับจองที่ดินไว้เยอะ แล้วก็ให้เค้าหมด ตัว
เองไม่มี ก็ถ้าพูดถึงความเป็นอยู่ของคนโบราณ ก็ไม่ใช่โบราณนักหรอก ก็
คนเก่าคนแก่ ผมว่าเค้าอยู่อย่างมีความสุขนะ เค้ามีอะไรเค้าก็ให้กัน แบ่ง
ปันกัน อย่างเรือไปทะเลหาปลามากก็เอาไปกินกัน ที่เหลือก็เอาไปขาย เอา
ไปทำปลาตากปลาเค็ม สมัยก่อนๆ การสัญจรมันก็ลำบากนะ ได้ปลามากก็จะ
ไปขายที่ไหน ก็ต้องไปขายกับพวกในนี้แหละ แบ่งกันไปแล้วก็แบ่งกัน
มาก...”

การมีผู้นำชุมชนที่ดี

การปกครองกันของคนในชุมชนจะมีการเลือกหัวหน้าหมู่บ้าน ที่คนในชุมชนเลือกกันเองโดยจะเลือกจากคนดี มีความโอบอ้อมอารี เช่น ผู้นำชุมชนคนหนึ่งเล่าถึงหัวหน้าหมู่บ้านที่

เป็นปู่ของตนเองว่า นอกจากปู่จะเป็นหัวหน้าหมู่บ้านแล้ว ตอนหลังยังได้รับเลือกให้เป็นกำนันคนแรกของตำบลบ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งได้ปกครองคนในหมู่บ้านให้อยู่กันอย่างมีความสุข

สรุปความ

จากที่ศึกษามา จะเห็นได้ว่า ในอดีตคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล มีทุนสังคมค่อนข้างมาก วิถีชีวิตของคนในชุมชนจึงมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้ ส่วนทุน ธรรมชาตินั้น ในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล มีทุนทางธรรมชาติเหลือเฟือ สามารถนำมาบริโภค หรือใช้เป็นต้นทุนในการผลิตได้มากและไม่ปรากฏความขัดแย้งกันของคนในชุมชน ในช่วงนั้น

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ความนำ

แนวคิดการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เป็นแนวคิดกระแสหลักในการพัฒนาประเทศ ที่เริ่มต้นจากความสำเร็จในการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถที่จะควบคุมธรรมชาติ และใช้ธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ส่วนตนมากกว่ายุคสมัยที่ผ่านมา ทำให้ประเทศในโลกตะวันตกให้ความสำคัญกับแนวคิดการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ตั้งแต่ช่วงหลังของสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา และได้เผยแพร่แนวคิดนี้ไปสู่ประเทศโลกที่สาม รวมทั้งประเทศที่กำลังพัฒนาเช่น ประเทศไทย โดยผ่านกรอบแนวคิดของธนาคารโลก (World Bank) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศที่มีอิทธิพลด้านการพัฒนาประเทศมากที่สุดองค์กรหนึ่ง ในช่วงทศวรรษ 1950-1980 ซึ่งประเทศไทยก็ได้ตอบสนองต่อการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก โดยการเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศอย่างขนานใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ดังที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ได้ระบุจุดมุ่งหมายในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นที่การเพิ่มผลผลิตของเอกชน และมีรัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริม แทนที่จะเป็นผู้ดำเนินการผลิตในช่วงนั้นเพื่อให้เกิดผลในการพัฒนา รัฐบาลจึงได้ทุ่มเททรัพยากรของรัฐบาลเข้าไปในโครงการที่มีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มผลผลิตทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม รวมทั้งส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก

ช่วงเวลาของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ช่วงเวลาของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยของประเทศไทยนั้น เริ่มต้นเมื่อประเทศไทยได้นำแนวคิดการพัฒนาประเทศโดยเน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยน (turning point) อย่างสำคัญของการพัฒนาประเทศไทย เพราะรัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจมากกว่าด้าน

สังคม ซึ่งแนวทางการพัฒนานี้ได้กระจายไปสู่ จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ตามลำดับ ดังนั้นในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางชุมชนภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย จึงเป็นช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ดังนั้น ในการวิจัยกรณีศึกษา (case study) ครั้งนี้ จึงได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาถึงประเด็นนี้ ในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2504 ถึงช่วง ก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้าสู่ชุมชน คือ ประมาณ พ.ศ. 2544 โดยการสืบค้นและวิเคราะห์ใน บทนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล อันเป็น ผลที่เกิดจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย เพื่อหาข้อสรุปสำคัญ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง วิธีคิดของคนในชุมชน รวมทั้งการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการให้คุณค่าและการผลิต การบริโภค ภายในชุมชน

การเข้ามาของถนนสุขุมวิท

ในปี พ.ศ. 2492 รัฐบาลได้ดำเนินการตัดถนนสายหลักของประเทศอีกสายหนึ่ง คือ ถนนสุขุมวิท ที่เริ่มต้นจากกรุงเทพมหานครเลียบริมฝั่งชายทะเลภาคตะวันออกสู่จังหวัดตราด ซึ่งเป็นถนนสายแรกที่ยาวที่สุดและทันสมัยที่สุดในสมัยนั้น และเป็นถนนสายที่นำรถยนต์คัน แรกเข้ามาในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล รถยนต์คันนี้ไม่ใช่รถยนต์ที่เข้ามาเพื่อให้ความสะดวกแก่ คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในการเดินทางติดต่อไปมากับโลกภายนอก หลังจากที่ใช้เกวียนมา หลายช่วงอายุคน แต่มัน คือ **รถลากซุง** ที่เข้ามาลากซุงจากป่าไม้อุดมสมบูรณ์ในชุมชนบ้าน ริมฝั่งทะเล ไปสู่โรงเลื่อยไม้แปรรูปอีกหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ไป ประมาณ 12 กิโลเมตร หลังจากนั้น อีกกว่าปี จึงมีรถสองแถวเข้ามาให้บริการรับส่งคนในการ เดินทางระหว่างชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลสู่ตัวจังหวัด

สนามบินอยู่ตะเภากับจุดเปลี่ยนของชุมชน

ในปี พ.ศ. 2508 เมื่อสงครามคอมมิวนิสต์ เวียดนาม ลาว เขมร กับกองทัพนาวิก โยธินสหรัฐอเมริกาเริ่มขึ้น รัฐบาลไทยในสมัยนั้นได้อนุญาตให้ทหารอเมริกันเข้ามาตั้งฐานทัพ บริเวณหมู่บ้านอยู่ตะเภา เพื่อทำเป็นสนามบินอยู่ตะเภา ทำให้ราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ถูก เวณคั้นไม่มีที่อยู่อาศัย ทางราชการจึงซื้อที่ดินเพื่อจัดสรรให้ครอบครัวผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน จากการสร้างสนามบินในครั้งนี้ จากราษฎรที่อยู่รอบสนามบินอยู่ตะเภา และให้ราษฎรที่เดือด ร้อน จากการสร้างสนามบินอยู่ตะเภาอพยพเข้าไปอยู่ในที่ดินผืนใหม่และให้ประกอบอาชีพ ประมง ซึ่งที่ดินบริเวณนี้ส่วนหนึ่งอยู่ในเขตชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล การสร้างสนามบินอยู่ตะเภา ใกล้กับชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ส่งผลเป็นอย่างมากต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพราะทำ

ให้มีการเคลื่อนย้ายเข้ามาของทหารสหรัฐอเมริกา วัฒนธรรมตะวันตก และเมียเช่า เกิดความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรม มีปัญหาเด็กครึ่งสัญชาติ และการแก่งแย่งกันทำมาหากิน ดังที่ผู้อาวุโสในชุมชนท่านหนึ่งเล่าว่า

“...ก็เค้าเวนคืนที่ดินเยอะ เป็นหมื่นๆ ไร่ ก็ช่วงนั้นเริ่มแล้ว เพราะ
ว่าความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรมมันเข้ามา โดยตะวันตกเข้ามา เมียเช่ามัน
เยอะ ลูกผมแดงมันเยอะมากขึ้น คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น การแก่งแย่งมากขึ้น
วัฒนธรรมมันเสื่อมโทรม ทุกอย่างมันเสียหมดตรงนั้น...”

นอกจากนี้ การสร้างสนามบินอยู่ตะเภาในช่วงสงครามเวียดนาม นอกจากจะทำให้สภาพสังคมในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเปลี่ยนแปลงไปแล้ว การขึ้นลงของเครื่องบิน B 52 ซึ่งเป็นเครื่องบินทิ้งระเบิดขนาดใหญ่ ก็มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ทั้งเรื่องการขึ้นลงของเครื่องบินขณะที่บินไปและกลับจากการทิ้งระเบิดในประเทศเวียดนาม และเสียงดังจากการลงเครื่องของเครื่องบิน B 52 ดังคำบอกเล่าจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่ทำมะม่วงแผ่นจำหน่าย ดังนี้

“...ถาม แล้วมีผลกระทบไหมคะ เวลาที่ทหารมาอยู่แบบนี้คะ มี
ผลกระทบ อะไรกับหมู่บ้านบ้าง

ตอบ มันมี มันก็มีแล้วนะผมว่า อาจารย์มีมาแต่สงคราม
เวียดนามมันมีเหมือนกัน มันก็เฉียว ๆ ไป เฉียว ๆ มา
เครื่องบินโดนยิงมาก็มาลง มันจะลงสนามก็ลงไม่ได้
มันไม่ตรงหมู่บ้านผมหรอก มันลงทะเลไป

ถาม ไม่ได้ตกลงมาให้เสียหาย

ตอบ ครับ แต่หนวกหูแน่ B 52 ลงแต่ละครั้ง อาจารย์เอ๊ย
แสบแก้วหู ขนาด มันลงเครื่องก็ย้งดังกลางคืนไม่ได้
หลับได้นอนกัน ขนาดว่าในนั้นเค้าทำเป็นช่องไว้ถมดิน
เป็นคันสูงแล้วเอาเครื่อง B 52 ไปลงเครื่องในของมัน
ย้ง โอ๊ยมันย้งดังขนาดหนังสือพิมพ์ที่วางบนโต๊ะย้ง
กระพือเลย มันดังมาก...”

เมื่อสงครามสงบลงและกองทัพอากาศสหรัฐอเมริกาถอยทัพไปจากสนามบินอยู่ตะเภา
สนามบินอยู่ตะเภาจึงได้รับการพัฒนาจากรัฐบาลไทยให้เป็นสนามบินพาณิชย์ ซึ่งจะพัฒนาเป็น
ศูนย์กลางการขนส่งทางอากาศนานาชาติและศูนย์ซ่อมเครื่องบิน (global transpark) ต่อไป
ในอนาคต

การสร้างสนามบินอุตะเกาในครั้งนี้ นับว่าส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชน บ้านริมฝั่งทะเลเป็นอย่างมาก เริ่มต้นจากการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสนามบินที่รัฐบาลให้ค่าชดเชยแก่เจ้าของที่ประมาณไร่ละ 40 บาท ซึ่งเจ้าของที่ดินรายหนึ่งที่ถูกเวนคืนที่ดินในครั้งนี้กล่าวถึงความเสียหายที่ดินทำกินว่า

“...โอ้โฮ ร้องให้กันเป็นแถวเป็นแนว ไม่รู้จะทำยังไงได้ คัดจ้างเขาไม่ได้ เขาจะเอาเสียอย่างนะ...”

การสูญเสียที่ทำกินซึ่งเป็นพื้นที่ทำสวน ทำไร่ ของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ทำให้คนในชุมชนต้องเปลี่ยนอาชีพจากเดิม คือ การหาของป่า ทำไร่ ทำสวนมาเป็นการค้าขาย และแปรรูปผลิตภัณฑ์ จากทะเลให้เป็นน้ำปลา กะปิ เช่นที่ลุงเมือง เจ้าของกิจการทำน้ำปลาและกะปิแหล่งใหญ่ในชุมชนแล้วว่า

“...เมื่อก่อนคนในพื้นที่ทำไร่ ทำสวนกันทั้งนั้นแหละ ที่นี่ทางหลวง เขาก็เวนคืนที่ดินทำสนามบินอุตะเกา ก็หมดที่หมดทางก็ทำอะไรกันนิดๆ หน่อยๆ ก็ทำการค้าการอะไรที่เขาให้มา มันไม่คุ้มค่างกับที่จะไปลงทุนอะไร มันก็ไม่ได้ ผมก็เลยหันมาทำกะปิ น้ำปลา มันก็พออยู่ได้...”

ปัจจุบันสนามบินอุตะเกาได้รับการพัฒนาให้เป็นสนามบินศุลกากรและสนามบินนานาชาติ เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2519 และคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้กองทัพเรือเป็นผู้บริหาร สนามบินนานาชาติอุตะเการ่วมกับกรมการบินพาณิชย์ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2532 มีการใช้ประโยชน์ในการทำงานทั้งส่วนของราชการและการพาณิชย์ ที่สำคัญคือ มีการใช้เป็นสนามบินสำรองของท่าอากาศยานกรุงเทพมหานคร

โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกกับชุมชน

โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก หรือ Eastern Seaboard Development Projects เป็นโครงการที่สืบเนื่องมาจากการที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะกระจายความเจริญและกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปสู่ส่วนภูมิภาคตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) โดยได้คัดเลือกพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเป็นพื้นที่เป้าหมายแห่งหนึ่ง เพื่อพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางความเจริญ และแหล่งอุตสาหกรรมหลักในอนาคต ซึ่งในการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกนั้น รัฐได้มีนโยบายและการวางแผนปฏิบัติการมาตั้งแต่ปี 2524 ครอบคลุมพื้นที่ 8.3 ล้านไร่ ใน 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง

เหตุผลที่เลือกพื้นที่นี้ เป็นพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนา เนื่องจากมีความได้เปรียบในด้านแหล่งที่ตั้ง เพราะอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานครมากนัก มีพื้นที่เชื่อมโยงกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นแหล่งที่มีแรงงานและวัตถุดิบหลายอย่าง ทั้งยังติดกับอ่าวไทย อันเป็นช่องทางเข้าออกที่สำคัญของสินค้า นอกจากนี้ในบริเวณนี้ ยังมีปัจจัยพื้นฐานค่อนข้างสมบูรณ์ คือ มีเครือข่ายด้านการคมนาคมและสื่อสารที่ดี มีท่าเรือน้ำลึกที่ลึกตื้น สนามบิน อุตะภา และมีการนำก๊าซธรรมชาติจากอ่าวไทยมาขึ้นฝั่งที่มาบตาพุด ตลอดจนมีที่ดินติดทะเลขนาดใหญ่เพียงพอที่จะพัฒนาเป็นนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งจะเอื้อต่อการควบคุมด้านสิ่งแวดล้อมได้ เพราะปัจจัยต่างๆ เหล่านี้จะช่วยจูงใจให้เอกชนเข้ามาลงทุนด้านอุตสาหกรรมในพื้นที่นี้มากขึ้น

ในการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก รัฐได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้ คือ

1. เพื่อกระจายความเจริญและกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากกรุงเทพฯ ไปสู่ส่วนภูมิภาคอย่างมีระบบ เพื่อบรรเทาความแออัดของกรุงเทพฯ ลง
2. เพื่อปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมของประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมสมัยใหม่ โดยจะใช้ทรัพยากรภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก๊าซธรรมชาติ และแรงงานในประเทศเป็นหลัก
3. เพื่อให้เป็นศูนย์กลางที่จะเชื่อมโยงการพัฒนาในพื้นที่ดังกล่าวไปสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ส่วนกลยุทธ์ในการพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย คือ มีการวางแผนและนโยบายจากภาครัฐบาลประกอบกับการประสานงานและการร่วมมือจากภาคเอกชน โดยในระยะแรกรัฐจะลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลักให้ก่อน เพื่อชักนำการลงทุนภาคเอกชนให้เกิดขึ้น และจะอาศัยอุตสาหกรรมเป็นจุดเริ่มต้นนำการพัฒนา โดยรัฐได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายไว้ 2 บริเวณ คือ

1. บริเวณมาบตาพุด จังหวัดระยอง กำหนดให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมหนักที่เกี่ยวข้องกับการใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นวัตถุดิบในการผลิต รวมถึงอุตสาหกรรมต่อเนื่องอื่น ๆ ได้แก่ โรงแยกก๊าซธรรมชาติ อุตสาหกรรมปุ๋ยเคมี อุตสาหกรรมปิโตรเคมีคัลและอุตสาหกรรมต่อเนื่อง อุตสาหกรรมต่อเรือ และอุตสาหกรรมถลุงเหล็ก ทั้งนี้รัฐจะจัดบริการโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่อุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้น ได้แก่ ท่าเรือน้ำลึก นิคมอุตสาหกรรมท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำมายังแหล่งอุตสาหกรรมมาบตาพุดทางรถไฟแยกจากจะเชิงเตรา ลัดหีบไปยังแหล่งอุตสาหกรรม เคหะชุมชนสำหรับแรงงานอุตสาหกรรมและบริการ

ต่อเนื่อง ระบบถนน ระบบสื่อสารโทรคมนาคมต่าง ๆ รวมทั้งการควบคุมป้องกันด้านมลภาวะจากสิ่งแวดล้อม

2. บริเวณแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี กำหนดให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมเบา และอุตสาหกรรมเพื่อส่งออก อาทิเช่น อุตสาหกรรมแปรรูปอาหารการเกษตร ผลิตภัณฑ์สัตว์ แปรรูปยางพาราหนังและแปรรูปหนังสัตว์ อิเล็กทรอนิกส์ นาฬิกา ของเล่น เครื่องกีฬา และอื่น ๆ โดยรัฐจะจัดบริการโครงสร้างพื้นฐานให้เช่นเดียวกับที่บริเวณมาบตาพุด คือจะมีท่าเรือพาณิชย์ นิคมอุตสาหกรรม ท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำหนองค้อมายังบริเวณแหลมฉบัง ทางรถไฟแยกจากฉะเชิงเทรา – สัตหีบ ไปยังแหลมฉบัง เคหะชุมชนและบริการต่อเนื่องอื่น ๆ ปรับปรุงถนน และระบบสื่อสารโทรคมนาคมต่าง ๆ

นอกจากพื้นที่เป้าหมาย 2 บริเวณดังกล่าวแล้ว ยังได้กำหนดให้มีการพัฒนาแหล่งชุมชนใกล้เคียงเพื่อสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งคาดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกอย่างมาก คือ

1. มาบตาพุด จะเป็นแหล่งอุตสาหกรรมสมัยใหม่ของประเทศ
2. แหลมฉบัง จะเป็นท่าเรือสมัยใหม่ของประเทศ
3. พัทยา จะเป็นเมืองท่องเที่ยวควบคู่ไปกับศูนย์พาณิชย์ และธุรกิจการค้า
4. ชลบุรี จะเป็นเขตอุตสาหกรรมและบริการในเมือง ตลอดจนเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคในเชิงธุรกิจการค้าการเงินของภาคตะวันออก และการบริหารงานภาครัฐบาล
5. ระยอง จะเป็นศูนย์บริการและฐานการศึกษา และวิจัยด้านเทคโนโลยี
6. ฉะเชิงเทรา และระยองจะเป็นแหล่งของอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตรที่ใช้ผลผลิตทางการเกษตรในแถบภาคตะวันออก

จากการที่รัฐบาลได้พัฒนาบริเวณมาบตาพุด จังหวัดระยอง เป็นแหล่งอุตสาหกรรมหลักที่เกี่ยวข้องกับการใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นวัตถุดิบในการผลิต รวมถึงอุตสาหกรรมต่อเนื่องอื่น ๆ รวมทั้งการกำหนดให้บริเวณแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรีเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเบาและอุตสาหกรรม ส่งออกนั้น เนื่องจากบริเวณที่ได้รับการพัฒนาให้เป็นนิคมอุตสาหกรรมหลักของประเทศทั้งสองแห่งนี้ ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ผลจากการพัฒนาในครั้งนี้ ได้ส่งผลโดยตรงกับคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลหลายประการ

ประการแรก เป็นความดีใจที่จะมีแหล่งงานจากโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น ส่วนประการที่สองคือ จากบรรยากาศของการลงทุนและการต้องการที่ดินเพื่อพัฒนาเป็นโรงงานอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย รวมทั้งการสร้างถนนเชื่อมโยงกับบริเวณนิคมอุตสาหกรรมหลาย

เส้นทาง ทำให้เกิดการซื้อขายที่ดินกันอย่างแพร่หลาย ในส่วนของความต้องการขายที่ดินนั้น มีเหตุการณ์ที่ทำให้คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลต้องการขายที่ดิน 2 ประการคือ ความกลัวที่จะถูกเวนคืนที่ดิน เนื่องจากข่าวสารของการสร้างนิคมอุตสาหกรรมและการเวนคืนที่ดินเป็นข่าวที่เกิดขึ้นเหมือนกับข่าวลือ เป็นการพูดกันด้วยปาก โดยไม่มีการชี้แจงจากทางราชการ ข่าวลือที่ได้รับมาก็เป็นข่าวลือที่ไม่มีความแน่นอน ทั้งยังมีนายหน้าค้าที่ดินคอยให้ข่าวว่าบริเวณที่ดินของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลต้องถูกเวนคืน ทำให้คนในชุมชนเกิดความวิตกกังวลเพราะประสบการณ์ครั้งถูกเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสนามบินอุตะเภายังคงประทับอยู่ในความทรงจำ

นอกจากนั้น จากการที่รายได้จากการประกอบอาชีพทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ประมง และรับจ้าง ก็ไม่มีความแน่นอน ราคาผลผลิตขึ้นอยู่กับราคาในท้องตลาด ผลตอบแทนที่ได้รับจากการประกอบอาชีพไม่คุ้มค่างับแรงงานและทุนที่ลงแรงลงทุนไป จนประชาชนในบ้านริมฝั่งทะเลส่วนหนึ่งจึงต้องตกอยู่ในภาวะหนี้สินที่กู้มาเพื่อเลี้ยงตนเองและลงทุนทำมาหากิน ประชาชนส่วนหนึ่งจึงต้องการเปลี่ยนอาชีพ หรือเปลี่ยนแหล่งทำกินใหม่ จึงมีการขายที่ดินเกิดขึ้น ประกอบกับการที่นายหน้าค้าที่ดินมีการปั่นราคาที่ดินให้สูงขึ้นเพื่อจูงใจให้ผู้มีที่ดินต้องการขายที่ดิน และจูงใจให้ ผู้ซื้อซื้อที่ดินไว้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งราคาที่ดินในช่วงนั้น คือประมาณปี พ.ศ. 2535 ถึง พ.ศ. 2539 มีราคาสูงถึงไร่ละ 25,000 บาท ทำให้คนในชุมชนตัดสินใจขายที่ดิน นอกจากนั้นการที่ที่ดินส่วนหนึ่งในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล เป็นพื้นที่ที่มีชายหาดสวยงาม สงบร่มรื่น จึงมีแรงจูงใจให้นายหน้าค้าที่ดินและนายทุนต่างถิ่นเข้ามากว้านซื้อที่ดินในชุมชนเป็นจำนวนมาก มีผู้ขายที่ดินหลายราย เพื่อนำเงินมาใช้หนี้และเหลือเป็นเงินเก็บ หรือแบ่งมรดกให้บุตรหลาน นำเงินไปลงทุนในกิจกรรมอื่น เช่น ซื้อที่ดินผืนใหม่ที่ราคาถูกต่างถิ่น หรือนำเงินไปออกดอกเบี้ยยให้กู้หรือลงทุนประกอบอาชีพใหม่ รวมทั้งการฝากธนาคาร ปลูกบ้านใหม่ หรือซ่อมแซมบ้าน นอกเหนือจากนั้น คือ การนำเงินไปซื้อสิ่งของฟุ่มเฟือยที่นิยมว่าเป็นเครื่องแสดงถึงฐานะของเจ้าของ เช่น ทอง เพชร และรถยนต์ หรือการเที่ยวเตร่ตามสถานบันเทิงต่างๆ สภาพของการปั่นราคาที่ดินนี้ปรากฏชัดเจนและสอดคล้องกันระหว่างข้อมูลของผู้อาวุโสในชุมชนหลายท่าน ดังตัวอย่าง

“... ตอบ ปัจจุบันนี้ก็ไม่ค่อยได้ทำกันแล้ว เพราะที่ดินเป็นของนาย
ทุนหมดแล้ว

ถาม ทำไมที่ดินเป็นของนายทุนล่ะ

ตอบ ก็เค้าบูมตอนที่เป็ฟองสบู่ขายหมด สมัยที่ท่านชาติชาย
เป็นนายก ที่มาเปิดอุตสาหกรรมที่ระยอง คนก็มาคว้านซื้อ
ที่หวังกำไรกันชาวบ้านก็ราคาที่ดินจากไม่ค่อยมีราคา ก็

พรวดพราดขึ้นไปเนี่ยะ จนราคาประเมินมันสูง คนที่ขาย
ครั้งแรกก็หมดเงินไปแล้วไม่รู้จักใช้ ตอนนี่ก็เป็นหนี้ธนาคาร
ถาม แล้วทำอะไรอยู่ได้อย่างไร
ตอบ ก็เป็นลูกจ้างเค้า
ถาม ขายที่ตัวเองแล้วไปรับจ้างเค้า
ตอบ ตอนนี่ทำโรงงานเป็นส่วนใหญ่...”

และ

“..ถ้าใช้จ่ายเงินให้มีผลออกเลย ก็จะได้ แต่มีโอกาสเงินก็สูญเหมือน
กับที่ไม่ได้ลงทุน เอาเงินไปซื้อรถขี่เล่น เอาไปซื้อทอง สร้อยเพชรใส่ เงินก็ไม่
วนกลับมาเข้าระบบอีกแล้ว...”

หลังจากช่วงเวลาของเศรษฐกิจเฟื่องฟูผ่านไป ประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งสูญเสียที่ดินเป็น
ครั้งที่สอง ก็ไม่สามารถซื้อที่ดินกลับคืนมาได้ อีก แต่จากรากฐานของการส่งเสริมการพัฒนา
อุตสาหกรรมในท้องถิ่น ก็ทำให้ประชาชนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลส่วนใหญ่ต้องเปลี่ยนอาชีพ
เป็นคนงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น

ในขณะที่คนในชุมชนส่วนหนึ่งต้องไปทำงานในต่างประเทศเพื่อหารายได้มาจุนเจือ
ครอบครัว ซึ่งปัจจุบันไม่สามารถทำได้ อีกแล้ว แต่จากกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาซึ่ง
ธนาคารมีบทบาทสูงในการให้สินเชื่อเพื่อซื้อที่ดิน รถยนต์ และการให้สินเชื่อในการไปทำงาน
ต่างประเทศของคนงาน ธนาคารก็กลายมาเป็นเจ้าหนี้รายใหญ่ของคนในชุมชน ดังที่ผู้บริหาร
โรงเรียนท่านเดิมกล่าวว่า

“...ตอนนี่ไม่มีอะไรที่ทำให้คนร่ำรวยเลย คนรวยมันน้อย คนจนมัน
เยอะ คนที่มีสตางค์มันน้อย แต่เป็นหนี้ธนาคารกันหมด หาเจ้าหนี้ไม่ค่อยได้
โดยมากเป็นลูกหนี้ แล้วก็อยู่ไปวันๆ...”

ผลของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่เกิดกับคนในชุมชน

จากปรากฏการณ์หลายอย่างที่เป็นผลจากแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศให้
ทันสมัยของรัฐบาล ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล หลายประการคือ

ผลกระทบเกี่ยวกับอาชีพในชุมชน

ปัจจุบันอาชีพของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก เพราะใน
ช่วงที่คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลย้ายเข้ามาอยู่ในบริเวณหมู่บ้านปัจจุบันมีอาชีพหลัก คือ การ
ตัดไม้ หาของป่า ทำนํ้ายางและเผาถ่าน การเปลี่ยนแปลงอาชีพนี้เป็นไปตามกระแสของการ

พัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ จากเดิมที่คนในชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรม ด้วยการทำไร่ไถนา ไร่มันสำปะหลัง ไร่สับปะรด และการประมงบางส่วน มาเป็นการรับจ้างมากที่สุดเป็นอันดับหนึ่งของคนในชุมชน ตามมาด้วยเกษตรกรรม ค้าขาย ส่วนการแปรรูปผลผลิตที่มีในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล เช่น การทำมะม่วงแผ่น กะปิ น้ำปลา การทำน้ำพริก และขนมพื้นบ้าน จะแฝงอยู่กับอาชีพค้าขาย ในความหมายของชุมชนที่ถือว่าเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย หรือการจำหน่ายผลผลิตจากครัวเรือน อาชีพหลักของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลปัจจุบัน เช่น

รับจ้าง

เนื่องจากคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลส่วนใหญ่จะถูกเวนคืนที่ดินไปสร้างค่ายทหาร สร้างสนามบิน สร้างถนน ครั้นในช่วงที่รัฐบาลมีนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก ที่ดินซึ่งเป็นที่ทำกินของชาวบ้านก็ถูกกว้านซื้อไปขายเก็งกำไร จนเหลืออยู่เฉพาะที่อยู่อาศัย ทำให้คนในชุมชนส่วนหนึ่งต้องหันไปทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรม แหล่งทำงานคือ โรงงานอุตสาหกรรมใกล้เคียงชุมชนซึ่งให้ค่าตอบแทนในราคาต่ำ ชาวบ้านพอจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไม่พุ่มพุย เพราะคงไม่สามารถเลือกงานได้ เนื่องจากจำนวนคนที่ต้องการทำงานในโรงงานมีมากกว่าตำแหน่งงานที่มีอยู่ เช่นที่ผู้บริหารโรงเรียนเล่าว่า

“...ตอนนี้เลือกงานไม่ได้เลย ใครมีงานอะไรก็ต้องหยิบจับเอาไว้ก่อน เพราะว่าถ้าขึ้นหยิ่งว่าเงินเดือนน้อย ก็คอยไปเถอะ เดี่ยวนี้เขาไม่จ้างแล้ว...”

ประมงเรือเล็ก

ในบ้านริมฝั่งทะเลจะมีประชาชนส่วนหนึ่งประกอบอาชีพประมงขนาดเล็ก ที่ใช้เรือแจวหรือเรือหางยาว ซึ่งเป็นการประมงแบบพื้นบ้าน ในลักษณะของการออกเรือแบบไปเช้ากลับเย็น ไปเข้ามิดกลับสาย หรือไปเย็นกลับเช้า ขึ้นอยู่กับสัตว์ทะเลที่จะไปจับและเวลาที่เหมาะสมสำหรับชาวประมง คนกลุ่มแรกๆ ที่ริเริ่มการทำประมงในบ้านริมฝั่งทะเล เป็นคนที่อพยพมาจากชุมชนใกล้เคียง ซึ่งมีความสามารถในการทำประมงเรือเล็กและการใช้เครื่องมือหาปลาอย่างง่าย ๆ เช่น ลอบหรืออวน มีการตั้งเป็นกลุ่มประมงเรือเล็ก ที่ชาวประมงร่วมกันตั้งขึ้นเพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และในหมู่บ้านจะมีนายทุนให้เงินยืมแก่ชาวประมงล่วงหน้า เมื่อจับปลาหรือปลาหมึกได้ก็นำปลาหรือปลาหมึกมาส่งใช้คืนแทนเงินยืม โดยคิดราคาที่ต่ำกว่าราคาปลาหรือปลาหมึกในตลาดทั่วไปหรือถูกกว่าผู้ที่ไม่ได้กู้ยืมเงิน

ประมงเรือเล็กจะใช้เวลาในการออกทะเลไม่นานไม่ต้องใช้เงินทุนมาก นอกจากค่าน้ำมัน ส่วนค่าแรงงานไม่ต้องจ้างเพราะส่วนมากเจ้าของเรือจะทำเอง ส่วนประมงเรือใหญ่มีอยู่ไม่

มากเพราะต้องลงทุนสูง เนื่องจากเรือใหญ่จะมีราคาสูงเป็นสิบล้านบาท การออกเรือครั้งหนึ่งใช้เวลาประมาณ 7-10 วัน และต้องมีค่าใช้จ่ายต่างๆ มาก เช่น ค่าเช่าเรือ ค่าอาหาร น้ำมัน น้ำแข็ง ค่าจ้างแรงงาน รวมแล้วเที่ยวละ 6-7 หมื่น แต่ก็อาจจะต้องเสี่ยงภัยจากโจรปล้นเรือหรือการถูกจับด้วยข้อหาบุกรุกเข้าไปในอาณาเขตของประเทศเพื่อนบ้านได้

สำหรับประมงที่กู้เงินกองทุนหมู่บ้านมักจะนำเงินมาใช้เป็นค่าอุปกรณ์ประกอบเรือเพื่อให้มีเครื่องใช้ในเรือสมบูรณ์ขึ้น

ในอดีตชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีผลผลิตจากทะเลมากแทบทุกบ้านจะทำกะปิ น้ำปลา แมงกระป๋องดองเก็บไว้แลกเปลี่ยนกับคนต่างชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ดอน ซึ่งจะนำข้าว ผัก ผลไม้ มาแลกเปลี่ยนเป็นอาหารจากทะเล

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน

จากการพัฒนาที่ต้องการผลผลิตอย่างรวดเร็วและคุ้มค่ากับการลงทุน ทำให้ชาวนา ชาวสวน และชาวไร่ ต้องเร่งผลผลิตด้วยการใช้ปุ๋ย สารเคมี สารเร่งดอกและผลอย่างเต็มที่ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเป็นจำนวนมาก เช่น

การใช้สารเคมี

จากการที่ประเทศไทยมีนโยบายการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยดังที่กล่าวมา ทำให้เกิดความจำเป็นที่ต้องผลิตวัตถุดิบเพื่อการบริโภคและการอุตสาหกรรม ประกอบกับชาวนา ชาวสวนและชาวไร่ ต้องเร่งผลผลิตด้วยการใช้ปุ๋ย สารเคมี สารเร่งดอกและผลอย่างเต็มที่ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเป็นจำนวนมาก เช่น มีการพัฒนาเทคโนโลยีด้านการเกษตรเพิ่มขึ้น ประมาณปี พ.ศ. 2516 เกษตรกรในชุมชนได้เริ่มนำสารเคมีมาใช้ในงานอาชีพของตนเองหลายอย่าง เช่น การใช้ฮอร์โมนเร่งดอกและผลของมะม่วง และผลไม้อื่น เช่น ทูเรียน ทำให้เกิดเป็นมะม่วง 2 ฤดู เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค และโรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังมีการนำยาฆ่าหญ้ามาใช้โดยขาดความระมัดระวัง ทำให้มีผู้ป่วยด้วยโรคตา และโรคภูมิแพ้เป็นจำนวนมาก ดังที่ผู้ให้ข้อมูลท่านหนึ่งกล่าวว่า

“...คนขายก็ขายไป คนขายบางทีก็ไม่รู้ เพียงแต่จะขายอย่างเดียว
ไม่มีคู่มือการใช้ให้ พอเริ่มตายทางกระทรวงก็เริ่มประชาสัมพันธ์มากขึ้น...”

มลพิษทางน้ำและอากาศ

จากการที่จังหวัดระยองได้รับการสนับสนุนให้มีการพัฒนาเป็นแหล่งอุตสาหกรรมนั้น ผลของการมีโรงงานอุตสาหกรรมหนักเข้ามาตั้งอยู่ในพื้นที่ประการหนึ่ง คือ การที่โรงงาน

ปล่อยสารพิษออกมา จนสังเกตได้จากน้ำฝนที่เคยใช้สามารถดื่มกินได้ กลายเป็นน้ำฝนที่มีฝุ่นละอองจากสารพิษเจือปน ไม่สามารถดื่มกินได้อีกต่อไป หรือต้องกรองด้วยเครื่องกรองน้ำทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก 2-3 ครั้ง และมีฝุ่นละอองในอากาศเพิ่มมากขึ้น

ผลกระทบด้านสังคมในชุมชน

ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2530 หลังจากที่ดินในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีการขายที่ดินให้แก่ นายทุนที่มาซื้อที่ดินไปขายเก็งกำไร และที่ดินได้เปลี่ยนมือจากคนในชุมชนไปอยู่ในมือของ นายทุนต่างถิ่นและเจ้าของโรงงานเป็นส่วนมากแล้ว คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลส่วนหนึ่งที่ เคยมีเงินใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยจนเงินหมด ได้หันไปทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรม ในขณะที่ บางส่วนที่ยังมีเงินทุนหรือสามารถกู้เงินจากธนาคารได้ก็ได้ใช้เงินนี้เป็นค่านายหน้าในการไป ทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะการทำงานในโรงงานที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย ซึ่งส่วนหนึ่ง ประสบความสำเร็จมีเงินส่งกลับมาให้ครอบครัว แต่ก็มีส่วนที่ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม ในชุมชน เช่น ปัญหาขี้สาด ครอบครัวแตกแยก เช่นที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง เล่าว่า

“...ผู้ชายไปทำงานซาอุดีอาระเบีย เวลากลับมา ไ้คนไหนเอาเงินมาใช้
หนี้หมดก็ดีกลับมาก็มีเงินมีเก็บมีอะไรบ้าง แต่บางคนกลับมาใช้หนี้เค้าหมด
มันก็ไม่มีอะไรเหลือเลย...”

สรุปความ

จากสภาพความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล หลังจากที่ผ่านมาช่วงเวลาของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย จะเห็นว่าประชาชนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งมีพื้นเพรกรากตั้งอยู่ในบริเวณที่มีความเข้มข้นในการพัฒนาแบบทันสมัยสูง ได้รับผลกระทบทั้งจาก นโยบายของรัฐในการเข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางการทหารกับประเทศสหรัฐอเมริกา ในการทำ สงครามกับประเทศเพื่อนบ้าน และการที่ถูกซ้ำเติมด้วยโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาค ตะวันออกที่บริเวณชุมชนใกล้เคียงกลายเป็นนิคมอุตสาหกรรมซึ่งเป็นแหล่งงานให้คนในชุมชน ส่วนหนึ่งเข้าไปทำงานแต่ก็ไม่มากนัก เพราะการทำงานในนิคมอุตสาหกรรม ต้องการคนงานที่ มีความรู้ทางเทคโนโลยีสูง เช่น วิศวกรประเภทต่างๆ คนในชุมชนส่วนใหญ่จึงต้องไปเป็นคนงานค่าแรงต่ำในโรงงาน เพราะไม่มีความรู้ทางด้านช่างและวิศวกรเพียงพอที่จะเป็นลูกจ้างแรงงานระดับสูง

นอกจากนี้ จากการที่มีการเปลี่ยนแปลงอพยพย้ายถิ่นของคนต่างชุมชนที่ถูกเวนคืนที่ดิน บางส่วนให้เข้ามาอยู่ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลถึง 2 ครั้ง ทั้งในช่วงที่มีการเวนคืนที่เพื่อสร้าง

สนามบินอยู่ตะเภา และการย้ายถิ่นของคนที่ย้ายที่ดินให้โรงงานอุตสาหกรรมแล้วย้ายถิ่นมาอยู่ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีจำนวนมากขึ้น กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีคนหลายกลุ่มในชุมชน ทำให้ไม่ค่อยมีการรวมตัวของคนในชุมชนในการทำกิจกรรมต่างๆ นอกจากการร่วมงานวัด และงานโรงเรียน ที่มีเจ้าอาวาสหรือผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้นำกลุ่ม

ทุนชุมชนของชุมชนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลในช่วงนี้ ในส่วนของทุนทรัพยากรจะเป็นไปในลักษณะที่ไม่กระจายกันไปอย่างทั่วถึง คนที่มีเงินและมีทรัพย์สินที่ได้จากการขายที่ดิน ซึ่งพึ่งตนเองได้จะไม่สนใจรวมกลุ่มกับคนในชุมชน ขณะที่ประชาชนที่มีฐานะไม่มั่นคง ต่างก็ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน จนไม่มีเวลาสนใจชุมชนของตนเอง ซึ่งทำให้สายสัมพันธ์ของคนในชุมชนช่วงนี้จะเกาะเกี่ยวกันเฉพาะในกลุ่มเครือญาติ คนใกล้ชิด หรือคนที่เคยสนิทสนมกันมาก่อนสภาพในชุมชนค่อนข้างจะเป็นไปในแบบต่างคนต่างอยู่มากขึ้น

บทที่ 4

การปรับตัวของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลและผลที่มีต่อชุมชน

จากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย และผลที่เกิดขึ้นต่อชุมชนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมนั้น ได้ส่งผลให้คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสของการพัฒนา ที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ที่มุ่งหวังว่าเงินตราจะเป็นคำตอบที่มีความหมายและสมบูรณ์ที่สุดต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การปรับตัวของชุมชนนั้นมีทั้ง ทางออกที่ปัจเจกบุคคลเลือกใช้ให้เหมาะกับวิถีชีวิตของตนเอง และทางออกของกลุ่มคนในชุมชน

การปรับตัวของปัจเจกชน

คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมีความสุขด้วยการปรับตัวหลายประการ ดังกรณีตัวอย่างที่น่าสนใจในชุมชน ดังนี้

การเลือกประกอบอาชีพหลายอย่างเพื่อการหมุนเวียนรายได้ เช่น กรณีของเล็ก

เล็ก อายุ 37 ปี ย้ายจากนครสวรรค์มาอยู่ที่ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเมื่อ 10 ปีที่แล้ว โดยมารับจ้างและอาศัยผู้อื่นอยู่ ต่อมาเมื่อผู้ขายที่ดินผืนนี้จึงซื้อต่อด้วยระบบเงินผ่อน เล็กเริ่มต้นจากอาชีพรับจ้างถางหญ้า สามีทำงานโรงงาน ในขณะที่เล็กเลี้ยงเปิดและไถ่อยู่ที่บ้าน และทำการแปรรูปปลาเป็นปลาเค็ม เพื่อนำไปขายที่ตลาด ที่บ้านของเล็กนอกจากตนเองจะเลี้ยงเปิดและไถ่แล้ว เล็กยังช่วยสามีเลี้ยงไถ่ชนด้วย บริเวณบ้านของเล็กไม่กว้างนัก แต่แทบทุกพื้นที่ของบริเวณบ้านจะเป็นที่ที่ใช้ในการประกอบอาชีพของเล็กกับแฟนทั้งนั้น เพราะจะปรากฏร่องรอยของบ่อเลี้ยงปลาตุก บ่อเลี้ยงตะพาบน้ำ อุปกรณ์ทำน้ำปลา

เงินกู้จากกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งแฟนเป็นคนพาเล็กไปสมัครและบอกให้กู้ เป็นเงินที่เล็กนำมาซื้ออาหารสัตว์ เช่น เปิดและไถ่ ตุนไว้ โดยส่งใช้เงินกู้ 4 เดือนต่อครั้งๆ ละ 5 พันบาท เวลาที่เล็กจะหาเงินไปใช้กองทุน เล็กก็จะนำเงินที่เก็บออมไว้มารวมกับเงินที่ได้จากการขายเปิด ขายไถ่ ขายปลา รวมกันไปใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเล็กบอกว่า

“...มันสบายทุกอย่าง สะดวก เค้าให้เราส่งผ่อนเป็นรายเดือน
รายปี เราชอบอย่างไหนก็เลือกเอา...”

ซึ่งเลิกเลือกผ่อนส่งเป็นราย 4 เดือน ต่อ ครั้ง เพราะเป็นช่วงที่ครบวงจรการเลี้ยงเปิด
เลี้ยงไก่ของเล็กพอดี

การพัฒนาตนเองด้วยการเรียนรู้ทันโลก เช่น กรณีของมานพ

มานพ อายุ 54 ปี เป็นผู้ที่ภูมิลำเนาอยู่ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลตั้งแต่กำเนิด เป็นผู้
นำชุมชนระดับตำบลมีอาชีพทำไร่มันสำปะหลัง และทำสวนมะม่วง เป็นผู้นำคนในชุมชนใน
การจัดงานลอยกระทงที่แตกต่างจากชุมชนอื่นคือ การลอยกระทงในทะเล ซึ่งน้ำทะเลจะพัด
พากระทงออกสู่ทะเลลึก แล้วไม่กลับมาอีก มานพนับว่าเป็นตัวอย่างของผู้นำชุมชนยุคใหม่
เพราะเขาใส่ใจต่อการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง แม้ว่า มีความรู้พื้นฐานจากระบบ
โรงเรียนเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แต่เมื่อได้รับเลือกตั้งให้เป็นกำนันประจำตำบลทั้ง ๆ ที่ ไม่
เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านมาก่อน มานพก็เริ่มต้นแสวงหาความรู้ด้วยการเรียนต่อระดับประถมศึกษา
ตอนปลายจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน จนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้วไปเรียนต่อด้าน
การพัฒนาชุมชนจากสถาบันราชภัฏในท้องถิ่น ทำให้มานพเป็นผู้นำชุมชนที่มีวิสัยทัศน์กว้าง
ไกล มีความมั่นใจในการทำงานและเป็นบุคลากรหลักที่ทำให้กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล
สามารถก่อตั้งขึ้นได้และดำเนินการต่อมาอย่างได้ผลมาจนครบรอบขวบปี หลังจากต้องหยุด
ชะงักหนึ่งวัน เพราะคณะกรรมการชุดเก่าไม่กล้าดำเนินการด้วยกลัวภาระรับผิดชอบที่อาจจะ
เกิดขึ้นจากการที่ผู้กู้ไม่ยอมชำระเงินกู้คืนให้กองทุนหมู่บ้าน

การพึ่งตนเองและเงินทุนจากธนาคาร เช่น กรณีของป้าศรี

ป้าศรี อายุ 72 ปี อาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์และค้าขาย ป้าศรีเป็นคนดั้งเดิมในชุมชนบ้าน
ริมฝั่งทะเล เป็นลูกค้าดีเด่นของธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ ป้าศรีเรียนรู้วิธีการทำกะปิ
น้ำปลาจากพ่อแม่ เพราะป้าศรีเป็นคนในหมู่บ้านนี้ ซึ่งทำกะปิ น้ำปลากินเองและทำเป็นกัน
ทุกครัวเรือน ในช่วงแรกการทำน้ำปลาของป้าศรีเป็นการทำเพื่อบริโภค ป้าศรีเริ่มทำกะปิและ
น้ำปลาขายกันเมื่อรัฐบาลมี

การประกอบอาชีพในชุมชน
การท่องเที่ยว เริ่มแรกป้าศรีได้
เสริมจากจังหวัดให้ทำในนาม
บ้าน เมื่อจังหวัดหยุดการส่ง
ได้แยกย้ายกันไปทำอาชีพอื่น
รับจ้างทำสวน ทำไร่ แต่ป้าศรี

การส่งเสริม
และส่งเสริม
รับ การ ส่ง
ของกลุ่มแม่
เสริม สมาชิก
เช่น ค้าขาย
ยังดำเนิน

ป้าศรีสาธิตการทำกะปิ น้ำปลา

และน้ำปลา ต่อและขยายกิจการให้ใหญ่ขึ้น มีการทำน้ำปลาประมาณ 200-300 ต้มในแต่ละช่วง ซึ่งถือว่าเป็นกิจการขนาดใหญ่ เพราะปกติคนอื่นจะทำน้ำปลาในครัวเรือนขายประมาณ 30-40 ต้มเท่านั้น กิจการของป้าศรีสามารถขยายตัวได้เพราะการทำงานอย่างทุ่มเทเอาจริงเอาจังและการได้รับการสนับสนุนจากธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ ป้าศรีจึงไม่ได้สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านด้วยเหตุผลที่ว่าวงเงินกู้มีจำนวนน้อยเกินไป เพราะกิจการของป้าศรีต้องใช้ทุนเป็นจำนวนมากในการทำน้ำปลาแต่ละครั้ง ต้องลงทุนเป็นจำนวนเงินแสน ซึ่งไม่สามารถกู้ได้จากกองทุนหมู่บ้าน นอกจากนี้ระยะเวลาในการชำระหนี้ยังต่างกัน คือธนาคารให้เวลาแก่ป้าศรีในการชำระเงินเป็นเวลานานกว่าเงินจากกองทุนหมู่บ้าน นอกจากการทำกะป็น้ำปลาจำหน่ายแล้ว ป้าศรียังมีอาชีพเสริมอื่นอีก คือ การทำสวนยางพารา

ปัจจุบัน ลูกหลานของป้าศรีไม่มีใครสนใจสืบทอดกิจการของป้าศรีเนื่องจากหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น รับราชการ และค้าขาย ทั้งๆ ที่กิจการน้ำปลาของป้าศรีได้รับการรับรองมาตรฐาน มาตรฐานอุตสาหกรรม (มก.) จากกระทรวงอุตสาหกรรมแล้ว

การพึ่งพาเงินกองทุนหมู่บ้าน เช่น กรณีของวิทย์

วิทย์ อายุ 22 ปี มีอาชีพรับจ้าง ก่อนพ่อตายได้นำที่ดินซึ่งเป็นบ้านที่พักอาศัยอยู่ในปัจจุบันนี้ ไปจำนำกับนายทุนเงินกู้ในหมู่บ้าน ซึ่งกำลังฟ้องวิทย์ให้ออกจากที่ดิน วิทย์จึงกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาประนอมหนี้ เนื่องจากเหลือเงินที่เป็นหนี้ไม่มากแล้ว แม้ว่าวิทย์จะเห็นว่าดอกเบียเงินกู้ของกองทุนหมู่บ้านค่อนข้างแพง (ร้อยละ 12 ต่อ ปี) แต่วิทย์ก็ยังเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านมีประโยชน์สำหรับเขา เพราะการเป็นหนี้ในระบบ จะไม่มีการฟ้องผิด เมื่อถึงกำหนดชำระเงิน หากไม่นำเงินไปชำระ จะถูกยึดหลักทรัพย์ที่ค้ำประกันทันที แต่การเป็นหนี้กองทุนหมู่บ้านของวิทย์ยังสามารถประนอมหนี้หรือพูดคุยกับกรรมการกองทุนได้

การปรับตัวให้เป็นไปตามกระแสทุนนิยม เช่น กรณีของลุงเมือง

ลุงเมือง อายุ 66 ปี อาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์และค้าขาย ลุงเมืองคนที่ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลโดยกำเนิด ตอนเด็กๆ พ่อมีทำสวน เมื่อรัฐบาลเวนคืนที่ดินสร้างสนามบิน ที่ของลุงเมืองถูกจึงไม่มีที่ทำกินอีกต่อไป ลุงเมืองการไปเป็นแรงงานรับจ้างที่ชาอูสามารถส่งลูกเรียนจบมหาวิทยาลัย แล้ว เมื่อกลับจาก

อาชีพทำไร่
บริเวณนี้เพื่อ
เวนคืนด้วย
ปรับตัวโดย
ดิอากรเบียจน

ลุงเมืองเจ้าของกิจการน้ำปลาในชุมชน

ชาอู๊ดอาร์เปี้ย ลุงเมืองมีทุนอยู่ก่อนหนึ่ง จึงนำมาลงทุนทำกะปิ น้ำปลาตามความรู้เก่าที่มีอยู่ในชุมชนเกี่ยวกับแปรรูปผลผลิตจากทะเล เช่น ปลาหมึก ปลาเค็ม หรือแปรรูปเป็นอาหารประเภทซุส เช่น กะปิ น้ำปลา ซึ่งลุงเมืองทำมากกว่า 15 ปีแล้ว น้ำปลาและกะปิของลุงเมือง มีรสดี เป็นที่นิยมของคนในชุมชนและชาวต่างถิ่น เพราะไม่ใส่ยากันบูดและผงชูรส กิจการทำกะปิ น้ำปลาของลุงเมืองเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในระดับจังหวัดถึงระดับประเทศ จึงมีกลุ่มแม่บ้านกลุ่มน้ำปลา มาขอเยี่ยมชมกิจการของลุงเมืองอย่างสม่ำเสมอ ลุงเมืองเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านยื่นขอกู้เงินไปเพื่อซื้อลูกปลา มาทำน้ำปลาเพิ่มขึ้น ขอกู้เงินไป 2 หมื่นบาท แต่ได้มาเพียง 1 หมื่นห้าพันบาท การได้กู้จากกองทุนหมู่บ้านทำให้ลุงเมืองไม่ต้องกังวลเรื่องการลงทุนทำน้ำปลามากนัก

การปรับตัวของกลุ่มคน

ปัจจุบันในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลแม้จะมีการรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาของชุมชนไม่มากนัก เพราะเป็นการรวมกลุ่มกันของคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจใกล้เคียงกัน เช่นคนที่ฐานะดีจากการขายที่ได้ก็จะรวมกลุ่มกัน เช่นกลุ่มหน้าวัด กลุ่มปากคลอง ซึ่งกลุ่มเหล่านี้จะถือว่าตนเองไม่ต้องพึ่งพาใครในชุมชน ก็จะไม่สนใจกิจกรรมของชุมชน ทั้งกิจกรรมที่วัดและกิจกรรมในโรงเรียน ซึ่งพัฒนากรอำเภอบอกเห็นว่า การที่คนในชุมชนไม่ค่อยรวมกลุ่มกัน อาจเป็นเพราะมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน มีฐานะทางเศรษฐกิจจะห่างกันจนกับคนฐานะดีในชุมชนต่างกันมาก ความพยายามของพัฒนากรอำเภอ ในการรวมกลุ่ม คือ การจัดให้มีกลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มประกอบอาชีพในชุมชนเพื่อร่วมกันทำอาชีพเสริม ซึ่งมีการดำเนินการอยู่แล้วในชุมชนแล้วก็มีกลุ่มประมงเรือเล็ก ที่รวมกลุ่มกัน มีนายทุนให้กู้ยืมเงินไปใช้สอยก่อนเมื่อจับปลาหรือปลาหมึกมาได้ ก็นำเงินมาใช้คืนหรือนำหมึกและปลามาขายให้เป็นการใช้หนี้

ส่วนการรวมกลุ่มกันในลักษณะที่ไม่เกี่ยวกับการเงินจะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำสาธารณประโยชน์บ้างแต่ไม่ได้ดำเนินการถาวร เช่น กลุ่มศาสนา กลุ่มดนตรี ศูนย์วัฒนธรรม ซึ่งเป็นกลุ่มที่ร่วมมือกันในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในชุมชน โดยการฝึกเด็กในชุมชนให้เล่นดนตรีไทย ฝึกการแสดง เพื่อรักษาศิลปวัฒนธรรมในชุมชนโดยมีโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง

นอกจากนี้ เมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลได้เคยรวมกลุ่มกันเพื่อต่อสู้กับผู้ที่มีอิทธิพลระดับจังหวัดที่ต้องการขูดที่ดินสาธารณะของหมู่บ้านบริเวณชายทะเลประมาณ 50 ไร่ ไปเป็นของตนเอง ซึ่งคนในชุมชนที่นำโดยกำนัน ได้ร่วมกันต่อสู้ดำเนินคดีกับผู้บุกรุกเป็นเวลาหลายปี โดยชาวบ้านต่างร่วมกันไปเป็นพยานต่อศาลว่าที่ดินดังกล่าว

เป็นที่สาธารณะ จนในที่สุดศาลได้พิพากษาให้ที่ดินบริเวณชายทะเลดังกล่าวเป็นของชุมชนต่อไป ปัจจุบันที่ดินแปลงนี้จึงกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่ง พักผ่อนของคนในชุมชน

บทที่ 5

กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

กองทุนหมู่บ้านจัดเป็นนวัตกรรมอย่างหนึ่งในการพัฒนาชุมชนหรือการพลิกฟื้นทุนชุมชน ที่ส่วนมากได้ถูกทำลายไปในช่วงของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ทุนชุมชนที่ถูกทำลายไปและเห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ ทุนธรรมชาติ ที่ได้ถูกกระแสของความจำเจเรื้อรังโตทางเศรษฐกิจสร้างนิยามที่ขอบธรรมให้คนในชุมชนนำทุนธรรมชาติของแต่ละชุมชนออกมาใช้อย่างฟุ่มเฟือย เช่น การสร้างค่านิยมให้คนในชุมชนเห็นว่าทุนของธรรมชาติเป็นของส่วนรวมที่ควรนำมาใช้ร่วมกัน เพราะทุนธรรมชาติไม่มีวันหมดไป เมื่อใช้แล้วสามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น ต้นไม้ แม่น้ำ แร่ธาตุ แต่จากการที่มีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ก็ทำให้ทุนธรรมชาติในชุมชนพลิกฟื้นขึ้นมาได้ยากมาก ทั้งทุนธรรมชาติบางอย่างก็หมดไป เสื่อมสลายไป ด้วยความไม่สมดุลของระบบนิเวศวิทยาในชุมชน

กองทุนหมู่บ้าน จึงเป็นยุทธศาสตร์อย่างหนึ่งของรัฐบาลที่ใช้งบประมาณของประเทศมาเป็นทุนเงินตรา ที่หวังว่าจะเข้ามาทดแทนทุนชุมชนที่หดหายไป และเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของการพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล การวิจัยกรณีศึกษา (case study) กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยและการเร่งขยายความเจริญเติบโตของนิคมอุตสาหกรรมใกล้ชุมชน อาจจะเป็นคำตอบได้ว่า กองทุนหมู่บ้านจะช่วยปรับให้ฟื้นทุนชุมชนของหมู่บ้านได้หรือไม่อย่างไร

ในบทนี้ ขอสะท้อนภาพของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ในช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชนจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กองทุนหมู่บ้านได้ดำเนินการไปแล้วประมาณ 2 ปี ตามรายละเอียดดังนี้

แหล่งเงินในชุมชนก่อนการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน

ก่อนที่จะมีกองทุนหมู่บ้านเข้ามาในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ในชุมชนมีแหล่งเงินอยู่ในชุมชนที่ให้ประชาชนกู้ ทั้งส่วนที่เป็นเงินกู้ธนาคารและเงินกู้ในระบบธนาคาร ดังนี้

เงินกู้ในระบบ

หมายถึง แหล่งเงินกู้จากแหล่งเงินที่เป็นทางการ เช่น ธนาคาร หรือ กองทุนที่มีการให้กู้ยืมเงิน เป็นต้น ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล คนในชุมชนส่วนใหญ่จะกู้เงินจากธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และธนาคารออมสิน ซึ่งให้กู้ตามโครงการธนาคารประชาชน ที่ให้ประชาชน

ที่ไม่มีงานทำนำไปลงทุนประกอบอาชีพ โดยให้ข้าราชการเป็นผู้ค้ำประกัน ซึ่งดอกเบี้ยจะถูก และให้ผ่อนชำระหนี้ได้เป็นเวลานาน 4 ปี และส่งเงินต้นและดอกเบี้ยเป็นรายเดือน ประชาชนที่กู้เงินในระบบมีค่อนข้างสูง ในส่วนของการกู้เงินเพื่อนำไปลงทุนประกอบอาชีพและที่อยู่อาศัย และส่วนหนึ่งเป็นการกู้เงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

เงินกู้นอกระบบ

ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเป็นแหล่งที่มีเงินกู้นอกระบบมาก โดยมีนายทุนทุกคนในชุมชนและนอกชุมชนมาตั้งโต๊ะให้บริการเงินกู้นอกระบบที่เรียกว่า “เงินด่วน” โดยคิดดอกเบี้ยจากผู้กู้ร้อยละสิบบาทต่อเดือน มีวงเงินกู้ประมาณ 2 พันบาทต่อราย มีการทำสัญญาเงินกู้เป็นหลักฐาน และเก็บเงินคืนเป็นรายวัน เงินกู้นอกระบบเป็นที่นิยมของคนที่มีความเดือดร้อนด้านการเงินพอสมควร เพราะสามารถกู้ได้ง่าย และไม่ต้องมีทรัพย์สินไปค้ำประกัน แต่ดอกเบี้ยจะแพงมาก จนบางครั้งลูกหนี้ต้องหนีหนี้ โดยหลบออกไปอยู่นอกชุมชน ทั้งยังมีการเล่นแชร์ ซึ่งมีสภาพของแชร์ล้มเพราะโกงกันมาก เช่น สมาชิกชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า

“...หน้ามีดขึ้นมาเอาทั้งนั้นแหละ มีบางคนหนี หนีหนีไป เนี่ยะ จนปานนี้ยังไม่ได้กลับมาเลยหนีไปอยู่โน้นอยู่นี่อยู่ไหน บางทียังอยู่กับลูกทางนี้เมียไม่ได้กลับมาเค้าเรียกหนีหนีบางที่เล่นแชร์ เรื่องแชร์จะล้มละเนละนาดหมด...”

นอกจากจะมีแหล่งเงินกู้นอกระบบโดยการตั้งโต๊ะให้กู้เงินแล้ว แหล่งทุนนอกระบบอีกแหล่งของคนในชุมชน คือ เจ้าแก่ หรือ เจ้าของกิจการที่ชาวบ้านยืมเงินไปใช้หรือลงทุนให้ก่อนแล้วนำผลผลิตมาใช้คืน เช่น กรณีชาวประมงตกหมึก ยืมเงินเจ้าแก่ไปใช้ก่อน เมื่อได้หมึกนำมาขายให้เจ้าแก่ที่ตนเป็นหนี้อยู่ เจ้าแก่จะให้ราคามีกสูงกว่าที่ซื้อจากคนที่ไม่เป็นลูกหนี้ เช่น ปกติหมึกราคากิโลกรัมละ 80 บาท หากนำมาขายให้เจ้าแก่ที่ตนเป็นหนี้อยู่ เจ้าแก่จะรับซื้อในราคา 75 บาท ซึ่งชาวบ้านเห็นว่ากรณีนี้เป็นเหมือนเจ้าแก่ลงทุนให้ก่อนจึงหักเงิน เช่นที่พูดว่า

“...เหมือนนายทุนเค้าลงทุนให้เราก่อน แล้วก็หักเรานั้นแหละ...”

หรือ

“...เค้าซื้อถูก ถ้าเรามีทุนของเราเองไม่ต้องติดหนี้เค้า เราได้เต็ม...”

เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เงินกู้นอกระบบนี้ เมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้ามาในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล การตั้งโต๊ะให้กู้เงินนอกระบบเริ่มซบเซาลงจนเกือบจะไม่เหลืออยู่อีก และเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านทำให้เงินกู้นอกระบบในชุมชนหายไป เช่น ชาวบ้านคนหนึ่งพูดว่า

“...ก็ตั้งตุ้ตตั้งโต๊ะอะไรเป็นแถว เสีย 60 บาทนะ ร้อยหนึ่ง ได้เงินล้านนี่ก็
ดีเหมือนกัน ทำให้มันซบเซาไปได้เยอะเลย...”

และเห็นว่าการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านทำให้สมาชิกเสียเงินดอกเบี้ยน้อยกว่าเดิมถึงหนึ่งในสาม และมีวงเงินกู้มากกว่าการกู้เงินนอกระบบ

การเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน

การจัดตั้งกองทุน

กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลมีการก่อตั้งเป็น 2 ช่วง ช่วงแรก ได้ดำเนินการประชุมประชาคมในหมู่บ้าน จนสามารถเลือกคณะกรรมการและขึ้นทะเบียนก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2544 จังหวัดอนุมิตเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2544 โดยมีผู้นำชุมชนท่านหนึ่งเป็นประธานคณะกรรมการ ซึ่งได้ร่วมกันร่างระเบียบของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลออกมาได้ แต่ระเบียบดังกล่าวได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ จากคนในชุมชนว่า มีกฎเกณฑ์การกู้เงินมากเกินไป รวมไปถึงการที่ต้องพิจารณาโครงการของผู้กู้ประกอบการพิจารณาอนุมัติเงินกู้ การตรวจดูความน่าเชื่อถือของผู้ค้ำประกัน และเนื่องจากช่วงการตั้งกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เป็นช่วงเดียวกันกับที่กองทุนหมู่บ้านทุกกองทุนกำลังเริ่มก่อตั้ง ทำให้คณะกรรมการชุดนี้ไม่มีความมั่นใจในการทำงานเพียงพอ ประกอบกับคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเป็นชุมชนใหญ่ มีประชากรมาก แต่กรรมการไม่สามารถทำความเข้าใจกับสมาชิกและประชาชนได้เกี่ยวกับระเบียบของกองทุนที่สร้างขึ้นมา และคณะกรรมการชุดนี้ส่วนหนึ่งเคยเป็นคณะกรรมการกองทุนเงินแสนของหมู่บ้านได้นำข้อมูลของผู้กู้ที่มักจะส่งเงินคืนไม่ตรงตามกำหนดมาเป็นประเด็นอภิปรายในกลุ่มคณะกรรมการ ทำให้คณะกรรมการต้องคิดกฎเกณฑ์ที่จะป้องกันปัญหาเหล่านี้ และกำหนดให้ผู้กู้ยืมส่งใช้คืนเป็นรายเดือนโดยไม่มีการผ่อนผัน หรือคำนึงถึงเกณฑ์เกี่ยวกับวงจรของการประกอบอาชีพ ในขณะที่สมาชิกเองก็เห็นว่ากองทุนชุมชนหมู่บ้านเป็นกองทุนที่รัฐบาลให้เงินมา การกู้ยืมควรเก็บดอกเบี้ยให้ต่ำที่สุด เพื่ออำนวยความสะดวกให้สมาชิก ซึ่งก็มีการท้วงติงว่าไม่เห็นด้วย เพราะการดำเนินงานของกองทุนจำเป็นต้องมีดอกผลมาใช้ในการบริหารโครงการ และเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่กองทุนไม่สามารถดำเนินการได้ในช่วงนั้นคือ คณะกรรมการส่วนใหญ่กังวลว่าสมาชิกจะไม่สามารถส่งใช้เงินกู้คืนให้กับกองทุนได้ เช่นที่ พัฒนาการอำเภอให้สัมภาษณ์ว่า

“...ส่วนมากกรรมการเค้ากลัว ตอนแรก ๆ เค้ากลัวไปก่อนว่า ถ้าได้
เงินมาแล้ว ปล่อยกไปแล้วสมาชิกจะไม่คืนเงิน คืนอะไรอย่างนี้ เค้าวิตกไปก่อน

จะเกิดปัญหานี้ขึ้นมา อีกอย่างเค้ายังไม่เข้าใจขั้นตอนการดำเนินงานเป็น
 ยังไง ยังไม่ได้บริหารเค้าก็กลัวไปก่อนแล้ว...”

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาด้านการทำความเข้าใจกับสมาชิก เรื่อง หลักเกณฑ์การกู้เงิน เนื่องจากสมาชิกไม่เข้าใจว่าเมื่อสมัครเป็นสมาชิกกองทุนแล้วจะได้กู้เงินหรือไม่ เพราะเงื่อนไขที่คณะกรรมการกำหนดให้สมาชิกกู้เงินได้ต่อเมื่อเป็นสมาชิกแล้ว 2 เดือน และทำให้สมาชิกที่จะมีสิทธิกู้เงินได้ ต้องจ่ายเงินสัจจะให้กองทุนแล้ว 100 บาท รวมทั้งต้องเสียเงินค่าสมัครเข้าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านอีก 20 บาท ตามระเบียบของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล

ประเด็นข้อโต้แย้งระหว่างคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลและสมาชิกนี้ ดำเนินไปเป็นเวลา 2-3 เดือน โดยไม่มีข้อยุติ แต่จะมีการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับความเป็นไปได้ของการดำเนินงานกองทุน ทั้งในแง่ของการสนับสนุนและการคัดค้าน ซึ่งคณะกรรมการได้พยายามเรียกประชุมสมาชิกเพื่อชี้แจง แต่ก็ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเท่าที่ควร ในที่สุดก็ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ ทั้งที่ได้ดำเนินการตามข้อกำหนดของระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติทุกประการจนได้รับเงินล้านแล้ว คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านของอำเภอจึงได้เข้ามาดำเนินการคัดเลือกกรรมการชุดใหม่ คณะกรรมการชุดเก่าจึงลาออกไปทั้งคณะ

หลังจากนั้น ทางอำเภอจึงได้ประชุมประชาชนในหมู่บ้านริมฝั่งทะเล และเลือกคณะกรรมการชุดใหม่ เป็น มีคณะกรรมการ 15 คน เป็นกรรมการที่มาจากชุดเก่า 4 คน ชุดที่เลือกเข้ามาใหม่ 11 คน และเลือกกำนันเป็นประธานคณะกรรมการหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ทำให้การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเริ่มดำเนินการต่อไปได้ โดยคณะกรรมการชุดนี้ได้พยายามทำความเข้าใจกับประชาชนเรื่องวัตถุประสงค์ของการตั้งกองทุนหมู่บ้าน และความพยายามที่จะขอให้สมาชิกต้องปฏิบัติตามระเบียบของกองทุนเพื่อให้กองทุนอยู่รอด ทำให้กองทุนบ้านริมฝั่งทะเลสามารถปล่อยเงินกู้งวดแรกได้ใน วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2545 มีจำนวนผู้กู้ 97 ราย และจากการดำเนินงานที่ผ่านมาถือว่าเป็นกองทุนหมู่บ้านกลุ่มดีเด่น คือ ไม่มีสมาชิกค้างชำระ

การบริหารกองทุนหมู่บ้าน

จากการที่การตั้งคณะกรรมการกองทุนครั้งแรก แล้วคณะกรรมการไม่สามารถบริหารกองทุนให้บริการเงินกู้แก่สมาชิกได้นั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการไม่กล้าตัดสินใจของประธานกรรมการกองทุน เช่นที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งบอกว่า

“...มันเป็นลักษณะของคนที่กลัวในสิ่งที่ไม่น่ากลัว เพราะความจริงกองทุนนี้รัฐบาลให้มาเพื่อช่วยเหลือชาวบ้าน...”

ทำให้เห็นว่าบางครั้งคณะกรรมการบริหารกองทุนที่มีวิสัยทัศน์และมีอำนาจในเชิงบริหาร ก็เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน โดยเฉพาะในช่วงแรกเริ่มของการตั้งกองทุน ซึ่งในประเด็นนี้กรรมการกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่งเห็นว่าภาครัฐหรือทางราชการควรตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องของการมีหน่วยงานที่เป็นทางการที่จะเป็นพี่เลี้ยงหรือให้คำปรึกษาแก่คณะกรรมการกองทุนในระดับหมู่บ้าน พร้อมทั้งควรจัดทำคู่มือหรือแนวปฏิบัติของคณะกรรมการกองทุนที่ชัดเจน ให้คณะกรรมการเห็นเป็นตัวอย่างของการทำงานว่า การบริหารงานส่วนไหนคณะกรรมการระดับหมู่บ้านสามารถแก้ไขหรือกำหนดใหม่ได้ และส่วนไหนควรจะยังคงไว้ตามหลักเกณฑ์ของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ เป็นต้น

ในส่วนของผู้คนสำคัญที่ทำให้การบริหารกองทุนหมู่บ้านได้ผลหรือไม่นั้น พบว่า ทั้งผู้นำชุมชนและสมาชิกเห็นว่าการทำงานของกองทุนให้ประสบความสำเร็จนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับบุคคลเพียงคนเดียวหรือเก่งคนเดียว แต่ควรจะมีหลายคน เพื่อให้คนในชุมชนมีโอกาสพัฒนาตนเอง และทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น เช่นเดียวกับคณะกรรมการกองทุนท่านหนึ่งที่ค่อนข้างจะกระตือรือร้นในการทำงานกองทุน เห็นว่า การให้ผู้นำชุมชนที่มีอำนาจบริหารชุมชนเข้ามาบริหารกองทุนหมู่บ้านเป็นเรื่องไม่จำเป็น เพราะจะทำให้การบริหารกองทุนไม่มีอิสระ การให้ผู้นำชุมชนที่มีอำนาจอย่างเป็นทางการเข้ามาบริหาร เข้ามาดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน ควรเข้ามาในช่วงก่อตั้งกองทุนเท่านั้น เมื่อบริหารจนกองทุนสามารถตั้งตัวและดำเนินการได้ รวมทั้งมีคณะกรรมการที่รู้งานแล้ว ควรมอบให้คณะกรรมการร่วมกันดำเนินงานต่อไป เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นมีโอกาสเข้ามาทำงานเพื่อหมู่บ้านมากขึ้น

การจัดการด้านเอกสาร

จากการสัมภาษณ์พัฒนากรในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการด้านเอกสารกองทุน เช่น บัญชีรายงานประจำเดือนของกองทุนหมู่บ้านจากพัฒนากร ซึ่งมีประสบการณ์ในการตรวจงานด้านเอกสารของกองทุนหมู่บ้านในอำเภอกว่า 20 แห่ง พบว่า ระบบเอกสารของกองทุนหมู่บ้านแต่

ละแห่งมีรูปแบบแตกต่างกัน โดยหากผู้ตรวจสอบเอกสารใช้เกณฑ์หรือรูปแบบการตรวจเอกสารของตนเองไปตรวจสอบเอกสารของกองทุนจะไม่เข้าใจระบบเอกสารของกองทุน เนื่องจากเหรียญกษาปณ์และเลขานุการที่มีหน้าที่จัดทำเอกสาร จะจัดระบบเอกสาร ตามความเข้าใจของตนเอง ทั้งในส่วนของการทำรายงานประจำเดือน การรายงาน การทำเอกสาร การทำบัญชี ที่ผู้ทำเอกสารจะไม่ทำตามรูปแบบที่อำเภอกำหนด เวลาตรวจเอกสารพัฒนากรจึงต้องถามถึงวิธีการคิด และการทำเอกสารในแต่ละกองทุนด้วย โดยพัฒนากรเห็นว่าแม้ว่าจะทำให้การตรวจสอบค่อนข้าง

ข้างยาก แต่ผู้ตรวจสอบควรทำความเข้าใจกับการจัดระบบเอกสารของแต่ละหมู่บ้าน เช่น พัฒนาการ 2 ท่าน ที่ร่วมสนทนาถึงเรื่องนี้ว่า

พัฒนากร “รายงานประจำเดือน การทำเอกสาร ทำบัญชี” เค้าไม่ลงตามรูปแบบของเราแต่เค้าลงตามรูปแบบของเค้า เค้าเข้าใจ ถ้าเราไปถามเค้า เค้าจะตอบเราได้ แต่แบบของเราเค้าไม่รู้ เค้ารู้ของเค้า แต่คนมาตรวจบัญชีไม่รู้ หมู่บ้านเป็นแบบนี้

ถาม : ส่วนมากอะไร ที่ต้องท้วงติง

พัฒนากร : การส่งรายงาน การทำเอกสาร ไม่ตรงตามรูปแบบของเรา แต่เค้าลงตามรูปแบบของเค้า คือ ถ้าเรา ไปถาม เค้าจะตอบได้ ว่าตรงนี้มายังไง เราจะเข้าใจแต่แบบของเรา ถ้าไม่มีคน มาตอบจะไม่รู้เรื่อง แต่เราพอเข้าใจ

ถาม : เค้ารู้ของเค้า

พัฒนากร : อย่างเราไปบ่อย ๆ เราก็รู้ของเค้า

ถาม : คิดว่าชาวบ้านควรเปลี่ยนมาเป็นแบบที่เราแนะนำไหม

พัฒนากร : ควรเข้าใจชาวบ้าน...”

ขั้นตอนการกู้เงิน

ในการกู้เงินของกองทุน สมาชิกที่จะกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ต้องไปขอใบกู้เงินจากสำนักงานกองทุนซึ่งเป็นบ้านของเหรียญกกองทุน แล้วกรอกรายการ และให้ผู้ค้ำประกันเซ็นชื่อ ซึ่งส่วนใหญ่จะจับเป็นกลุ่ม 3 คน ค้ำประกันซึ่งกันและกัน ในคำร้องจะให้ระบุเหตุผลที่ขอกู้ และวงเงินที่กู้ให้ชัดเจน แล้วส่งให้เหรียญกตรวจสอบความเรียบร้อย หลังจากนั้นจึงรอผลการพิจารณาคำกู้จากคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านต่อไป

การพิจารณาเงินกู้

การพิจารณาคำร้องขอเงินกู้ของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ส่วนใหญ่จะดำเนินการอย่างรวดเร็วไม่เป็นทางการ แต่จะมีคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลที่เกี่ยวข้อง เช่น ประธานกรรมการกองทุน เหรียญก เลขานุการ และกรรมการอื่นมาร่วมประชุม ซึ่งแต่ละครั้งจะต้องมีผู้เข้าร่วมประชุมเกินกว่าครึ่งหนึ่งของคณะกรรมการทั้งหมดจึงจะถือว่าครบองค์ประชุม การประชุมทุกครั้งประธานกรรมการกองทุนจะเป็นประธานการประชุม โดยมีเหรียญกซึ่งเป็นผู้รับคำร้องขอเงินจะรายงานจำนวนผู้ขอกู้ รายชื่อผู้กู้ วัตถุประสงค์ และโครงการที่จะกู้ รวมทั้งวงเงินทั้งหมดที่จะให้กู้ได้ในงวดนั้น ๆ เช่น หากมีผู้กู้ 10 ราย แต่มีเงินประมาณ 1 แสนบาท ก็จะพิจารณาว่าจะให้กู้ได้กี่คน ซึ่งส่วนใหญ่คณะกรรมการจะพิจารณาโดยการลดยอดวงเงินกู้ลงหรือบางครั้งถ้าให้ลด

ยอดเงินกู้แล้ว ยังไม่สามารถให้กู้ได้ทั้งหมดก็จะให้ผู้ที่ยื่นกู้ที่หลัง รอไปกู้ในงวดต่อไป นอกจากนี้เงื่อนไขหนึ่งของการพิจารณาเงินกู้ที่คณะกรรมการตั้งไว้เป็นเกณฑ์การพิจารณาเงินกู้คือ การตรงต่อเวลาในการส่งคืนเงินต้นและดอกเบี้ยรายเดือน รวมทั้งการจ่ายเงินสัจจะออมทรัพย์ ถ้าส่งไม่ทันตามกำหนด คณะกรรมการอาจจะใช้เป็นเหตุผลในการเลื่อนการพิจารณาให้เงินกู้แก่สมาชิกรายนั้น

ในกรณีที่บางครัวเรือนมีหลายครอบครัวอาศัยอยู่ด้วยกันก็จะให้สิทธิ์แก่เจ้าบ้านผู้ก่อนเมื่อมีเงินเหลือจึงพิจารณาครอบครัวที่เข้ามาอาศัยเป็นรายต่อไป และคนที่อยู่บ้านเดียวกันห้ามค้าประกันซึ่งกันและกัน และต้องเป็นสมาชิกมาแล้วอย่างน้อย 6 เดือน สะสมเงินสัจจะทุกเดือนเดือนละ 50 บาท เป็นต้น

ในการประชุมทุกครั้งมีการบันทึกการประชุม และใช้เวลาในช่วงเย็นประมาณ 18.00 น.ที่บ้านของประธานกรรมการกองทุน ส่วนผู้อนุมัติเงินกู้จะประกอบด้วยคณะกรรมการ 3 คน คือ ประธานกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เลขานุการ และกรรมการอาวุโสอีก 1 คน

การเงินของกองทุนหมู่บ้าน

วงเงินกู้ กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล แม้ว่าจะกำหนดให้กู้ได้ไม่เกิน 2 หมื่นบาท แต่ยอดเงินที่ให้กู้จริงจะอยู่ในวงเงิน ประมาณ 7,000 – 15,000 บาท เนื่องจากเป็นหมู่บ้านใหญ่มีสมาชิกมาก การพิจารณาเงินกู้จะทำทันทีที่ได้รับเงินกู้คืนจากสมาชิกในลักษณะดังนี้คณะกรรมการกองทุนท่านหนึ่ง กล่าวว่า

“...ของผมนี่มันกู้ได้ทุกเดือน มีแสนหนึ่งก็ปล่อย ส่งบับ ผมนก็ปล่อย
ไม่เคยเอาเงินเก็บไว้หรอก...”

ส่วนการพิจารณาเงินกู้จะไม่กำหนดวันเวลาตายตัว ขึ้นอยู่กับการยื่นคำขอกู้จากสมาชิก และเงินที่สมาชิกส่งคืนมา ส่วนกรรมการ การขอกู้เงินก็จะอยู่ในเงื่อนไขเดียวกันกับสมาชิก คือ กู้ได้ไม่เกิน ครั้งละ 2 หมื่นบาท

เงินฉุกเฉินของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล มีการกันเงินไว้ใช้ในยามจำเป็นหรือให้สมาชิกกู้ฉุกเฉิน จำนวน 100,000 บาท เพื่อใช้ในกรณีที่สมาชิกกองทุนได้รับความเดือดร้อนกระทันหัน เช่น เกิดอุบัติเหตุหรือเจ็บป่วย ซึ่งสมาชิกสามารถกู้ได้ตามความจำเป็น แต่ต้องใช้คืนกองทุนภายใน 6 เดือน โดยมีการนำหลักทรัพย์มาค้ำประกัน แต่ตั้งแต่ก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านเป็นต้นมายังไม่มีผู้ขอกู้เงินฉุกเฉิน

เงินปันผล กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล กำหนดเงินปันผลค่าหุ้นแก่สมาชิกร้อยละ 15 เงินดอกเบี้ยเจดีย์คืนผู้กู้ร้อยละ 5 แต่การปล่อยเงินกู้ยังไม่ครบปีจึงยังไม่มีเงินปันผล

เงินฝากสัจจะ เงินฝากสัจจะเป็นเงินที่สมาชิกต้องฝากเป็นประจำทุกเดือน เดือนละ 50 บาท โดยสมาชิกต้องฝากไว้ที่ธนาคารออมสิน ถือเป็นเงินออมของสมาชิกและต้องฝากทุกเดือน

ดอกเบี้ย กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลคิดดอกเบี้ยจากสมาชิกที่กู้เงินร้อยละ 12 บาท ต่อปี และจำนวนเงินดอกเบี้ยจะลดลงตามจำนวนเงินต้นที่ลดลง ซึ่งคณะกรรมการส่วนหนึ่งเห็นว่าดอกเบี้ยค่อนข้างสูง ซึ่งจะทำให้คนจนลำบาก ไม่สามารถจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้ได้ แต่คณะกรรมการขอทดลองใช้กฎเกณฑ์ในช่วงเริ่มดำเนินการ และจะลดลงเมื่อศึกษาผลดีผลเสียของการคงหรือปรับเปลี่ยนดอกเบี้ยให้เหมาะสมต่อไป

การคืนเงินกู้

แม้ว่าในระเบียบคณะกรรมการหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ จะไม่กำหนดไว้ชัดเจน เกี่ยวกับการคืนเงินกู้ยืมของกองทุน แต่เขียนไว้กว้าง ๆ ว่าให้เป็นไปตามระเบียบของกองทุนหมู่บ้านแต่ละแห่ง ในกองทุนหมู่บ้านหลายแห่งก็มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องของการส่งคืนเงินกู้ เช่น การส่งคืนเงินกู้เป็นรายเดือน พร้อมดอกเบี้ย หรือส่งเป็น 2 – 3 งวด พร้อมดอกเบี้ยหรือส่งคืนครั้งเดียวพร้อมดอกเบี้ย และกำหนดให้ผู้ค้ำประกันการกู้เงิน 2 คน ซึ่งผู้กู้เงินในกองทุนหมู่บ้าน ส่วนมากก็จะจับกลุ่มกันเป็น 3 คน แล้วผลัดกับค้ำประกันซึ่งกันและกัน

ในส่วนของผู้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลก็เช่นกันที่สมาชิกสามารถกำหนดช่วงเวลาของการคืนเงินกู้ได้ตามความสะดวกของตนเอง ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะพิจารณาส่งคืนเงินกู้ตามรอบของการได้รายได้ของแต่ละคน เช่น ถ้าประกอบอาชีพค้าขาย ก็จะส่งคืนเงินกู้เป็นรายเดือน อาชีพเกษตรกรรม ส่งเป็นงวด 1 งวด ประมาณ 3 เดือน 4 เดือน หรือ 6 เดือน ต่อครั้ง แล้วแต่ผู้กู้เงินแต่ละคนจะตกลงกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งพบว่า คณะกรรมการและสมาชิกได้ตกลงกันว่า กรณีตกลงว่าจะส่งคืนเงินกู้เป็นงวดเดียวเมื่อครบ 1 ปี ต้องจ่ายดอกเบี้ย เป็นรายเดือนให้ครบทุกเดือน ส่วนคนที่ส่งคืนเงินกู้เป็นราย 3 เดือน 4 เดือน 6 เดือน หรือทุกเดือน ต้องปฏิบัติตามข้อตกลงโดยส่งคืนเงินต้นพร้อมดอกเบี้ย ให้ครบตามกำหนด เนื่องจากความสม่ำเสมอในการส่งคืนเงินกู้จะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่คณะกรรมการพิจารณาให้กู้ในครั้งต่อไป

อย่างไรก็ตาม ในสมาชิกกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลยังไม่มีกรณีปิดพลิวเรื่องการส่งคืนเงินกู้ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจจะเนื่องจากแต่ละคนมีวินัยในการใช้เงิน เช่น ผู้กู้รายหนึ่งซึ่งมีอาชีพเลี้ยงสัตว์

และแปรรูปผลิตภัณฑ์ เล่าถึง การหาเงินมาจ่ายคืนเงินกู้ ว่า ต้องขายไก่ ขายเปิดและจับปลาไปขาย โดยเห็นว่ากองทุนได้ให้อิสระกับผู้กู้ เช่น ที่กล่าวว่า

“...กองทุนน่าจะมีอยู่ต่อไป เพราะทำให้สะดวกทุกอย่าง การส่งเงินก็ดี ให้เราเลือกเอง จะส่งคืนแบบ 3 เดือน 4 เดือน 6 เดือน ก็ได้...”

นอกจากนี้ การที่ผู้กู้เงินไม่กล้าบิดพลิ้วเรื่องการส่งคืนเงินกู้ เป็นเพราะส่วนหนึ่งคณะกรรมการกำหนดเงื่อนไขไว้ว่า หากสมาชิกคนใดไม่ส่งคืนเงินกู้ ก็จะปลดสมาชิกรายนั้น ให้หลุดพ้นจากการเป็นสมาชิกและคณะกรรมการกองทุนจะยึดเงินส่วนที่สมาชิกฝากไว้ก่อนหน้านี้ทั้งหมด เช่น เงินฝากสัจจะ เพื่อนำเงินนี้มาใช้หนี้ให้กองทุน

นอกจากนี้ ในกรณีการบริหารเงินเพื่อใช้คืนกองทุนหมู่บ้านของผู้กู้ พบว่า ในชุมชนริมฝั่งทะเลผู้กามีวิธีการเก็บเงินเพื่อใช้คืนกองทุนหลายวิธี เช่น การจัดเก็บเงินรายได้ไว้เป็นรายวัน เช่น ได้กำไรหรือค่าจ้างมา 100 บาท แบ่งเก็บไว้ 50 บาท โดยวิธีเก็บอาจมีหลายวิธี เช่น เก็บใส่กระป๋องออมสินเป็นรายวัน ในขณะที่บางคนเก็บเป็นรายเดือน ซึ่งบางคนถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องเก็บเงินรายได้ไว้คืนกองทุน

เหตุผลของการกู้และไม่กู้เงินกองทุน

สมาชิกกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เมื่อเริ่มก่อตั้งกองทุนมีสมาชิกทั้งสิ้น จำนวน 236 คน ลาออกหลังตั้งกองทุนแล้ว 22 คน เหลือสมาชิก 215 คน ในจำนวนนี้มีผู้กู้ยืมเงิน จำนวน 106 คน โดยกู้เงินเพื่อการประกอบอาชีพ ดังนี้

ที่	อาชีพ	จำนวน / ราย	ยอดเงิน / บาท
1.	ทำไร่	6	72,000
2.	ทำสวน	12	153,000
3.	เลี้ยงสัตว์	4	50,000
4.	ประมง	20	219,000
5.	ทำกะปิ น้ำปลา	4	57,000
6.	ค้าขาย	52	570,000
7.	ตัดเย็บเสื้อผ้า	3	28,000
8.	รับจ้าง	5	55,000
รวมยอดเงินกู้ทั้งหมด			1,204,000

จากจำนวนสมาชิกของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลทั้งหมดนั้น 236 คน มีผู้กู้เงินจำนวน 106 คน นอกจากนั้นเป็นสมาชิกแต่ไม่กู้เงิน เพราะจำนวนเงินที่ให้กู้ เป็นเงินจำนวนไม่มาก จึงต้องศึกษาว่าหากจะกู้เพื่อนำเงินส่วนนี้มาลงทุนเลี้ยงกบ เลี้ยงปลา แล้วจะมีตลาดใหม่และจะได้กำไรคุ้มค่าทุนที่ลงทุนไปหรือไม่ นอกจากนี้ ผู้ที่ไม่กู้ก็อีกคนหนึ่งซึ่งประกอบกิจการนำปลาก็ให้เหตุผลที่ไม่กู้ว่า เป็นเพราะตนเองเป็นลูกค้าของธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส) อยู่แล้ว มีความคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่และสามารถจะกู้เงินจากธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ได้สะดวก และได้รับวงเงินกู้มากกว่าการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเมื่อศึกษาถึงเหตุผลในการกู้เงินและไม่กู้เงินของสมาชิกทั้งสองฝ่าย พบว่ามีความแตกต่างกัน โดยในส่วนของผู้กู้เงิน ส่วนใหญ่ต้องการกู้เงินเพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพของตนเอง เช่น ผู้กู้เงินไปเลี้ยงสัตว์ก็เพราะต้องการซื้ออาหารมาขุนไว้ เพื่อสะดวกในการขนส่งและประหยัดเวลาในการเดินทางไปซื้ออาหารสัตว์ นอกจากนี้คือ กู้เงินเพราะเห็นว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินที่รัฐบาลช่วยเหลือชาวบ้านและไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ในการค้ำประกันเงินกู้ ในขณะที่บางคน เช่น ผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์โดยการทำน้ำปลา ซึ่งมีความจำเป็นต้องใช้เงินลงทุนเพื่อซื้อปลาในแต่ละครั้งค่อนข้างสูง ก็อาศัยการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาสมทบกับเงินค่าซื้อปลาที่จะนำมาทำน้ำปลามากขึ้น นอกจากนี้ยังมีเหตุผลของการกู้เงินเพื่อชำระเงินกู้ที่นำโฉนดที่ดินไปค้ำประกันเงินกู้มา จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ส่วนหนึ่งของผู้กู้เห็นว่า เงินกองทุนหมู่บ้านสามารถจะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนด้านเงินตราและหนี้สินของคนในชุมชนได้ตามสมควร

ส่วนในจำนวนผู้ที่ไม่กู้เงินของกองทุน ก็มีเหตุผลที่ไม่กู้ เช่น สมาชิกผู้ประกอบอาชีพ ทำน้ำปลา แห่งหนึ่งเห็นว่าการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมีเรื่องจุกจิกมาก เนื่องจากสมาชิกท่านนี้นอกจากจะทำกิจการนำปลาแล้วยังจำหน่ายเองด้วย กรรมการจึงกำหนดให้คืนเงินกู้เช่นเดียวกับผู้ประกอบอาชีพค้าขายรายอื่น คือ ต้องส่งคืนเงินกู้รายเดือน สมาชิกท่านนี้จึงไม่ยอมกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน นอกจากนี้ก็มีเหตุผลว่ากำลังหาช่องทางเพื่อการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านอยู่

การพ้นจากวงจรการเงินกู้

ผู้บริหารโรงเรียนและประชาชนส่วนหนึ่งเห็นว่า การพ้นจากวงจรการเงินกู้ของคนในชุมชนเป็นเรื่องยาก แม้ว่าในอดีตที่ผ่านมาประชาชนส่วนใหญ่อาจจะมีปัญหาเรื่องเงินลงทุนเพื่อการประกอบอาชีพ และการกู้เงินนอกระบบมาหมุนเวียนใช้จ่าย แต่เมื่อรัฐบาลมีนโยบายการส่งเสริมให้ประชาชนเป็นผู้ผลิตเพิ่มขึ้น เช่น โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์หรือนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ทำให้มีผู้ผลิตในชุมชนมากขึ้น ในขณะที่

ผู้บริโภดยังเท่าเดิมหรือน้อยลง หรือบางครั้งก็เป็นการกู้เพื่อให้มีเงินหมุนเวียนในครัวเรือน เช่น ในการสนทนากลุ่มสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน 2 บ้านบ้านริมฝั่งทะเล ตอบคำถามเกี่ยวกับการไม่กู้ดังนี้

“... ถ้าม แล้วคิดที่จะไม่กู้บ้างไหม

ตอบ คิดตลอดเวลาไม่อยากจะกู้แต่ว่า

ถาม กองทุนนี้ ก็ทำให้เราพึ่งตนเองไม่ได้สิ เพราะถ้าเรามัวแต่คิดจะกู้ยู่

ตอบ ไม่เราไม่ได้อยากจะกู้หรอก อย่างว่าแหละดอกมันถูกก็เอามาหมุนไว้ ให้อะไรอย่างนี้ไม่แน่เราขายอยู่อย่างนี้บางที่ซื้อแล้วเอาที่ไหนละ

ถาม คุณป้าว่ายังไงคะ

กุหลาบ ก็เหมือนกัน บางทีเราหมุนไม่ทัน...”

การให้คำตอบแทนแก่คณะกรรมการ

จากข้อมูลกองทุนเกี่ยวกับยอดเงินหมุนเวียนและดอกเบี้ยที่ได้รับจากธนาคารในรอบปีที่ผ่านมามี คือ ในปี พ.ศ. 2545 ตั้งแต่เดือน มิถุนายน – ธันวาคม 2545 พบว่ากองทุนได้รับเงินต้นคืนจากผู้กู้เป็นเงิน 457,700 บาท ซึ่งกองทุนได้นำเงินส่วนนี้ไปให้สมาชิกกู้ต่อไป และได้รับดอกเบี้ยเงินกู้จากสมาชิก เป็นเงิน 41,633 บาท ได้รับดอกเบี้ยเงินฝากจากธนาคารจำนวน 3,480 บาท และยังไม่มีการจ่ายเงินค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการตามที่กองทุนได้กำหนดไว้ในระเบียบการบริหารกองทุนของหมู่บ้าน ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่ม คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน 3 คน ได้แก่ รองประธานกรรมการ และ คณะกรรมการ 2 ท่าน พบว่า คณะกรรมการกองทุนมีความเห็นคล้อยตามกันว่า ยอดเงินจำนวนนี้ หากจะนำมาเป็นค่าตอบแทนให้แก่คณะกรรมการ ควรจะให้เฉพาะคนที่ทุ่มเทการทำงานให้แก่กองทุนจริง ๆ เท่านั้น คือ เภรณญิกกองทุน และเลขานุการกองทุนซึ่งต้องดูแลเรื่อง การกู้ยืมเงินของสมาชิก การทำบัญชี การประสานงานกับสมาชิกและคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและสมาชิก โดยเห็นว่าควรจ่ายค่าตอบแทนเป็นรายปี เนื่องจาก เภรณญิกกองทุน ต้องใช้สถานที่ คือ บ้านของตนเองเป็นสำนักงานกองทุนและต้องนำคอมพิวเตอร์ส่วนตัวมาใช้ในการทำงาน ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มคณะกรรมการกองทุนนี้ สรุปได้ว่า กรรมการทั้ง 3 คน เห็นพ้องต้องกันว่า ในการให้คำตอบแทนแก่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ควรให้คำตอบแทนเฉพาะคณะกรรมการที่มีบทบาทเด่น และทำงานมาก เช่นที่ รองประธานคณะกรรมการกล่าวว่า

“...ให้...คนเดียว ไม่ได้ไปไหนเลย นั่งทำอยู่เรื่อย สิ้นปีนี้ให้เขาสักเท่า
โหล ก็จะช่วยกับประธาน....”

บทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องกับกองทุน

พัฒนาการชุมชน เป็นเจ้าหน้าที่ของทางอำเภอที่มีหน้าที่ในการสนับสนุนต่อการจัดตั้งและการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านในอำเภอ และเป็นที่ปรึกษาของคณะกรรมการหมู่บ้านในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะการเป็นพี่เลี้ยงในการตั้งกองทุนหมู่บ้านในช่วงแรก และการให้ความรู้แก่คณะกรรมการหมู่บ้าน โดยเฉพาะเรื่องการทำและการตรวจสอบบัญชี ซึ่งพัฒนาการชุมชนจะจัดการให้ความรู้แก่คณะกรรมการหมู่บ้านทั้งโดยการให้ความรู้อย่างเป็นทางการ เช่น การจัดอบรม และการออกตรวจสอบให้คำแนะนำ ซึ่งจะรวมไปถึงเรื่องกฎ ระเบียบ ของการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน โดยแนวทางในการพัฒนากองทุนหมู่บ้านของพัฒนาการอำเภอบ้านฉาง ซึ่งดูแลกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล มีแนวคิดที่อยากจะให้กองทุนที่เคยให้กู้กองทุนเป็นรายครัวเรือน ให้เป็นการให้กู้ในลักษณะเครือข่าย คือ การรวมกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันให้มาร่วมกันกู้เพื่อให้เกิดเป็นกลุ่มสมาชิก และจะได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพ

ผู้นำชุมชน เป็นผู้มีบทบาทค่อนข้างสูงในการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล โดยเฉพาะในกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เพราะในช่วงแรกของการตั้งกองทุนหมู่บ้านที่ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ จนคณะกรรมการต้องลาออกตั้งแต่ยังไม่ได้ปล่อยเงินให้สมาชิกกู้ยืม ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะผู้นำชุมชนที่ได้รับเลือกให้เป็นประธานคณะกรรมการกองทุนในช่วงแรกไม่ได้มีตำแหน่งในการบริหารอย่างเป็นทางการในชุมชน จึงไม่มีอำนาจในการตัดสินใจบริหารกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลให้ดำเนินการต่อไปได้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลคนใหม่ โดยการเลือกกำนันให้เป็นประธานคณะกรรมการกองทุน ทำให้กองทุนเริ่มดำเนินการต่อไปได้ ผู้นำชุมชนจึงมีบทบาทสูงในการบริหารกองทุนหมู่บ้าน

สมาชิกกองทุน โดยทั่วไป คนในชุมชนจะมองกองทุนหมู่บ้านว่าเกี่ยวข้องกับสมาชิกเท่านั้น คนที่ไม่ใช่สมาชิกไม่จำเป็นต้องรับรู้การดำเนินงานของกองทุน แต่ความจริงแล้ว คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลและสมาชิกส่วนหนึ่งเห็นว่า กองทุนหมู่บ้านไม่ใช่กองทุนสำหรับให้คนจนมากู้เพียงอย่างเดียว แต่เงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของหมู่บ้านมีทุกคนในหมู่บ้านต้องช่วยกันดูแล ช่วยกันเสนอความคิดเห็น เพื่อให้คณะกรรมการมีข้อมูลในการปรับปรุงการทำงาน ปรับปรุงการออกกฎระเบียบให้เอื้อต่อคนในชุมชนมากขึ้น ไม่ใช่มองกองทุนหมู่บ้านที่สิทธิของการกู้เงินเพียงอย่างเดียว

สตรีในชุมชน กองทุนหมู่บ้านเป็นหน่วยงานหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้หญิง โดยการกำหนดให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านแต่ละคณะต้องมีผู้หญิงร่วมเป็นคณะกรรมการอย่างน้อยครึ่งหนึ่ง ซึ่งในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล พบว่า คณะกรรมการที่เป็นผู้หญิงมีบทบาทในการทำงานสูง โดยเฉพาะเหรียญกฐิก และเลขานุการคณะกรรมการ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะผู้หญิงมีเวลาทำงานให้กับกองทุนหมู่บ้านมากกว่าผู้ชาย และเกาะติดกับงานมากกว่าผู้ชาย ดังที่พัฒนาการชุมชนแล้วว่า

“...ช่วงหลังเวลาเราประชุม อบรมอะไร เราจะนัดผู้หญิง ผู้หญิงจะมาเพียบเลย เรานัดผู้ชาย เดียวก็กลับ แล้วผู้ชายมาสายกลับก่อน ส่วนผู้หญิงเขาจะอยู่...”

ส่วนคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นผู้หญิงก็ยอมรับว่าได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน เพราะคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเท่าเทียมกับผู้ชาย

การเลือกคณะกรรมการชุดใหม่

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการจาก คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (กทบ.) เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2545 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่คณะกรรมการยังทำงานได้ไม่ครบ 1 ปี เพื่อการจับฉลากให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านออกครึ่งหนึ่ง

การประชุมคัดเลือกกรรมการกองทุน

ตามหมวดที่ 8 หาเฉพาะกาล ข้อ 52 ของระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 แต่เพื่อให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลดำรงอยู่ต่อไป

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลทั้งหมดจึงลาออก เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2545 แล้วให้สมาชิกเลือกกรรมการชุดใหม่ตามระเบียบนี้ใน หมวดที่ 7 หาเฉพาะกาล ข้อ 41 ซึ่ง

จะทำให้สมาชิกทั้งหมดสามารถดำรงตำแหน่งต่อไปได้อีก 2 ปี ตามระเบียบนี้ในหมวดที่ 5 คณะกรรมการกองทุน หมู่บ้านและชุมชนเมือง ข้อ 19 ซึ่งประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลให้เหตุผลกรณีดำเนินการเช่นนี้ เพื่อให้คณะกรรมการทั้งหมดมีโอกาสได้ทำงานอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการทำงานของคณะกรรมการเป็นการทำงานจากคณะกรรมการชุดเก่าซึ่งไม่สามารถดำเนินการได้ คณะกรรมการส่วนใหญ่จึงต้องการเวลาในการทำงานที่ต่อเนื่อง โดยในวันเลือกคณะกรรมการชุดใหม่นี้ มีสมาชิกมาประชุมเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมด ในกรณีของการจับฉลากออก จากการสัมภาษณ์เลขานุการกองทุนได้แสดงความคิดเห็นว่า การจับฉลากออกอาจจะทำให้ได้คนใหม่ที่ไม่เป็นเข้าร่วมบริหารงานของกองทุนหมู่บ้าน จึงตกลงกันในหมู่คณะกรรมการให้ทุกคนลาออก แล้วให้สมาชิกเลือกเข้ามาใหม่ ดังที่บอกว่า

“...จับฉลากออก นี่พออย่างสมมุติว่าคนที่ทำงานเป็น แล้วเอาคนใหม่ มาทำนี่จะทำได้ ทำได้เหมือนเดิมไหม แล้วก็จะรู้ได้ รู้ได้ขนาดนี้ไหม มันก็ยากพินิด ต้องมาเริ่มต้นนับหนึ่งกันใหม่อีก ใช่มั้ยพี่ แต่คณะกรรมการบางคน เคยมาอยู่ที่นี่ยังทำไม่ได้เลย ต้องมีเหลือไว้มั่งเหลือคนที่รู้...”

ทำให้ในการเลือกคณะกรรมการหมู่บ้านครั้งใหม่มีกรรมการเก่าได้รับเลือกเข้ามาเป็นกรรมการเกือบทั้งหมด โดยมีกรรมการคนใหม่ที่เป็นครูในโรงเรียนชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลได้รับเลือกเข้ามาใหม่เพียงคนเดียว ส่วนบรรยากาศในการประชุม พบว่า มีสมาชิกร่วมประชุมคับคั่ง ประธานที่ประชุมกล่าวทักทายสมาชิก แล้วให้ประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านรายงานผลการดำเนินงานของกองทุนในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา โดยมีเอกสารประกอบการชี้แจง หลังจากนั้นจึงนำคณะกรรมการลาออก แล้วร่วมกันเลือกคณะกรรมการชุดใหม่โดยไม่มีการอภิปรายหรือการหาเสียงของคณะกรรมการ และมีพัฒนาการอำเภอเป็นประธานในการเลือกคณะกรรมการ

ผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน

พบว่าส่วนใหญ่เห็นว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนที่มีประโยชน์ต่อคนในชุมชน เช่น ช่วยเสริมในส่วนของเงินทุนให้สามารถสร้างงาน สร้างอาชีพได้ โดยมีบางครัวเรือนที่ประสบความสำเร็จในการค้าขายและการแปรรูปอาหารทะเลมากขึ้นทำให้คนจนมีแหล่งเงินทุนที่จะนำไปประกอบอาชีพได้ และอยากให้ดำเนินการต่อไป โดยไม่ต้องทำให้เลิกกองทุนนี้ โดยผลของกองทุนหมู่บ้านที่มีต่อชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลนั้นอาจจำแนกได้หลายประการ ที่มองเห็นเป็นรูปธรรมได้แก่

1. การเป็นหลักประกันความมั่นคงในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ในกรณีที่คนในชุมชนจะสามารถกู้เงินไปลงทุนได้ในเงื่อนไขที่ตนเองมีสิทธิ์ในการกำหนดวงเงินกู้ วิธีการใช้เงินคืน

กองทุน และระยะเวลาในการชำระเงินได้พอสมควร และสามารถกู้ใหม่ได้หลังจากครบกำหนดการใช้เงินคืนแล้ว โดยเฉพาะทำให้คนจนมีทางเลือกในการหาเงินทุนเพื่อการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น

2. ช่วยให้ผู้ประกอบการมีความสะดวกในการประกอบอาชีพมากขึ้น เนื่องจากมีเงินทุนไปใช้ในการซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพมากขึ้น เช่น การเปลี่ยนวิธีการขายของจากหาบเร่มาเป็นรถเข็น ซึ่งทำให้จำหน่ายสิ่งของได้มากขึ้น และสบายขึ้น นอกจากนี้ยังนำเงินจากกองทุนหมู่บ้านไปซื้อเครื่องชงกาแฟด้วยไฟฟ้ามาใช้ ทำให้ไม่ต้องใช้แรงงานในการนั่งชงกาแฟ หรือการใช้เงินกองทุนหมู่บ้านมาเสริมในส่วนของการจ้างแรงงานเพื่อไถที่ หรือจ่ายเป็นค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง หรือการซื้อเครื่องซักผ้ามาใช้ในการบริการซักผ้า ทำให้สามารถซักผ้าได้จำนวนมากขึ้นและซักผ้าขึ้นได้ขึ้น เช่น ผ่านววม

3. ช่วยให้ผู้ประกอบการมีเงินหมุนเวียนในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น เช่น ในอาชีพประมง ซึ่งต้องมีเงินทุนในการซ่อมเรือ ซื้ออุปกรณ์การประมง ซื้ออวน ซื้อไม้มาทำลอบ ทำให้ต้องลงทุนตลอดเวลา แม้แต่ในส่วนของการแปรรูปผลิตภัณฑ์ซึ่งผู้ประกอบการต้องลงทุนในการทำกะปิ น้ำปลา ในวงเงินสูง เงินจากกองทุนหมู่บ้านก็เป็นส่วนที่มาช่วยเสริมให้ผู้ประกอบการเกิดความคล่องตัวในด้านเงินที่จะลงทุนมากขึ้น

4. ทำให้การกู้ยืมเงินนอกระบบน้อยลง เช่น ในบ้านริมฝั่งทะเลที่การกู้ยืมเงินนอกระบบแทบจะหมดไปจากชุมชน เพราะจากเดิมที่ประชาชนต้องเดือดร้อนไปกู้เงินนอกระบบต้องเสียดอกเบี้ยสูง บางครั้งต้องมีที่ดินหรือทรัพย์สิน แต่ในส่วนของการกู้กองทุนหมู่บ้านยังสามารถประนอมหนี้ได้ แม้จะเสียค่าปรับ ก็ไม่มากเท่ากับการกู้ยืมเงินนอกระบบ

5. ทำให้ผู้ประกอบการมีรายได้จากการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น เพราะมีวงเงินลงทุนมากขึ้น

6. ทำให้คนที่มีความรู้ที่จบการศึกษาระดับสูง ที่เคยทำงานในบริษัทเอกชนในเมือง หันกลับมาสร้างแหล่งงานที่บ้านเกิดให้เป็นของตนเอง และเข้ามาร่วมมือกับผู้นำชุมชนในการพัฒนากองทุนหมู่บ้าน

นอกจากผลของกองทุนหมู่บ้านจะปรากฏให้เห็นคุณค่าของกองทุนในทางที่เป็นรูปธรรมดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏในส่วนที่เป็นนามธรรมซึ่งได้รับฟังจากคนในชุมชนที่เคยกู้เงินไปจากกองทุนหมู่บ้านบ้านริมฝั่งทะเลว่า ยังมีส่วนที่เป็นนามธรรมอีกเช่น ทำให้คนในชุมชนที่เคยกู้เงินนอกระบบและหันมากู้เงินจากกองทุนมี**สุขภาพจิตดีขึ้น** เพราะนอกจากจะไม่ต้องเสียดอกเบี้ยแพงแล้ว ยัง**ไม่เครียด**กับการส่งดอกเบี้ยเงินกู้เป็นรายวัน เพราะส่งเงินงวดให้กองทุนหมู่บ้านเป็นราย

เดือนไม่กี่งวดก็หมดปี สามารถยื่นกู้งวดใหม่ได้ นอกจากนี้การกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเป็นการกู้เงินจากกลุ่มบุคคลที่สมาชิกเป็นผู้เลือกให้เข้ามาดำเนินการ ทำให้ความรู้สึกของสมาชิกต่อการเป็นหนี้ต่อกกลุ่มบุคคลไม่ใช่เป็นหนี้ตัวบุคคล และกองทุนทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าเป็น**สิทธิของสมาชิก**กองทุนทุกคนที่จะกู้เงินส่วนนี้ ทำให้ความรู้สึกกดดันจากการเป็นลูกหนี้เจ้าหนี้ลดลง และส่วนที่จะมีผลดีต่อสมาชิกเพิ่มขึ้นอีกส่วนน่าจะ ได้แก่ **สุขภาพของผู้กู้ดีขึ้น**ในทางด้านร่างกายเพราะไม่ต้องตรากตรำกับการประกอบอาชีพมากเหมือนเดิม เพราะสามารถจัดหาเครื่องอำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพที่จะช่วยทำให้การใช้แรงงานลดลง ทั้งยังทำให้สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน**มีวินัยในการออมเงิน**มากขึ้น เช่นการสะสมเงินสัจจะ และการสะสมเงินเพื่อใช้คืนเงินกู้ ซึ่งผู้ประกอบการหลายรายในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเมื่อได้รับเงินจากการค้าขายหรือรับจ้างก็จะกันเงินส่วนหนึ่งเก็บไว้ใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งถ้ามองในภาพรวมของกองทุนก็จะทำให้กองทุนมีเงินหมุนเวียนทั้งในส่วนของเงินต้นและดอกเบี้ย ซึ่งก็จะย้อนกลับมาทำให้สมาชิกสามารถเพิ่มวงเงินกู้ได้มากขึ้นในอนาคต และทำให้**กองทุนหมู่บ้านมีความมั่นคง**เพิ่มขึ้นด้วย

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การวิจัยกรณีศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้านกับการปรับปรุงชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยในโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านนี้ เป็นการวิจัยกรณีศึกษาเพื่อตอบคำถามการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชนในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร ในกรณีของการรวมกลุ่มเพื่อการแปรรูปผลผลิต รวมทั้งศึกษาถึงทุนชุมชนที่สะสมมาก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเริ่มดำเนินการว่ามีผลต่อการเรียนรู้ การคาดหวังและการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง และศึกษาถึงสภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนบ้านเขาหมื่นว่าเป็นอย่างไร ประสิทธิภาพสำเร็จมากน้อยเพียงใด และมีส่วนช่วยในการปรับปรุงชุมชนในชุมชนบ้านเขาหมื่นได้อย่างไรบ้างโดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ คือ

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของชุมชน ด้านการแปรรูปผลผลิต รวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม และองค์กรสังคมภายนอกชุมชน ว่าเป็นไปในลักษณะใด

2. เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ว่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องได้อย่างไร รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนเป็นอย่างไร คนในชุมชนมีการจัดการกับภาระหนี้สินของตนเองได้อย่างไรบ้าง

3. กองทุนหมู่บ้าน มีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตราอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไรบ้าง

สรุปขั้นตอนการวิจัยกรณีศึกษา

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยกรณีศึกษาตามขั้นตอนโดยสรุปดังนี้ คือ

1. กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยการศึกษาและทำความเข้าใจกรอบแนวคิดหลักในการวิจัยของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน แล้วกำหนดกรอบแนวคิดการ

วิจัยกรณีศึกษา จากแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชน โดยเน้นที่การแปรรูปผลผลิตจากหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

2. เลือกชุมชนที่ศึกษา จากชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่และตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

3. การศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาข้อมูล 3 วิธีการหลัก คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดกลุ่มสนทนา การสังเกตและจดบันทึก นอกจากนี้ได้ศึกษาข้อมูลบางส่วนจากเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารของกองทุนหมู่บ้านบ้านริมฝั่งทะเล

4. แนวทางการศึกษา ซึ่งได้แก่ แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา ผู้วิจัยศึกษาโดยใช้แนวคำถามที่โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านจัดทำขึ้นเป็นแนวคำถามหลัก และปรับแนวคำถามดังกล่าวเพื่อศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชนด้านการแปรรูปผลผลิต

5. ผู้ให้ข้อมูลหลัก แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

5.1 ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ระดับลึก ประกอบด้วย คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน หรือประธานกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาการอำเภอ เภรัญญิก เลขานุการ และสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทั้งผู้ที่รู้และไม่รู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 25 คน

5.2 ผู้ให้ข้อมูลในการจัดกลุ่มสนทนา แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิกกองทุน มีผู้ร่วมสนทนาดังกล่าวจำนวน 6 คน และกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน มีผู้ร่วมสนทนาดังกล่าวจำนวน 3 คน รวมมีผู้สนทนาดังกล่าวทั้งสองกลุ่ม จำนวน 9 คน

6. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้ คือ

6.1 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนา มาจัดระบบ ถอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำ จัดพิมพ์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ด้วยโปรแกรม Microsoft word 97 จินครบทุกราย

6.2 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม Atlas / ti Visual Qualitative Data ในการทำ open Coding เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (category data) ตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถ

อธิบายเรื่อง พืชชุมชนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลและกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้

6.3 นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้ว มาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับพืชชุมชนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลและกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด และเอกสารงานวิจัย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล

6.4 สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิดทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded Theory) ต่อไป

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านบ้านริมฝั่งทะเล พบว่า มีสมาชิกจำนวนมาก เห็นว่า กองทุนหมู่บ้านจำนวน 1 ล้านบาท ต่อ 1 หมู่บ้านนั้น อาจจะเหมาะสมหรือมากเกินไป สำหรับหมู่บ้านที่มีจำนวนคนน้อย แต่สำหรับชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลที่มีคนในหมู่บ้านถึง 366 ครัวเรือน ประชากร 2,200 บาท และมีสมาชิก 191 คนนั้น นับว่าเป็นจำนวนเงินที่น้อยเกินไป ทำให้ไม่สามารถกระจายเงินกู้สู่คนในชุมชนให้ทั่วถึง ข้อเสนอของสมาชิกส่วนมากจึงขอให้รัฐบาลพิจารณาวงเงินของกองทุนแต่ละแห่งโดยคำนึงถึงประชากรในแต่ละหมู่บ้านซึ่งมีแตกต่างกันด้วย

นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า การจำกัดจำนวนวงเงินกู้ไม่เกินรายละ 20,000 บาท นั้น จะช่วยได้เฉพาะเป็นการเติมเต็มให้คนที่มีการทำอยู่ก่อนแล้วเท่านั้น แต่ไม่ช่วยให้เกิดธุรกิจรายใหม่ในชุมชน และแม้เงื่อนไขในระเบียบการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านจะให้คณะกรรมการสามารถพิจารณาให้วงเงินกู้สูงกว่า 2 หมื่นบาทได้ แต่คณะกรรมการส่วนมากจะยึดถือการปฏิบัติตามระเบียบของทางราชการมากกว่าการใช้ดุลยพินิจร่วมกัน

ในด้านความยั่งยืนของกองทุนหมู่บ้านเป็นประเด็นหนึ่งที่แสดงถึงความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งพบว่า พัฒนาการอำเภอและคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เห็นว่า เงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้กองทุนหมู่บ้านมีความยั่งยืน คือ การที่คณะกรรมการและสมาชิกมีความรู้สึกว่าเขาเป็นส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของกองทุนหมู่บ้าน และคนในหมู่บ้านเองก็ต้องเห็นคุณประโยชน์ของกองทุนที่มีต่อคนในหมู่บ้าน เช่น การนำดอกผลจากกองทุนมาทำ

ประโยชน์ให้หมู่บ้านโดยการสร้างศาลาที่พักหรือสิ่งอื่นที่จะทำให้คนในหมู่บ้านเห็นว่าเป็นผลที่ได้จากดอกผลของกองทุนหมู่บ้าน รวมทั้งการพัฒนาคนในชุมชนให้มีความสามารถในการทำงานให้กองทุนหมู่บ้านมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยกรณีศึกษาของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ พบว่า การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านค่อนข้างจะมีปัญหาในระยะแรกของการดำเนินงาน เพราะการที่มีกลุ่มย่อยอยู่ในชุมชนหลายกลุ่ม กลุ่มที่ได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการในชุดแรกไม่สามารถดำเนินการบริหารงานกองทุนหมู่บ้านได้ คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านระดับอำเภอต้องลงมาดำเนินการให้มีการเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดใหม่ที่มีประธานคณะกรรมการเป็นผู้ที่มีอำนาจในการปกครองชุมชน คือ กำนัน เข้ามาบริหารงาน กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลจึงเริ่มดำเนินการได้ ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าจากบทเรียนของการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านที่มีคนในชุมชนหลายกลุ่มและเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ผู้นำชุมชนควรมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการโครงการ โดยการกำหนดให้มีกรรมการกิตติมศักดิ์ที่เลือกจากผู้นำอาวุโสในชุมชนเข้ามาเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อให้ผู้อาวุโสในชุมชนได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้ไกล่เกลี่ยหรือเป็นผู้นำในการตัดสินใจ เพื่อให้การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนขนาดใหญ่สามารถดำเนินการไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

นอกจากนี้ กองทุนหมู่บ้าน โดยเฉพาะในชุมชนขนาดใหญ่ควรมีบทบาทของการเป็นแหล่งการเรียนรู้ เรื่อง การบริหารจัดการด้านการเงินแก่คนในชุมชนอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง รัฐบาลควรเปิดโอกาสให้กองทุนหมู่บ้านที่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีการดำเนินการของคณะกรรมการหมู่บ้านที่เข้มแข็ง คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านสูง คนในชุมชนสามารถนำเงินทุนจากกองทุนหมู่บ้านไปใช้ในการพัฒนาอาชีพอย่างได้ผล มีอิสระในการบริหารกองทุนหมู่บ้านในลักษณะที่หลากหลายตามเงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกันของแต่ละกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้คณะผู้บริหารกองทุนหมู่บ้านเหล่านี้ ได้มีโอกาสพัฒนาความเชี่ยวชาญในการบริหารการเงินของตนเองให้สูงขึ้นในโอกาสต่อไป เพื่อให้คนในชุมชนและคณะผู้บริหารกองทุนหมู่บ้านมีความรู้สึกรู้ว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นของคนในชุมชนโดยเท่าเทียมกัน และเป็นกองทุนที่ทุกคนในชุมชนควรมีส่วนร่วมกันในการบริหารจัดการและรักษากองทุนหมู่บ้านให้เป็นของชุมชนตลอดไป

ในชุมชนขนาดใหญ่ที่มีประชากรมากกว่า 1,000 คน ขึ้นไป รัฐบาลควรกำหนดวงเงินของกองทุนหมู่บ้านแตกต่างไปจากชุมชนขนาดเล็ก เพราะวงเงินที่กองทุนหมู่บ้านในชุมชน

ขนาดใหญ่ให้กู้ไม่สามารถนำไปริเริ่มอาชีพใหม่ได้ นอกจากนี้ระยะเวลาของการชำระหนี้ซึ่งกำหนดไว้ในช่วงระยะเวลาสั้นเกินไปอาจจะทำให้สมาชิกที่กู้เงินไปลงทุนเกิดความเคลียดในการที่จะต้องคืนเงินหลังจากที่กู้ไปได้เพียงปีเดียว ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ยังไม่ได้ผลจากการลงทุนในรอบระยะเวลาสั้น

ในส่วนของการแปรรูปผลผลิต ซึ่งพบว่าในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ในชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการตากะปิและน้ำปลาในชุมชน เพราะเป็นผลิตผลจากทะเล แต่เนื่องจากปัจจุบันการลงทุนเรื่องการประมงค่อนข้างสูง การตากะปิหรือน้ำปลากลายมาเป็นกิจการที่ต้องใช้ทุนในลักษณะของสถานประกอบการขนาดเล็ก กองทุนหมู่บ้านสามารถสนับสนุนการแปรรูปผลผลิตของสมาชิกในลักษณะนี้ได้ค่อนข้างน้อย มีส่วนสนับสนุนอยู่บ้างในแง่ของการลงทุนซื้อวัตถุดิบที่ใช้ผลิตกะปิและน้ำปลาจำนวนหนึ่งเท่านั้น ยังไม่สามารถส่งเสริมให้เกิดการแปรรูปผลผลิตในลักษณะนี้ให้มีการแพร่ขยายและเกิดความยั่งยืนในชุมชนได้ ดังนั้นในกรณีของชุมชนที่มีการแปรรูปผลผลิตที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและต้องลงทุนสูงในลักษณะนี้ กองทุนหมู่บ้านควรมีเงื่อนไขการสนับสนุนวงเงินกู้แก่สมาชิกเป็นรายกลุ่มเพื่อให้คนในชุมชนเกิดการรวมกลุ่มและร่วมกันสร้างความเข้มแข็งให้แก่งานอาชีพที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้ง่าย ขว้างยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการปรับฟื้นฟูชุมชนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นให้พลิกฟื้นดำรงอยู่ได้ต่อไป

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดระยอง* (พิมพ์ครั้งที่ 1). จัดพิมพ์เผยแพร่โดยกระทรวงมหาดไทยและกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา:อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัย.
- นภาพร หะวานนท์. (2540). *เอกสารถอดเทปการประชุมรายงานผลโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.วันที่ 1 มิถุนายน. ถ่ายสำเนา.
- นภาพร หะวานนท์ สุรวุฒิ ปัตโธสง และเพ็ญศิริ จีระเดชากุล. (2544). *โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน*. โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.ถ่ายเอกสาร.
- _____. (2545). *รายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน*. โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- นำชัย ศุภฤกษ์ชัยสกุล และปานจักษ์ เหล่ารัตนพงษ์.(มปฉ.). *เอกสารประกอบการอบรมการแปลผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์ เรื่อง การใช้โปรแกรม Atlas / ti ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ*.สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายสำเนา.
- มูลนิธิโกมล คีมทอง. (2539). *สุรินทร์ กิจนิตยชีวะ ครูของแผ่นดิน สร้างสรรค์การเรียนรู้รอบรู้ชุมชน*.ปาฐกถา มูลนิธิโกมลคีมทอง ประจำปี 2539.
- ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544.(2544, 29 พฤษภาคม).
- ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 118 ตอนพิเศษ 48 ง.วันที่ 30 พฤษภาคม 2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหาร
กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2544.(2544, 16 มิถุนายน).
ราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 57 ง. วันที่ 18 มิถุนายน
2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหาร
กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2544.(2544, 28 สิงหาคม).
ราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 88 ง. วันที่ 11 กันยายน
2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหาร
กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2545.(2545, 8 พฤษภาคม).
ราชกิจจานุเบกษา ฉบับทั่วไป เล่ม 119 ตอนพิเศษ 43 ง. วันที่ 17 พฤษภาคม 2545.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ
พ.ศ. 2544.(2544, 22 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 118 ตอนพิเศษ 30 ง.
วันที่ 30 มีนาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ
(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2544.(2544, 27 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 118 ฉบับที่ 41 ง.
วันที่ 3 พฤษภาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ
(ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2544.(2544, 13 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. ฉบับทั่วไป
ทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 65 ง. วันที่ 14 กรกฎาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ
(ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2544.(2544, 10 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 118 ตอนพิเศษ
101 ง. วันที่ 11 ตุลาคม 2544.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540). แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 – 2544. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
_____. (2545). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549.
กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

อคิน รพีพัฒน์. (2536). คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. บรรณาธิการโดย
อุทัย ดุลยเกษม.ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา.

อุทัย ดุลยเกษม. (2545). *สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา : แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยและการพัฒนา*. บรรณาธิการโดย สุเทพ บุญซึ้งน. พิมพ์ครั้งที่ 1 , พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา.

Muhr,Thomas. (1997). *ATLAS.ti Visual Qualitative Data Analysis,Management, and Model Building in Education, Research, and Business: User's Manual and References Release 4.1* . Berlin : Scientific Software Development.

Stauss, Anselm & Corbin, Juliet. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. 2 nd California : Sage Publication.

ภาคผนวก

แนวคำถาม การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน

1 พุดคุยถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านโดยให้ถามในประเด็นต่อไปนี้

การถามประวัติหมู่บ้าน ถามเฉพาะผู้สูงอายุที่พอจะตอบได้ หากเป็นผู้ที่ยังอายุไม่มากให้ถามว่า เคยได้ยินผู้ใหญ่เล่ามาอย่างไร และถามถึงข้อมูลในช่วงเวลาดังแต่ผู้ตอบจำได้ โดยให้ถามให้ชัดเจนว่า ช่วงนั้นเป็นประมาณ พ.ศ. อะไร

- ประวัติการตั้งถิ่นฐาน คนมารวมตัวกันอยู่ตั้งแต่เมื่อไหร่ ประมาณช่วงไหน ปีอะไร ทำไมคนจึงมาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ ส่วนใหญ่เป็นคนมาจากไหน หากต้องย้อนหลังไปมาก ให้ถามเท่าที่จะหาข้อมูลได้ สภาพภูมิศาสตร์เป็นอย่างไร เช่น แหล่งน้ำ ป่า ดิน ที่ราบ/ที่ดอน ของป่า ปลา ไม้ ไม้ไผ่ น้ำ ลำห้วย เนินเขา พืชพรรณไม้ต่างๆ ฯลฯ คนมีการใช้ (พึ่งพิง) ธรรมชาติอย่างไรบ้าง
- ถามรายละเอียดเกี่ยวกับแหล่งน้ำที่ใช้เพื่อการบริโภค และการเพาะปลูก ถ้าเป็นชุมชนในเขตลุ่มน้ำให้ถามเกี่ยวกับทำนบว่า การสร้างทำนบมีประวัติความเป็นมาอย่างไร คนเรียนรู้เรื่องนี้ได้อย่างไร การสร้างทำนบในอดีตทำอย่างไร คนต้องมาช่วยกันทำอย่างไรบ้าง ช่วงที่ต้องมีการแบ่งปันน้ำเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่

2 สืบค้นในเรื่องการทำมาหากินในอดีตว่ามีลักษณะสำคัญเป็นอย่างไร

ประเด็นสำคัญในการผลิต การบริโภค และการพึ่งพิงธรรมชาติ คือ การพยายามสืบค้นว่าการผลิต การบริโภคและการแลกเปลี่ยน เช่น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีระบบการควบคุมกันอย่างไร มีลักษณะของการผลิต และการบริโภคแบบเพียงพอคือผลิตโดยมีเป้าหมายเพื่อการบริโภค มิใช่เพื่อขาย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล สืบค้นภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การรักษาเกื้อกูล การทำลาย

- สภาพพื้นที่ในตอนแรกแรก ๆ เป็นอย่างไร คนที่มาอยู่ต้องปรับเปลี่ยน ถางพื้นที่เพื่อทำกินอย่างไร ตอนแรกๆ เพาะปลูกอะไรบ้าง การปลูกข้าวทำอย่างไร ได้พันธุ์ข้าว และพืชอื่นๆ มาจากไหน นอกจากปลูกข้าวแล้วปลูกอะไรได้อีก
- มีการเก็บหาของป่า และเก็บของธรรมชาติกันอย่างไร เช่น ของป่า ปลา พืชผักต่างๆ แต่ละวันได้อาหารมาจากไหน
- อะไรบ้างที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นในสมัยก่อน แต่ปลูกหรือทำเองไม่ได้ ถามรายละเอียดให้มากที่สุด และถามว่า จัดการในเรื่องนี้อย่างไร เช่น แลกเปลี่ยน (ใช้

อะไรแลกเปลี่ยน) ชื้อ (นำอะไรไปขาย) ถ้ามถึงกระบวนการแลกเปลี่ยน เช่น แลกเปลี่ยนที่ไหน อย่างไร ทำเป็นประจำหรือไม่อย่างไร

- มีตลาดที่ไหนบ้าง ที่คนต้องไปซื้อ หรือแลกเปลี่ยนสิ่งของ (ถามที่ตั้งให้แน่นอน) ลักษณะของตลาดเป็นอย่างไร เช่น เป็นตลาดประจำ หรือเฉพาะเวลา เดียวนี้ตลาดดังกล่าวยังมีอยู่หรือไม่ ทำไมจึงหายไป ถ้ายังดำรงอยู่ถึงปัจจุบันให้พูดคุยว่า ตลาดดังกล่าวมีสภาพ (เช่น สินค้า พ่อค้า แม่ค้า) ต่างไปจากเดิมอย่างไร
- มีช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องอาหารสมบูรณ์หรือขาดแคลนอย่างไรบ้าง มีการเก็บสะสมอาหารอย่างไร ถ้าอาหารขาดแคลนทำอย่างไร
- การติดต่อระหว่างหมู่บ้านเป็นอย่างไร ใช้อะไรเป็นพาหนะ ส่วนใหญ่ติดต่อกันด้วยเรื่องอะไร
- การใช้ชีวิตของคนในช่วง 1 ปี เป็นอย่างไร เช่น มีการทำนา/ทำสวน ในช่วงไหนช่วงไหนที่ไม่มีการทำ อาชีพอื่นๆ ที่ไม่ใช่อาชีพหลักมีอะไรบ้าง (เช่น ทอผ้า จักสาน เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ)
- คนมีการถ่ายทอดความรู้กันอย่างไร เช่น การงานอาชีพหลัก (ปลูกข้าว) การทำสวน การเก็บหาของป่า

3 ความสัมพันธ์ของคนในอดีต

- คนพึ่งพากันอย่างไร เช่น ในการผลิต การใช้แรงงาน การบริโภค การรักษาดูแลผู้เจ็บป่วย การดูแลความสงบเรียบร้อย การจัดการกับความขัดแย้ง อาชญากรรม การถูกรังแก หรือการแย่งชิง ทรัพยากรธรรมชาติจากภายนอกชุมชน
- การมองว่าเป็นคนพวกเดียวกัน เช่น หมู่เดียวกัน ดูจากอะไรบ้าง เช่น การเป็นญาติกัน ไปวัดเดียวกัน ใช้แหล่งน้ำร่วมกัน ฯลฯ การเป็นคนพวกเดียวกัน หรือหมู่เดียวกัน นั้น ต่างคนต่างจะต้องมีหน้าที่ปฏิบัติต่อกันอย่างไร คาดหวังจะได้รับการปฏิบัติอย่างไรจากผู้อื่น คนสามารถต่างคนต่างอยู่ได้หรือไม่อย่างไร คนต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างไร ระบบการควบคุมทางสังคมเป็นอย่างไร ใครคือผู้นำ ก่อนมีผู้ใหญ่บ้านปกครองกันอย่างไร
- ระบบเครือญาติเป็นอย่างไร การนับถือกันเป็นญาติ นับอย่างไร อะไรทำให้คนนับถือกันเป็นญาติ (เช่น การแต่งงาน การอยู่ใกล้ชิด การพึ่งพาอาศัยกัน) ญาติต่างจากคนอื่นอย่างไร ความสัมพันธ์กับคนที่ไม่ใช่ญาติเป็นอย่างไร

- ในช่วงนั้น คนมีฐานะแตกต่างกันหรือไม่ ดูจากอะไร ทำไมคนจึงมีฐานะแตกต่างกัน

4 การดำรงอยู่ของวิถีชีวิตในอดีต

- ความสุข ความสบายใจ ของคนในยุคนี้ดูจากอะไรบ้าง (เช่น มีอาหารเพียงพอ ไม่มีภัยธรรมชาติ ไม่มีโจรผู้ร้าย ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีโรคระบาด ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน) ความสุขของครอบครัว กับความสุขของส่วนรวมต่างกันอย่างไร อะไรคือปัญหาที่ทำให้คนไม่มีความสุข คนมีการแก้ปัญหากันอย่างไร
- ความสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนเป็นอย่างไร ติดต่อกับใครบ้าง เช่น เจ้าหน้าที่ของทางราชการ พ่อค้า ชาวบ้านในเขตอื่นๆ ติดต่อกันด้วยเรื่องอะไร บ่อยแค่ไหน ลักษณะการติดต่อเป็นอย่างไร (เช่น มีความเสมอภาค หรือใครมีอำนาจเหนือเพราะอะไร)
- วัด ในหมู่บ้านมีมาตั้งแต่เมื่อไร ใครมาบวชเป็นพระ คนสัมพันธ์กับวัดอย่างไรบ้าง
- โรงเรียนในช่วงนี้เป็นอย่างไร มีสอนถึงชั้นไหน ครูเป็นคนจากที่ไหน โรงเรียนสัมพันธ์กับคนในชุมชนอย่างไร โรงเรียนสอนอะไร

5 สืบค้นการเข้ามาของการพัฒนาว่าเริ่มต้นมาอย่างไร ส่งผลอย่างไรต่อชุมชน

- การเปลี่ยนแปลงทางด้านสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา การชลประทาน เกิดขึ้นเมื่อไรและเกิดขึ้นได้อย่างไร เช่น ชาวบ้านร้องขอ หรือมีผู้นำชุมชน พ่อค้า พยายามวิ่งเต้นเข้ามา การกระจายการบริการเป็นไปอย่างไร
- การใช้เงินเพื่อการผลิตเริ่มต้นเมื่อไร อย่างไร การผลิตเพื่อขายเริ่มต้นมาอย่างไร (เช่น การมีพ่อค้ามารับซื้อผลผลิต การลงทุนเพื่อการผลิต การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การใช้เมล็ดพันธุ์ใหม่ๆ การปลูกพืชไร่ พืชสวน การจ้างงาน เมื่อมีการใช้เงินเพื่อการผลิต (การลงทุนเพื่อการผลิต) ลักษณะการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างไร เช่น เวลาในการทำงาน การจ้างงาน การใช้ เทคโนโลยีในการผลิต
- ช่วงหลังจากมีการผลิตเพื่อขาย การทำมาหากินเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
 - มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร (เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ ที่ดินทำกิน) การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ การดูแลธรรมชาติ แตกต่างไปจากเดิมอย่างไร

- มีการผลิตอะไรบ้าง ยังคงมีอะไรบ้างที่ปลูก/ผลิตเพื่อกินหรือใช้ มีอะไรบ้างที่ผลิตเพื่อกินหรือขาย
- การผลิตต่างไปจากเดิมอย่างไรบ้าง เช่น พันธุ์พืช การใช้ปุ๋ย การดูแล การใช้ยาฆ่าแมลง
- การลงทุนในการปลูกพืช / เลี้ยงสัตว์ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร มีการกู้ยืมเงินทุนหรือไม่ กู้จากที่ไหนบ้าง ถ้ามถึงการเข้ามาของ ธกส.
- สินค้าที่ผลิตเพื่อขาย ขายอย่างไร มีปัญหาอะไรบ้างหรือไม่ อย่างไร
- มีตลาดที่ไหนบ้าง มีตลาดเพิ่มมากขึ้น หรือน้อยลงอย่างไร คนไปซื้อ / ขาย ของอะไรบ้างที่ตลาด ลักษณะของตลาดเป็นอย่างไร เช่น เป็นตลาดประจำ หรือเฉพาะเวลา เดียวนี้ตลาดดังกล่าวยังมีอยู่หรือไม่ ทำไมจึงหายไป ถ้ายังดำรงอยู่ถึงปัจจุบันให้พูดคุยว่าตลาดดังกล่าวมีสภาพ (เช่น สินค้า พ่อค้า แม่ค้า) ต่างไปจากเดิมอย่างไร
- การติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนเป็นอย่างไร มีใครบ้างที่เริ่มเข้ามาติดต่อกับชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ (พัฒนากร เจ้าหน้าที่เกษตร เจ้าหน้าที่จากอำเภอ) พ่อค้า ธนาคาร ลักษณะความสัมพันธ์เป็นอย่างไร
- ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นอย่างไร เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร คนยังพึ่งพิงกันในเรื่องอะไรบ้าง มีปัญหาอะไรที่เกิดขึ้นบ้างในชุมชน (เช่น หนี้สิน การลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ การออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน)
- ความเป็นญาติพี่น้อง เปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร การพึ่งพาอาศัยกันยังเหมือนเดิมหรือไม่ อย่างไร อะไรที่ทำให้เปลี่ยนแปลงไป
- โรงเรียนเปลี่ยนไปอย่างไร เช่น สถานที่ ครู คนมองการเรียนหนังสือในโรงเรียนอย่างไร คาดหวังอะไรจากโรงเรียน โรงเรียนสัมพันธ์กับชุมชนอย่างไร
- วัดเปลี่ยนไปอย่างไร หรือไม่ ทำไมจึงเปลี่ยนไป ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับวัดเปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร
- การรักษาโรคภัยไข้เจ็บเป็นอย่างไร ไปรักษาที่ไหน สถานีนอนามัย โรงพยาบาล ร้านขายยาเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อไร มีส่วนทำให้การรักษาพยาบาล ผู้เจ็บป่วยต่างออกไปหรือไม่ อย่างไร

- ในช่วงนี้ สิ่งที่เราเรียกว่า ความสุข ความสบายใจของคนเปลี่ยนไปหรือไม่ อย่างไร ทำไมจึงเปลี่ยนแปลงไป
- ปัญหาของชุมชนในช่วงนี้มีอะไรบ้าง ทำไมปัญหาเหล่านี้จึงเกิดขึ้น จะแก้ไขปัญหได้อย่างไร

คำถามเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน

1. ในหมู่บ้านนี้มีการรวมเงินหรือร่วมกันเก็บสะสมเงิน แหล่งเงินที่ชุมชนนำมาใช้ในลักษณะใดบ้าง เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ กลุ่มเครดิตยูเนียน

ในแต่ละกลุ่มที่มีการจัดตั้งอย่างไร ให้ถามรายละเอียดต่อไปนี้

- รายละเอียดของการก่อตั้ง (เช่น ปี พ.ศ. ผู้คิดริเริ่ม การชักชวนให้คนมาร่วมมือ ปัญหา ความยากลำบาก)
- รายละเอียดของการสมัครเป็นสมาชิก (เช่น เงินที่ต้องร่วมถือหุ้น ค่าสมาชิก จำนวนเงินสะสม)
- การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน เงินปันผล วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)
- กระบวนการต้องการให้มีการนำกองทุนทั้งหมดมารวมกัน แต่กองทุนมีระเบียบการดำเนินงานของกองทุนค่อนข้างเข้มงวด คิดว่าชาวบ้านคงไม่ยากเข้ามารวม เพราะกฎระเบียบที่เข้มงวดเกินไป **ตรงนี้ชาวบ้านคิดอย่างไร** เพราะเหตุใด หรือขึ้นอยู่กับจัดการ
- จัดการอย่างไร หรือหลายกลุ่มคานอำนาจกัน
- จำนวนคนที่เป็นสมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง
- ความก้าวหน้า ความสำเร็จของกลุ่มเป็นอย่างไร

2. นอกจากการรวมกลุ่มในข้อ 1 แล้ว คนในหมู่บ้านสามารถกู้ยืมเงินจากที่ใดได้บ้าง เช่น ธกส. นายทุน หรือธนาคารพาณิชย์ ในแต่ละแหล่งเงินกู้ให้ถามรายละเอียดต่อไปนี้

- เริ่มมีการกู้จากแหล่งนี้ตั้งแต่เมื่อไร ถามรายละเอียดเท่าที่ผู้ตอบจะตอบได้

- การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)
 - จำนวนคนที่เป็นสมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง
3. กองทุนหมู่บ้านต่างจากกลุ่มในข้อ 1 และแหล่งเงินกู้ในข้อ 2 อย่างไร และให้ถามในเรื่องต่อไปนี้
- เริ่มมีการกู้จากแหล่งนี้ตั้งแต่เมื่อไร ถามรายละเอียดเท่าที่ผู้ตอบจะตอบได้ โดยเฉพาะการวางกฎเกณฑ์เรื่องการกู้ยืมเงิน เช่น จำนวนเงิน ดอกเบี้ย การส่งคืนเงิน จำนวนคนที่ได้กู้ยืมเงิน
 - การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)
 - จำนวนคนที่เป็นสมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง
4. ท่านคิดอย่างไรกับกองทุนหมู่บ้าน โดยเฉพาะกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กำหนดไว้เป็นอุปสรรคอย่างไรหรือไม่
5. ทำอย่างไรกองทุนหมู่บ้านจึงจะเป็นประโยชน์กับคนในชุมชนได้มากที่สุด
6. ท่านคิดว่ากองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านใด ที่ถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดี และหมู่บ้านท่านอยากจะทำตาม
- การตั้งกรรมการ การทำงานของคณะกรรมการ
 - การเพิ่มขึ้นของระเบียบต่างๆ

คำถามเกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตในชุมชน

- การแปรรูปผลผลิตในชุมชนเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่ มีเหตุจูงใจอะไรให้คนในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนหันมาแปรรูปผลผลิต
- ความรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตเป็นความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนหรือเป็นความรู้ใหม่ที่เพิ่งเข้ามา มีแรงจูงใจอะไรในชุมชนที่ทำให้เกิดการแปรรูปผลผลิต เช่น วัตถุประสงค์ ความรู้ในชุมชนเรื่องการแปรรูปผลผลิต การเข้ามาของการแปรรูปผลผลิตในชุมชน
- บทบาทสำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลผลิต
- วิธีการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต การจำหน่ายในชุมชนและนอกชุมชน

- ผลของการแปรรูปผลผลิตที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน
- บทบาทของกองทุนหมู่บ้านในการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ในแง่ของการเป็นแหล่ง ทุน การรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่าย การสร้างความมั่นใจให้ผู้แปรรูปผลผลิตมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ในการแปรรูปผลผลิต การพัฒนาการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ฯลฯ

คำถามประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

- บัณฑิตอาสาและเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีลักษณะทำงานเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง การทำงานดังกล่าว สนับสนุนความมั่นคงในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

แนวคำถามสำหรับคนในชุมชนอื่น ๆ

1. คำถามเกี่ยวกับผู้ตอบและครอบครัว

ประวัติการอยู่ในชุมชน เช่น ย้ายมาจากที่อื่น หรือเกิดในชุมชนนี้ ถามรายละเอียด ตั้งแต่เริ่มเข้ามาอยู่ หรือตั้งแต่เริ่มจำความได้เกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้ โดยให้ถามให้ชัดเจนว่าเรื่องที่ผู้ตอบเล่าให้ฟังเกิดขึ้นเมื่อไร พ.ศ. อะไร ควรถามให้เห็นความต่อเนื่องมาตามช่วงระยะเวลา มาจนถึงปัจจุบันว่าในเรื่องต่อไปนี้

- มีใครบ้างเป็นสมาชิกในครอบครัว มีการย้ายเข้าย้ายออกในกรณีใดบ้าง
- การสร้างบ้านทำอย่างไร ลักษณะบ้าน ขนาด การปลูกบ้าน วัสดุ
- สภาพทางธรรมชาติของหมู่บ้านในขณะนั้น เช่น ป่าไม้ ของป่า ที่ดิน สัตว์ตามธรรมชาติ แหล่งน้ำ แม่น้ำ ลำน้ำ พื้นที่ทำการเพาะปลูก ฯลฯ
- การจับจอง/การครอบครอง/การซื้อที่ดินในสมัยก่อน ทำกันอย่างไร พ่อแม่ท่านมีที่ดินมากน้อยแค่ไหน ทราบหรือไม่ว่า ที่ดินเหล่านั้นได้มาอย่างไร ที่ดินที่ท่านมีอยู่ได้มาอย่างไร ปัจจุบันท่านมีที่ดินเท่าไร แบ่งเป็นที่นา ที่ไร่ ที่สวนอย่างไร ท่านต้องเช่าที่ดินบ้างหรือไม่ ถามถึงขนาดที่ดินที่เช่า เช่าทำอะไร วิธีการเช่าเป็นอย่างไร ท่านต้องเสียภาษีที่ดินหรือไม่ (ถามถึงเอกสารสิทธิ์ และการเสียภาษีในแต่ละปี)
- การทำมาหากินในขณะนั้น เช่น การเก็บหาของป่า การปลูกข้าว การปลูกพืชไร่ การเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค และขาย ให้ถามรายละเอียดของการทำมาหากินแต่ละเรื่องให้

มากที่สุด เช่น ถ้ามีการปลูกข้าวไร่ ให้ถามวิธีการเลือกพื้นที่ การเตรียมดิน การหาเมล็ดพันธุ์ การดูแล การเก็บเกี่ยว ผลผลิต การกิน การขาย/แลกเปลี่ยนผลผลิต

- แรงงานที่ใช้ในการผลิตมาจากที่ใดบ้าง เช่น สมาชิกในครอบครัว แลกเปลี่ยนแรงงาน จ้างแรงงาน ถามรายละเอียดของวิธีการได้มาของแรงงานแบบต่างๆ
- การแลกเปลี่ยนหรือการขายผลผลิต ถามรายละเอียดเกี่ยวกับการขาย/แลกเปลี่ยนผลผลิต ขายให้ใคร ขายที่ไหน ถ้าแลกเปลี่ยน มีการแลกเปลี่ยนอย่างไร (ควรถามให้เห็นภาพของการแลกเปลี่ยนในอดีต ว่าสามารถทำให้คนสามารถได้มาซึ่งสิ่งจำเป็นในชีวิต ในเรื่องใดบ้าง เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค การทำเครื่องมือเครื่องใช้ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์) รวมทั้งการติดต่อกับคนนอกหมู่บ้านและในเมือง
- หัตถกรรมหรือการผลิตของใช้ในขณะนั้น เช่น การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ให้ถามรายละเอียดของการทำมาหากินแต่ละเรื่องให้มากที่สุด เช่น การจักสาน ใครเป็นคนทำ ทำอย่างไร หาวัสดุจากที่ไหน ช่วงเวลาที่ทำ
- การทำงานรับจ้าง สมัยก่อนมีการทำงานรับจ้างหรือไม่ การจ้างงานเริ่มมีเมื่อไร ถามรายละเอียดความเป็นมา ใครคือผู้จ้าง จ้างอย่างไร ท่านเคยทำงานรับจ้างหรือไม่ ถามรายละเอียด ว่ารับจ้างทำอะไร ได้ค่าตอบแทนอย่างไร นำเงินมาทำอะไร การทำงานรับจ้างเริ่มมีมากตั้งแต่เมื่อไร ส่วนใหญ่มีใครบ้านในหมู่บ้านที่ไปรับจ้าง เวลาไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ไปกันเป็นกลุ่มๆ หรือต่างคนต่างไป ถามรายละเอียดเกี่ยวกับการไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ได้ค่าตอบแทนอย่างไร ปกติท่านจะได้ชั่วคราวเกี่ยวกับการมีคนต้องการจ้างงานจากใคร หรือจากที่ไหน
- สมัยก่อน ใครเป็นผู้ดูแลความสงบ ความปลอดภัย ให้กับคนในหมู่บ้าน เวลาคนเดือดร้อน หรือมีเรื่องกันไปหาใคร หากมีहारลักขโมยสัตว์ หรือสิ่งของ หรือทะเลาะวิวาทกัน มีการจัดการกันอย่างไร สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาอย่างไร (ถามถึงผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีเป็นอย่างไรบ้าง)

2. รายได้ รายจ่าย หนี้สิน และภาษี (ถามย้อนหลังจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยพยายามแยกถามระหว่างช่วงที่ หาอยู่หากิน กับช่วงที่มีการซื้อขายและใช้เงินกันเป็นหลัก มาจนถึงปัจจุบัน โดยถามช่วงเวลาให้แน่นอนว่า การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อไรและอย่างไร)

ช่วงที่หาอยู่กิน

- ในอดีตเงินมีความสำคัญมากน้อยแค่ไหน ต้องใช้เงินซื้ออะไรบ้าง รายจ่ายที่สำคัญมีอะไรบ้าง หากเงินขาดมือทำอย่างไร ถามถึงแหล่งเงินกู้ยืม และดอกเบี้ย

- ในอดีตหาเงินได้อย่างไรบ้าง เช่น รับจ้าง ขายผลผลิต ถามรายละเอียด
- ในอดีตต้องมีการจ่ายภาษีหรือส่วยหรือไม่อย่างไร ถามรายละเอียด ตามที่ผู้ตอบทราบหรือเคยมีประสบการณ์
- นอกจากเงินแล้ว หากต้องมีการกู้หรือยืมอย่างอื่นหรือไม่ เช่น ข้าว พันธุ์พืช วัว ควาย เกวียน เครื่องมือเครื่องใช้
- มีปัญหาในการใช้คืนหรือไม่ ทำอย่างไร ถามรายละเอียดนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ช่วงที่มีการซื้อขายมากขึ้น

- การใช้เงินเริ่มมีมากขึ้นตั้งแต่เมื่อไร ถามความเป็นมาว่า เริ่มมีการใช้เงินเพื่อซื้ออะไรบ้าง หาเงินมาจากไหน ถามถึงแหล่งเงินกู้/ยืม ว่ามีที่ใดบ้าง เช่น นายทุน ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน พ่อแม่ ธกส. สหกรณ์ ถามถึงจำนวนเงินที่กู้ได้ วิธีการกู้ยืม ดอกเบี้ย การค้ำประกัน การใช้คืน
- ในความคิดเห็นของท่าน แหล่งเงินกู้ใดที่มีความสะดวก ดี สำหรับผู้กู้ ให้ถามว่าดีหรือสะดวกอย่างไร แหล่งเงินกู้ใด ค่อนข้างมีปัญหากับผู้กู้ มีปัญหาอะไรบ้าง
- ท่านเคยมีปัญหว่าต้องการเงิน แต่ไม่มีแหล่งกู้ยืมบ้างหรือไม่ พุดคุยรายละเอียด ว่า ต้องการเงินไปทำอะไร และได้แก้ปัญหอย่างไร
- ท่านเคยกู้เงินจากที่ใดบ้าง (เช่น ธกส. ธนาคาร สหกรณ์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์) ถามรายละเอียดถึง กู้เงินไปทำอะไร วิธีการกู้ การค้ำประกันจำนวนเงินที่กู้ ดอกเบี้ย การคืนเงิน
- ท่านเคยนำที่ดิน บ้าน วัว ควาย ทรัพย์สินอื่นๆ ไปจำนองหรือจำนำหรือไม่ ถ้าเคย ถามรายละเอียด ถึงวิธีการ ผู้รับจำนำ/จำนอง ดอกเบี้ย การไถ่ถอน ระยะเวลา

ช่วงปัจจุบัน

- ปัจจุบัน หากท่านต้องการกู้/ยืมเงิน สามารถกู้/ยืมจากที่ใดได้บ้าง การกู้/ยืมเงินในปัจจุบันสะดวกกว่าแต่ก่อนหรือไม่ พุดคุยเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการกู้/ยืมเงินจากแหล่งต่างๆ เกี่ยวกับความสะดวก ปัญหา และอุปสรรค

3. การเป็นสมาชิกกลุ่มการเงิน

- ท่านเป็นสมาชิกกลุ่มเงินออมหรือกลุ่มการเงินอะไรบ้าง เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่ม สหกรณ์ กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มอาชีพ ตามรายละเอียดเกี่ยวกับการสมัครสมาชิก ค่าสมาชิก ผลตอบแทน สิทธิในการกู้ยืม ดอกเบี้ย

4. กองทุนหมู่บ้าน

- ท่านได้ร่วมประชุมในการเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ พุดคุยเกี่ยวกับการประชุม เช่น วัน เวลาที่ประชุม จำนวนผู้มาประชุม ผู้นำการประชุม วัตถุประสงค์ สาระของการประชุม บรรยากาศการประชุม ของการประชุม การเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้าน วิธีการเลือกกรรมการ
- ท่านได้สมัคร หรือได้รับเสนอชื่อเป็นกรรมการกองทุนหรือไม่ ท่านคิดอย่างไรกับการเป็นคณะกรรมการกองทุน ท่านได้รับเลือกหรือไม่ ท่านคิดอย่างไรเกี่ยวกับคณะกรรมการกองทุน พอใจหรือไม่อย่างไร
- ใครเป็นประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เลือกกันอย่างไร คนทั่วไปคิดอย่างไรกับกรรมการกองทุน ตัวท่านเองคิดอย่างไร
- ท่านเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ การเป็นสมาชิกต้องทำอะไร ทุกคนในหมู่บ้านเป็นสมาชิกหรือไม่ ต้องมีการส่งเงินสัจจะ หรือเงินค่าสมาชิกอย่างไร ท่านคิดอย่างไรกับกองทุนหมู่บ้าน กองทุนหมู่บ้าน ต่างจากกลุ่มออมทรัพย์ หรือแหล่งกู้เงินอื่นๆ อย่างไร
- ท่านได้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านหรือไม่
 - ถ้ากู้ พุดคุยเกี่ยวกับวิธีการกู้ ความยุ่งยาก ความสะดวก จำนวนเงินที่กู้ กู้ไปทำอะไร ดอกเบี้ยถูกหรือแพงไปอย่างไร การใช้คืนยุ่งยากหรือไม่ วิธีการส่งคืนทำอะไร ท่านสามารถใช้คืนได้ตามกำหนดหรือไม่ เงินที่ใช้คืนได้มาจากไหน (เช่น รับจ้าง ขายของ) ปีหน้าคิดจะกู้อีกหรือไม่ อย่างไร ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่
 - ถ้าไม่ต้องการกู้ ท่านเคยคิดจะกู้เงินกองทุนหรือไม่อย่างไร ที่ท่านไม่ต้องการกู้เงินเป็นเพราะอะไร (เช่น วงเงินน้อยไป ระยะเวลาสั้นไป ไม่มี ความจำเป็น ขั้นตอนยุ่งยาก ฯลฯ) ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่

- ถ้าต้องการกู้ แต่ไม่ได้อนุมัติเงินให้กู้หรือไม่สามารถกู้ได้ ท่านต้องการกู้เงินไปทำอะไร ที่ท่านไม่ได้กู้เป็นเพราะอะไร ทำไมท่านต้องการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่ เมื่อไม่ได้กู้เงินจากกองทุน ท่านได้ไปกู้เงินจากแหล่งอื่นแทนหรือไม่
- ดอกเบี้ยของกองทุนหมู่บ้านแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นอย่างไร การกำหนดอัตราดอกเบี้ยขึ้นอยู่กับเหตุผลใด
- มีการกู้มากกว่า 2 หมื่น หรือ 5 หมื่น ทำได้อย่างไรหรือ
- ท่านอยากเห็นการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเป็นอย่างไร ท่านคิดว่าทำอย่างไรกองทุนหมู่บ้านจะเป็นประโยชน์แก่ท่าน และคนอื่นๆ ในหมู่บ้านให้ได้มากที่สุด
- ปีหน้าท่านจะสมัครเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ เพราะอะไร ท่านคิดว่าท่านมีโอกาสจะได้เป็นกรรมการหรือไม่ เพราะอะไร
- ท่านเคยพูดคุยกับคนในหมู่บ้าน หรือคนอื่นๆ ทั้งที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านและที่ไม่ได้เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ พูดคุยในเรื่องใดบ้าง ถ้ามารายละเอียด
- ท่านคิดว่า การมีกองทุนหมู่บ้านทำให้หมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่อย่างไร

5. การทำมาหากินในปัจจุบัน

- แหล่งน้ำ น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกมาจากไหน เช่น น้ำฝน น้ำจากสระ จากลำคลอง ห้วยลำพระเพลิง หรือห้วยอื่นๆ น้ำเพียงพอกับการเพาะปลูกหรือไม่ ถ้าน้ำไม่พอ เช่น ฝนไม่ตกตามฤดูกาล แห้งแล้ง ทำอย่างไร มีการท่อน้ำจากลำพระเพลิงหรือลำลำลายเข้านาหรือไม่ การท่อน้ำทำอย่างไร
- ในปัจจุบัน ท่านปลูกพืชอะไรบ้าง ถ้ามารายละเอียดของชนิดของพืชที่ปลูก และที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกพืชแต่ละชนิด ช่วงเวลาที่ปลูก โดยให้เริ่มจากช่วงก่อนฤดูฝน ซึ่งเป็นช่วงของการเตรียมดินเพื่อทำนา ประมาณเดือนมีนาคม ว่ามีการปลูกพืชอะไร ใช้พื้นที่เท่าไร มีการใช้แรงงานอย่างไร มีการจ้างงานหรือไม่ ใช้เครื่องมือเครื่องจักรอะไรบ้าง แล่งน้ำ ขยายผลผลิตหรือไม่ หรือเก็บไว้บริโภค และค่อยๆ ถามไล่ไปทีละเดือน (ผู้ที่ต้องถามรายละเอียดของการเพาะปลูกพืชเฉพาะเรื่อง ให้ถาม

รายละเอียดในตอนหลัง แต่ถามให้ได้ภาพรวมก่อน ว่าการปลูกพืชแต่ละอย่างมีความเกี่ยวพันกันอย่างไร)

- **การจับปลาน้ำจืด** เดิมนี้นี้ยังมีการจับปลา หรือสัตว์น้ำอื่นๆ กับอย่างไรบ้าง จับกันอย่างไร ใช้เครื่องมืออะไรบ้าง ใครเป็นผู้ทำเครื่องมือ สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างไร พันธุ์ปลา หรือปริมาณปลาเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการสร้างอ่างเก็บน้ำหรือไม่ ตัวท่านเองจับปลาหรือไม่อย่างไร
- **การเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน** สัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งานมีอะไรบ้าง เลี้ยงกันอย่างไร มีจำนวนมากน้อยแค่ไหน ได้พันธุ์สัตว์มาจากไหน มีการขายสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งานหรือไม่ ทำไมจึงขาย นำไปขายที่ไหน ราคาเป็นอย่างไร
- **สัตว์ที่เลี้ยงไว้เป็นอาหาร** มีสัตว์อะไรบ้างที่เลี้ยงไว้เป็นอาหาร เลี้ยงกันอย่างไร มีจำนวนมากน้อยแค่ไหน ได้พันธุ์สัตว์มาจากไหน มีการขายสัตว์ที่เลี้ยงไว้เป็นอาหารหรือไม่ ทำไมจึงขาย นำไปขายที่ไหน ราคาเป็นอย่างไร
- ท่านไปรับจ้างทำงานที่ไหนบ้างหรือไม่ ถามรายละเอียดเกี่ยวกับ งาน สถานที่ ค่าจ้าง ช่วงเวลาที่ทำงาน รายได้

6. การบริโภค

- ตั้งแต่จำความได้ มีอะไรบ้างที่บ้านท่าน หรือที่ท่านต้องซื้อหามากิน/ใช้ ถามรายละเอียดเกี่ยวกับอาหารหรือสิ่งของที่ต้องซื้อ โดยถามถึงตลาดที่ไปซื้อ ความบอกราคา สภาพการณ์เหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ให้ผู้ตอบเล่ารายละเอียดว่าประเภท หรือชนิดของที่ซื้อ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เช่น จักรยาน วิทยุ โทรานซิสเตอร์ มอเตอร์ไซด์ ที่วี รถไถ เริ่มเข้ามา ตั้งแต่เมื่อไหร่ ใครเป็นผู้ซื้อ/นำเข้ามาใช้เป็นคนแรกๆ ท่านได้ซื้อของเหล่านี้บ้างหรือไม่ ทำไมจึงซื้อ การหาเงินมาซื้อของเหล่านี้ ทำอย่างไร ซื้อจากที่ไหน
- เวลาที่ท่านจะซื้อของที่มีราคาแพง (เช่น รถมอเตอร์ไซด์ รถไถเดินตาม ที่วี วิทยุ) และของจำพวกปฏึก ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ ท่านทำอย่างไรบ้าง ก่อนตัดสินใจซื้อ (เช่น หารายละเอียดหรือข้อมูลเกี่ยวกับของที่จะซื้อจากที่ไหน ข้อมูลเกี่ยวกับอะไรปรึกษาใครบ้าง)
- ท่านพอจะจำได้หรือไม่ว่า มีอะไรบ้างที่ท่านเคยผลิตหรือทำได้เอง แต่ต่อมาท่านเริ่มไม่ค่อยได้ทำ แต่ไปหาซื้อจากร้านค้า หรือตลาด เพราะอะไรจึงไม่ทำเองแต่

ไปหาซื้อมาแทน (ค่อยๆ ถ้ามถึงสิ่งต่างๆ รวมทั้งของที่เกี่ยวข้องกับการผลิตด้วย) นอกจากนี้มีอะไรบ้างที่เมื่อก่อนไม่ได้เป็นสิ่งจำเป็น ไม่ต้องซื้อหา แต่เดี๋ยวนี้ต้องซื้อ (เช่น พันธุ์พืช ปุ๋ย อาหารบางอย่าง ฯลฯ)

7. การเจ็บไข้ได้ป่วยในปัจจุบัน ต่างจากในสมัยก่อนอย่างไร ท่านคิดว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากอะไร ในรอบปีที่ผ่านมา คนในครอบครัวท่าน หรือตัวท่านเอง มีการเจ็บป่วย หรือไม่สบาย อย่างไรบ้าง

- มีโรคหรือความเจ็บป่วยใดที่ท่านคิดว่าเป็นผลมาจากการทำมาหากิน หรือการทำงาน เช่น การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การใช้เครื่องมือเครื่องจักร การทำงานรับจ้าง การใช้แรงงาน การทำอาชีพบางอย่าง เช่น การเลี้ยงสัตว์ การจับสัตว์ การทำนา หรือการเพาะปลูก
- มีโรคหรือความเจ็บป่วย หรืออาการไม่สบาย อันเกิดจากการกินอาหาร เครื่องดื่ม น้ำ ในชีวิตประจำวัน ของท่านหรือไม่อย่างไร
- มีโรค หรือความเจ็บป่วย หรืออาการไม่สบาย อันเกิดจากสภาพแวดล้อม เช่น แหล่งน้ำ อากาศ ของเสีย หรือการเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ บ้างหรือไม่อย่างไร

8. คำถามเกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตในชุมชน

- การแปรรูปผลผลิตในชุมชนเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่ มีเหตุจูงใจอะไรให้คนในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนหันมาแปรรูปผลผลิต
- ความรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตเป็นความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนหรือเป็นความรู้ใหม่ที่เพิ่งเข้ามา มีแรงจูงใจอะไรในชุมชนที่ทำให้เกิดการแปรรูปผลผลิต เช่น วัตถุประสงค์ ความรู้ในชุมชนเรื่องการแปรรูปผลผลิต การเข้ามาของการแปรรูปผลผลิตในชุมชน
- บทบาทสำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลผลิต
- วิธีการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต การจำหน่ายในชุมชนและนอกชุมชน
- ผลของการแปรรูปผลผลิตที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน
- บทบาทของกองทุนหมู่บ้านในการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ในแง่ของการเป็นแหล่ง ทุน การรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่าย

การสร้างเชื่อมั่นให้ผู้แปรรูปผลผลิตมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ในการแปรรูปผลผลิต การพัฒนาการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ฯลฯ

9. คำถามประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

- บัณฑิตอาสาและเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีลักษณะทำงานเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง การทำงานดังกล่าว สนับสนุนความมั่นคงในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

กองทุนหมู่บ้านเขามัน:ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

คำนำ

การวิจัย เรื่อง กองทุนหมู่บ้านเขามัน : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย ซึ่งเป็นการวิจัยกรณีศึกษาในโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นโครงการวิจัยของโครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นโครงการที่มีเป้าหมายเพื่อศึกษาและทำความเข้าใจชุมชนที่มีเงื่อนไขความพร้อมและกระบวนการนำกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการแตกต่างกัน รวมทั้งศึกษาถึงจุดอ่อนจุดแข็งของกระบวนการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน ที่มีผลต่อความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้านและผลที่ชุมชนได้รับจากกองทุนหมู่บ้าน โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) เพื่อสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีและนำเสนอรูปแบบกระบวนการสะสมทุนชุมชนและการสร้างความเข้มแข็งของทุนชุมชนผ่านกองทุนหมู่บ้านในครั้งนี้สำเร็จลงด้วยดีด้วยความกรุณาของรองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรฤทธิ ปัดไธสง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญศิริ จีระเดชากุล ผู้เป็นที่ปรึกษาและนักวิจัยหลักของโครงการ ซึ่งได้กรุณาให้คำปรึกษาและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการวิจัยกรณีศึกษาในครั้งนี้ ด้วยบรรยากาศของความเป็นกัลยาณมิตรทางวิชาการอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง รวมทั้งได้เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การวิจัยกรณีศึกษาจากนักวิจัยของโครงการที่มีความรู้และประสบการณ์ในการวิจัยภาคสนามอย่างหลากหลาย เป็นการเพิ่มพูนประสิทธิภาพการวิจัยและเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยกรณีศึกษาในครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

พร้อมทั้งขอขอบพระคุณต่อผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านในการให้ข้อมูลอย่างเต็มใจและให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยอย่างดีในการทำงานภาคสนาม และขอขอบคุณผู้ช่วยนักวิจัย ผู้ประสานงานการวิจัย ตลอดจนผู้อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ได้ให้ความร่วมมืออย่างดียิ่ง จนทำให้งานวิจัยกรณีศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้านเขามัน : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย สำเร็จลงด้วยดี

ผู้วิจัยหวังว่า งานวิจัยกรณีศึกษาครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนากองทุนหมู่บ้านให้กลายเป็นกองทุนของชุมชนที่มีความหมายและมีพลังต่อวิถีการพัฒนา ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและทั้งระดับชุมชนในเวลาไม่นานนัก

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

สารบัญ

บทที่	หน้า
คำนำ	
สารบัญ	
บทที่ 1 ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา	1
ความนำ	1
คำถามการวิจัย	3
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
การเลือกชุมชนและลักษณะของชุมชน	3
การเข้าสู่ชุมชน	4
การศึกษาข้อมูล	5
แนวทางการศึกษา	7
ผู้ให้ข้อมูลหลัก	7
การแบ่งช่วงเวลาเพื่อศึกษาข้อมูล	9
การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล	9
การนำเสนอผลการวิจัยกรณีศึกษา	10
บทที่ 2 ชุมชนบ้านเขาขมิ้นกับทุนชุมชนก่อนการพัฒนาประเทศ	
ไปสู่ความทันสมัย	11
บริบทของชุมชนบ้านเขาขมิ้น	11
ทุนชุมชนบ้านเขาขมิ้นก่อนการพัฒนาประเทศ	
ไปสู่ความทันสมัย	12
ทุนธรรมชาติกับการตั้งถิ่นฐานและ	
การขยายตัวของชุมชน	13

ทุนทางสังคมกับเยื่อใยในชุมชน	14
ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน	16
บ้านเขามั่นกับจุดอ่อนของชุมชน	20
สรุปความ	21
บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขามั่นภายใต้	
 กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	22
ความนำ	22
บ้านเขามั่นกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	23
ถนนจากชุมชนสู่เมือง : จุดเปลี่ยนของทุนชุมชน	
บ้านเขามั่น	23
ระบบอุปถัมภ์ “เกื้อวजू” และทุนทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง	25
การจัดการของภาครัฐกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน	27
การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ	28
แหล่งการเรียนรู้ของชุมชน	30
สรุปความ	32
บทที่ 4 การปรับตัวของชุมชนบ้านเขามั่นต่อผลกระทบ	
 ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	33
ความนำ	33
กองทุนของชุมชน	34
การรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มพลังปัจเจกชน	37
การปรับตัวเข้าหาภูมิปัญญาชุมชน	39
สรุปความ	39
บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนา	
 และผลที่มีต่อชุมชน	41
ความนำ	41

การก่อรูปของกองทุนหมู่บ้าน	41
ความหมายของกองทุนหมู่บ้านในมุมมองของคนในชุมชน	42
การบริหารและการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน	44
กองทุนหมู่บ้านกับการแปรรูปผลผลิต	49
กองทุนหมู่บ้านกับผลที่เกิดขึ้นในชุมชน	53
บทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้าน	56
กองทุนหมู่บ้านในมุมมองของคนในชุมชน	57
กองทุนหมู่บ้าน : บทบาทที่เป็นอยู่และทิศทางในอนาคต	61
สรุปความ	65
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	66
สรุปขั้นตอนการวิจัยกรณีศึกษา	66
สรุปผลการศึกษา	68
ข้อเสนอแนะ	69
บรรณานุกรม	71
ภาคผนวก	74
แนวคำถาม	75

บทที่ 1

ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

ความนำ

ชุมชนบ้านเขาขมิ้น เป็นชุมชนหมู่บ้านหนึ่งบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งเป็นดินแดนที่มีความสำคัญทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในอดีตบริเวณที่ตั้งบริเวณชุมชนบ้านเขาขมิ้นในปัจจุบันนี้ เป็นแหล่งสะสมกองกำลังไพร่พล อาวุธและเสบียงอาหารของพระยาตากหรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หลังจากที่พระองค์พร้อมด้วยทหารม้าประมาณ 500 คน ได้ยกกำลังฝ่ากองกำลังของทัพพม่าที่ล้อมกรุงศรีอยุธยาออกมา ในเดือนห้า ปีจอ พ.ศ. 2310 ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียเมืองแก่พม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา เพียงเล็กน้อย แล้วมุ่งสู่ทิศตะวันออกเพื่อมุ่งมั่นกอบกู้อิสรภาพ ดังปรากฏข้อความในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า

“...ตัวเราคิดจักสั่งสมประชาราษฎรในแขวงหัวเมืองตะวันออกให้ได้มาก
แล้วจะยกกลับไปกู้กรุงศรีอยุธยา ให้คงเป็นราชธานีดังเก่า ...”

จากกรุงศรีอยุธยา พระยาตากได้ยกพลมาพักและใช้บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกแห่งนี้ เป็นชุมทางสะสมไพร่พลกำลัง รวมทั้งปราบปรามผู้ก่อการร้ายในบริเวณนี้จนราบคาบ หลังจากนั้นจึงเคลื่อนทัพไปตีเมืองจันทบุรีเพื่อสะสมกำลังพลและยกทัพเรือย้อนกลับมาตีกรุงศรีอยุธยาคืนจากทัพพม่า เมื่อเดือนสิบสอง ปีจอ พ.ศ. 2310

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นจึงเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์แห่งการกอบกู้เอกราชของชาติไทยในอดีต ปัจจุบันชุมชนบ้านเขาขมิ้นเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีความสำคัญในฐานะชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่รัฐบาลกำหนดให้เป็นพื้นที่ในโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกตามแผนยุทธศาสตร์เชิงรุกทางเศรษฐกิจของไทย ที่ปรากฏเป็นนโยบายหลักของประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ซึ่งระยะแรกครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง โดยมีพื้นที่รวมกันประมาณ 8.3 ล้านไร่ (13,241 ตารางกิโลเมตร) หรือคิดเป็นร้อยละ 36.6 ของพื้นที่ภาคตะวันออกทั้งหมด ที่มีประชากรรวมกันประมาณ 1.6 ล้านคน ให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ เพื่อกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมให้ไปตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคอย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกันก็เน้นความพยายามในการพัฒนาประเทศให้ก้าวไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในอนาคต เพื่อลดความเป็นเอกราชและบรรเทาความแออัด

ของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมทั้งต้องการพัฒนาให้ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเป็น ประตูทางออกให้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการส่งสินค้าออกไปจำหน่ายต่างประเทศ โดยไม่ต้องผ่านกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ การค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยและมีการนำมาขึ้นฝั่งที่อ่าวไทย ทำให้มีโอกาพัฒนาอุตสาหกรรมหลักที่ใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นวัตถุดิบ สำคัญ เช่น ปิโตรเคมี ปุ๋ย และอื่นๆ ซึ่งจะเป็นตัวเร่งทำให้เกิดอุตสาหกรรมต่อเนื่อง เกิดการจ้างแรงงาน เกิดแหล่งการค้าและบริการ ทำให้เกิดชุมชนใหม่และใหญ่มากขึ้น นอกจากนี้ เนื่องจากบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมีลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างท่าเรือน้ำลึกขนาดใหญ่ มีที่ดินและแหล่งน้ำจืดเพียงพอที่จะขยายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมใหญ่ได้ โดยมีโครงสร้างพื้นฐานสำคัญครบถ้วน เช่น ถนน ไฟฟ้า ท่าเรือพาณิชย์และสนามบิน บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกจึงเหมาะสมที่จะพัฒนา เป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ตามแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) ดังกล่าว

ความสำคัญของการที่พื้นที่ใกล้เคียงของชุมชนเขาขมิ้น ที่เป็นทั้งชุมชนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติในฐานะแหล่งเริ่มต้นแห่งการกู้เอกราช ครั้งที่ 2 ของกรุงศรีอยุธยา ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และการเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณของ โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งมีความชัดเจนของกระบวนการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม และผลที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้าน วิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้ผู้วิจัย สนใจที่จะวิจัยกรณีศึกษา (case study) เพื่อศึกษา เรียนรู้ และประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ เป็นชุมชนที่มีความสามารถในการพึ่งตนเองสูง มีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถ มีประสบการณ์ ของการร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาสาธารณะของชุมชน คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน มีระบบความช่วยเหลือที่เป็นหลักประกันทางด้านการเงินและสุขภาพ คนในชุมชนมีความรับผิดชอบ ต่อส่วนรวม ประสบความสำเร็จในการระดมทุนเพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนของชุมชน คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นเพื่อคัดค้านต่อกิจกรรมที่อาจจะเป็นผลเสียต่อชุมชนในเวที สาธารณะ ชุมชนมีการสืบสานตำนานหรือเรื่องเล่าความเป็นมาของชุมชนและคนในชุมชนพอ ใจและภูมิใจในวิธีการดำรงชีวิตของตนเอง รวมทั้งมีวิถีชีวิตส่วนหนึ่งในการแปรรูปผลผลิต สมชิกกองทุนหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาใช้ในการแปรรูปผลผลิต และตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก โดยมีคำถามในการวิจัย วัตถุประสงค์ของการ วิจัยและกระบวนการวิจัย ดังนี้

คำถามในการวิจัย

1. กระบวนการสะสมทุนชุมชนในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาหมื่น มีลักษณะเป็นอย่างไร ในกรณีของการรวมกลุ่มเพื่อการแปรรูปผลผลิต
2. ทุนชุมชนที่สะสมมาก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเริ่มดำเนินการ มีผลต่อการเรียนรู้ การคาดหวังและการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง
3. สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนเป็นอย่างไร ประสิทธิภาพสำเร็จ มากน้อยเพียงใดและสามารถปรับเปลี่ยนทุนชุมชนในหมู่บ้านได้อย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของชุมชน ด้านการแปรรูปผลผลิต รวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม และองค์การสังคมภายนอกชุมชน ว่าเป็นไปในลักษณะใด
2. เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ว่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องได้อย่างไร รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนเป็นอย่างไร คนในชุมชนมีการจัดการกับภาระหนี้สินของตนเองได้อย่างไรบ้าง
3. กองทุนหมู่บ้าน มีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตราอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไรบ้าง

การเลือกชุมชนและลักษณะของชุมชน

เนื่องจากผู้วิจัยต้องการศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ในชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตด้วยการแปรรูปผลผลิต รวมทั้งศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและกระบวนการสะสมทุนชุมชนในหมู่บ้าน สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อการแปรรูปผลผลิต มีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายด้าน คนในชุมชนมีความคิดในการพัฒนางานอาชีพ และความเป็นอยู่ของตนเอง ชุมชนมีประวัติความเป็นมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถมองเห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมภายในชุมชนได้ชัดเจน และเห็นความต่อเนื่องถึงภาวะที่จะเกิดขึ้นในชุมชนของการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเลือกชุมชนโดยอาศัยการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ตามหลักเกณฑ์ที่ผู้

วิจัยกำหนดไว้ข้างต้น โดยเลือกศึกษา จาก**ชุมชนบ้านเขาขมิ้น** ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เคยมีความอุดมสมบูรณ์ของทุนชุมชนในหลายด้าน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา และได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบทั้งโดยตรงและทางอ้อมจากการพัฒนาประเทศแบบไม่สมดุลในช่วงเวลาที่ผ่านมา

อนึ่ง เนื่องจากการศึกษาข้อมูลการวิจัยกรณีศึกษา (case study) ในครั้งนี้ จำเป็นที่ผู้วิจัยต้องสืบเสาะข้อมูลในเชิงลึก ทั้งในส่วนของความรู้ ความจริงที่มีอยู่ในชุมชน และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ในเรื่องของทุนชุมชน และการปรับเปลี่ยนทุนชุมชนโดยผ่านกองทุนหมู่บ้าน และเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เกิดความเชื่อมั่นในผู้วิจัย มีความเต็มใจที่จะให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย ในทุกประเด็นที่ศึกษา รวมทั้งต้องการให้ข้อมูลที่ได้จากชุมชนเป็นข้อมูลที่ไม่เจาะจงเฉพาะพื้นที่จนเกินไปเพราะ ชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา จึงขอตั้งชื่อใหม่ว่า **ชุมชนบ้านเขาขมิ้น** ซึ่งเป็นชุมชนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับหมู่บ้านทั่วไปเป็นส่วนมาก และเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และอธิบายผลการวิจัยได้อย่างลึกซึ้งโดยมีเสรีภาพทางวิชาการพอสมควร ผู้วิจัยจึงขอปกป้องผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้เกี่ยวข้องกับการเก็บข้อมูลทุกคน รวมทั้งที่ตั้งของชุมชน โดยการใช้ชื่อชุมชน บุคคล และสถานที่เป็นชื่อสมมติ

การเข้าสู่ชุมชน

หลังจากที่กำหนดคุณลักษณะของชุมชนที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาและเลือกชุมชนแล้ว ผู้วิจัยเริ่มเข้าสู่ชุมชนด้วยการสำรวจข้อมูลพื้นฐานด้านภูมิศาสตร์ของชุมชน ศึกษาโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชน เลือกผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นบุคลากรในพื้นที่ เพื่อเป็นผู้นำทางให้ผู้วิจัยเข้าไปสู่การเป็นสมาชิกของชุมชน ในฐานะผู้สนใจการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านจากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ซึ่งจากการที่ทางราชการมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในหลายพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทำให้การเข้าสู่หมู่บ้านของผู้วิจัยเป็นเหตุการณ์ปกติที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้ เนื่องจากคนในชุมชน นอกจากจะเคยให้ข้อมูลหลายอย่างแก่ทางราชการ เช่น สถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยแล้ว ยังมีบางส่วนที่เคยให้ข้อมูลแก่ผู้ติดตามประเมินผลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เช่น พัฒนาการทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอ รวมไปถึงการที่มีการพูดคุยกันในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ที่มีประเด็นให้คนในชุมชนได้วิพากษ์วิจารณ์กันมาอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่เริ่มมีข่าวคราวเกี่ยวกับนโยบายเรื่องนี้จากรัฐบาล จนถึงเมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน เมื่อผู้วิจัยเข้าไปร่วมพูดคุยถึงเรื่องนี้กับคนในชุมชน จึงได้รับความร่วมมือในการให้เวลาพบปะและให้ข้อมูลด้วยความเต็มใจ

การศึกษาข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลจากคนในชุมชนอย่างละเอียดและครบถ้วนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในชุมชน ทุนชุมชนและการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านในชุมชน ให้ได้ข้อมูลที่สามารถจะตอบคำถามการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นไว้ หลังจากศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพและทางด้านโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชนแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (indept interview) การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) และวิธีการสังเกตและจดบันทึก (observation and field – note) นอกเหนือจากนี้ ได้ศึกษาข้อมูลบางส่วนเพิ่มเติมจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารของกองทุนหมู่บ้านเขาหมื่น สำหรับวิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก มีรายละเอียดของการศึกษาข้อมูล ดังนี้

1. **การสัมภาษณ์เชิงลึก** ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการจัดทำแนวคำถาม (guideline) โดยการนำแนวคำถามการเก็บข้อมูลของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ที่คณะนักวิจัยหลัก จัดทำขึ้นมาพิจารณาเพิ่มเติมในส่วนที่ต้องการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านเขาหมื่น เช่น ผลของการดำเนินงานโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Project) ที่มีต่อชุมชนบ้านเขาหมื่น วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาหมื่นที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงก่อนเริ่มโครงการ และหลังการดำเนินงานโครงการ รวมถึงทุนชุมชนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลง เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยผู้วิจัยจะไม่ชี้นำทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบไปในแนวทางที่ผู้วิจัยต้องการ แต่อาจมีการขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลเพิ่มเติมในบางประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการรายละเอียดของข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ให้เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการศึกษาอย่างลึกซึ้ง และตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นการตรวจสอบและสรุปประเด็นตามแนวคำถามเป็นระยะ เพื่อให้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย

ส่วนการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) โดยไม่มีการกำหนดคุณลักษณะเฉพาะของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ล่วงหน้า ดังนั้นเมื่อสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรกซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ข้อมูลทันที เพื่อสร้างมโนทัศน์ (concept) และจัดหมวดหมู่ (categorize) มโนทัศน์ต่างๆ หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อสัมภาษณ์เป็นรายต่อไป ที่เชื่อว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างไปจากมิติ (dimentions) และคุณสมบัติ

(properties) ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ผ่านมา ส่วนการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ระดับลึกรายต่อ ๆ มา ผู้วิจัยได้เลือกโดยคำนึงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมโนทัศน์ต่าง ๆ โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการต่อไป จนเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วเสร็จ จนผู้วิจัยมั่นใจว่า แบบแผนต่าง ๆ ของกลุ่มมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นนั้นซ้ำ ๆ กันจนเป็นแบบแผนที่แน่นอน แม้เมื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายอื่น ๆ ต่อไป ก็ไม่ได้ข้อมูลเพิ่มเติมอีก (theoretical saturation) ผู้วิจัยจึงหยุดศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก โดยได้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือประธานกรรมการกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาการอำเภอ เจริญฤทธิ เลขาอนุการ และสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทั้งผู้ที่กู้และไม่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 20 คน

2. การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบถึงความคิด ความเชื่อ และทัศนคติของผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้งฝ่ายที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่กู้เงินกองทุนเพื่อแปรรูปผลผลิต และคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นความคิดเห็น ฐานคิด และทัศนคติร่วมกันหรือแตกต่างกันในกลุ่ม ผู้วิจัยจึงศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา เพื่ออาศัยพลวัตของกลุ่ม (group dynamic) เป็นสิ่งกระตุ้นให้แต่ละกลุ่มแสดงความคิดเห็น และทัศนคติของตนเองออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ โดยเลือกผู้ร่วมกลุ่มที่มีคุณลักษณะพื้นฐานคล้ายคลึงกัน (homogeneous) โดยจัดกลุ่มสนทนาเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิกกองทุนซึ่งมีผู้ร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน และกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน มีผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 6 คน รวมสมาชิกผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 13 คน

3. การสังเกตและจดบันทึก (observation and field – note) ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตเป็น 2 แบบ คือ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในช่วงแรกของการศึกษา เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนโดยการสร้างความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ (rapport) กับคนในชุมชน หลังจากนั้นจึงใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อสังเกตสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศในชุมชน เช่น การประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อพิจารณาเงินกู้ การสนทนาระหว่างเจริญฤทธิ กองทุนหมู่บ้านกับสมาชิก การประชุมเพื่อเลือกคณะกรรมการกองทุน เป็นต้น สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้ มาใช้ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา รวมทั้งศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จาก ชุมชนบ้านเขาขมิ้นจากหลายแหล่ง หลายวิธีการ และหลากหลายกลุ่มบุคคล (triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นไปของปรากฏการณ์ในชุมชนให้มากที่สุด

แนวทางการศึกษา

เนื่องจากการศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้าน : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตรายย่อย เป็นการศึกษากรณีศึกษา (case study) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและประเมิน กองทุนหมู่บ้าน โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรี นครินทรวิโรฒ ในการศึกษาครั้งนี้ จึงศึกษาโดยใช้แนวคำถาม (guideline) ที่โครงการวิจัย และประเมินกองทุนหมู่บ้านจัดทำขึ้นเป็นแนวคำถามหลักและปรับแนวคำถามดังกล่าว เพื่อ ศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของคนในชุมชนด้านการ แปรรูปผลผลิต (ดังแนวคำถามในภาคผนวก)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่

1. ผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึก

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินกองทุน
1. ผู้ใหญ่บ้าน/ทำไร่ ทำสวน	ชาย	55	ประธานกองทุนหมู่บ้าน	กู้
2. ทำไร่ สวนยางพารา	ชาย	45	เหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
3. ภารโรง	ชาย	40	กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	กู้
4. รับจ้าง	ชาย	70	-	-
5. ทำไร่มันสำปะหลัง เลี้ยงเป็ด	ชาย	41	-	-
6. บัณฑิตอาสา	หญิง	24	-	-
7. ขายกล้วยเตี๋ยและของชำ	หญิง	54	กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	กู้
8. ทำมะม่วงหิมพานต์	หญิง	28	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
9. พัฒนาการอำเภอ	ชาย	46	-	-
10. สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน	หญิง	52	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
11. ประธานกลุ่มสมุนไพร/ทำไร่นา สวนผสม	ชาย	67	-	-
12. ทำสวนยางพารา	หญิง	29	เหรัญญิกสัจจะออมทรัพย์	กู้
13. ประธานกลุ่มแม่บ้าน	หญิง	54	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	-
14. ค้าขาย	หญิง	42	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

ลำดับที่	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินกองทุน
15.ทำงานโรงงาน	ชาย	26	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
16.ทำไร่/มะม่วงแช่อิ่ม	หญิง	38	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
17.ทำไร่	ชาย	34	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
18.รับจ้าง	ชาย	60	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	ไม่กู้
19.ปลูกผักปลอดสารพิษ/ มะม่วงแช่อิ่ม	หญิง	51	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
20.เลี้ยงไก่	ชาย	39	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

2.ผู้ให้ข้อมูลโดยการจัดกลุ่มสนทนา

2.1 กลุ่มแม่บ้านและสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลผลิต

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1. รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	34	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
2. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	42	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
3. แม่บ้าน/แปรรูปผลผลิต	หญิง	37	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
4. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	51	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
5. ทำไร่,รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	48	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
6. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	55	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
7. รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	35	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

2.2 กลุ่มคณะกรรมการกองทุน

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1.ทำไร่	ชาย	45	กรรมการ	-
2.รับจ้าง	หญิง	38	กรรมการ	กู้
3.ทำไร่	ชาย	50	กรรมการ	กู้

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
4.ค้าขาย	หญิง	47	กรรมการ	กู้
5.เลี้ยงสัตว์	ชาย	51	กรรมการ	กู้
6.ทำไร่	หญิง	35	กรรมการ	กู้

สรุปจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก	20	คน
ผู้ให้ข้อมูลโดยการจัดกลุ่มสนทนา	13	คน
รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น	33	คน

การแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาข้อมูล

ข้อมูลในการวิจัย กรณีศึกษา (case study) ครั้งนี้ ศึกษาจากข้อมูลในช่วงเวลาเดียวกันกับการศึกษา กรณีศึกษาของชุมชนหมู่บ้านอื่น คือ การแบ่งช่วงเวลาเป็น 3 ช่วงเวลายาว ๆ คือ

ช่วงที่ 1 ช่วงเวลาก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ เช่น มีการผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ และการแลกเปลี่ยนตามกลไกตลาด

ช่วงที่ 2 ช่วงเวลาที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ / จนถึงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

ช่วงที่ 3 ช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชนจนถึงปัจจุบัน

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในขณะที่ศึกษาข้อมูลในพื้นที่ชุมชนบ้านเขาขมิ้น ผู้วิจัยได้ประมวลผลข้อมูลควบคู่ไปกับการศึกษาข้อมูล โดยการฟังข้อมูลจากเทปบันทึกเสียงซ้ำ หลังจากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนาแต่ละครั้ง และเขียนรายละเอียดของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกเพื่อเป็นแนวทางที่จะใช้ในการปรับปรุงการสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักคนต่อไป จนสามารถเก็บข้อมูลได้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัยและปัญหาในการวิจัยที่ต้องการศึกษาจึงหยุดการศึกษาข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนามาจัดระบบ ถอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำ จัดพิมพ์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ด้วยโปรแกรม Microsoft word 97 จนครบทุกราย
2. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม Atlas / ti Visual Qualitative Data ในการทำ open coding เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (category data) ตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถอธิบายเรื่องทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้
3. นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้ว มาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด และเอกสารงานวิจัย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล
4. สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิดทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ต่อไป

การนำเสนอผลการศึกษาวิจัยกรณีศึกษา

หลังจากวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยรายงานผลการวิจัย ด้วยการนำเสนอรายละเอียด (thick description) เพื่อสื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของเรื่องที่ศึกษา โดยนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

- บทที่ 1 ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา
- บทที่ 2 บ้านเขาขมิ้นกับชุมชนก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย
- บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้นภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย
- บทที่ 4 การปรับตัวและตอบโต้ของชุมชน
- บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน
- บทที่ 6 สรุปผลและข้อเสนอแนะ

บทที่ 1

ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

ความนำ

ชุมชนบ้านเขาขมิ้น เป็นชุมชนหมู่บ้านหนึ่งบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งเป็นดินแดนที่มีความสำคัญทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในอดีตบริเวณที่ตั้งบริเวณชุมชนบ้านเขาขมิ้นในปัจจุบันนี้ เป็นแหล่งสะสมกองกำลังไพร่พล อาวุธและเสบียงอาหารของพระยาตากหรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หลังจากที่พระองค์พร้อมด้วยทหารม้าประมาณ 500 คน ได้ยกกำลังฝ่ากองกำลังของทัพพม่าที่ล้อมกรุงศรีอยุธยาออกมา ในเดือนห้า ปีจอ พ.ศ. 2310 ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียเมืองแก่พม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา เพียงเล็กน้อย แล้วมุ่งสู่ทิศตะวันออกเพื่อมุ่งมั่นกอบกู้อิสรภาพ ดังปรากฏข้อความในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า

“...ตัวเราคิดจักสั่งสมประชาราษฎรในแขวงหัวเมืองตะวันออกให้ได้มาก
แล้วจะยกกลับไปกู้กรุงศรีอยุธยา ให้คงเป็นราชธานีดังเก่า ...”

จากกรุงศรีอยุธยา พระยาตากได้ยกพลมาพักและใช้บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกแห่งนี้ เป็นชุมทางสะสมไพร่พลกำลัง รวมทั้งปราบปรามผู้ก่อการร้ายในบริเวณนี้จนราบคาบ หลังจากนั้นจึงเคลื่อนทัพไปตีเมืองจันทบุรีเพื่อสะสมกำลังพลและยกทัพเรือย้อนกลับมาตีกรุงศรีอยุธยาคืนจากทัพพม่า เมื่อเดือนสิบสอง ปีจอ พ.ศ. 2310

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นจึงเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์แห่งการกอบกู้เอกราชของชาติไทยในอดีต ปัจจุบันชุมชนบ้านเขาขมิ้นเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีความสำคัญในฐานะชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่รัฐบาลกำหนดให้เป็นพื้นที่ในโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกตามแผนยุทธศาสตร์เชิงรุกทางเศรษฐกิจของไทย ที่ปรากฏเป็นนโยบายหลักของประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ซึ่งระยะแรกครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง โดยมีพื้นที่รวมกันประมาณ 8.3 ล้านไร่ (13,241 ตารางกิโลเมตร) หรือคิดเป็นร้อยละ 36.6 ของพื้นที่ภาคตะวันออกทั้งหมด ที่มีประชากรรวมกันประมาณ 1.6 ล้านคน ให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ เพื่อกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมให้ไปตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคอย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกันก็เน้นความพยายามในการพัฒนาประเทศให้ก้าวไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในอนาคต เพื่อลดความเป็นเอกราชและบรรเทาความแออัด

ของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมทั้งต้องการพัฒนาให้ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเป็น ประตูทางออกให้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการส่งสินค้าออกไปจำหน่ายต่างประเทศ โดยไม่ต้องผ่านกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ การค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยและมีการนำมาขึ้นฝั่งที่อ่าวไทย ทำให้มีโอกาพัฒนาอุตสาหกรรมหลักที่ใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นวัตถุดิบ สำคัญ เช่น ปิโตรเคมี ปุ๋ย และอื่นๆ ซึ่งจะเป็นตัวเร่งทำให้เกิดอุตสาหกรรมต่อเนื่อง เกิดการจ้างแรงงาน เกิดแหล่งการค้าและบริการ ทำให้เกิดชุมชนใหม่และใหญ่มากขึ้น นอกจากนี้ เนื่องจากบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมีลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างท่าเรือน้ำลึกขนาดใหญ่ มีที่ดินและแหล่งน้ำจืดเพียงพอที่จะขยายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมใหญ่ได้ โดยมีโครงสร้างพื้นฐานสำคัญครบถ้วน เช่น ถนน ไฟฟ้า ท่าเรือพาณิชย์และสนามบิน บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกจึงเหมาะสมที่จะพัฒนา เป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ตามแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) ดังกล่าว

ความสำคัญของการที่พื้นที่ใกล้เคียงของชุมชนเขาขมิ้น ที่เป็นทั้งชุมชนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติในฐานะแหล่งเริ่มต้นแห่งการกู้เอกราช ครั้งที่ 2 ของกรุงศรีอยุธยา ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และการเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณของ โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งมีความชัดเจนของกระบวนการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม และผลที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้าน วิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้ผู้วิจัย สนใจที่วิจัยกรณีศึกษา (case study) เพื่อศึกษา เรียนรู้ และประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ เป็นชุมชนที่มีความสามารถในการพึ่งตนเองสูง มีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถ มีประสบการณ์ ของการร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาสาธารณะของชุมชน คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน มีระบบความช่วยเหลือที่เป็นหลักประกันทางด้านการเงินและสุขภาพ คนในชุมชนมีความรับผิดชอบ ต่อส่วนรวม ประสบความสำเร็จในการระดมทุนเพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนของชุมชน คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นเพื่อคัดค้านต่อกิจกรรมที่อาจจะเป็นผลเสียต่อชุมชนในเวที สาธารณะ ชุมชนมีการสืบสานตำนานหรือเรื่องเล่าความเป็นมาของชุมชนและคนในชุมชนพอ ใจและภูมิใจในวิธีการดำรงชีวิตของตนเอง รวมทั้งมีวิถีชีวิตส่วนหนึ่งในการแปรรูปผลผลิต สมาชิกกองทุนหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาใช้ในการแปรรูปผลผลิต และตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก โดยมีคำถามในการวิจัย วัตถุประสงค์ของการ วิจัยและกระบวนการวิจัย ดังนี้

คำถามในการวิจัย

1. กระบวนการสะสมทุนชุมชนในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาหมื่น มีลักษณะเป็นอย่างไร ในกรณีของการรวมกลุ่มเพื่อการแปรรูปผลผลิต
2. ทุนชุมชนที่สะสมมาก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเริ่มดำเนินการ มีผลต่อการเรียนรู้ การคาดหวังและการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง
3. สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนเป็นอย่างไร ประสิทธิภาพสำเร็จ มากน้อยเพียงใดและสามารถปรับเปลี่ยนทุนชุมชนในหมู่บ้านได้อย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของชุมชน ด้านการแปรรูปผลผลิต รวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม และองค์การสังคมภายนอกชุมชน ว่าเป็นไปในลักษณะใด
2. เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ว่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องได้อย่างไร รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนเป็นอย่างไร คนในชุมชนมีการจัดการกับภาระหนี้สินของตนเองได้อย่างไรบ้าง
3. กองทุนหมู่บ้าน มีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตราอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไรบ้าง

การเลือกชุมชนและลักษณะของชุมชน

เนื่องจากผู้วิจัยต้องการศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ในชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตด้วยการแปรรูปผลผลิต รวมทั้งศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและกระบวนการสะสมทุนชุมชนในหมู่บ้าน สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อการแปรรูปผลผลิต มีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายด้าน คนในชุมชนมีความคิดในการพัฒนางานอาชีพ และความเป็นอยู่ของตนเอง ชุมชนมีประวัติความเป็นมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถมองเห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมภายในชุมชนได้ชัดเจน และเห็นความต่อเนื่องถึงภาวะที่จะเกิดขึ้นในชุมชนของการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเลือกชุมชนโดยอาศัยการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ตามหลักเกณฑ์ที่ผู้

วิจัยกำหนดไว้ข้างต้น โดยเลือกศึกษา จาก**ชุมชนบ้านเขาขมิ้น** ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เคยมีความอุดมสมบูรณ์ของทุนชุมชนในหลายด้าน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา และได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบทั้งโดยตรงและทางอ้อมจากการพัฒนาประเทศแบบไม่สมดุลในช่วงเวลาที่ผ่านมา

อนึ่ง เนื่องจากการศึกษาข้อมูลการวิจัยกรณีศึกษา (case study) ในครั้งนี้ จำเป็นที่ผู้วิจัยต้องสืบเสาะข้อมูลในเชิงลึก ทั้งในส่วนของคุณความรู้ ความจริงที่มีอยู่ในชุมชน และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ในเรื่องของทุนชุมชน และการปรับเปลี่ยนทุนชุมชนโดยผ่านกองทุนหมู่บ้าน และเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เกิดความเชื่อมั่นในผู้วิจัย มีความเต็มใจที่จะให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย ในทุกประเด็นที่ศึกษา รวมทั้งต้องการให้ข้อมูลที่ได้จากชุมชนเป็นข้อมูลที่ไม่เจาะจงเฉพาะพื้นที่จนเกินไปเพราะ ชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา จึงขอตั้งชื่อใหม่ว่า **ชุมชนบ้านเขาขมิ้น** ซึ่งเป็นชุมชนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับหมู่บ้านทั่วไปเป็นส่วนมาก และเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัยได้อย่างลึกซึ้งโดยมีเสรีภาพทางวิชาการพอสมควร ผู้วิจัยจึงขอปกป้องผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้เกี่ยวข้องกับการเก็บข้อมูลทุกคน รวมทั้งที่ตั้งของชุมชน โดยการใช้ชื่อชุมชน บุคคล และสถานที่เป็นชื่อสมมติ

การเข้าสู่ชุมชน

หลังจากที่กำหนดคุณลักษณะของชุมชนที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาและเลือกชุมชนแล้ว ผู้วิจัยเริ่มเข้าสู่ชุมชนด้วยการสำรวจข้อมูลพื้นฐานด้านภูมิศาสตร์ของชุมชน ศึกษาโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชน เลือกผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นบุคลากรในพื้นที่ เพื่อเป็นผู้นำทางให้ผู้วิจัยเข้าไปสู่การเป็นสมาชิกของชุมชน ในฐานะผู้สนใจการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านจากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ซึ่งจากการที่ทางราชการมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในหลายพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทำให้การเข้าสู่หมู่บ้านของผู้วิจัยเป็นเหตุการณ์ปกติที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้ เนื่องจากคนในชุมชน นอกจากจะเคยให้ข้อมูลหลายอย่างแก่ทางราชการ เช่น สถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยแล้ว ยังมีบางส่วนที่เคยให้ข้อมูลแก่ผู้ติดตามประเมินผลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เช่น พัฒนาการทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอ รวมไปถึงการที่มีการพูดคุยกันในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ที่มีประเด็นให้คนในชุมชนได้วิพากษ์วิจารณ์กันมาอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่เริ่มมีข่าวคราวเกี่ยวกับนโยบายเรื่องนี้จากรัฐบาล จนถึงเมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน เมื่อผู้วิจัยเข้าไปร่วมพูดคุยถึงเรื่องนี้กับคนในชุมชน จึงได้รับความร่วมมือในการให้เวลาพบปะและให้ข้อมูลด้วยความเต็มใจ

การศึกษาข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลจากคนในชุมชนอย่างละเอียดและครบถ้วนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในชุมชน ทุนชุมชนและการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านในชุมชน ให้ได้ข้อมูลที่สามารถจะตอบคำถามการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นไว้ หลังจากศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพและทางด้านโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชนแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (indept interview) การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) และวิธีการสังเกตและจดบันทึก (observation and field – note) นอกเหนือจากนี้ ได้ศึกษาข้อมูลบางส่วนเพิ่มเติมจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารของกองทุนหมู่บ้านเขาหมื่น สำหรับวิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก มีรายละเอียดของการศึกษาข้อมูล ดังนี้

1. **การสัมภาษณ์เชิงลึก** ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการจัดทำแนวคำถาม (guideline) โดยการนำแนวคำถามการเก็บข้อมูลของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ที่คณะนักวิจัยหลัก จัดทำขึ้นมาพิจารณาเพิ่มเติมในส่วนที่ต้องการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านเขาหมื่น เช่น ผลของการดำเนินงานโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Project) ที่มีต่อชุมชนบ้านเขาหมื่น วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาหมื่นที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงก่อนเริ่มโครงการ และหลังการดำเนินงานโครงการ รวมถึงทุนชุมชนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลง เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยผู้วิจัยจะไม่ชี้นำทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบไปในแนวทางที่ผู้วิจัยต้องการ แต่อาจมีการขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลเพิ่มเติมในบางประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการรายละเอียดของข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ให้เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการศึกษาอย่างลึกซึ้ง และตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นการตรวจสอบและสรุปประเด็นตามแนวคำถามเป็นระยะ เพื่อให้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย

ส่วนการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) โดยไม่มีการกำหนดคุณลักษณะเฉพาะของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ล่วงหน้า ดังนั้นเมื่อสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรกซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ข้อมูลทันที เพื่อสร้างมโนทัศน์ (concept) และจัดหมวดหมู่ (categorize) มโนทัศน์ต่างๆ หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อสัมภาษณ์เป็นรายต่อไป ที่เชื่อว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างไปจากมิติ (dimentions) และคุณสมบัติ

(properties) ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ผ่านมา ส่วนการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ระดับลึกรายต่อ ๆ มา ผู้วิจัยได้เลือกโดยคำนึงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมโนทัศน์ต่าง ๆ โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการต่อไป จนเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วเสร็จ จนผู้วิจัยมั่นใจว่า แบบแผนต่าง ๆ ของกลุ่มมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นนั้นซ้ำ ๆ กันจนเป็นแบบแผนที่แน่นอน แม้เมื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายอื่น ๆ ต่อไป ก็ไม่ได้ข้อมูลเพิ่มเติมอีก (theoretical saturation) ผู้วิจัยจึงหยุดศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก โดยได้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือประธานกรรมการกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาการอำเภอ เจริญฤทธิ เลขาธิการ และสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทั้งผู้ที่กู้และไม่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 20 คน

2. การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบถึงความคิด ความเชื่อ และทัศนคติของผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้งฝ่ายที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่กู้เงินกองทุนเพื่อแปรรูปผลผลิต และคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นความคิดเห็น ฐานคิด และทัศนคติร่วมกันหรือแตกต่างกันในกลุ่ม ผู้วิจัยจึงศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา เพื่ออาศัยพลวัตของกลุ่ม (group dynamic) เป็นสิ่งกระตุ้นให้แต่ละกลุ่มแสดงความคิดเห็น และทัศนคติของตนเองออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ โดยเลือกผู้ร่วมกลุ่มที่มีคุณลักษณะพื้นฐานคล้ายคลึงกัน (homogeneous) โดยจัดกลุ่มสนทนาเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิกกองทุนซึ่งมีผู้ร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน และกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน มีผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 6 คน รวมสมาชิกผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 13 คน

3. การสังเกตและจดบันทึก (observation and field – note) ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตเป็น 2 แบบ คือ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในช่วงแรกของการศึกษา เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนโดยการสร้างความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ (rapport) กับคนในชุมชน หลังจากนั้นจึงใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อสังเกตสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศในชุมชน เช่น การประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อพิจารณาเงินกู้ การสนทนาระหว่างเจริญฤทธิ กองทุนหมู่บ้านกับสมาชิก การประชุมเพื่อเลือกคณะกรรมการกองทุน เป็นต้น สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้ มาใช้ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา รวมทั้งศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จาก ชุมชนบ้านเขาขมิ้นจากหลายแหล่ง หลายวิธีการ และหลากหลายกลุ่มบุคคล (triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นไปของปรากฏการณ์ในชุมชนให้มากที่สุด

แนวทางการศึกษา

เนื่องจากการศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้าน : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตรายย่อย เป็นการศึกษากรณีศึกษา (case study) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและประเมิน กองทุนหมู่บ้าน โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรี นครินทรวิโรฒ ในการศึกษาครั้งนี้ จึงศึกษาโดยใช้แนวคำถาม (guideline) ที่โครงการวิจัย และประเมินกองทุนหมู่บ้านจัดทำขึ้นเป็นแนวคำถามหลักและปรับแนวคำถามดังกล่าว เพื่อ ศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของคนในชุมชนด้านการ แปรรูปผลผลิต (ดังแนวคำถามในภาคผนวก)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่

1. ผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึก

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินกองทุน
1. ผู้ใหญ่บ้าน/ทำไร่ ทำสวน	ชาย	55	ประธานกองทุนหมู่บ้าน	กู้
2. ทำไร่ สวนยางพารา	ชาย	45	เหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
3. ภารโรง	ชาย	40	กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	กู้
4. รับจ้าง	ชาย	70	-	-
5. ทำไร่มันสำปะหลัง เลี้ยงเป็ด	ชาย	41	-	-
6. บัณฑิตอาสา	หญิง	24	-	-
7. ขายกล้วยเตี๋ยและของชำ	หญิง	54	กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	กู้
8. ทำมะม่วงหิมพานต์	หญิง	28	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
9. พัฒนาการอำเภอ	ชาย	46	-	-
10. สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน	หญิง	52	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
11. ประธานกลุ่มสมุนไพร/ทำไร่นา สวนผสม	ชาย	67	-	-
12. ทำสวนยางพารา	หญิง	29	เหรัญญิกสัจจะออมทรัพย์	กู้
13. ประธานกลุ่มแม่บ้าน	หญิง	54	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	-
14. ค้าขาย	หญิง	42	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

ลำดับที่	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินกองทุน
15.ทำงานโรงงาน	ชาย	26	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
16.ทำไร่/มะม่วงแช่อิ่ม	หญิง	38	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
17.ทำไร่	ชาย	34	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
18.รับจ้าง	ชาย	60	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	ไม่กู้
19.ปลูกผักปลอดสารพิษ/ มะม่วงแช่อิ่ม	หญิง	51	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
20.เลี้ยงไก่	ชาย	39	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

2.ผู้ให้ข้อมูลโดยการจัดกลุ่มสนทนา

2.1 กลุ่มแม่บ้านและสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลผลิต

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1. รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	34	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
2. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	42	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
3. แม่บ้าน/แปรรูปผลผลิต	หญิง	37	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
4. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	51	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
5. ทำไร่,รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	48	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
6. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	55	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
7. รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	35	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

2.2 กลุ่มคณะกรรมการกองทุน

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1.ทำไร่	ชาย	45	กรรมการ	-
2.รับจ้าง	หญิง	38	กรรมการ	กู้
3.ทำไร่	ชาย	50	กรรมการ	กู้

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
4.ค้าขาย	หญิง	47	กรรมการ	กู้
5.เลี้ยงสัตว์	ชาย	51	กรรมการ	กู้
6.ทำไร่	หญิง	35	กรรมการ	กู้

สรุปจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก	20	คน
ผู้ให้ข้อมูลโดยการจัดกลุ่มสนทนา	13	คน
รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น	33	คน

การแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาข้อมูล

ข้อมูลในการวิจัย กรณีศึกษา (case study) ครั้งนี้ ศึกษาจากข้อมูลในช่วงเวลาเดียวกันกับการศึกษา กรณีศึกษาของชุมชนหมู่บ้านอื่น คือ การแบ่งช่วงเวลาเป็น 3 ช่วงเวลายาว ๆ คือ

ช่วงที่ 1 ช่วงเวลาก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ เช่น มีการผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ และการแลกเปลี่ยนตามกลไกตลาด

ช่วงที่ 2 ช่วงเวลาที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ / จนถึงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

ช่วงที่ 3 ช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชนจนถึงปัจจุบัน

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในขณะที่ศึกษาข้อมูลในพื้นที่ชุมชนบ้านเขาขมิ้น ผู้วิจัยได้ประมวลผลข้อมูลควบคู่ไปกับการศึกษาข้อมูล โดยการฟังข้อมูลจากเทปบันทึกเสียงซ้ำ หลังจากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนาแต่ละครั้ง และเขียนรายละเอียดของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกเพื่อเป็นแนวทางที่จะใช้ในการปรับปรุงการสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักคนต่อไป จนสามารถเก็บข้อมูลได้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัยและปัญหาในการวิจัยที่ต้องการศึกษาจึงหยุดการศึกษาข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนามาจัดระบบ ถอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำ จัดพิมพ์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ด้วยโปรแกรม Microsoft word 97 จนครบทุกราย

2. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม Atlas / ti Visual Qualitative Data ในการทำ open coding เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (category data) ตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถอธิบายเรื่องทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้

3. นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้ว มาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด และเอกสารงานวิจัย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล

4. สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิดทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ต่อไป

การนำเสนอผลการศึกษาวิจัยกรณีศึกษา

หลังจากวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยรายงานผลการวิจัย ด้วยการนำเสนอรายละเอียด (thick description) เพื่อสื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของเรื่องที่ศึกษา โดยนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

บทที่ 1 ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

บทที่ 2 บ้านเขาขมิ้นกับชุมชนก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้นภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บทที่ 4 การปรับตัวและตอบโต้ของชุมชน

บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

บทที่ 6 สรุปผลและข้อเสนอแนะ

บทที่ 2

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นกับทุนชุมชน ก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บริบทของชุมชนบ้านเขาขมิ้น

บ้านเขาขมิ้นเป็นชุมชนชนบทขนาดกลางแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่บริเวณใกล้กับถนนสายหลัก ชลบุรี-แกลง ใช้เวลาเดินทางจากกรุงเทพมหานครถึงหมู่บ้านประมาณ 2 ชั่วโมง การคมนาคมสะดวกทั้งจากกรุงเทพมหานครมายังบ้านเขาขมิ้น และจากบ้านเขาขมิ้นสู่ตัวอำเภอและจังหวัด ซึ่งมีรถโดยสารประจำทางที่วิ่งผ่านระหว่างจังหวัด วิ่งผ่านถนนสายหลักสายนี้ตลอดเวลา แต่คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็นิยมเดินทางโดยรถจักรยานยนต์และรถยนต์ส่วนตัวหรือรถโดยสารประจำหมู่บ้านที่เข้าเมืองในช่วงเช้าและกลับเข้าหมู่บ้านในช่วงสายเพื่อการจับจ่ายซื้อของและติดต่อกับส่วนราชการในตัวอำเภอและจังหวัดมากกว่า เพราะการโดยสารรถโดยสารประจำทางระหว่างจังหวัดไม่ผ่านเข้ามาในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ผู้โดยสารรถยนต์โดยสารประจำทางต้องเดินเข้าไปในชุมชนหรือให้ญาตินำจักรยานยนต์ออกมาคอยรับเข้าหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ห่างจากถนนใหญ่ประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งบางครั้งไม่ค่อยสะดวกนัก

ที่ตั้งของชุมชนบ้านเขาขมิ้น แม้ว่าจะเป็นที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก แต่บริเวณของหมู่บ้านไม่ได้ติดกับชายทะเล หากแต่เป็นที่ราบชายเขา ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำสวนยางพารา สวนผลไม้ พืชไร่ ฟาร์มเห็ด สวนสมุนไพร การแปรรูป ผลผลิตที่ปรากฏชัด คือ การแปรรูปมะม่วง การอบมะม่วงหิมพานต์ และการผลิตยาจากสมุนไพร ส่วนการรับจ้าง คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งจะรับจ้างทำงานในหมู่บ้านทั้งในส่วนของการเกษตรกรรม และการแปรรูปผลผลิตในหมู่บ้าน อีกส่วนหนึ่งจะออกจากหมู่บ้านไปรับจ้างตามแหล่งอุตสาหกรรมที่อยู่นอกชุมชน แต่ยังคงพักอยู่ในชุมชนและเดินทางไปกลับ

ปัจจุบัน ประชากรในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีจำนวนครัวเรือน 137 หลัง มีประชากร 595 คน แยกเป็นชาย 300 คน หญิง 295 คน มีพื้นที่ของชุมชนประมาณ 13,350 ไร่ ซึ่งคนในชุมชนใช้เป็นแหล่งทำมาหากินและอยู่อาศัยไปพร้อมกัน แหล่งน้ำสำคัญ คือ คลองชลประทาน แหล่งน้ำจาก น้ำตกใกล้หมู่บ้าน และใช้น้ำดื่มจากประปาของหมู่บ้าน การตั้งบ้านเรือนซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งทำกินไม่ได้มีการวางแผนและแยกกันอย่างเด่นชัด ส่วนใหญ่ที่อยู่อาศัยกับที่ทำกินจะเป็นแหล่งเดียวกัน มีศาลาประชาคม 1 แห่ง เป็นศูนย์รวมของแหล่ง

ปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ส่วนทุนคนนั้น ในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนี้ ภาพของทุนคน ในชุมชนบ้านเขามันยังไม่ปรากฏชัดเจนนัก

ทุนธรรมชาติกับการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน

ทุนธรรมชาติ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวรวมถึงระบบนิเวศวิทยาในชุมชน นับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชุมชน เพราะเป็นปัจจัยสำคัญ อันดับแรกของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ทั้งยังเป็นสิ่งที่กำหนดให้ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ มั่งคั่งหรือขาดแคลนได้ในอนาคต

ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านเขามันมีความเป็นมาที่ยาวนาน และมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การก่อเอกราชของกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แต่ไม่ปรากฏประวัติการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยของคนในชุมชนชัดเจนนัก นอกจากจะสามารถคาดคะเนอายุของชุมชนได้ว่ามีอายุกว่าร้อยปีตามอายุของวัดแห่งแรกของชุมชนที่มีอายุยืนยาวอยู่ในชุมชนมาแล้วไม่น้อยกว่าร้อยปีหรือสองชั่วอายุคน ส่วนข้อมูลการตั้งถิ่นฐานของคนในชุมชนที่ชัดเจนประการหนึ่งคือ พื้นที่ตั้งชุมชนบ้านเขามันในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีปัจจัยดึงดูดให้คนจากต่างถิ่นอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้อย่างต่อเนื่อง อย่างหลากหลายกลุ่มคนและจากหลากหลายพื้นที่ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นี้ในอดีต เป็นบริเวณผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้และแหล่งน้ำ มีสัตว์ป่าชุกชุมมีป่าไม้ที่มีค่าและมีแหล่งน้ำที่สมบูรณ์ ทำให้คนในชุมชนได้ใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน และเป็นวิถีชีวิตที่คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยการพึ่งพิงทุนธรรมชาติในชุมชนไม่ต้องซื้อหาจากนอกชุมชน เพราะทุกครอบครัวสามารถหาอาหารได้จากป่าไม้และแหล่งน้ำในชุมชน เช่น สามารถทำกะปิกินเองได้ หาปลาจากในคลองมากินเองได้ ข้าวก็ปลูกกันเอง ดังที่ประธานกลุ่มแม่บ้านเขามันเล่าว่า

“...สมัยก่อนนี้ คือ เราไม่ต้องเดินออกไปหาอะไร คือไม่ต้องออกไปหาซื้อของมากินในครอบครัว สมัยก่อนก็ทำกะปิกินเอง ปลา ก็ไปหาได้เองใช้มี ยี่ คือ วันๆ ก็ไม่ต้องใช้เงิน ปลา ก็เยอะมากเลย ปลาในคลอง ก็มีแค่ว่าเครื่องครัวก็อยู่ได้ มีข้าวสารๆ ทำกินเอง ปลูกข้าวกินเอง สมัยก่อนนะ...”

ซึ่งสอดคล้องกับผู้นำชุมชนอีกท่านหนึ่งที่เล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนบ้านเขามันว่า เป็นแหล่งที่มีสัตว์ป่าหลากหลายชนิด ซึ่งเป็นสัตว์ป่าหายากในสมัยนี้อยู่ เช่น กวาง เก้ง หมูป่า เลียงผา กระเจิง ไก่ฟ้า อาศัยอยู่ ดังที่เล่าว่า

“...สมัยก่อนแถวนี้ มีเยอะเลยครับ ช้าง เสือ เก้ง กวาง หมูป่า แม้กระทั่งเลียงผา
นะครับ แล้วก็หมี พวกนี้มีหมดแหละครับ พวกกระเจง พวกกระรอกอะไรนี่เยอะมาก
ไก่ฟ้าพญาลอสมัยนั้นเยอะนะครับ...”

จากตัวอย่างข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนี้ เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงสภาพความ
สมบูรณ์ของพื้นที่ป่าบริเวณนี้ ว่ามีสิ่งจูงใจให้ผู้คนจากถิ่นต่างๆ อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ เพราะ
พื้นที่ป่าไม่บริเวณนี้เป็นป่าไม้อุดมสมบูรณ์ และมีต้นไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งคนในชุมชนสามารถตัด
ไม้ซุงในป่ามาขายแปลงเป็นทุนเงินตราเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตได้ นอกจากนี้ ยังมีแหล่งน้ำ
ธรรมชาติที่เป็นน้ำตกอยู่ใกล้เคียงหมู่บ้าน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่ใช้ในการบริโภคของคนในชุมชน
ชุมชนบ้านเขามันจึงเป็นชุมชนที่อุดมไปด้วยทุนทางธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ที่ดิน สัตว์ป่า
แหล่งน้ำ ฯลฯ ซึ่งในช่วงแรก คนในชุมชนต่างก็ใช้ทุนธรรมชาตินี้เพื่อการกินอยู่ของคนใน
ครอบครัว ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับธรรมชาติ และอยู่ในภาวะที่
ธรรมชาติสามารถผลิตทุนธรรมชาติเหล่านี้ขึ้นมาทดแทนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนได้ ระบบ
นิเวศวิทยาในชุมชนจึงหมุนเวียนและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทั้งป่าไม้ แหล่งน้ำ สัตว์ป่า
และคนในลักษณะของการพึ่งพาและเกื้อกูลกัน ชีวิตของคนและระบบนิเวศวิทยาในชุมชนจึงมี
ความสมดุล และดำเนินไปอย่างปกติสุข

แต่เนื่องจาก การที่คนในชุมชนบ้านเขามัน ต่างอพยพเคลื่อนย้ายจากถิ่นเดิมเข้ามา
อยู่ในชุมชนบ้านเขามันด้วยเหตุผลของการแสวงหาแหล่งทุนธรรมชาติใหม่เพื่อใช้ในการดำรง
ชีวิต ทำให้ในเวลาต่อมา การแสวงหาผลประโยชน์จากทุนธรรมชาติของชุมชน ทั้งโดยการ
ตัดไม้ ทำลายป่า และขยายพื้นที่ทำกิน เพื่อเพิ่มผลผลิตแก่ครอบครัวของตนเอง และการขาย
ให้ผู้อพยพเข้ามาอยู่รายใหม่ ก็ทำให้ทุนธรรมชาติในชุมชนเริ่มลดลง ทั้งป่าไม้ แหล่งน้ำ สัตว์ป่า
และที่ดิน ซึ่งส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนในช่วงเวลาต่อมา

ทุนทางสังคม (social capital) กับเชื้อใยในชุมชน

ทุนทางสังคม เป็นทุนสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับชีวิตคนในสังคม เพราะคนเราไม่ได้ดำรง
ชีพอยู่ได้ด้วยทุนธรรมชาติเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังต้องพึ่งพา พึ่งพิง และอาศัย ซึ่งกันและ
กันอยู่ตลอดเวลา ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนเดียวกันตามระบบเครือญาติ คนบ้าน
เดียวกัน คนนับถือผีเดียวกัน คนพูดภาษาเดียวกัน และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับ
คนนอกชุมชนที่มีความเกี่ยวพัน เกื้อกูลและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้คนสามารถดำรงชีวิต
อยู่ได้อย่างสงบสุข

อย่างไรก็ตาม มิติของทุนทางสังคมมีความกว้างขวางหลากหลายมิติ ประกอบด้วยระบบคุณค่า ความสัมพันธ์ และความรู้ของชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนล้วนแตกต่างกันออกไปอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับวิถีการผลิตและวิถีดำรงชีวิตของคนในแต่ละชุมชน ที่มีความสัมพันธ์ ความเปลี่ยนแปลง และความเสื่อมถอยไปตามยุคสมัย ทุนทางสังคมในชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีอยู่หลายอย่าง โดยเฉพาะในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ทุนทางสังคมที่ปรากฏชัดเจน และน่ากล่าวถึง ได้แก่

ความเป็นเครือญาติ แม้ว่าคนในหมู่บ้านเขาขมิ้นจะเป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาจากหลายแหล่ง แต่จากการที่อพยพเข้ามาอยู่ในบ้านเขาขมิ้นเป็นกลุ่ม และมาอาศัยอยู่ในพื้นที่ปิด คือ การคมนาคมไม่สะดวก คนในชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กันโดยการแต่งงาน หรือความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นญาติกัน เช่น ที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งเล่าถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่ทำให้พัฒนามาเป็นเครือญาติกันเกือบทั้งชุมชน ดังนี้

“... เป็นเพราะว่าคนนั้นเป็นลูกสาวของคนนี้นะ เขามาอยู่นาน 20 ปี 30 ปี อะไรอย่างนี้ นี่มาอยู่ตั้ง 40 ปีแล้วคือ ลูกของคนนี้เข้าไปได้กับลูกคนนั้นๆ ก็ไปได้กับหลานคนนี้ก็ถือว่า เขาเป็นเครือญาติโยงกันหมดเลย ตรงนี้จะเป็นเครือญาติกันหมดเลยนะ...”

การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ชุมชนบ้านเขาขมิ้นในอดีต คนในชุมชนจะพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกัน มีการลงแขกขุดมันสำปะหลัง โดยคนในหมู่บ้านจะรวมตัวกันเพื่อหมุนเวียนไปขุดมันสำปะหลังตามบ้าน โดยไม่ต้องมีการจ้างแรงงาน มีการช่วยเหลือกันตลอดเวลา เช่นที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งพูดว่า “... ช่วยเหลือกันตลอด มีข้าวมีอะไรเยี่ยมกันกินได้ เจ็บป่วยอะไรก็ช่วยเหลือกันพาส่งโรงพยาบาลรักษา แล้วก็ช่วยกันดูแลกัน...”

ความเป็นเครือญาติและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ที่เกิดจากการเป็นเครือญาติกันโดยสายเลือด โดยการแต่งงาน หรือการนับถือกัน ทำให้ในอดีตคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น และเป็นทุนชุมชนอย่างหนึ่งที่ส่งผลมาถึงคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นในปัจจุบัน ที่ยังมีระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และมีการรวมกลุ่มกันของคนใน ชุมชนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มสมุนไพร และกลุ่มสุดท้ายที่เข้าไปในหมู่บ้าน คือ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน แต่เนื่องจากชุมชนบ้านเขาขมิ้นเป็นชุมชนขนาดกลาง ในกลุ่มของผู้นำชุมชนจะมีบทบาทของการเป็นผู้นำกลุ่มหลายกลุ่ม เช่น ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ก็จะมีบทบาทของการเป็นประธานกองทุน และเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มแม่บ้าน ในขณะที่คนในชุมชนก็จะมีบทบาทของการเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ที่ตั้งขึ้นในชุมชนแทบจะทุกกลุ่ม แต่ในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่

ความทันสมัย ทูทางสังคมของชุมชนบ้านเขามันเป็นระบบความสัมพันธ์ส่วนบุคคลในกลุ่มเครือญาติ กลุ่มบ้านใกล้เคียง กลุ่มเพื่อน กลุ่มคนรู้จักมากกว่าความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการด้วยระบบกลุ่มจัดตั้ง

ทุนภูมิปัญญาและทุนความรู้ในชุมชน

การที่คนในชุมชนบ้านเขามันส่วนใหญ่จะอพยพจากต่างถิ่นเข้ามาบุกเบิกป่าเป็นที่ทำกินในบริเวณนี้ ทำให้ชุมชนบ้านเขามันยอมรับวัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชนบ้านเขามันดั้งเดิม และวัฒนธรรมประเพณีของคนในภูมิภาคชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมาใช้ ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญาและความรู้ที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการประกอบอาชีพของคนในชุมชน เช่น การที่คนในชุมชนบ้านเขามันในอดีตต้องทำนาเพื่อ เก็บเกี่ยวข้าวไว้กินตลอดปี เมื่อเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยว คนในชุมชนจึงร่วมกันทำบุญ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นการแสดงความยินดีที่ฤดูการทำนาสิ้นสุดลง แต่อีกด้านหนึ่งคือการสร้างขวัญกำลังใจให้คนในชุมชน มีกำลังใจที่จะเริ่มต้นการผลิตรอบใหม่ในปีต่อไป รวมทั้งเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางศาสนากับคนในชุมชน ให้สืบเนื่องเป็นที่พึ่งซึ่งกันและกันต่อไป นอกจากนี้ในงานประเพณีเหล่านี้ บางบ้านที่ทำนาได้ข้าวมากหรือมีฐานะดีก็จะจัดให้มีหรรสพต่างๆ มาแสดงให้คนในชุมชนมาร่วมชม เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจร่วมกัน การทำบุญหลังสิ้นสุดการทำนาของคนในชุมชน ได้แก่

การทำบุญลาน คือ การทำบุญที่ลานนวดข้าว หลังจากนวดข้าวประจำปีเสร็จแล้ว ในหมู่บ้านก็จะนัดทำบุญลานกันถือว่าเป็นการทำบุญข้าวใหม่ประจำปีไปด้วย สมัยก่อนนั้นนิยมทำกันทุกบ้านที่มีลานนวดข้าว เพราะการนวดข้าวในสมัยนั้น ชาวนาแต่ละเจ้าจะเก็บเกี่ยวข้าวในนาแล้วมัดเป็นพ่อนและกองไว้เป็นแห่งๆ (โดยมากกองละ 10 พ่อน) แล้วก็ลากเข็นมาเข้าลานประดับลอมใหญ่เป็นลอมเรื่อหรือลอมเพิงก็แล้วแต่เจ้าของลานเพื่อรมนวดคราวเดียว แล้วคู้ข้าวหรือผัดข้าว เสร็จแล้วนำเข้าเก็บในยุ้งฉางก็เป็นอันว่าเสร็จสิ้นการทำนาในปีนั้นๆ หลังจากนั้นจึงกำหนดวันทำบุญและบอกไปตามเพื่อนบ้านใกล้เคียงให้มาร่วมฟังพระเจริญพระพุทธมนต์และทำบุญตักบาตรในตอนเช้า บ้านใดมีฐานะดีก็จะมีหรรสพสมโภชในตอนกลางคืน เช่น หนังสติ่ง เป็นต้น แต่การทำบุญลานนั้นไม่ได้ทำกันทุกบ้าน จะทำเฉพาะบ้านที่ได้ข้าวมากหรือมีกำลังพอจะทำได้เท่านั้น

การทำบุญกลางทุ่ง เป็นประเพณีท้องถิ่นดั้งเดิมซึ่งยังคงถือปฏิบัติจนถึงปัจจุบันนี้ การทำบุญกลางทุ่ง การทำบุญข้าวใหม่ หรือการทำบุญข้าวหลาม จะทำในอำเภอกุดชุมพภูมิหรือในชนบทซึ่งมีการทำนาเป็นอาชีพหลักจะทำประมาณเดือนสาม ดังนั้นจึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ทำบุญเดือนสาม” การทำบุญจะเริ่มจากพวกผู้ชายในหมู่บ้านช่วยกันไปตัดไม้ไผ่และ

ทางมะพร้าวมา ปลุกปะรำแล้วเอาฟางข้าวหรือเสื่อตามแต่สะดวกมาปูรองให้พระนั่ง แต่ปัจจุบันได้มีการปลุกศาลาถาวรในหมู่บ้าน เพื่อที่จะไม่ต้องทำปะรำทุกปี

ส่วนพิธีทางสงฆ์ที่ถือปฏิบัติกันมา คือ นิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ 2 ค่ำ ซึ่งเรียกว่าการสวดมนต์เย็น พอรุ่งเช้าชาวบ้านจะนำภัตตาหารมาถวายพระภิกษุสงฆ์ซึ่งนิมนต์พระ 9 รูป แบบเดียวกับพิธีมงคลต่างๆ ไป เพราะถือว่าการทำบุญนี้ทำเพื่อรับข้าวใหม่ที่เพิ่งจะเก็บเกี่ยวแล้วเสร็จ เป็นการสร้างกำลังใจให้กับชาวนา และถือเป็นการทำบุญประจำหมู่บ้าน เมื่อถวายภัตตาหารเช้าในวันแรกเรียบร้อยแล้วชาวบ้านจะกลับบ้านเพื่อเอาข้าวหาลามเตรียมที่จะนำมาทำบุญในวันรุ่งขึ้น ซึ่งเรียกว่าการทำบุญเอาข้าวหาลามนั้นคงจะสืบมาจากสาเหตุนี้

ในเช้าวันที่สองที่ชาวบ้านจะนำอาหารและข้าวหาลามมาทำบุญเพื่อส่งความทุกข์ ความเจ็บไข้ หรือสิ่งไม่ดีต่างๆ โดยจะทำเป็นภาชนะคล้ายเรือ (ใช้กาบหมาก) มาวางไว้ พอใส่บาตรเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำข้าว อาหาร น้ำ และขนม ไปใส่ภาชนะนั้น พอพระฉันภัตตาหารเสร็จแล้วก็สวดมนต์ ชาวบ้านก็ช่วยกันลากเรือกาบหมากออกไป มีคนเก่าๆ เล่าว่า ข้าวปลาอาหารที่ใส่ไปเป็นการอุทิศให้กับดวงวิญญาณที่เร่ร่อน หรือสิ่งที่ไม่ดีในชีวิตของเราก็ให้ทิ้งไปในเรือกาบหมากให้หมด แล้วช่วยกันลากออกไปไกลพอประมาณก็ให้ทิ้งไว้ข้างทาง

ส่วนในเวลากลางคืนหลังจากพระเจริญพระพุทธมนต์เสร็จแล้วก็จะมีการสวดมนต์ให้ชม เช่น ลิเก หนังตะลุง ภาพยนตร์ วงดนตรี แล้วแต่ว่าในปีไหนจะจ้างมหรสพชนิดใดมาเล่นได้ นอกจากนี้ อาจจะมีกิจกรรมอื่นร่วมกัน เช่น การวิ่งควาย ซึ่งเป็นกิจกรรมการเล่นอย่างหนึ่งที่เป็นที่นิยมของคนในชุมชนแถบชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

ส่วน**ทุนความรู้**หรือกระบวนการนำเอาทุนธรรมชาติมาใช้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการที่ก่อเป็นระบบความรู้ในชุมชนนั้น ทุนความรู้ของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นเป็นทุนความรู้ที่แต่ละคนมีอยู่และติดตัวมาจากถิ่นฐานเดิมก่อนการอพยพเข้ามาในพื้นที่ชุมชนเขาขมิ้น แต่ก็มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับพื้นที่ของชุมชน เช่น แม่ค้าขายกล้วยเดี่ยว สมาชิกกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่งซึ่งอพยพจากชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเล และมีอาชีพประมงเรือเล็กมาตั้งร้านขายกล้วยเดี่ยวก็ต้องมาเรียนรู้วิธีการทำกล้วยเดี่ยวและเปลี่ยนอาชีพจากการทำประมงเรือเล็กมาค้าขายใหม่ ทุนความรู้ของคนในชุมชนในช่วงนี้จึงเป็นเรื่องของการทำมาหากินซึ่งใช้ทักษะในการผลิตและการดำเนินการไม่สูงนัก

ส่วนการศึกษาในระบบนั้น ในช่วงก่อนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนี้ ภาคราชการยังไม่ได้เข้ามาตั้งโรงเรียนอยู่ในชุมชน คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นจึงต้องส่งบุตรหลานไปเข้าเรียนในโรงเรียนประจำตำบล ซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ 5 กิโลเมตร ซึ่งเด็กในชุมชนที่ต้องการเรียนหนังสือต้องจับกลุ่มกันเดินไปโรงเรียน เพราะยังไม่มีถนนและยานยนต์แล่นผ่าน การเข้ารับ

การศึกษาของเยาวชนในชุมชนจึงไม่ค่อยต่อเนื่อง ส่วนมากจะเรียนพอให้พ้นจากการศึกษาภาคบังคับ คือ การจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2480 และหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2491 ที่ใช้อยู่ในขณะนั้น การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนจึงเป็นเพียงการเรียนรู้ตามหลักสูตรที่สอนอยู่ในโรงเรียนและนำมาเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตเท่านั้น

ทุนความรู้อีกอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในชุมชนในช่วงนั้น อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความพยายามพึ่งพิงตนเองด้านการรักษาพยาบาล ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งอาศัย ทำให้ชุมชนบ้านเขามันมีแหล่งความรู้เรื่องสมุนไพรอย่างกว้างขวาง ในส่วนของสมุนไพรจัดได้ว่าไม่อาจจะจำแนกได้ชัดเจนนักว่าเป็นทุนทางสังคมประเภทใด เพราะถ้าพิจารณาแหล่งที่เกิดของสมุนไพรว่ามาจาก ไพร หรือ ป่า และส่วนที่เหลือคือ สมุนไพรที่ต้องพึ่งพาป่า รวมถึงแมลงและสัตว์ป่า หรือสิ่งที่ได้จากป่า (อุทัย ดุลยเกษม , 2545 : 186) แล้ว สมุนไพรอาจจัดอยู่ในประเภทของทุนธรรมชาติหรือทุนด้านระบบนิเวศวิทยา แต่เมื่อคำนึงถึงความรู้ด้านการคัดเลือกสมุนไพร คุณสมบัติของสมุนไพร วิธีการใช้สมุนไพร การสืบทอดความรู้เรื่องใช้สมุนไพร การเสาะหาสมุนไพรและการใช้สมุนไพรเป็นยาแล้ว ความรู้ในส่วนนี้น่าจะเป็นทุนความรู้ในชุมชนได้ ในที่นี้จึงขอจัดสมุนไพรไว้ในส่วนของทุนความรู้ตามประโยชน์ใช้สอยและตามหน้าที่ของสมุนไพรที่แสดงบทบาทของการรับใช้ชุมชนในแง่ของการป้องกันและรักษาคนในชุมชนให้พ้นหรือทุเลาหรือหายจากการเจ็บป่วย ดังที่ คนทั่วไปเรียกว่ายาสมุนไพร

แนวคิดเรื่องการผลิตและการใช้ยาสมุนไพรในชุมชนนี้ หมอสน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาด้านสมุนไพรในชุมชนบ้านเขามัน ให้ข้อมูลว่า แนวคิดเรื่องสมุนไพร เกิดจากการที่คนในชุมชนต้องพึ่งตนเอง และคุ้นเคยกับสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคมานาน ตั้งแต่สมัยปู่ ย่า ตา ยาย และเป็นความรู้เรื่องการรักษาพยาบาลที่สะสมอยู่ในชุมชน เช่น ความรู้ที่ว่าฟ้าทลายโจรเป็นพืชที่ใช้แก้เจ็บคอ แก้คออักเสบ ตาแดง ตาเจ็บ ท้องเสียและไข้ใน แต่เวลาที่เกิดเหตุการณ์ฉุกเฉิน เช่น งูกัดคนหรือสัตว์ในชุมชน แต่ไม่สามารถนำส่งโรงพยาบาลได้ หมอสนเคยแก้ปัญหาด้วยการนำฟ้าทลายโจรมาตำแล้วพ่นบริเวณแผลที่ถูกงูข่วนกัด ก็ช่วยให้ ผู้ป่วยหายจากการบาดเจ็บได้โดยไม่ต้องนำส่งโรงพยาบาล โดยทั่วไปยาสมุนไพรที่ใช้อยู่ในชุมชนจะเป็นยาที่มีลักษณะต่างกัน เช่น เป็นยาต้มหรือยาหม้อ ยาลูกกลอนผสมน้ำผึ้ง ยาขง และยาดองเหล้า ซึ่งแต่ละอย่างก็มีวิธีการผลิต การใช้ และตัวยาแตกต่างกันออกไปตามความต้องการของผู้ใช้ และตามคุณสมบัติของสมุนไพร โดยทั่วไปพืชที่เป็นสมุนไพร มักเป็นพืชที่คนในชุมชนใช้เป็นอาหารและรับประทานกันเป็นประจำและมีคุณสมบัติแตกต่างกัน เช่น

“...เงินไม่ใช่ตัวตั้ง แต่การเอื้ออาทรมากกว่าที่เป็นตัวตั้ง จะมีการหยิบยืม
ข้าวของเครื่องใช้กัน เช่น ยืมข้าว ยืมของ ยืมไม้คาน เขาจะขอยืมกัน
ไม่มีการกู้ เงินไม่ค่อยมีประโยชน์ในสมัยนั้น เพราะเขาจะใช้หยิบใช้ยืมกัน
เออ ! เอื้ออาทรต่อกัน...”

จากความเห็นและมุมมองของผู้นำชุมชนดังกล่าว และจากการสัมภาษณ์ระดับลึก
สมาชิกกองทุนหมู่บ้านและคนในชุมชน พบว่า ทุกคนมีความเห็นสอดคล้องกันในแง่ของการได้
มาซึ่งสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตในชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย
ว่าในช่วงเวลานั้น คนในชุมชนค่อนข้างจะอยู่ในสังคมปิด เพราะการคมนาคมไม่ค่อยสะดวก
แต่เพราะความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ทำให้คนในชุมชนแต่ละครอบครัวสามารถดำรงชีพอยู่ได้
รวมทั้งพึ่งพาตนเองได้ ทั้งยังสามารถเผื่อแผ่ไปถึงเพื่อนบ้านใกล้เคียงและคนในชุมชน
ด้วย การได้มาซึ่งสิ่งของที่ใช้ในการดำรงชีวิตจึงไม่ต้องใช้เงินตราเป็นตัวแทนในการได้มา
แต่จะใช้วิธีการหยิบยืม เช่น การยืมข้าวของเครื่องใช้ เมื่อใช้เสร็จแล้วก็นำมาคืน ซึ่งเป็น
ลักษณะของความสัมพันธ์ที่แฝงความเอื้อเฟื้อ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ไม่ได้คำนึงถึงสิ่งแลกเปลี่ยน
หรือการซื้อขาย เป็นสิ่งซึ่งแม้ครอบครัวที่ไม่มีเงินก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้
ความเอื้ออาทรนี้ จึงเป็นเหมือนเงินตราที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ ความหมายของคำว่าทุนเงินตรา
ในช่วงนั้นจึงขึ้นอยู่กับระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมากกว่า ตัวเงินตราที่เป็นธนบัตร
เช่น ความหมายของทุนเงินตราในชุมชนบ้านเขาหมื่นในช่วงนั้น ซึ่งอาจแปลความหมายได้ว่า
หมายถึง การให้ การรับ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความเอื้ออาทรมากกว่าการซื้อขาย

บ้านเขาหมื่นกับจุดอ่อนของชุมชน

แม้ว่าเมื่อพิจารณาถึงความเป็นชุมชนบ้านเขาหมื่น ในแง่ของทุนชุมชนแล้ว จะพบว่า
ชุมชนบ้านเขาหมื่นมีจุดแข็งในด้านของทุนทางธรรมชาติ และทุนภูมิปัญญาและความรู้ในเรื่อง
ของสมุนไพร รวมทั้งความเอื้ออาทรของคนในชุมชนที่มีอยู่ต่อกัน แต่จุดอ่อนของชุมชนบ้านเขา
หมื่นก็เกิดจากความมั่งคั่งของทุนธรรมชาติในชุมชนนั่นเอง เพราะทุนธรรมชาติเหล่านี้ได้กลาย
มาเป็นแรงจูงใจให้คนจากหลายท้องถิ่น เช่น ชลบุรี ระยอง อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนมาก
ขึ้นในลักษณะที่แต่ละกลุ่ม แต่ละฝ่ายต่างเข้ามาจับจองที่ดิน โดยการปลูกพืชไร่ในที่ที่ตนเอง
จับจองหรือซื้อต่อจากเจ้าของเดิมที่ผู้เข้ามาจับจองเป็นเจ้าของแรก เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของ
พื้นที่ใดที่มิคนจับจองไว้แต่ทิ้งให้รกร้างไม่ทำกินก็จะถือว่าไม่มีเจ้าของ คนอื่นสามารถมาจับ
จองแทนได้ ดังมีคำกล่าวที่รู้กันว่า “คนไหนไม่ทำก็ไม่ถือว่าเป็นที่ของตน คนไหนซื้อที่แล้วก็ต้อง
หาบต้องหาบ”

เมื่อมีคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น ทุนธรรมชาติในชุมชนเริ่มถูกจับจอง แ่งแย่ง ทำให้บริบทของชุมชนบ้านเขาขมิ้นเปลี่ยนแปลงไป ทุนธรรมชาติที่เคยมีอยู่เริ่มถูก ทยอยนำออกไปจำหน่ายนอกหมู่บ้านมากขึ้น จนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเริ่มลดลงและ หมดไปในที่สุด แต่เนื่องจากในชุมชนบ้านเขาขมิ้นยังมีกลุ่มผู้นำที่ได้ร่วมกันต่อสู้เพื่อให้ชุมชน ยืนหยัดอยู่ได้ และมีความเข้มแข็งพอสมควร ทำให้คนในชุมชนต่างอยู่ในชุมชนด้วยความสงบ และร่วมกันดูแลรักษาชุมชน ทำให้ชุมชนบ้านเขาขมิ้นและคนในชุมชนสามารถดำรงชีพอยู่ อย่างเป็นสุขและต่อเนื่องมาจนถึง ช่วงเวลาปัจจุบัน

สรุปความ

ความเป็นชุมชนบ้านเขาขมิ้นในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย จาก มุมมองของคนในชุมชน เกี่ยวกับทุนชุมชนที่ได้กล่าวมา อาจกล่าวได้ว่า เป็นเพียงจุดเริ่มต้น ของชุมชนแห่งหนึ่ง ที่ก่อกำเนิดในบริบทของชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทุนธรรมชาติ ซึ่ง ส่งผลให้คนในชุมชนมีทุนทางสังคม ที่มีส่วนสำคัญในการลดความสำคัญของทุนเงินตรา และ เพิ่มทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชนให้มากขึ้น ตามสภาพของชุมชนท้องถิ่นในช่วงก่อนการ พัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยทั่วไป และทุนชุมชนนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเมื่อประเทศ ไทยได้ก้าวเข้าสู่กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เพราะมีคนอพยพเข้ามาอยู่ใน ชุมชนแห่งนี้มากขึ้น และทุนธรรมชาติที่ลดลง เพราะธรรมชาติไม่สามารถสร้างทุนธรรมชาติมา ทดแทนให้คนในชุมชนได้ใช้เป็นทุนชุมชนต่อไป

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้น ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ความนำ

แนวคิดการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เป็นแนวคิดกระแสหลักในการพัฒนาประเทศ ที่เริ่มต้นจากความสำเร็จในการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถที่จะควบคุมธรรมชาติ และใช้ธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ส่วนตนมากกว่ายุคสมัยที่ผ่านมา ทำให้ประเทศในโลกตะวันตกให้ความสำคัญกับแนวคิดการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ตั้งแต่ช่วงหลังของสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา และได้เผยแพร่แนวคิดนี้ไปสู่ประเทศโลกที่สาม รวมทั้งประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น ประเทศไทยโดยผ่านกรอบแนวคิดของธนาคารโลก (World Bank) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศที่มีอิทธิพลด้านการพัฒนาประเทศมากที่สุด องค์กรหนึ่ง ในช่วงทศวรรษ 1950-1980 ประเทศไทยตอบสนองต่อแนวคิดการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก โดยการประกาศนโยบายการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจและรับการลงทุนจากต่างประเทศอย่างขนานใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ดังที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ได้ระบุจุดมุ่งหมายในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นที่การเพิ่มผลผลิตของเอกชนและมีรัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริม แทนที่จะเป็นผู้นำการผลิตในช่วงนั้น เพื่อให้เกิดผลในการพัฒนา รัฐบาลจึงได้ทุ่มเททรัพยากรของรัฐเข้าไปในโครงการที่มีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มผลผลิตทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม รวมทั้งส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ประเทศไทยเกิดการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม และทำให้การผลิตของชุมชนซึ่งเคยปลูกพืชอย่างหลากหลายเพื่อยังชีพ ต้องเปลี่ยนมาเป็นการผลิตพืชเชิงเดี่ยว เช่น อ้อย มันสำปะหลัง เพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่องต่อมา

เมื่อหลักการสำคัญของการผลิตด้านการเกษตรกรรมของประเทศเปลี่ยนแปลงไป การผลิตด้านเกษตรกรรมในชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ชุมชนบ้านเขาขมิ้นเองก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชน เพื่อรองรับนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ โดยจุดเปลี่ยนที่สำคัญของแนวทางการพัฒนาประเทศอยู่ที่การที่รัฐบาลประกาศ

ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) ซึ่งเป็นการกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศที่ ชัดเจนว่ารัฐมีนโยบายและแนวปฏิบัติอย่างไร

บ้านเขามันกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ชุมชนบ้านเขามันก็เช่นเดียวกับชุมชนท้องถิ่นทั่วไปในประเทศไทยที่แม้ว่าจะไม่มีโอกาสได้รู้ว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) เป็นอย่างไร แต่กระแสปลูกไร่เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของทุนเงินตราด้วยคำขวัญที่เผยแพร่อย่างกว้างขวางทางด้านสื่อสารมวลชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐของผู้นำประเทศในช่วงนั้น คือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ว่า “ งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข ” แพร่หลายไปทั่วประเทศไทยก็ทำให้คนในชุมชนที่มีชีวิตอยู่อย่างสงบหันมาให้ความสำคัญกับเงินตรา และแสวงหางานที่จะนำมาซึ่งเงินตรา ด้วยคิดว่าเมื่อมีงานทำก็จะมีเงินและมีความสุข และจากการที่มีนายทุนเริ่มเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อปลูกพืช อุตสาหกรรมในชุมชน ก็ทำให้คนในชุมชนเกิดความตื่นตัวและสนใจการผลิตเพื่อขายมากขึ้น

ชุมชนบ้านเขามัน จากเดิมที่เริ่มมีคนต่างถิ่นอพยพเข้าไปจับจองบริเวณป่าอุดมสมบูรณ์ในชุมชนเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน ซึ่งเป็นการเข้ามาเพื่อร่วมใช้ทุนธรรมชาติของชุมชนบ้านเขามันในลักษณะการผลิตเพื่อขายมีมากขึ้น ที่ดินถูกจับจองไปทั้งหมด จนเมื่อรัฐบาลเปิดป่าบริเวณนี้ให้เป็นป่าสัมปทาน ในปี พ.ศ. 2508 ผู้คนก็อพยพเข้ามาจับจองที่ดินบริเวณนี้ไปจนหมดสิ้นแล้ว การผลิตเพื่อการค้าจึงเริ่มขึ้น โดยมีการถางป่าเพื่อทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง เพื่อนำไปขายส่งต่อไปยังโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ทำให้ความต้องการโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ด้านถนน ไฟฟ้า น้ำประปาเพิ่มขึ้น แต่ความห่างไกลจากตัวจังหวัดของชุมชนบ้านเขามันก็ทำให้ไม่ได้รับการตอบสนองจากทางราชการเท่าที่ควร ประกอบกับความต้องการนำทรัพยากรในชุมชนออกไปจำหน่ายนอกชุมชนมีมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนร่วมมือกันทำถนนเพื่อเชื่อมโยงการเดินทางและการขนส่ง ระหว่างชุมชนบ้านเขามันกับโลกภายนอก คือ ถนนสุขุมวิท ซึ่งสร้างเสร็จเมื่อ ปี พ.ศ.2492 และเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักที่เชื่อมกรุงเทพมหานครกับจังหวัดในภาคตะวันออก ซึ่งได้แก่ จังหวัด สมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ไปสิ้นสุดที่ชายแดนประเทศกัมพูชา

ถนนจากชุมชนสู่เมือง : จุดเปลี่ยนของทุนชุมชนบ้านเขามัน

เมื่อความต้องการถนนเป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงชุมชนบ้านเขามันสู่ถนนสุขุมวิทมีมากขึ้น และไม่ได้รับการตอบสนองจากภาครัฐ คนในชุมชนบ้านเขามันจึงเกิดการรวมตัวกันขึ้น และเลือกผู้นำชุมชนท่านหนึ่งซึ่งเป็นผู้อาวุโสและได้รับการเคารพนับถือมาก

คนหนึ่งในชุมชนขึ้นมาเป็นผู้นำในการร่วมกันทำถนนจากชุมชนสู่ถนนสุขุมวิท ซึ่งมีระยะทางไกลประมาณ 6 กิโลเมตร การตัดถนนเส้นนี้ คนในชุมชนแต่ละครอบครัวจะส่งผู้แทนมาร่วมกันแผ้วถางที่ดินเพื่อทำถนนโดยใช้แรงงานคนเป็นหลัก เริ่มขุดถนนในช่วงปลายปี พ.ศ. 2512 เสร็จก่อนสงกรานต์ในปี พ.ศ. 2513 เล็กน้อย

การมีถนนเชื่อมจากชุมชนสู่เมือง นอกจากจะทำให้การคมนาคมระหว่างชุมชนสู่เมืองมีความสะดวกมากขึ้นแล้ว ถนนจากชุมชนสู่เมืองสายนี้ยังเป็นเส้นทางสำคัญในการลำเลียงทุนธรรมชาติของชุมชนบ้านเขาขมิ้น เช่น ไม้ ผลผลิตจากป่าไม้ สัตว์ป่า และผลผลิตทางเกษตรกรรม เช่น อ้อยและมันสำปะหลังในชุมชน ไปป้อนตลาดและโรงงานอุตสาหกรรมในตัวเมือง ภาพการไหลออกของทุนธรรมชาติ และผลผลิตทางเกษตรกรรมในชุมชนนี้ปรากฏดังที่ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นแกนนำในการทำถนนจากชุมชนสู่เมืองให้สัมภาษณ์ว่า “...ผมเป็นคนดูแลและคนตัดทาง เป็นคนนำสินค้าพวกที่ผลิตได้ส่งออกไปขาย พวกอ้อย พวกมัน ก็ใช้จอบใช้เสียมขุดเอา เลื่อยไม้ออก เอาอ้อยออก เอามันออก...” ผลผลิตเหล่านี้จึงนำรายได้มาสู่ชุมชนมากขึ้น และเป็นสิ่งที่ทำให้มีคนอพยพเข้ามาซื้อที่ดินและถากถางป่าเป็นที่ทำกินในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมากขึ้นเช่นกัน จนป่าไม้ในชุมชนเริ่มหมดไป ซึ่งส่งผลให้แหล่งน้ำในชุมชนเหือดแห้งไปด้วย จนต้องขอขบประมาณจากรัฐมาทำฝายกั้นน้ำ ดังที่ประธานกลุ่มแม่บ้านเล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในชุมชนในอดีตและความขาดแคลนน้ในปัจจุบันจนต้องขอขบประมาณจากทางราชการมาสร้างฝายและการลดลงของทุนธรรมชาติในชุมชนช่วงนี้ว่า “...เดิมบนเขานี้แถวนี้มีแต่ป่า คือเป็นป่า น้ำมันก็เยอะ ในคลองนี้น้ำเต็มเลย มาเดี๋ยวนี้ในคลองไม่มีน้ำเลย ต้องขอขบประมาณมาทำฝาย...”

จากสภาพของทุนธรรมชาติในชุมชนที่เริ่มหมดไป เพราะการตัดไม้ทำลายป่า เพื่อถากถางทำเป็นไร่มันสำปะหลังและไร่อ้อย ขยายให้โรงงานอุตสาหกรรมแล้ว แหล่งน้ำในชุมชนก็เริ่มลดลงจนต้องทำฝายกั้นน้ำ ขณะเดียวกันการที่มีคนอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เคยเกาะกลุ่มกันช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดำรงชีวิต การทำกิน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ก็เปลี่ยนแปลงไป เพราะแต่ละคนต่างต้องดิ้นรนทำมาหากินโดยการขายที่เพาะปลูก และจ้างแรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาเป็นคนงานในไร่มันสำปะหลัง และไร่อ้อยของตนเอง การเอาแรงหรือการช่วยเหลือกันในการทำงานก็ลดลงด้วย เพราะต่างคนต่างไม่มีเวลาไปแลกเปลี่ยนแรงงานกับผู้อื่น แม้แต่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน ซึ่งเดิมเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาด้านเส้นทางคมนาคม คนในชุมชนก็ร่วมมือกันตัดถนนจนสามารถแก้ปัญหานี้ได้ด้วยพลังของคนในชุมชน แต่ในช่วงของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนี้

เมื่อปาถูกทำลาย และในชุมชนเกิดการขาดแคลนน้ำ การแก้ปัญหาของคนในชุมชนก็คือการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุและพึ่งพิงหน่วยงานของรัฐ

ระบบอุปถัมภ์ “เกี่ยวข้องกับลูกไร่” และทุนทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง

เดิมเมื่อเริ่มต้นตั้งชุมชนบ้านเขาขมิ้น คนในชุมชนต่างเลี้ยงชีพด้วยการเกษตรกรรมในลักษณะของการปลูกพืชเพื่อใช้ในการยังชีพ และแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชนและระหว่างชุมชนใกล้เคียง ในแต่ละปีคนในชุมชนจะประกอบอาชีพหมุนเวียนกันหลายอย่าง เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ หาของป่า และตัดไม้ แต่เมื่อสภาพของหมู่บ้านที่เคยเป็นหมู่บ้านปิด เริ่มถูกเปิดเพราะมีการตัดถนนจากหมู่บ้านออกไปสู่ถนนสุขุมวิท สภาพของหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นหันมาประกอบอาชีพทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง และทำสวนยางพารา ซึ่งเป็นการทำเกษตรกรรม ที่มีแหล่งรับซื้อแน่นอน แต่ต้องมีการลงทุนเรื่องปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ทำให้เกิดระบบเกี่ยวข้องกับหรือระบบเก่าแก่ขึ้นมาในชุมชน คนในหมู่บ้านเริ่มมีหนี้สินเพราะต้องกู้เงินจากนายทุนมาลงทุน หากได้ผลผลิตดี สามารถนำเงินไปชำระคืนให้แก่นายทุนได้ ชาวไร่ ชาวสวนก็จะมีเงินเก็บและสามารถใช้สอยเงินในชีวิตประจำวันได้อย่างไม่ฝืดเคือง

การกู้เงินจากเกี่ยวจู้ หรือการกู้เงินจากเจ้าของโรงงานหรือ เจ้าแก่ โดยผู้กู้ต้องเป็นคนงานในสังกัดของเกี่ยวจู้ หมายถึงว่ามีสัญญาต่อกันว่า เจ้าของไร่ จะกู้เงินจากเกี่ยวจู้ไปใช้ในการลงทุน เช่น ทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง เจ้าของไร่จะทำสัญญาเงินกู้กับเกี่ยวจู้เป็นรายปี โดยเกี่ยวจู้จะจ่ายเงินให้เจ้าของไร่ก่อน เพื่อให้เงินนี้ไปลงทุนทำไร่ การคิดดอกเบี้ยจะเริ่มคิดเมื่อรับเงินไป จนถึงฤดูเก็บผลผลิต ก็จะหยุดคิดดอกเบี้ยเพราะถือว่าเริ่มมีรายได้หรือเริ่มหยิบแล้ว โดยทั่วไปจะคิด ดอกเบี้ย ร้อยละ 20 ต่อ 1 ฤดูกาลผลิต พอครบรอบปี หลังจากตัดอ้อยเสร็จแล้ว หากเจ้าของไร่ไป กู้เงินจากเกี่ยวจู้อีก เกี่ยวจู้ก็จะเริ่มคิดดอกเบี้ยเงินกู้ที่เจ้าของไร่หรือคนงานกู้ไปปลูกพืชไร่และใช้จ่าย จนกว่าจะเริ่มเก็บผลผลิตหรือเริ่มหยิบก็จะหยุดคิดดอกเบี้ย

แต่เนื่องจากระบบการกู้เงินจากเกี่ยวจู้ไม่ใช่เป็นเรื่องของการให้เงินกู้ยืมเท่านั้น แต่รวมถึงการซื้อเชื้อเพลิงที่ใช้ในการเพาะปลูก เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง รวมทั้งสิ่งของที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น ข้าว อาหาร ยารักษาโรค เสื้อผ้า จากเกี่ยวจู้ด้วย นอกเหนือจากเป็นเจ้าหนี้แล้ว เกี่ยวจู้ยังเป็นเหมือนผู้อำนวยความสะดวกให้ชาวไร่ชาวสวนที่เป็น **ลูกไร่** ของตนเองด้วย ทำให้คนในชุมชนเขาขมิ้นเกิดความเกรงใจ และถือเป็นบุญคุณ เมื่อขึ้นกับเกี่ยวจู้คนนั้นแล้วก็จะมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไป แม้ในบางปีผลผลิตจากไร่ จากสวน ขายได้ราคาดีมีเงินเก็บ

แต่เมื่อเริ่มฤดูกาลเพาะปลูก ลูกไร่เหล่านี้ก็จะซื้อเชื้อหรือกู้เงินจากเกี้ยวจู้มาลงทุนทำไร่ทำสวนต่อไป หากปีใดผลผลิตราคาตกต่ำ ลูกไร่ขายผลผลิตไม่ได้ราคา ก็จะตกเป็นลูกหนี้ของเกี้ยวจู้ ซึ่งทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นไปจากวงจรการเป็นหนี้สินของเกี้ยวจู้ไปได้ จนบางครั้งลูกไร่ต้องสูญเสียที่ดิน เพื่อใช้หนี้เกี้ยวจู้และกลายมาเป็นคนงานในไร่ของเกี้ยวจู้ไป อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า ระบบเกี้ยวจู้ หรือระบบนายทุนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมื่นเริ่มเข้าสู่วงจรหนี้สินและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ที่ระบบธนาคารเข้ามาแทรกแซงวงจรหนี้สินนอกระบบของนายทุนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนกลายมาเป็นลูกหนี้ของธนาคาร และทำให้ระบบการกู้เงินจากเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้ของคนในชุมชนถูกทำลายไป

อย่างไรก็ตาม ระบบการกู้เงินจากเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้ ในช่วงเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะต้นๆ นั้น ระบบนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นระบบที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อคนในชุมชนบ้านเขาขมื่น เพราะระบบนี้เป็นทุนชุมชนที่สำคัญ เพราะเป็นทุนทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนในขณะนั้น คือ ทำให้มีแหล่งเงินมาลงทุนทำไร่ ทำสวน เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และแหล่งเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำไร่ ทำสวน เช่น เกี้ยวจู้จะหาเมล็ดพันธุ์พืชมาจำหน่าย หาสิ่งที่ต้องการใช้ในการดำรงชีวิตมาขายให้ โดยที่ชาวไร่ชาวนาไม่ต้องเสียเวลาไปหาซื้อ ซึ่งแม้ว่าผู้บริโภคอาจจะต้องซื้อของด้วยราคาสูงกว่าท้องตลาด แต่เพราะซื้อด้วยระบบเงินเชื่อก็ทำให้ต้องจ่ายอม แต่ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะความพอใจระหว่างกันด้วย นอกจากนี้ระบบเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้ยังเป็นทุนทางสังคมของชุมชนอีกอย่างหนึ่ง เพราะแม้ว่าเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้จะคิดดอกเบี้ยจากเงินกู้ยืม จะขายของแพงเพื่อเอากำไร แต่ในทางสังคมเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้ก็จะเป็นเหมือนผู้อำนวยความสะดวกหรือบางครั้งก็เป็นที่พักพิงของลูกไร่ในยามเจ็บป่วยและขาดแคลนด้วย เพราะในยามที่ลูกไร่เกิดเจ็บป่วยหรือเกิดเหตุฉุกเฉินในชีวิตประจำวัน ลูกไร่สามารถขอความช่วยเหลือด้านยานพาหนะ คนงาน ยา หรืออาหารจากเกี้ยวจู้ได้ ในขณะที่ระบบความช่วยเหลือจากภาครัฐยังเข้าไปไม่ถึงชุมชน ในช่วงนั้นเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้จึงกลายมาเป็นแหล่งทุนชุมชนแทนที่ทุนชุมชนเดิมที่เป็นทุนธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างเกี้ยวจู้กับคนในชุมชนก็มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระบบความสัมพันธ์ของการพึ่งพิงกันนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมื่นสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างสงบสุขและผ่านช่วงเวลาของการเป็นลูกหนี้มาสู่ยุคสมัยที่กลายมาเป็นลูกหนี้ของธนาคารเช่นในปัจจุบันนี้

การจัดการของภาครัฐกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ภาครัฐได้เข้ามาจัดการกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น เมื่อเห็นว่าบริเวณป่าแถบนี้มีคนเข้ามาอาศัยอยู่และทำกินเป็นจำนวนมาก จึงเปิดให้สัมปทานป่าในปี พ.ศ. 2508 และเริ่มตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2512

ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 หลังจากที่ชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณนี้มากขึ้น ทางราชการจึงเข้ามาจัดการโดยเจ้าหน้าที่สหกรณ์เข้ามาจัดตั้งเป็น สหกรณ์นิคม มีการส่งเสริมเรื่องสหกรณ์กับชาวบ้าน ขณะเดียวกันธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ก็เข้ามาส่งเสริมให้มีการทำสวนยางในบริเวณนี้ คนในชุมชนจึงได้ร่วมกันต่อสู้เรื่องการขอที่ป่าสงวนให้เป็นที่ทำกิน มีการออกพระราชกฤษฎีกาให้เปิดป่าเป็นของสหกรณ์ มีการออกเอกสารสิทธิ์เป็น กค.น. แล้วก็เป็น นส.3 ปัจจุบัน ที่ดินในหมู่บ้านเขาขมิ้นมีการออกเอกสารสิทธิ์เป็นโฉนดแล้วเป็นส่วนใหญ่

ในส่วนของผู้นำชุมชน บ้านเขาขมิ้นเคยมีผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการของกลุ่มคนในหมู่บ้าน เช่น ผู้นำด้านการพัฒนาชุมชน ผู้นำด้านสมุนไพร นอกจากนี้ภาครัฐได้เข้ามาจัดการให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน โดยที่ผ่านมาชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว 5 คน ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นคนที่ 6 เป็นผู้ที่เกิดและอาศัยอยู่ในชุมชนนี้ตลอดมา ส่วนผู้ใหญ่บ้านคนแรกที่ได้ รับเลือกจากคนในชุมชนให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน คือ เกี่ยวจู้รายหนึ่งของชุมชน บทบาทของผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนในยุคนี้นี้ คือ การช่วยเหลือคนในชุมชนในเรื่องต่างๆ ที่สำคัญคือ การควบคุมคนในชุมชน ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทเรื่องที่ดิน และประสานงานระหว่างคนในชุมชนกับตำบลและอำเภอ รวมทั้งการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐที่อำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา และชลประทาน ซึ่งคนในชุมชนเห็นว่า รัฐได้ให้บริการสิ่งเหล่านี้กับคนในชนบทมากขึ้น ดังที่ผู้นำชุมชนพูดถึงสิทธิตรงนี้ของคนชุมชนว่า “...เรามีสิทธิที่จะร้องขอมากขึ้น ไม่เหมือนแต่ก่อน...”

นอกจากนี้ภาครัฐ ยังได้จัดบุคลากรที่มีหน้าที่โดยตรงในการดูแลและให้คำแนะนำแก่ชุมชนในการพัฒนา เช่น พัฒนาการ เจ้าหน้าที่การเกษตร ปลัดอำเภอ ให้เข้ามาดูแลคนในชุมชน มากขึ้น

ในปัจจุบัน ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติได้ลดลง เนื่องจากมีผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการเข้ามาดูแลคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ นอกจากจะมีการแต่งตั้งบุคคลสำคัญในชุมชนอย่างเป็นทางการแล้ว ยังจัดให้มีศาลาประชาคมในแต่ละชุมชนให้เป็นแหล่งพบปะหรือประชุมระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐและคนในชุมชน ตามกำหนดการที่ค่อนข้างชัดเจน และจัดเวลาพบปะกับคนในชุมชน ช่วงเวลาที่คนส่วนมากอยู่ในชุมชน คือ ประมาณ 18.00 น. หรือ 6 โมงเย็น

การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ

เมื่อชุมชนบ้านเขามันต้องเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรกรรมจากการเพาะปลูกพืชตามฤดูกาลมาเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ซึ่งมีช่วงเวลาของการปลูก การบำรุงดูแลรักษา และการขายในช่วงเวลาใกล้เคียงกันทำให้การประกอบอาชีพของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับคนในชุมชนบางส่วนก็ไม่มีที่ดินทำกินเป็นจำนวนมาก ทำให้คนในชุมชนต้องปรับตัวเพื่อประกอบอาชีพเสริมหรืออาชีพหมุนเวียนตามฤดูกาลที่เหมาะสม ไม่ยึดอาชีพหนึ่งอาชีพใดเป็นหลัก เช่น เมื่อหมดหน้าผลไม้ ชาวบ้านก็จะเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ ขายเป็ดขายไก่ แล้วก็ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกอ้อย ปลูกสับปะรด เพราะฤดูกาลเก็บเกี่ยวไม่ตรงกันทำให้คนที่ขยันหรือมีทุนมากสามารถที่จะทำอาชีพต่างๆ หมุนเวียนกันได้ตลอดปี อาชีพของคนในชุมชนบ้านเขามันในช่วงนี้ได้แก่

การเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงไก่ เป็ด หมู ซึ่งเป็นการเลี้ยงเพื่อขายให้บริษัทหรือพ่อค้าคนกลาง โดยไก่จะส่งบริษัทที่ชลบุรี เป็ดส่งพ่อค้าคนกลางที่พนัสนิคมและหมูส่งให้บริษัทที่ระยอง ส่วนความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ผู้เลี้ยงจะศึกษาด้วยตนเองหรือบางครั้งก็สอบถามจากเพื่อนบ้านหรือเจ้าหน้าที่ของบริษัทที่มาดูแล

การรับจ้าง คนในชุมชนบ้านเขามันส่วนหนึ่งที่ไม่มียอดินทำกิน จะทำงานรับจ้าง เพราะเห็นว่าการทำงานรับจ้างไม่ต้องลงทุนอะไร การรับจ้างส่วนมากจะรับจ้างถางหญ้าตามไร่มันสำปะหลัง ซึ่งโดยเฉลี่ยจะมีผู้มาจ้างงานเฉพาะในช่วงฤดูฝนเท่านั้น ทำให้ผู้รับจ้างมีรายได้ไม่ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ เด็กในวัยหนุ่มสาวของชุมชน ก็จะรับจ้างทำงานใน สนามกอล์ฟที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชน หรือในโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ในเมือง

การจักสาน เดิมในชุมชนบ้านเขามันมีการนำหวายมาสานแข่งเพื่อจำหน่าย โดยใช้เวลาวางจากการทำอาชีพเกษตรกรรมมาจักหวายสานแข่ง แต่เมื่อหวายหมดไปจากป่า อาชีพเสริมส่วนนี้ก็หายไปจากชุมชน ไม่มีใครประกอบอาชีพสานแข่งขายอีก

การทำสวนยาง เป็นอาชีพที่เริ่มมีขึ้นในชุมชนหลังจากที่ธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ได้จัดตั้งสหกรณ์ยางขึ้นในชุมชน ส่งเสริมให้คนในชุมชนที่เคยปลูกมันสำปะหลังและอ้อย หันมาทำสวนยาง เพราะมีความมั่นคงทางด้านรายได้มากกว่า เนื่องจากสหกรณ์สวนยางจะรับซื้อยางตลอดเวลา

นอกจากการประกอบอาชีพของคนในชุมชนบ้านเขามันจะมีการเปลี่ยนแปลงโดยมีอาชีพเสริม อาชีพใหม่ เช่น การทำสวนยางพารา เข้ามาในหมู่บ้านแล้ว ในเรื่องของ**ปัจจัยการผลิต**ก็มีการเปลี่ยนแปลงไป ที่เห็นได้ชัดเจน คือ เรื่องปุ๋ย จากเดิมที่คนในชุมชนบ้าน

เขามันไม่มีความจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยมาก เพราะความที่มีพื้นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่ก่อนแล้ว แต่เมื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวซ้ำๆ ในที่เดิมตลอดเวลา ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินเสียไป นายทุนหรือเจ้าแก่ได้นำปุ๋ยมาแนะนำและขายให้แก่คนในชุมชน เพื่อนำไปใช้กับพืชที่ปลูก ความสะดวกในการใช้ปุ๋ยเคมี ทำให้คนในชุมชนซื้อปุ๋ยเคมีมาใช้ในการเกษตรมากขึ้น แม้เมื่อมีคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่การเกษตรระดับอำเภอให้ใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า การทำปุ๋ยชีวภาพดีในแง่ของการรักษาสีเขียวแวดล้อม แต่ไม่สะดวกในการใช้และไม่ทันกับเวลาที่ต้องการใช้ เพราะต้องเตรียมวัสดุที่จะใช้หมักเป็นจำนวนมาก แทนที่ต้นทุนการใช้ปุ๋ยชีวภาพจะลดลงกลับมีค่าใช้จ่ายเพิ่ม มากขึ้น ในส่วนของ ค่าขนย้าย ค่าจ้างแรงงาน และค่าปุ๋ย

ส่วนเทคโนโลยีด้านการผลิตนั้น ผู้ทำสวนผลไม้โดยเฉพาะมะม่วงซึ่งปลูกกันมากในชุมชน ได้หาวิธีการผลิตมะม่วงให้ได้ผลมากขึ้น รวมทั้งการให้ผลนอกฤดูกาลผลิต ทำให้ต้องมีวิธีการบำรุงรักษามะม่วงให้ออกดอกผลตามที่ต้องการโดย

- ให้น้ำและปุ๋ยผ่านท่อพลาสติกไปยังต้นมะม่วงแต่ละต้นโดยตรงและเมื่อถึงเวลาให้ปุ๋ย จะผสมปุ๋ยกับน้ำผ่านไปตามท่อส่งน้ำ
- ใส่ปุ๋ยประมาณ 2 กิโลกรัมต่อต้นต่อปี ก่อนออกใบอ่อน โดยใส่ปุ๋ยสูตร 16-16-16 พอออกใบอ่อนแล้วใส่ปุ๋ยสูตร 15-12-17 ติดผลแล้วก่อนเก็บเกี่ยว ประมาณ 1 เดือน ใส่ปุ๋ยสูตร 13-12-21 เพื่อปรับปรุงรสของมะม่วงให้ดีขึ้น
- ระวังระยะห่างระหว่างต้นมะม่วง เพราะหากปลูกมะม่วงชิดกันมากเกินไป จะทำให้ผลผลิตต่ำและเป็นโรคเชื้อรา เพราะกระแสลมพัดผ่านต้นมะม่วงไม่ได้ จึงต้องปลูกมะม่วงให้มีระยะห่างกันประมาณ 8 เมตร จะทำให้ต้นมะม่วงแข็งแรง มีผลผลิตสูงขึ้น และสะดวกต่อการขนส่งและเก็บผล
- ปกติมะม่วงจะออกช่อและออกผลด้านข้างรอบๆ ทรงพุ่มของต้น และไม่ออกผลที่ส่วนยอดบนที่ตั้งขึ้นไป ชาวสวนมะม่วงจึงตัดยอดมะม่วงในส่วนกลางต้นที่พุ่มขึ้นไปออก ทำให้ภายในทรงพุ่มมะม่วงโปร่งและมีผลผลิตสูงขึ้น
- เวลาเก็บผลมะม่วงต้องใช้กรรไกรตัดขั้วมะม่วงให้มีก้านติดผลมะม่วงมาด้วยและพยายามไม่ให้ยางถูกผลมะม่วง เพราะจะทำให้ผิวมะม่วงไม่สวยและขายไม่ได้ราคา

แหล่งการเรียนรู้ของชุมชน

แหล่งการเรียนรู้ของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีหลายแหล่ง ทั้งแหล่งการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ เช่น โรงเรียน และแหล่งการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เช่น วัด สวนสมุนไพร แหล่งประกอบอาชีพ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง

โรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2498 โดยเจ้าอาวาสในขณะนั้นร่วมกับ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน และผู้ปกครองนักเรียนร่วมกันตั้งขึ้น ในปีแรกมีนักเรียนในหมู่บ้าน เข้าเรียน 28 คน และต่อมาก็เพิ่มขึ้น ครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนเป็นลูกของผู้นำชุมชน ซึ่งสามารถพัฒนาโรงเรียนให้เจริญก้าวหน้าเรื่อยมา จากที่เคยจัดการศึกษาภาคบังคับ 4 ปี ก็ขยายเป็น 6 ปี ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 และเนื่องจากนักเรียนที่จบชั้น ป. 6 แล้วไม่สามารถไปเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาในเมืองได้ โรงเรียนจึงขยายจัดการศึกษาจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตั้งเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาในปีการศึกษา 2540 ปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) โรงเรียนเปิดสอนทั้งระดับอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น มีนักเรียนทั้งหมด 502 คน มีครู 28 คน ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไม่ค่อยใกล้ชิดกันนัก เพราะครูส่วนใหญ่เป็นคนจากต่างถิ่นเข้ามาสอนแบบเช้ามาเย็นกลับ การร่วมกิจกรรมกันระหว่างครูกับโรงเรียนไม่ค่อยมี เพราะคนใน ชุมชนมองว่าครูได้ช่วยเหลือชุมชนอยู่แล้ว โดยการให้ความรู้ ดูแลบุตรหลาน และการอบรมสั่งสอนเด็กในชุมชน ในขณะที่ชุมชนมีส่วนเข้าไปช่วยเหลือโรงเรียนในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของโรงเรียน เช่น การจัดหาเงินผ้าป่าไปช่วยโรงเรียนในการทำถนนคอนกรีต และฟุตบอลเป็นทางเข้าโรงเรียน

ส่วนวัดในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีอยู่ 2 วัด วัดแรกเป็นวัดเก่าแก่ ตั้งมานานกว่า 100 ปี ปัจจุบันมีพระทั้งหมด 19 รูป เป็นวัดที่คนในชุมชนให้ความศรัทธา และร่วมทำบุญทางศาสนาในวันเทศกาลและวันพระอย่างเนืองแน่นทุกครั้ง ส่วนอีกวัดหนึ่งเป็นวัดธรรมยุต ที่ตั้งขึ้นมาภายหลังใกล้กับบริเวณน้ำตกใกล้หมู่บ้าน มีพระอยู่ 18 รูป แต่วัดก็ไม่ได้มีบทบาทในการร่วมพัฒนาชุมชนเช่นเดียวกับโรงเรียน เพราะบทบาทของโรงเรียนและวัดในชุมชน จะเน้นที่การอบรมสั่งสอนเด็กและคนในชุมชนในด้านการเรียนรู้หนังสือและการปฏิบัติตนให้เป็นคนดีของสังคมมากกว่าที่จะเน้นเรื่องงานอาชีพและการดำรงชีวิต แหล่งการเรียนรู้ของชุมชนเขาขมิ้นทั้ง 3 แห่งนี้ จึงมีระบบความสัมพันธ์กับชุมชนตามพันธกิจของความเป็นวัดและความเป็นโรงเรียนมากกว่าที่จะเชื่อมโยงกับสังคมในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามผลของการปฏิบัติตามพันธกิจของโรงเรียนและชุมชน ก็สร้างผู้ใหญ่และสมาชิกที่ดีให้แก่ ชุมชนได้ตามพันธะหน้าที่

นอกจากนี้ ในช่วงของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนี้ ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่รัฐและพนักงานภาครัฐกิจได้เข้ามามีบทบาทในการให้ความรู้เรื่องการทำการมาหากินแก่คนใน

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นมากขึ้น ในส่วนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐนั้นอาจจะเป็นเพราะว่ามีหน้าที่โดยตรงในการให้ข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ ของทางราชการที่จำเป็นแก่ประชาชน จึงมีการนัดหมายเพื่อเข้ามาพบปะกับประชาชนที่ศาลาประชาคมของหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ พร้อมกับนำสื่อ เช่น วิทยุทัศน์ หรือหนังสือ หรือแผ่นพับ แนะนำการทำอาชีพใหม่ๆ มาแจกจ่ายคนในชุมชน รวมทั้งการจัดวิทยากรมาให้การอบรมเรื่องงานอาชีพใหม่ๆ เช่น การแปรรูป ผลผลิตจากมะม่วง การแปรรูปทุเรียน การผลิตอาหารชนิดต่างๆ และการให้ความรู้และชักชวนให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมและพัฒนาอาชีพใหม่ๆ ส่วนพนักงานภาคธุรกิจก็เข้ามาสู่ชุมชนในฐานะผู้แนะนำการพัฒนาอาชีพด้วยการเสนอขายปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฮอร์โมนเร่งดอกและผลของต้นไม้ เป็นต้น ด้วยเทคนิคและความสามารถในการเข้าถึงคนในชุมชนรวมทั้งวิธีการนำเสนอขายที่สร้างความหวังให้คนในชุมชนทำให้กลายเป็นผู้ซื้อด้วยความเต็มใจ ซึ่งบางครั้งการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเกินขนาดก็เป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้ใช้และสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น การที่ผู้ใช้ปุ๋ยชีวภาพท่านหนึ่งมองว่า การใช้ปุ๋ยชีวภาพเป็นเรื่องที่ไม่มีความสะดวกและทำให้เสียค่าใช้จ่ายมากกว่าปุ๋ยเคมี และเลือกใช้ปุ๋ยเคมีในพื้นที่เพาะปลูกของเขา

ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การทำสวนสมุนไพร การวางแผนโบราณ และการปลูกพืชปลอดสารพิษ ซึ่งหมอสน ผู้อาวุโสในชุมชนได้เป็นแกนนำในการตั้งชมรมขึ้นมาให้ความรู้ในเรื่องเหล่านี้แก่คนในชุมชน โดยตั้งเป็นสวนสมุนไพร แปลงผักปลอดสารพิษ และโรงนวดแผนโบราณขึ้นในชุมชน ด้วยการสนับสนุนจากโรงพยาบาลประจำอำเภอ ซึ่งก็เป็นการให้ความรู้เรื่องการรักษาพยาบาล และการเลือกรับประทานอาหารที่เหมาะสมกับสุขภาพให้คนในชุมชนซึ่งสมาชิกชมรมสามารถผลิตและนำมาจำหน่ายแก่ชมรมได้

สวนสมุนไพรในชุมชนบ้านเขาขมิ้น

นอกจากนี้ แหล่งเรียนรู้ของชุมชนในเรื่องของอาชีพน่าจะอยู่ที่ครัวเรือนและเป็นลักษณะของการฝึกและปฏิบัติจริง เนื่องจากครัวเรือนในชุมชนเขาขมิ้นจะให้บุตรหลานช่วยเหลือครอบครัวในการทำมาหากินตั้งแต่อายุน้อย เช่น การช่วยงานเลี้ยงสัตว์ การทำสวน อ้อย การทำไร่มันสำปะหลัง การกรีดยางและดูแลสวนยาง หรือช่วยเหลือพ่อแม่ในการทำงานรับจ้าง ดังที่ลูกสาวของคหบดีท่านหนึ่งในชุมชนเล่าถึงการเรียนรู้การทำงานของครอบครัวโดยการติดตามพ่อไปช่วยตัดไม้ยางพาราขาย หรือไปธนาคารก็จะตามไป ดังที่เล่าว่า “...ก็เวลาพ่อไปไหนก็ไปตาม เาบัญญัติอะไรเข้านาคราก็ตามไป เขาไปติดต่องานที่ไหนก็ตามไป เขาเขียนหนังสือไม่เก่ง หนูก็มาช่วย มาทำอะไร ก็เรียนรู้จากตรงนั้น...” เป็นต้น

สรุปความ

ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้น ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่กล่าวมา คนในชุมชนได้มีประสบการณ์จากการพัฒนาครั้งนี้ ทั้งจากการเร่งใช้ทุนทางธรรมชาติของชุมชน โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า เพื่อนำพื้นที่ดินมาใช้ในการผลิตพืชอุตสาหกรรมเพื่อการขาย คือ อ้อยและมันสำปะหลัง การรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมกันทำถนนจากหมู่บ้านเพื่อเชื่อมต่อกับถนนสุขุมวิท เปิดทางให้การขนส่งสินค้าจากความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนออกสู่ตลาดใหญ่นอกชุมชน ที่มีระบบอุปถัมภ์แบบเกี้ยวรู้กับลูกไร่ การเข้ามาของภาครัฐในการขยายสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภคในแก่คนในชุมชน และการที่มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาให้ความรู้เรื่องการพัฒนาการทำการทำมาหากินของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องในช่วงนี้ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงจากกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ แม้ว่าคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งจะก้าวตามการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วยการยอมรับ แต่คนในชุมชนส่วนใหญ่ก็ได้เรียนรู้ถึงผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงนี้ และต้องปรับตัวให้เข้ากับบริบทของชุมชนในสภาพที่ทุนธรรมชาติซึ่งเป็นทุนชุมชนหลักของชุมชนได้หมดไปอย่างรวดเร็วด้วย

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้น ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ความนำ

แนวคิดการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เป็นแนวคิดกระแสหลักในการพัฒนาประเทศ ที่เริ่มต้นจากความสำเร็จในการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถที่จะควบคุมธรรมชาติ และใช้ธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ส่วนตนมากกว่ายุคสมัยที่ผ่านมา ทำให้ประเทศในโลกตะวันตกให้ความสำคัญกับแนวคิดการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ตั้งแต่ช่วงหลังของสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา และได้เผยแพร่แนวคิดนี้ไปสู่ประเทศโลกที่สาม รวมทั้งประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น ประเทศไทยโดยผ่านกรอบแนวคิดของธนาคารโลก (World Bank) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศที่มีอิทธิพลด้านการพัฒนาประเทศมากที่สุด องค์กรหนึ่ง ในช่วงทศวรรษ 1950-1980 ประเทศไทยตอบสนองต่อแนวคิดการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก โดยการประกาศนโยบายการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจและรับการลงทุนจากต่างประเทศอย่างขนานใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ดังที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ได้ระบุจุดมุ่งหมายในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นที่การเพิ่มผลผลิตของเอกชนและมีรัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริม แทนที่จะเป็นผู้ดำเนินการผลิตในช่วงนั้น เพื่อให้เกิดผลในการพัฒนา รัฐบาลจึงได้ทุ่มเททรัพยากรของรัฐเข้าไปในโครงการที่มีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มผลผลิตทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม รวมทั้งส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ประเทศไทยเกิดการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม และทำให้การผลิตของชุมชนซึ่งเคยปลูกพืชอย่างหลากหลายเพื่อยังชีพ ต้องเปลี่ยนมาเป็นการผลิตพืชเชิงเดี่ยว เช่น อ้อย มันสำปะหลัง เพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่องต่อมา

เมื่อหลักการสำคัญของการผลิตด้านการเกษตรกรรมของประเทศเปลี่ยนแปลงไป การผลิตด้านเกษตรกรรมในชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ชุมชนบ้านเขาขมิ้นเองก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชน เพื่อรองรับนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ โดยจุดเปลี่ยนที่สำคัญของแนวทางการพัฒนาประเทศอยู่ที่การที่รัฐบาลประกาศ

ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) ซึ่งเป็นการกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศที่ ชัดเจนว่ารัฐมีนโยบายและแนวปฏิบัติอย่างไร

บ้านเขามันกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ชุมชนบ้านเขามันก็เช่นเดียวกับชุมชนท้องถิ่นทั่วไปในประเทศไทยที่แม้ว่าจะไม่มีโอกาสได้รู้ว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) เป็นอย่างไร แต่กระแสปลูกไร่เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของทุนเงินตราด้วยคำขวัญที่เผยแพร่อย่างกว้างขวางทางด้านสื่อสารมวลชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐของผู้นำประเทศในช่วงนั้น คือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ว่า “ งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข ” แพร่หลายไปทั่วประเทศไทยก็ทำให้คนในชุมชนที่มีชีวิตอยู่อย่างสงบหันมาให้ความสำคัญกับเงินตรา และแสวงหางานที่จะนำมาซึ่งเงินตรา ด้วยคิดว่าเมื่อมีงานทำก็จะมีเงินและมีความสุข และจากการที่เม็ดเงินเริ่มเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อปลูกพืช อุตสาหกรรมในชุมชน ก็ทำให้คนในชุมชนเกิดความตื่นตัวและสนใจการผลิตเพื่อขายมากขึ้น

ชุมชนบ้านเขามัน จากเดิมที่เริ่มมีคนต่างถิ่นอพยพเข้าไปจับจองบริเวณป่าอุดมสมบูรณ์ในชุมชนเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน ซึ่งเป็นการเข้ามาเพื่อร่วมใช้ทุนธรรมชาติของชุมชนบ้านเขามันในลักษณะการผลิตเพื่อขายมีมากขึ้น ที่ดินถูกจับจองไปทั้งหมด จนเมื่อรัฐบาลเปิดป่าบริเวณนี้ให้เป็นป่าสัมปทาน ในปี พ.ศ. 2508 ผู้คนก็อพยพเข้ามาจับจองที่ดินบริเวณนี้ไปจนหมดสิ้นแล้ว การผลิตเพื่อการค้าจึงเริ่มขึ้น โดยมีการถางป่าเพื่อทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง เพื่อนำไปขายส่งต่อไปยังโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ทำให้ความต้องการโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ด้านถนน ไฟฟ้า น้ำประปาเพิ่มขึ้น แต่ความห่างไกลจากตัวจังหวัดของชุมชนบ้านเขามันก็ทำให้ไม่ได้รับการตอบสนองจากทางราชการเท่าที่ควร ประกอบกับความต้องการนำทรัพยากรในชุมชนออกไปจำหน่ายนอกชุมชนมีมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนร่วมมือกันทำถนนเพื่อเชื่อมโยงการเดินทางและการขนส่ง ระหว่างชุมชนบ้านเขามันกับโลกภายนอก คือ ถนนสุขุมวิท ซึ่งสร้างเสร็จเมื่อ ปี พ.ศ.2492 และเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักที่เชื่อมกรุงเทพมหานครกับจังหวัดในภาคตะวันออก ซึ่งได้แก่ จังหวัด สมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ไปสิ้นสุดที่ชายแดนประเทศกัมพูชา

ถนนจากชุมชนสู่เมือง : จุดเปลี่ยนของทุนชุมชนบ้านเขามัน

เมื่อความต้องการถนนเป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงชุมชนบ้านเขามันสู่ถนนสุขุมวิทมีมากขึ้น และไม่ได้รับการตอบสนองจากภาครัฐ คนในชุมชนบ้านเขามันจึงเกิดการรวมตัวกันขึ้น และเลือกผู้นำชุมชนท่านหนึ่งซึ่งเป็นผู้อาวุโสและได้รับการเคารพนับถือมาก

คนหนึ่งในชุมชนขึ้นมาเป็นผู้นำในการร่วมกันทำถนนจากชุมชนสู่ถนนสุขุมวิท ซึ่งมีระยะทางไกลประมาณ 6 กิโลเมตร การตัดถนนเส้นนี้ คนในชุมชนแต่ละครอบครัวจะส่งผู้แทนมาร่วมกันแผ้วถางที่ดินเพื่อทำถนนโดยใช้แรงงานคนเป็นหลัก เริ่มขุดถนนในช่วงปลายปี พ.ศ. 2512 เสร็จก่อนสงกรานต์ในปี พ.ศ. 2513 เล็กน้อย

การมีถนนเชื่อมจากชุมชนสู่เมือง นอกจากจะทำให้การคมนาคมระหว่างชุมชนสู่เมืองมีความสะดวกมากขึ้นแล้ว ถนนจากชุมชนสู่เมืองสายนี้ยังเป็นเส้นทางสำคัญในการลำเลียงทุนธรรมชาติของชุมชนบ้านเขาขมิ้น เช่น ไม้ ผลผลิตจากป่าไม้ สัตว์ป่า และผลผลิตทางเกษตรกรรม เช่น อ้อยและมันสำปะหลังในชุมชน ไปป้อนตลาดและโรงงานอุตสาหกรรมในตัวเมือง ภาพการไหลออกของทุนธรรมชาติ และผลผลิตทางเกษตรกรรมในชุมชนนี้ปรากฏดังที่ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นแกนนำในการทำถนนจากชุมชนสู่เมืองให้สัมภาษณ์ว่า “...ผมเป็นคนดูแลและคนตัดทาง เป็นคนนำสินค้าพวกที่ผลิตได้ส่งออกไปขาย พวกอ้อย พวกมัน ก็ใช้จอบใช้เสียมขุดเอา เลื่อยไม้ออก เอาอ้อยออก เอามันออก...” ผลผลิตเหล่านี้จึงนำรายได้มาสู่ชุมชนมากขึ้น และเป็นสิ่งที่ทำให้มีคนอพยพเข้ามาซื้อที่ดินและถากถางป่าเป็นที่ทำกินในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมากขึ้นเช่นกัน จนป่าไม้ในชุมชนเริ่มหมดไป ซึ่งส่งผลให้แหล่งน้ำในชุมชนเหือดแห้งไปด้วย จนต้องขอขบประมาณจากรัฐมาทำฝายกั้นน้ำ ดังที่ประธานกลุ่มแม่บ้านเล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในชุมชนในอดีตและความขาดแคลนนํ้าในปัจจุบันจนต้องขอขบประมาณจากทางราชการมาสร้างฝายและการลดลงของทุนธรรมชาติในชุมชนช่วงนี้ว่า “...เดิมบนเขานี้แถวนี้มีแต่ป่า คือเป็นป่า น้ำมันก็เยอะ ในคลองนี้น้ำเต็มเลย มาเดี๋ยวนี้ในคลองไม่มีน้ำเลย ต้องขอขบประมาณมาทำฝาย...”

จากสภาพของทุนธรรมชาติในชุมชนที่เริ่มหมดไป เพราะการตัดไม้ทำลายป่า เพื่อถากถางทำเป็นไร่มันสำปะหลังและไร่อ้อย ขยายให้โรงงานอุตสาหกรรมแล้ว แหล่งน้ำในชุมชนก็เริ่มลดลงจนต้องทำฝายกั้นน้ำ ขณะเดียวกันการที่มีคนอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เคยเกาะกลุ่มกันช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดำรงชีวิต การทำกิน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ก็เปลี่ยนแปลงไป เพราะแต่ละคนต่างต้องดิ้นรนทำมาหากินโดยการขายที่เพาะปลูก และจ้างแรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาเป็นคนงานในไร่มันสำปะหลัง และไร่อ้อยของตนเอง การเอาแรงหรือการช่วยเหลือกันในการทำงานก็ลดลงด้วย เพราะต่างคนต่างไม่มีเวลาไปแลกเปลี่ยนแรงงานกับผู้อื่น แม้แต่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน ซึ่งเดิมเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาด้านเส้นทางคมนาคม คนในชุมชนก็ร่วมมือกันตัดถนนจนสามารถแก้ปัญหานี้ได้ด้วยพลังของคนในชุมชน แต่ในช่วงของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนี้

เมื่อปาถูกทำลาย และในชุมชนเกิดการขาดแคลนน้ำ การแก้ปัญหาของคนในชุมชนก็คือการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุและพึ่งพิงหน่วยงานของรัฐ

ระบบอุปถัมภ์ “เกี่ยวข้องกับลูกไร่” และทุนทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง

เดิมเมื่อเริ่มต้นตั้งชุมชนบ้านเขามัน คนในชุมชนต่างเลี้ยงชีพด้วยการเกษตรกรรมในลักษณะของการปลูกพืชเพื่อใช้ในการยังชีพ และแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชนและระหว่างชุมชนใกล้เคียง ในแต่ละปีคนในชุมชนจะประกอบอาชีพหมุนเวียนกันหลายอย่าง เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ หาของป่า และตัดไม้ แต่เมื่อสภาพของหมู่บ้านที่เคยเป็นหมู่บ้านปิด เริ่มถูกเปิดเพราะมีการตัดถนนจากหมู่บ้านออกไปสู่ถนนสุขุมวิท สภาพของหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ทำให้คนในชุมชนบ้านเขามันหันมาประกอบอาชีพทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง และทำสวนยางพารา ซึ่งเป็นการทำเกษตรกรรม ที่มีแหล่งรับซื้อแน่นอน แต่ต้องมีการลงทุนเรื่องปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ทำให้เกิดระบบเกี่ยวข้องกับหรือระบบเก่าแก่ขึ้นมาในชุมชน คนในหมู่บ้านเริ่มมีหนี้สินเพราะต้องกู้เงินจากนายทุนมาลงทุน หากได้ผลผลิตดี สามารถนำเงินไปชำระคืนให้แก่นายทุนได้ ชาวไร่ ชาวสวนก็จะมีเงินเก็บและสามารถใช้สอยเงินในชีวิตประจำวันได้อย่างไม่ฝืดเคือง

การกู้เงินจากเกี่ยวจู้ หรือการกู้เงินจากเจ้าของโรงงานหรือ เจ้าแก่ โดยผู้กู้ต้องเป็นคนงานในสังกัดของเกี่ยวจู้ หมายถึงว่ามีสัญญาต่อกันว่า เจ้าของไร่ จะกู้เงินจากเกี่ยวจู้ไปใช้ในการลงทุน เช่น ทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง เจ้าของไร่จะทำสัญญาเงินกู้กับเกี่ยวจู้เป็นรายปี โดยเกี่ยวจู้จะจ่ายเงินให้เจ้าของไร่ก่อน เพื่อให้เงินนี้ไปลงทุนทำไร่ การคิดดอกเบี้ยจะเริ่มคิดเมื่อรับเงินไป จนถึงฤดูเก็บผลผลิต ก็จะหยุดคิดดอกเบี้ยเพราะถือว่าเริ่มมีรายได้หรือเริ่มหยิบแล้ว โดยทั่วไปจะคิด ดอกเบี้ย ร้อยละ 20 ต่อ 1 ฤดูกาลผลิต พอครบรอบปี หลังจากตัดอ้อยเสร็จแล้ว หากเจ้าของไร่ไป กู้เงินจากเกี่ยวจู้อีก เกี่ยวจู้ก็จะเริ่มคิดดอกเบี้ยเงินกู้ที่เจ้าของไร่หรือคนงานกู้ไปปลูกพืชไร่และใช้จ่าย จนกว่าจะเริ่มเก็บผลผลิตหรือเริ่มหยิบก็จะหยุดคิดดอกเบี้ย

แต่เนื่องจากระบบการกู้เงินจากเกี่ยวจู้ไม่ใช่เป็นเรื่องของการให้เงินกู้ยืมเท่านั้น แต่รวมถึงการซื้อเชื้อเพลิงที่ใช้ในการเพาะปลูก เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง รวมทั้งสิ่งของที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น ข้าว อาหาร ยารักษาโรค เสื้อผ้า จากเกี่ยวจู้ด้วย นอกเหนือจากเป็นเจ้าหนี้แล้ว เกี่ยวจู้ยังเป็นเหมือนผู้อำนวยความสะดวกให้ชาวไร่ชาวสวนที่เป็น **ลูกไร่** ของตนเองด้วย ทำให้คนในชุมชนเขามันเกิดความเกรงใจ และถือเป็นบุญคุณ เมื่อขึ้นกับเกี่ยวจู้คนนั้นแล้วก็จะมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไป แม้ในบางปีผลผลิตจากไร่ จากสวน ขายได้ราคาดีมีเงินเก็บ

แต่เมื่อเริ่มฤดูกาลเพาะปลูก ลูกไร่เหล่านี้ก็จะซื้อเชื้อหรือกู้เงินจากเกี้ยวจู้มาลงทุนทำไร่ทำสวนต่อไป หากปีใดผลผลิตราคาตกต่ำ ลูกไร่ขายผลผลิตไม่ได้ราคา ก็จะตกเป็นลูกหนี้ของเกี้ยวจู้ ซึ่งทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นไปจากวงจรการเป็นหนี้สินของเกี้ยวจู้ไปได้ จนบางครั้งลูกไร่ต้องสูญเสียที่ดิน เพื่อใช้หนี้เกี้ยวจู้และกลายมาเป็นคนงานในไร่ของเกี้ยวจู้ไป อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า ระบบเกี้ยวจู้ หรือระบบนายทุนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมื่นเริ่มเข้าสู่วงจรหนี้สินและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ที่ระบบธนาคารเข้ามาแทรกแซงวงจรหนี้สินนอกระบบของนายทุนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนกลายมาเป็นลูกหนี้ของธนาคาร และทำให้ระบบการกู้เงินจากเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้ของคนในชุมชนถูกทำลายไป

อย่างไรก็ตาม ระบบการกู้เงินจากเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้ ในช่วงเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะต้นๆ นั้น ระบบนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นระบบที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อคนในชุมชนบ้านเขาขมื่น เพราะระบบนี้เป็นทุนชุมชนที่สำคัญ เพราะเป็นทุนทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนในขณะนั้น คือ ทำให้มีแหล่งเงินมาลงทุนทำไร่ ทำสวน เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และแหล่งเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำไร่ ทำสวน เช่น เกี้ยวจู้จะหาเมล็ดพันธุ์พืชมาจำหน่าย หาสัตว์ที่ต้องการใช้ในการดำรงชีวิตมาขายให้ โดยที่ชาวไร่ชาวนาไม่ต้องเสียเวลาไปหาซื้อ ซึ่งแม้ว่าผู้บริโภคอาจจะต้องซื้อของด้วยราคาสูงกว่าท้องตลาด แต่เพราะซื้อด้วยระบบเงินเชื่อก็ทำให้ต้องจ่ายออม แต่ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะความพอใจระหว่างกันด้วย นอกจากนี้ระบบเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้ยังเป็นทุนทางสังคมของชุมชนอีกอย่างหนึ่ง เพราะแม้ว่าเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้จะคิดดอกเบี้ยจากเงินกู้ยืม จะขายของแพงเพื่อเอากำไร แต่ในทางสังคมเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้ก็จะเป็นเหมือนผู้อำนวยความสะดวกหรือบางครั้งก็เป็นที่พักพิงของลูกไร่ในยามเจ็บป่วยและขาดแคลนด้วย เพราะในยามที่ลูกไร่เกิดเจ็บป่วยหรือเกิดเหตุฉุกเฉินในชีวิตประจำวัน ลูกไร่สามารถขอความช่วยเหลือด้านยานพาหนะ คนงาน ยา หรืออาหารจากเกี้ยวจู้ได้ ในขณะที่ระบบความช่วยเหลือจากภาครัฐยังเข้าไปไม่ถึงชุมชน ในช่วงนั้นเจ้าเก่าหรือเกี้ยวจู้จึงกลายมาเป็นแหล่งทุนชุมชนแทนที่ทุนชุมชนเดิมที่เป็นทุนธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างเกี้ยวจู้กับคนในชุมชนก็มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระบบความสัมพันธ์ของการพึ่งพิงกันนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมื่นสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างสงบสุขและผ่านช่วงเวลาของการเป็นลูกหนี้มาสู่ยุคสมัยที่กลายมาเป็นลูกหนี้ของธนาคารเช่นในปัจจุบันนี้

การจัดการของภาครัฐกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ภาครัฐได้เข้ามาจัดการกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น เมื่อเห็นว่าบริเวณป่าแถบนี้มีคนเข้ามาอาศัยอยู่และทำกินเป็นจำนวนมาก จึงเปิดให้สัมปทานป่าในปี พ.ศ. 2508 และเริ่มตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2512

ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 หลังจากที่ชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณนี้มากขึ้น ทางราชการจึงเข้ามาจัดการโดยเจ้าหน้าที่สหกรณ์เข้ามาจัดตั้งเป็น สหกรณ์นิคม มีการส่งเสริมเรื่องสหกรณ์กับชาวบ้าน ขณะเดียวกันธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ก็เข้ามาส่งเสริมให้มีการทำสวนยางในบริเวณนี้ คนในชุมชนจึงได้ร่วมกันต่อสู้เรื่องการขอที่ป่าสงวนให้เป็นที่ทำกิน มีการออกพระราชกฤษฎีกาให้เปิดป่าเป็นของสหกรณ์ มีการออกเอกสารสิทธิ์เป็น กค.น. แล้วก็เป็น นส.3 ปัจจุบัน ที่ดินในหมู่บ้านเขาขมิ้นมีการออกเอกสารสิทธิ์เป็นโฉนดแล้วเป็นส่วนใหญ่

ในส่วนของผู้นำชุมชน บ้านเขาขมิ้นเคยมีผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการของกลุ่มคนในหมู่บ้าน เช่น ผู้นำด้านการพัฒนาชุมชน ผู้นำด้านสมุนไพร นอกจากนี้ภาครัฐได้เข้ามา จัดการให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน โดยที่ผ่านมาชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว 5 คน ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นคนที่ 6 เป็นผู้ที่เกิดและอาศัยอยู่ในชุมชนนี้ตลอดมา ส่วนผู้ใหญ่บ้านคนแรกที่ได้ รับเลือกจากคนในชุมชนให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน คือ เกี่ยวจู้รายหนึ่งของชุมชน บทบาทของผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนในยุคนี คือ การช่วยเหลือคนในชุมชนในเรื่องต่างๆ ที่สำคัญคือ การควบคุมคนในชุมชน ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทเรื่องที่ดิน และประสานงานระหว่างคนในชุมชนกับตำบลและอำเภอ รวมทั้งการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐที่อำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา และชลประทาน ซึ่งคนในชุมชนเห็นว่า รัฐได้ให้บริการสิ่งเหล่านี้กับคนในชนบทมากขึ้น ดังที่ผู้นำชุมชนพูดถึงสิทธิตรงนี้ของคนชุมชนว่า “...เรามีสิทธิที่จะร้องขอมากขึ้น ไม่เหมือนแต่ก่อน...”

นอกจากนี้ภาครัฐ ยังได้จัดบุคลากรที่มีหน้าที่โดยตรงในการดูแลและให้คำแนะนำแก่ชุมชนในการพัฒนา เช่น พัฒนาการ เจ้าหน้าที่การเกษตร ปลัดอำเภอ ให้เข้ามาดูแลคนในชุมชน มากขึ้น

ในปัจจุบัน ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติได้ลดลง เนื่องจากมีผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการเข้ามาดูแลคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ นอกจากจะมีการแต่งตั้งบุคคลสำคัญในชุมชนอย่างเป็นทางการแล้ว ยังจัดให้มีศาลาประชาคมในแต่ละชุมชนให้เป็นแหล่งพบปะหรือประชุมระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐและคนในชุมชน ตามกำหนดการที่ค่อนข้างชัดเจน และจัดเวลาพบปะกับคนในชุมชน ช่วงเวลาที่คนส่วนมากอยู่ในชุมชน คือ ประมาณ 18.00 น. หรือ 6 โมงเย็น

การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ

เมื่อชุมชนบ้านเขามันต้องเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรกรรมจากการเพาะปลูกพืชตามฤดูกาลมาเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ซึ่งมีช่วงเวลาของการปลูก การบำรุงดูแลรักษา และการขายในช่วงเวลาใกล้เคียงกันทำให้การประกอบอาชีพของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับคนในชุมชนบางส่วนก็ไม่มีที่ดินทำกินเป็นจำนวนมาก ทำให้คนในชุมชนต้องปรับตัวเพื่อประกอบอาชีพเสริมหรืออาชีพหมุนเวียนตามฤดูกาลที่เหมาะสม ไม่ยึดอาชีพหนึ่งอาชีพใดเป็นหลัก เช่น เมื่อหมดหน้าผลไม้ ชาวบ้านก็จะเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ ขายเป็ดขายไก่ แล้วก็ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกอ้อย ปลูกสับปะรด เพราะฤดูกาลเก็บเกี่ยวไม่ตรงกันทำให้คนที่ขยันหรือมีทุนมากสามารถที่จะทำอาชีพต่างๆ หมุนเวียนกันได้ตลอดปี อาชีพของคนในชุมชนบ้านเขามันในช่วงนี้ได้แก่

การเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงไก่ เป็ด หมู ซึ่งเป็นการเลี้ยงเพื่อขายให้บริษัทหรือพ่อค้าคนกลาง โดยไก่จะส่งบริษัทที่ชลบุรี เป็ดส่งพ่อค้าคนกลางที่พนัสนิคมและหมูส่งให้บริษัทที่ระยอง ส่วนความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ผู้เลี้ยงจะศึกษาด้วยตนเองหรือบางครั้งก็สอบถามจากเพื่อนบ้านหรือเจ้าหน้าที่ของบริษัทที่มาดูแล

การรับจ้าง คนในชุมชนบ้านเขามันส่วนหนึ่งที่ไม่มียอดินทำกิน จะทำงานรับจ้าง เพราะเห็นว่าการทำงานรับจ้างไม่ต้องลงทุนอะไร การรับจ้างส่วนมากจะรับจ้างถางหญ้าตามไร่มันสำปะหลัง ซึ่งโดยเฉลี่ยจะมีผู้มาจ้างงานเฉพาะในช่วงฤดูฝนเท่านั้น ทำให้ผู้รับจ้างมีรายได้ไม่ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ เด็กในวัยหนุ่มสาวของชุมชน ก็จะรับจ้างทำงานใน สนามกอล์ฟที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชน หรือในโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ในเมือง

การจักสาน เดิมในชุมชนบ้านเขามันมีการนำหวายมาสานแข่งเพื่อจำหน่าย โดยใช้เวลารว่างจากการทำอาชีพเกษตรกรรมมาจักหวายสานแข่ง แต่เมื่อหวายหมดไปจากป่า อาชีพเสริมส่วนนี้ก็หายไปจากชุมชน ไม่มีใครประกอบอาชีพสานแข่งขายอีก

การทำสวนยาง เป็นอาชีพที่เริ่มมีขึ้นในชุมชนหลังจากที่ธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ได้จัดตั้งสหกรณ์ยางขึ้นในชุมชน ส่งเสริมให้คนในชุมชนที่เคยปลูกมันสำปะหลังและอ้อย หันมาทำสวนยาง เพราะมีความมั่นคงทางด้านรายได้มากกว่า เนื่องจากสหกรณ์สวนยางจะรับซื้อยางตลอดเวลา

นอกจากการประกอบอาชีพของคนในชุมชนบ้านเขามันจะมีการเปลี่ยนแปลงโดยมีอาชีพเสริม อาชีพใหม่ เช่น การทำสวนยางพารา เข้ามาในหมู่บ้านแล้ว ในเรื่องของ**ปัจจัยการผลิต**ก็มีการเปลี่ยนแปลงไป ที่เห็นได้ชัดเจน คือ เรื่องปุ๋ย จากเดิมที่คนในชุมชนบ้าน

เขามันไม่มีความจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยมาก เพราะความที่มีพื้นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่ก่อนแล้ว แต่เมื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวซ้ำๆ ในที่เดิมตลอดเวลา ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินเสียไป นายทุนหรือเจ้าแก่ได้นำปุ๋ยมาแนะนำและขายให้แก่คนในชุมชน เพื่อนำไปใช้กับพืชที่ปลูก ความสะดวกในการใช้ปุ๋ยเคมี ทำให้คนในชุมชนซื้อปุ๋ยเคมีมาใช้ในการเกษตรมากขึ้น แม้เมื่อมีคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่การเกษตรระดับอำเภอให้ใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า การทำปุ๋ยชีวภาพดีในแง่ของการรักษาสีเขียวแวดล้อม แต่ไม่สะดวกในการใช้และไม่ทันกับเวลาที่ต้องการใช้ เพราะต้องเตรียมวัสดุที่จะใช้หมักเป็นจำนวนมาก แทนที่ต้นทุนการใช้ปุ๋ยชีวภาพจะลดลงกลับมีค่าใช้จ่ายเพิ่ม มากขึ้น ในส่วนของ ค่าขนย้าย ค่าจ้างแรงงาน และค่าปุ๋ย

ส่วนเทคโนโลยีด้านการผลิตนั้น ผู้ทำสวนผลไม้โดยเฉพาะมะม่วงซึ่งปลูกกันมากในชุมชน ได้หาวิธีการผลิตมะม่วงให้ได้ผลมากขึ้น รวมทั้งการให้ผลนอกฤดูกาลผลิต ทำให้ต้องมีวิธีการบำรุงรักษามะม่วงให้ออกดอกผลตามที่ต้องการโดย

- ให้น้ำและปุ๋ยผ่านท่อพลาสติกไปยังต้นมะม่วงแต่ละต้นโดยตรงและเมื่อถึงเวลาให้ปุ๋ย จะผสมปุ๋ยกับน้ำผ่านไปตามท่อส่งน้ำ
- ใส่ปุ๋ยประมาณ 2 กิโลกรัมต่อต้นต่อปี ก่อนออกใบอ่อน โดยใส่ปุ๋ยสูตร 16-16-16 พอออกใบอ่อนแล้วใส่ปุ๋ยสูตร 15-12-17 ติดผลแล้วก่อนเก็บเกี่ยว ประมาณ 1 เดือน ใส่ปุ๋ยสูตร 13-12-21 เพื่อปรับปรุงรสของมะม่วงให้ดีขึ้น
- ระวังระยะห่างระหว่างต้นมะม่วง เพราะหากปลูกมะม่วงชิดกันมากเกินไป จะทำให้ผลผลิตต่ำและเป็นโรคเชื้อรา เพราะกระแสลมพัดผ่านต้นมะม่วงไม่ได้ จึงต้องปลูกมะม่วงให้มีระยะห่างกันประมาณ 8 เมตร จะทำให้ต้นมะม่วงแข็งแรง มีผลผลิตสูงขึ้น และสะดวกต่อการขนส่งและเก็บผล
- ปกติมะม่วงจะออกช่อและออกผลด้านข้างรอบๆ ทรงพุ่มของต้น และไม่ออกผลที่ส่วนยอดบนที่ตั้งขึ้นไป ชาวสวนมะม่วงจึงตัดยอดมะม่วงในส่วนกลางต้นที่พุ่งขึ้นไปออก ทำให้ภายในทรงพุ่มมะม่วงโปร่งและมีผลผลิตสูงขึ้น
- เวลาเก็บผลมะม่วงต้องใช้กรรไกรตัดขั้วมะม่วงให้มีก้านติดผลมะม่วงมาด้วยและพยายามไม่ให้ยางถูกผลมะม่วง เพราะจะทำให้ผิวมะม่วงไม่สวยและขายไม่ได้ราคา

แหล่งการเรียนรู้ของชุมชน

แหล่งการเรียนรู้ของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีหลายแหล่ง ทั้งแหล่งการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ เช่น โรงเรียน และแหล่งการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เช่น วัด สวนสมุนไพร แหล่งประกอบอาชีพ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง

โรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2498 โดยเจ้าอาวาสในขณะนั้นร่วมกับ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน และผู้ปกครองนักเรียนร่วมกันตั้งขึ้น ในปีแรกมีนักเรียนในหมู่บ้าน เข้าเรียน 28 คน และต่อมาก็เพิ่มขึ้น ครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนเป็นลูกของผู้นำชุมชน ซึ่งสามารถพัฒนาโรงเรียนให้เจริญก้าวหน้าเรื่อยมา จากที่เคยจัดการศึกษาภาคบังคับ 4 ปี ก็ขยายเป็น 6 ปี ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 และเนื่องจากนักเรียนที่จบชั้น ป. 6 แล้วไม่สามารถไปเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาในเมืองได้ โรงเรียนจึงขยายจัดการศึกษาจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตั้งเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาในปีการศึกษา 2540 ปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) โรงเรียนเปิดสอนทั้งระดับอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น มีนักเรียนทั้งหมด 502 คน มีครู 28 คน ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไม่ค่อยใกล้ชิดกันนัก เพราะครูส่วนใหญ่เป็นคนจากต่างถิ่นเข้ามาสอนแบบเช้ามาเย็นกลับ การร่วมกิจกรรมกันระหว่างครูกับโรงเรียนไม่ค่อยมี เพราะคนใน ชุมชนมองว่าครูได้ช่วยเหลือชุมชนอยู่แล้ว โดยการให้ความรู้ ดูแลบุตรหลาน และการอบรมสั่งสอนเด็กในชุมชน ในขณะที่ชุมชนมีส่วนเข้าไปช่วยเหลือโรงเรียนในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของโรงเรียน เช่น การจัดหาเงินผ้าป่าไปช่วยโรงเรียนในการทำถนนคอนกรีต และฟุตบอลเป็นทางเข้าโรงเรียน

ส่วนวัดในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีอยู่ 2 วัด วัดแรกเป็นวัดเก่าแก่ ตั้งมานานกว่า 100 ปี ปัจจุบันมีพระทั้งหมด 19 รูป เป็นวัดที่คนในชุมชนให้ความศรัทธา และร่วมทำบุญทางศาสนาในวันเทศกาลและวันพระอย่างเนืองแน่นทุกครั้ง ส่วนอีกวัดหนึ่งเป็นวัดธรรมยุต ที่ตั้งขึ้นมาภายหลังใกล้กับบริเวณน้ำตกใกล้หมู่บ้าน มีพระอยู่ 18 รูป แต่วัดก็ไม่ได้มีบทบาทในการร่วมพัฒนาชุมชนเช่นเดียวกับโรงเรียน เพราะบทบาทของโรงเรียนและวัดในชุมชน จะเน้นที่การอบรมสั่งสอนเด็กและคนในชุมชนในด้านการเรียนรู้หนังสือและการปฏิบัติตนให้เป็นคนดีของสังคมมากกว่าที่จะเน้นเรื่องงานอาชีพและการดำรงชีวิต แหล่งการเรียนรู้ของชุมชนเขาขมิ้นทั้ง 3 แห่งนี้ จึงมีระบบความสัมพันธ์กับชุมชนตามพันธกิจของความเป็นวัดและความเป็นโรงเรียนมากกว่าที่จะเชื่อมโยงกับสังคมในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามผลของการปฏิบัติตามพันธกิจของโรงเรียนและชุมชน ก็สร้างผู้ใหญ่และสมาชิกที่ดีให้แก่ ชุมชนได้ตามพันธะหน้าที่

นอกจากนี้ ในช่วงของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนี้ ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่รัฐและพนักงานภาครัฐกิจได้เข้ามามีบทบาทในการให้ความรู้เรื่องการทำการมาหากินแก่คนใน

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นมากขึ้น ในส่วนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐนั้นอาจจะเป็นเพราะว่ามีหน้าที่โดยตรงในการให้ข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ ของทางราชการที่จำเป็นแก่ประชาชน จึงมีการนัดหมายเพื่อเข้ามาพบปะกับประชาชนที่ศาลาประชาคมของหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ พร้อมกับนำสื่อ เช่น วิทยุทัศน์ หรือหนังสือ หรือแผ่นพับ แนะนำการทำอาชีพใหม่ๆ มาแจกจ่ายคนในชุมชน รวมทั้งการจัดวิทยากรมาให้การอบรมเรื่องงานอาชีพใหม่ๆ เช่น การแปรรูป ผลผลิตจากมะม่วง การแปรรูปทุเรียน การผลิตอาหารชนิดต่างๆ และการให้ความรู้และชักชวนให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมและพัฒนาอาชีพใหม่ๆ ส่วนพนักงานภาคธุรกิจก็เข้ามาสู่ชุมชนในฐานะผู้แนะนำการพัฒนาอาชีพด้วยการเสนอขายปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฮอริโมนเร่งดอกและผลของต้นไม้ เป็นต้น ด้วยเทคนิคและความสามารถในการเข้าถึงคนในชุมชนรวมทั้งวิธีการนำเสนอขายที่สร้างความหวังให้คนในชุมชนทำให้กลายเป็นผู้ซื้อด้วยความเต็มใจ ซึ่งบางครั้งการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเกินขนาดก็เป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้ใช้และสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น การที่ผู้ใช้ปุ๋ยชีวภาพท่านหนึ่งมองว่า การใช้ปุ๋ยชีวภาพเป็นเรื่องที่ไม่มีความสะดวกและทำให้เสียค่าใช้จ่ายมากกว่าปุ๋ยเคมี และเลือกใช้ปุ๋ยเคมีในพื้นที่เพาะปลูกของเขา

ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การทำสวนสมุนไพร การวางแผนโบราณ และการปลูกพืชปลอดสารพิษ ซึ่งหมอสน ผู้อาวุโสในชุมชนได้เป็นแกนนำในการตั้งชมรมขึ้นมาให้ความรู้ในเรื่องเหล่านี้แก่คนในชุมชน โดยตั้งเป็นสวนสมุนไพร แปลงผักปลอดสารพิษ และโรงวางแผนโบราณขึ้นในชุมชน ด้วยการสนับสนุนจากโรงพยาบาลประจำอำเภอ ซึ่งก็เป็นการให้ความรู้เรื่องการรักษาพยาบาล และการเลือกรับประทานอาหารที่เหมาะสมกับสุขภาพให้คนในชุมชนซึ่งสมาชิกชมรมสามารถผลิตและนำมาจำหน่ายแก่ชมรมได้

สวนสมุนไพรในชุมชนบ้านเขาขมิ้น

นอกจากนี้ แหล่งเรียนรู้ของชุมชนในเรื่องของอาชีพน่าจะอยู่ที่ครัวเรือนและเป็นลักษณะของการฝึกและปฏิบัติจริง เนื่องจากครัวเรือนในชุมชนเขาขมิ้นจะให้บุตรหลานช่วยเหลือครอบครัวในการทำมาหากินตั้งแต่อายุน้อย เช่น การช่วยงานเลี้ยงสัตว์ การทำสวน อ้อย การทำไร่มันสำปะหลัง การกรีดยางและดูแลสวนยาง หรือช่วยเหลือพ่อแม่ในการทำงานรับจ้าง ดังที่ลูกสาวของคหบดีท่านหนึ่งในชุมชนเล่าถึงการเรียนรู้การทำงานของครอบครัวโดยการติดตามพ่อไปช่วยตัดไม้ยางพาราขาย หรือไปธนาคารก็จะตามไป ดังที่เล่าว่า “...ก็เวลาพ่อไปไหนก็ไปตาม เาบัญชีอะไรเข้าธนาคารก็ตามไป เขาไปติดต่องานที่ไหนก็ตามไป เขาเขียนหนังสือไม่เก่ง หนูก็มาช่วย มาทำอะไร ก็เรียนรู้จากตรงนั้น...” เป็นต้น

สรุปความ

ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้น ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่กล่าวมา คนในชุมชนได้มีประสบการณ์จากการพัฒนาครั้งนี้ ทั้งจากการเร่งใช้ทุนทางธรรมชาติของชุมชน โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า เพื่อนำพื้นที่ดินมาใช้ในการผลิตพืชอุตสาหกรรมเพื่อการขาย คือ อ้อยและมันสำปะหลัง การรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมกันทำถนนจากหมู่บ้านเพื่อเชื่อมต่อกับถนนสุขุมวิท เปิดทางให้การขนส่งสินค้าจากความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนออกสู่ตลาดใหญ่นอกชุมชน ที่มีระบบอุปถัมภ์แบบเกี้ยวรู้กับลูกไร่ การเข้ามาของภาครัฐในการขยายสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภคในแก่คนในชุมชน และการที่มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาให้ความรู้เรื่องการพัฒนาการทำการทำมาหากินของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องในช่วงนี้ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงจากกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ แม้ว่าคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งจะก้าวตามการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วยการยอมรับ แต่คนในชุมชนส่วนใหญ่ก็ได้เรียนรู้ถึงผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงนี้ และต้องปรับตัวให้เข้ากับบริบทของชุมชนในสภาพที่ทุนธรรมชาติซึ่งเป็นทุนชุมชนหลักของชุมชนได้หมดไปอย่างรวดเร็วด้วย

บทที่ 4

การปรับตัวของชุมชนบ้านเขาขมิ้นต่อ ผลกระทบของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ความนำ

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ค่อยๆ เกิดขึ้นในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลรวมของการเปลี่ยนแปลงที่ได้แยกกล่าวถึงอย่างเป็นหมวดหมู่ทางด้านทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน ตลอดจนทุนเงินตรา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นพลวัต และขับเคลื่อนไปพร้อมกันในทุกๆ มิติของความเป็นชุมชนนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่รวมทั้งเป็นผลสืบเนื่องมาจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ตามกระแสของการพัฒนาทั้งโดยระดับประเทศและระดับโลก และโดยความเปลี่ยนแปลงที่เป็นภาวะปกติของความเป็นชุมชนที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงภายในองค์ภาพของชุมชน และภายใต้การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ไม่มีสิ่งใดที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปอย่างเฉพาะในมิติใดมิติหนึ่งเพียงอย่างเดียว ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงโดยเกี่ยวพันกัน แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงในบางมิติจะดูโดดเด่น แต่ในความเปลี่ยนแปลงนั้นก็จะเชื่อมโยงและสัมพันธ์ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในมิติอื่นด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงทางด้านทุนธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า แหล่งน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ลดลงจนเกือบจะหมดสิ้นไป ทำให้คนในชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงการทำมาหากินจากธรรมชาติ ซึ่งเคยปลูกพืชเลี้ยงตัวเอง มาเป็นการปลูกพืชเพื่อหาทุนเงินตรา มาแลกเปลี่ยนปัจจัยสัในการดำรงชีวิตที่เข้ามาแทนที่การหยิบใช้ปัจจัยสัในการดำรงชีวิตจากทุนธรรมชาติในชุมชนเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต หรือแม้แต่การใช้ทุนทางสังคมในอดีต คือ ความเอื้อเฟื้อ การพึ่งพิงเพื่อนบ้านหรือเครือญาติ และการหยิบยืมข้าวของเครื่องใช้ซึ่งกันและกันในชุมชน ก็ต้องถูกแทนที่ด้วยการใช้เงินตราเป็นตัวแทนหรือสื่อในการได้มาของสิ่งที่เคยได้มาด้วยน้ำใจ

ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ เมื่อนำมากล่าวถึงอย่างต่อเนื่อง และโดยเฉพาะเมื่อแยกกล่าวถึงเฉพาะอย่างเฉพาะด้านดูเหมือนจะเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ราบรื่นเป็นสิ่งที่ เป็นเหมือนกับคำกล่าวที่ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นภาวะปกติวิสัย แต่เมื่อมองถึงความสัมพันธ์ของมิติแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดในชุมชนบ้านเขาขมิ้นแล้ว พบว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่น เรียบง่าย และเป็นไปอย่างมีขั้นตอน กระบวนการ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่คนในชุมชนลองถูก ลองผิด บางครั้งต้องเจ็บปวด บางครั้งก็ดูเหมือนจะตก

เป็นเหยื่อของการพัฒนาประเทศ และในขณะเดียวกันก็ดูเหมือนจะถูกขู่ให้เป็นตัวเย็นโรงเมื่อเป้าหมายของการพัฒนาประเทศเริ่มพุ่งเป้าไปสู่การพลิกฟื้นกระบวนการพัฒนาที่จะเริ่มต้นใหม่ โดยการให้ชุมชนเป็นฐานของการพัฒนา ที่สวนทางกับกระแสการพัฒนาประเทศจากภาครัฐสู่ชุมชนอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต และในกระแสของการพัฒนาที่จะเริ่มสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนให้ชุมชนนี้ คนในชุมชนบ้านเขาวังต้องปรับตัว ต้องหากลยุทธ์แห่งการอยู่รอดหรืออยู่ดีขึ้น ในหลายวิถีทาง ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะแนวทางการปรับตัวเหล่านี้เป็นสิ่งที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านของชุมชนในเวลาต่อมา

กองทุนของชุมชน

ชุมชนบ้านเขาวังก็เช่นเดียวกับชุมชนอื่น ที่คนในชุมชนมีความพยายามที่จะจัดตั้งองค์กรที่จะใช้เป็นแหล่งทุนให้คนในชุมชนได้ใช้เป็นประโยชน์ยามขาดส้น หรือเป็นองค์กรที่จะเข้ามาแทนที่แหล่งทุนธรรมชาติในชุมชน แทนที่แหล่งความช่วยเหลือซึ่งเคยเป็นระบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ทั้งโดยแนวคิดที่เกิดจากการริเริ่มของคนในชุมชนเอง และแนวคิดที่ได้รับจากการเห็นตัวอย่างจากการตั้งองค์กรที่เป็นแหล่งทุนในชุมชนแล้วประสบความสำเร็จมาก่อน รวมทั้งอาจได้แนวคิดจากบุคลากรในภาครัฐที่เข้ามามีบทบาทในฐานะนักพัฒนาซึ่งเป็นผู้แทนของภาครัฐ เช่น พัฒนาการ เจ้าหน้าที่ปกครอง หรือฝ่ายพัฒนาต่างๆ ที่ใช้บทเรียนจากภาคปฏิบัติการของหมู่บ้านอื่นมาเป็นแรงจูงใจให้หมู่บ้านอื่นดำเนินการตามตัวอย่าง แต่อย่างไรก็ตามในบางบทบาทเหล่านี้ ในบางกรณีก็ก่อให้เกิดผลสำเร็จ ที่เป็นที่ภาคภูมิใจของหมู่บ้าน เช่น กองทุนสัจจะออมทรัพย์ในชุมชนบ้านเขาวัง เพราะแม้ว่าในชุมชนบ้านเขาวังจะมีกองทุนต่างๆ ในหมู่บ้านแล้วหลายกองทุนหรือหลายกลุ่ม เช่น กองทุนเดิมของหมู่บ้านที่คนในชุมชนร่วมกันจัดตั้งขึ้น กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มผู้นิยมสมุนไพร แต่กองทุนสัจจะออมทรัพย์กลับเป็นกองทุนที่คนในชุมชนภูมิใจและพอใจ

จุดเริ่มต้นของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ กองทุนสัจจะออมทรัพย์ในชุมชนบ้านเขาวัง เริ่มต้นจากการที่พัฒนากรอำเภอเข้ามาแนะนำให้คนในชุมชนตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านแล้วร่วมกันออมเงินเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ แต่ผู้ใหญ่บ้านเห็นว่า การตั้งกลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มที่เล็กเกินไป ควรตั้งเป็นกลุ่มของหมู่บ้านเพื่อให้สมาชิกในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตั้งกองทุนมากขึ้น กองทุนสัจจะออมทรัพย์ของชุมชนบ้านเขาวัง จึงเริ่มตั้งขึ้นประมาณเดือนมีนาคม 2543 มีสมาชิกมาสมัครครั้งแรก 57 คน ต่อมา มีผู้สมัครเพิ่มขึ้นอีก จนปัจจุบันนี้มีสมาชิกจำนวน 146 คน โดยสมาชิกต้องฝากเงินกับกองทุนสัจจะออมทรัพย์คนละ 100 บาท ต่อเดือน สมาชิกแรกเข้าต้องเสียค่าสมัคร 100 บาท และค่าสมุดฝากอีก มีการตั้งคณะ

กรรมการกองทุนสัจจะออมทรัพย์ โดยสมาชิกมาร่วมกันเลือกคณะกรรมการดำเนินการจำนวน 5 คน มีที่ปรึกษา 4 คน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการ มีเหรัญญิกกองทุนเป็นคนเดียวกันกับเหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน กองทุนสัจจะออมทรัพย์ไม่มีสถานที่ทำการของกองทุน แต่ใช้ศาลาประชาคมหมู่บ้านเป็นที่พบปะส่งคืนเงินและกู้ยืมเงิน เพราะศาลาประชาคมหมู่บ้านตั้งอยู่ใกล้กับบ้านของผู้ใหญ่บ้านและเหรัญญิก ทั้งยังอยู่ตรงกลางชุมชนจึงสะดวกสำหรับจะเป็นสถานที่พบปะชุมนุมของทุกฝ่าย โดยทั่วไปกองทุนสัจจะออมทรัพย์จะประชุมใหญ่ปีละ 2 ครั้ง

การกู้เงินจากกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ในการกู้เงิน กองทุนสัจจะออมทรัพย์ให้กู้เฉพาะผู้ที่เป็นสมาชิกโดยมีข้อตกลงร่วมกันในหมู่สมาชิกว่าวงเงินที่จะให้สมาชิกกู้สูงสุดไม่เกินรายละ 4,000 บาท ต่อครั้งและต้องส่งคืนเงินกู้ยืมเดือนละ 500 บาท พร้อมดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อเดือน และชำระเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยทุกวันที่ 6 ของเดือน โดยผู้ที่ชำระเงินช้า คือชำระหลังวันที่ 6 จะถูกปรับเงินค่าชำระเงินยืมและดอกเบี้ยอีก เดือนละ 10 บาท ผู้ที่ถูกปรับมักมีปัญหาในการติดต่อกับกองทุน คือ ย้ายออกไปอยู่ต่างหมู่บ้าน

การดำเนินงานของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ แนวทางในการดำเนินงานกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ไม่มีการเขียนเป็นกฎระเบียบในการปฏิบัติ แต่จะมีข้อตกลงกันระหว่างสมาชิก คือ ในการกู้ยืมเงินต้องมีผู้ค้ำประกัน 2 คน และผู้ที่สมควรเป็นสมาชิกกองทุนสัจจะออมทรัพย์ต้องสมัครด้วยความสมัครใจของตนเอง

สำหรับเงินดอกเบี้ยที่ได้รับจากสมาชิกผู้กู้เงิน กองทุนจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกจะจ่ายเป็นเงินปันผลโดยเฉลี่ยคืนให้สมาชิกทุกคนตามจำนวนหุ้น อีกครึ่งหนึ่งจะเก็บไว้จ่ายเป็นค่าสวัสดิการแก่สมาชิกในกรณีเจ็บป่วยเข้าโรงพยาบาล สมาชิกสามารถมาเบิกค่ารักษาพยาบาลได้จะได้รับเงินช่วยเหลือจากกองทุนสัจจะออมทรัพย์คืนละ 20 บาท

ส่วนสมาชิกที่ลาออกก็สามารถขายหุ้นให้สมาชิกอื่นได้ โดยผู้ที่ซื้อหุ้นต่อจากสมาชิกเดิมก็จะได้รับเงินปันผลค่าหุ้นของสมาชิกที่ขายหุ้นให้ด้วย

กองทุนสัจจะออมทรัพย์ : กองทุนของชุมชน การดำเนินการของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ เป็นกองทุนที่คนในชุมชนพอใจ เพราะเป็นกองทุนที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชน ความภูมิใจต่อกองทุนสัจจะออมทรัพย์สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนจากความรู้สึกของผู้นำชุมชนและสมาชิกกลุ่มที่พูดถึงความภูมิใจของตนเองที่มีต่อกองทุนสัจจะออมทรัพย์ว่ากองทุนสัจจะออมทรัพย์เป็นกองทุนที่คนในชุมชนร่วมกันก่อตั้งและรู้สึกเป็นเจ้าของ เช่นพูดว่า

“...เพราะมันเป็นเงินของเราเอง เราออกเงินกันเอง บริหารกันเอง...”

และผู้ใหญ่บ้านที่กล่าวไว้สอดคล้องกันว่า

“...มันมีการรวมตัวกันของชาวบ้าน มีการพร้อมเพรียงกันมากขึ้น...

เป็นแหล่งเงินทุนให้ชาวบ้านกู้ เพราะเราจัดทำสวัสดิการด้วย จากผลกำไร

ส่วนหนึ่ง เราจะทำสวัสดิการให้สมาชิก...”

ขณะนี้กองทุนสัจจะออมทรัพย์ของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็ยังมีกำเนินการอยู่ เป็นปีที่ 3 แล้วกองทุนสัจจะออมทรัพย์ตั้งขึ้นก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้ามาในชุมชน 1 ปี การดำเนินงานของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ที่เกิดจากความร่วมมือกันในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเขาขมิ้นมีความรู้สึกรู้ว่ากองทุนนี้เป็นของชาวบ้านเขาขมิ้น ทำให้การดำเนินการตั้งกองทุนหมู่บ้านในช่วงแรกมีปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งด้านความคิดในการดำเนินการเพราะกองทุนหมู่บ้านจะเริ่มต้นด้วยเงื่อนไขที่กำหนดมาจากภายนอกชุมชน ในขณะที่กองทุนสัจจะออมทรัพย์เริ่มต้นกองทุนด้วยเงื่อนไขภายในของคนในชุมชน และการบริหารงานก็เป็นข้อตกลงกันแบบง่ายๆ เข้าใจกันได้ในหมู่สมาชิก และด้วยความหวังว่ากองทุนสัจจะออมทรัพย์ของพวกเขาจะเจริญเติบโตต่อไป ดังเช่น ความคาดหวังของกรรมการกองทุนสัจจะออมทรัพย์คนหนึ่งซึ่งคาดหวังว่ากองทุนสัจจะออมทรัพย์จะขยายตัวขึ้น และสามารถนำเงินปันผลมาใช้ในการช่วยเหลือคนในชุมชนให้มีความสะดวกสบายในยามที่ต้องนอนพักรักษาตัวในโรงพยาบาลมากขึ้น ดังนี้

“...จริงๆ แล้วพูดถึงบุญภูมิใจตรงนี้ ปีนี้สวัสดิการมันยังน้อย แต่ปีหน้ามันจะต้องเยอะขึ้นเพราะมันโตขึ้น เราก็จะปรับค่าช่วยเหลือตอนที่เขาไปนอนโรงพยาบาล มันน่าจะดีขึ้น...”

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก พบว่า การที่คนในชุมชนบ้าน เขาขมิ้นมีความพึงพอใจต่อกองทุนสัจจะออมทรัพย์ค่อนข้างมากนั้น เป็นเพราะกองทุนสัจจะออมทรัพย์เป็นกองทุนที่ค่อยๆ เติบโตขึ้นในชุมชน เพราะเริ่มต้นตั้งแต่ยังมีเงินทุนเป็นศูนย์ จนปัจจุบันมียอดเงินสะสมกว่า 200,000 บาท และกองทุนสัจจะออมทรัพย์ก็มีผลตอบแทนแก่สมาชิกในสิ่งที่สมาชิกพอใจ คือ เงินปันผล และเงินช่วยเหลือเมื่อสมาชิกเจ็บป่วยและต้องนอนพักรักษาตัวในโรงพยาบาล ซึ่งแม้ว่ากองทุนสัจจะออมทรัพย์จะสามารถช่วยเหลือได้เพียงโดยการจ่ายเงินช่วยเหลือ ผู้ป่วย 20 บาท ต่อ คืน แต่สิ่งเหล่านี้ก็เป็นสวัสดิการที่เป็นรูปธรรมที่สมาชิกได้รับจากกองทุนสัจจะออมทรัพย์ และเป็นเสมือนความช่วยเหลือพิเศษที่ได้รับจากกองทุนสัจจะออมทรัพย์ที่เป็นตัวแทนของคนในชุมชน ซึ่งหมายถึง เยื่อใยความสัมพันธ์ หรือความช่วยเหลือที่ปรับเปลี่ยนรูปแบบมาจากเพื่อนบ้าน ญาติ คนรู้จัก และคนบ้านเดียวกัน คนในชุมชนบ้าน

เขามั่นส่วนใหญ่จึงประทับใจในกองทุนสัจจะออมทรัพย์และมีความรู้สึกสอดคล้องกันว่า กองทุนสัจจะออมทรัพย์ คือ กองทุนของชุมชน

การรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มพลังของปัจเจกชน

เนื่องจากว่าชุมชนบ้านเขามั่น เป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน แม้ว่าในอดีต ภาพการรวมกลุ่มของคนในชุมชนไม่ชัดเจนนัก แต่ก็ปรากฏร่องรอยของการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน เริ่มแรกจากการที่มีการอพยพของคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนบ้านเขามั่น ซึ่งคนที่อพยพมาจากชุมชนเดียวกันก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน และในการตั้งบ้านเรือนก็จะอยู่กันเป็นกระจุกเป็นหย่อมๆ ซึ่งทำให้แต่ละกลุ่มสามารถช่วยเหลือกันในการทำงาน และหยิบยืมข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ในกลุ่ม รวมทั้งมีการช่วยเหลือกันในการถางไร่ ขุดมัน ลำปะหลังในลักษณะที่เรียกว่า การเอาแรง หรือ การลงแขก เช่นที่ผู้นำชุมชนเล่าถึง การขุดมันลำปะหลังในอดีตว่าจะไม่มีการจ้างแรงงาน เพราะคนในหมู่บ้านจะรวมตัวกันไปช่วยขุดมันให้เพื่อนบ้านหมุนเวียนกันไป ตามคำสัมภาษณ์ที่ให้สัมภาษณ์ระดับลึกว่า “...สมัยก่อน การขุดมันเราจะไม่มีการจ้างกันเลย ก็รวมตัวกันในหมู่บ้านช่วยกันขุด วันนี้ขุดบ้านนี้เสร็จ อีกวันก็ไปขุดบ้านอื่น หมุนเวียนกันไป...” ซึ่งภายหลังเมื่อแต่ละครอบครัวมีการขยายผลผลิตเพื่อปลูกพืชไร่ประเภทมันลำปะหลังและอ้อยเป็นจำนวนมาก การเอาแรงจึงเปลี่ยนมาเป็นการจ้างงาน และจ้างแรงงานจากต่างถิ่นเข้ามาทำงานใน ไร่ นา สวน ทำให้ความสัมพันธ์แบบปฐมนิของของคนในชุมชนลดน้อยลง เช่นที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง ให้ข้อมูลว่า ปัจจุบัน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านเขามั่นมีน้อยลง เนื่องจากแต่ละครอบครัวจะมีรถ จักรยานยนต์หรือรถยนต์ขับเข้าไปทำธุระของตนเองแตกต่างกันไปคนละทิศละทาง เช่น สมาชิกในชุมชนท่านหนึ่งให้ข้อมูลว่า “...เดี๋ยวนี้ความสามัคคีนี้ลดลงครับ ผิดกับสมัยก่อน อะไรก็ร่วมมือกัน รวมตัวกัน เดียวนี้ต่างคนต่างมีรถมีราวีงไปคนละทาง...” เป็นต้น

ส่วนการรวมกลุ่มของคนในชุมชนอีกลักษณะหนึ่ง คือ เมื่อมีงานประเพณี หรือมี การทำบุญร่วมกัน เช่น การทำบุญกลางทุ่ง คนในชุมชนก็จะมาร่วมกันจัดงาน หามหรสพมาเล่น เรียไรเงินทำบุญร่วมกัน โดยไม่ต้องทำเป็นโครงการหรือกำหนดงบประมาณไว้ล่วงหน้า ทุกคนมาช่วยกันในวันงาน นำข้าวของเครื่องใช้มาร่วมกันทำบุญ และใช้โอกาสที่มาทำบุญปรึกษาหารือในเรื่องส่วนรวมของชุมชนร่วมกัน ซึ่งเป็นภาพความสามัคคีของคนในชุมชน โดยเฉพาะในช่วงก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่ช่วงการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยชัดเจนมาก ดังที่ผู้นำชุมชนหลายท่านให้ข้อมูลสอดคล้องกัน ดังคำพูดของผู้นำชุมชนท่านหนึ่งว่า

“...การทำบุญกลางทุ่ง เดิมทีนั้นก็จะจัดกันมโหฬาร มีการมาร่วมทำบุญกัน ร้องรำทำเพลง เอาหนังตะลุงมาเล่น แล้วก็มีการช่วยกันเรียไร่ทำบุญ ทำเสร็จ ก็ไม่มีการเอาอะไรกลับไปเลย ทำโดยไม่มีโครงการไม่มีงบประมาณ แต่ที่เห็นได้ชัด คือ ชาวบ้านได้มีการมาร่วมทำบุญ มาร่วมปรึกษาหารือกัน มาร่วมคุยกันในหมู่บ้าน ทำให้มีความรักความสามัคคีกันมากขึ้น...”

นอกจากจะมีการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนบ้านเขาหมื่นในภาวะปกติแล้ว ในช่วงที่ คนในชุมชนเกิดปัญหา หรือต้องการแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งของชุมชนร่วมกัน คนในชุมชน บ้านเขาหมื่นก็จะมารวมกลุ่ม คิดแก้ปัญหา และลงมือแก้ปัญหานั้นด้วยกัน ดังเช่น การรวม กลุ่มกันเพื่อร่วมกันตัดถนนจากชุมชนซึ่งตั้งอยู่ห่างจากถนนใหญ่เป็นระยะทาง 6 กิโลเมตร ด้วยแรงงานคนและเครื่องทุ่นแรงประเภทที่ต้องใช้แรงคน เช่น จอบ เสียม โดยที่แต่ละครอบครัวจะส่งผู้แทนมาร่วมกันตัดถนน โดยใช้เวลาหลายเดือน ภายใต้การนำของผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งทำให้สามารถแก้ปัญหาเรื่องความไม่สะดวกของชุมชนในการติดต่อกับตัวอำเภอและ จังหวัดลงไปได้ แต่อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาถนนสายนี้ก็กลายเป็นเส้นทางลำเลียง ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้ไหลออกไปสู่เมืองใหญ่และโรงงานอุตสาหกรรมในที่สุด

การกินอยู่แบบกสิ ในบรรดาครอบครัวของชุมชนบ้านเขาหมื่น มีครอบครัวของผู้นำ ชุมชนท่านหนึ่ง ที่เป็นผู้นำด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนได้พยายามจัดระบบครอบครัว โดย ให้ลูกและเครือญาติ มาอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวเดียวกันและร่วมกันทำไร่นาสวนผสมของ ครอบครัว พร้อมทั้งให้บุตรหลานที่เคยทำงานรับจ้าง เป็นพนักงานสหกรณ์การตลาด พนักงาน บริษัทประกันชีวิต ให้ออกมาช่วยกันทำไร่นาสวนผสมของครอบครัว ด้วยเหตุผลที่ต้องการให้ สมาชิกในครอบครัวได้ทำงานอย่างอิสระ เป็นนายของตนเอง เป็นการพึ่งพาตนเองด้วยความ เป็นอยู่วิถีไทย เน้นการพึ่งพาตนเอง กินอยู่จากพืชผักที่ผลิตจากไร่นาสวนผสม แบบที่ผู้นำชุม ชนท่านนี้เรียกว่า “...ปลูกทุกอย่างที่กิน และกินทุกอย่างที่ปลูก...” โดยใช้ที่ดินที่มีอยู่ทั้งหมด 160 ไร่ ให้พี่น้อง 4 คน ร่วมกันทำไร่นาสวนผสม แล้วปลูกพืชสมุนไพรเป็นตัวเสริม แต่ปัจจุบัน ผลผลิตจากสมุนไพรกลับมีมากกว่า และจำหน่ายได้ราคา พืชสมุนไพรจึงกลายมาเป็นพืชหลัก ของไร่นาสวนผสมแห่งนี้

นอกจากการรวมกลุ่มเพื่อทำบุญ เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของคนในชุมชน และการ รวมกลุ่มในครอบครัวเพื่อการทำมาหากินแล้ว ในชุมชนบ้านเขาหมื่นยังมีการรวมกลุ่มใน ลักษณะที่ค่อนข้างเป็นทางการ เช่น การร่วมกันตั้งกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ดังที่กล่าวมาแล้ว ปัจจุบันยังมีการรวมกลุ่มที่เป็นทางการโดยการแนะนำของเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น กลุ่มสตรีอาสา พัฒนา กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มผู้นิยมสมุนไพร รวมทั้งการรวมกลุ่มกันเพื่อทำอาชีพ

เสริม โดยการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการ ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดของการรวมกลุ่มนี้ในบทต่อไป

ความพยายามปรับตัวของคนในชุมชนเพื่อที่จะเพิ่มพลังทางสังคมหรือรวมตัวกันให้สามารถทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้มากขึ้น จึงเป็นความพยายามของคนในชุมชน ที่จะปรับตัวร่วมกันให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีความสุขมากขึ้น เช่น กรณีของการกินอยู่แบบกสิ และการรวมกลุ่มกันเพื่อทำอาชีพเสริม เป็นต้น

การปรับตัวเข้าหาภูมิปัญญาชุมชน

เนื่องจากในชุมชนบ้านเขามัน มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความรู้เรื่องสมุนไพร ประกอบกับเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในอำเภอที่มีการดำเนินงานด้านส่งเสริมการปลูกสมุนไพร ตามนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข ที่เน้นงานสาธารณสุขมูลฐานตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา และได้เลือกพื้นที่ชุมชนบ้านเขามันตั้งเป็นศูนย์สมุนไพร โดยมีทุนดำเนินการจากการที่กลุ่มผู้นิยมสมุนไพรร่วมกันจัดทอดผ้าป่าเพื่อหาทุนในการสร้างอาคาร และจัดหาอุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำเนินงานเป็นเงินทุนทั้งสิ้นประมาณ 240,000 บาท ส่วนผู้ที่สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มสมุนไพรได้จะต้องเป็นผู้มีความรู้เรื่องสมุนไพร และเข้ารับการอบรมเรื่องสมุนไพรเป็นเวลา 5 วัน จนมีความรู้ความเข้าใจเรื่องสมุนไพรแล้ว กลุ่มผู้นิยมสมุนไพรจึงจะยอมรับให้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม สามารถทำสวนสมุนไพรและนำพืชผลมาจำหน่ายให้ศูนย์สมุนไพรได้ โดยแนวคิดหลักของกลุ่มผู้นิยมสมุนไพร คือ การเน้นที่ต้องการให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในการดูแลสุขภาพชุมชน ดังนั้น ทางกลุ่มนำโดยหมอสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรในชุมชนบ้านเขามัน จึงได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มผู้รักสมุนไพร เพื่อผลิตสมุนไพรให้เป็นวัตถุดิบในชุมชน ที่จะนำมาดูแลสุขภาพของตนเองและชุมชน ซึ่งปัจจุบันนี้ สามารถนำสมุนไพรที่ผลิตได้ในชุมชน มาแปรรูปเป็นแคปซูลจำหน่ายแก่คนในชุมชน และคนทั่วไป

สรุปความ

การปรับตัวของชุมชนบ้านเขามัน ต่อผลกระทบของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย แม้ว่าจะสามารถมองได้จากหลายมิติในชุมชน เช่น กองทุนสัจจะออมทรัพย์ การรวมกลุ่มกันในหลายๆ เรื่อง การหันเข้าหาภูมิปัญญาชุมชน แต่ในด้านอื่นๆ ยังเป็นการปรับตัวให้เข้ากับผลที่เกิดจากการพัฒนาประเทศ เช่น ในแง่ของการที่ชุมชนบ้านเขามันตั้งอยู่ในบริบทของจังหวัดที่เป็นส่วนหนึ่งของแผนการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก และมีการตั้งโรงงานที่ผลิตมลภาวะต่อชุมชน และทำให้สิ่งแวดล้อมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป แต่คนในชุมชนก็ไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ อาจจะเป็นเพราะปัญหาที่เป็นผลกระทบมาจากโรงงานนอก

ชุมชนบ้านเขาขมิ้น เช่น การที่คนใน ชุมชนไม่สามารถจะใช้น้ำฝนเป็นน้ำดื่มได้ เช่นที่เคยเป็นมาในอดีต การปรับตัวของคนในชุมชนก็คือ การซื้อน้ำบรรจุขวดมาดื่ม หรือแม้แต่การที่รู้ว่าโรงงานอุตสาหกรรมเป็นแหล่งที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมเสีย แต่คนในชุมชนก็เลือกมองส่วนดีของโรงงานอุตสาหกรรม ว่ามีส่วนดี คือ ช่วยให้คนในชุมชนมีงานทำ เป็นต้น

นอกจากนี้ ในส่วนของนโยบายการพัฒนาของภาครัฐที่เข้าไปขอความร่วมมือกับชุมชนในการร่วมกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการรวมกลุ่มในลักษณะต่างๆ สัจจะออมทรัพย์สหกรณ์ยางพารา กลุ่มผู้นิยมสมุนไพร ฯลฯ ก็เป็นสิ่งที่คนในชุมชนให้ความร่วมมือ แม้ว่าจะมีผู้นำชุมชนบางท่านสะท้อนถึงภาพของการที่คนในชุมชนต้องทำหน้าที่บริหารกลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่มและประชาชนต้องเป็นสมาชิกกลุ่มหลายกลุ่มว่า “...ที่นี้ชาวบ้านค่อนข้างจะเจอปัญหาเดี่ยวประชาคม เดี่ยวเลือกกรรมการ เดี่ยว ฅมาปนกิจ เดี่ยวสัจจะ นี่มันค่อนข้างจะวุ่นวาย...” แต่ก็เป็นการสะท้อนภาพจากผู้นำชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ของชุมชน เพราะคนในชุมชนส่วนที่ยอมรับและปฏิบัติตามนโยบายของภาครัฐส่วนใหญ่มองเห็นว่า การที่ได้มีโอกาสพบปะกันบ่อยๆ ในกิจกรรมของชุมชนเป็นสิ่งที่ดี เพราะเป็นโอกาสที่จะได้พบปะพูดคุยจากกัน และร่วมกับแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน รวมทั้งได้รับทราบข่าวสารจากทางราชการอย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า การแสดงความยินดีที่จะรับทราบข่าวสารข้อมูลจากภาครัฐของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งอาจจะเนื่องมาจากการยอมรับในตัวบุคคลที่เป็นผู้แทนของภาครัฐในชุมชน คือ พัฒนาการ ผู้ซึ่งเอาใจใส่และเข้ามาให้ความรู้เรื่องการประกอบอาชีพและมีกิจกรรมด้านการส่งเสริมอาชีพใหม่ๆ แก่คนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และเป็นเสมือนผู้แทนของภาครัฐที่เป็นผู้สร้างความริเริ่ม และเสริมแต่งให้เกิดกิจกรรมที่จะทำรายได้ให้แก่คนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอตลอดมา

บทที่ 5

กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

ความนำ

กองทุนหมู่บ้านเขามัน เข้ามาสู่ชุมชนบ้านเขามันท่ามกลางความยินดีและความไม่แน่ใจของคนในชุมชนต่อข่าวสารของทางราชการที่จะทำให้เกิดกองทุนหมู่บ้านกองทุนละ 1 ล้านบาทในทุกชุมชน เพราะในชุมชนบ้านเขามันมีกองทุนสัจจะออมทรัพย์อยู่ก่อนแล้ว ซึ่งแม้ว่าจะเป็นกองทุนที่เริ่มก่อตั้งได้ประมาณ 1 ปี ก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้ามาในชุมชน แต่ความสำเร็จและเงื่อนไขการดำเนินงานของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ที่สอดคล้องและเกิดจากความต้องการของสมาชิกในกลุ่ม ทำให้คนในชุมชนคาดคะเนถึงการมาของกองทุนหมู่บ้านอย่างไม่แน่ใจ แต่หลังจากที่พัฒนาการชุมชนได้เข้ามาให้ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านแก่คนในชุมชน ด้วยการปรับความคิดให้คนในชุมชนมองกองทุนหมู่บ้านในแง่ดี และให้ข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาล ให้ความมั่นใจเกี่ยวกับการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเป็นเจ้าของและร่วมกันบริหารกองทุนหมู่บ้านของตนเอง รวมทั้งเรียกประชุมประชาคมหมู่บ้านในครั้งแรก เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2544 แล้วการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านก็เริ่มก่อรูปขึ้นในชุมชน

การก่อรูปของกองทุนหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านเขามันก็เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ ในประเทศไทย ที่คนในชุมชนต่างรู้สึกดีใจที่จะมีกองทุนนี้เกิดขึ้นมาในชุมชน เพราะแม้ในชุมชนจะมีกองทุนสัจจะออมทรัพย์ตั้งขึ้นมาก่อนหน้านี้และได้รับการตอบรับจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี แต่กองทุนหมู่บ้านก็เป็นเหมือนโอกาสที่ภาครัฐจัดให้คนในชุมชนได้มีเงินทุนที่จะใช้หมุนเวียน นำไปลงทุนเพิ่มผลผลิต หรือแม้แต่การสร้างสภาพคล่องทางการเงิน ทำให้คนในชุมชนบ้านเขามันต่างพร้อมกันรอคอยการมาถึงเงิน 1 ล้านบาท ที่จะกลายมาเป็นกองทุนหมู่บ้านเขามัน ดังที่สมาชิกของกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่งเล่าถึงเหตุการณ์เมื่อรู้ข่าวว่าจะมีกองทุนหมู่บ้านจำนวน 1 ล้านบาท ในการสนทนากลุ่มแม่บ้าน ที่สะท้อนภาพของความดีใจอย่างเปี่ยมล้น ว่า

“...โอ๊ย! ดีใจ ไม่ใช่อะไรหรอกมันจะได้มาหมุนเวียนกันในหมู่บ้านเพราะว่า
ก็หมุนแบบชาวบ้านนี่แหละก็เป็นคนทำไร่ ทำสวน ส่วนใหญ่เขาก็เป็นคนจน

บางคนเขาก็อาจจะกู้ไป กู้ไปพอครบกำหนดก็เอามาส่ง คนที่ยังไม่ได้กู้ก็กู้ไป
อีก อะไรอย่างนี้ก็หมุนเวียนกันไป แต่เขาก็พร้อมใจกันดินะ ละนะ...”

กองทุนหมู่บ้านเขามันได้มีการก่อรูปอย่างเป็นทางการขึ้นในชุมชนบ้านเขามันเมื่อ
พัฒนากรอำเภอเข้ามาประชุมคนในชุมชน เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2544 เพื่อแจ้งรายละเอียด
เรื่องการจัดกองทุนชุมชนบ้านเขามัน ให้ประชาชนซึ่งมีผู้แทนครัวเรือนมาร่วมประชุมจำนวน
107 คนหลังจากนั้น ผู้ใหญ่บ้านได้เป็นหัวหน้าประชาคมและเชิญชวนให้คนในชุมชนสมัครเข้า
เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขามัน ในช่วงแรกนี้มีผู้สมัครเป็นสมาชิกทั้งหมด 150 คน เป็น
สมาชิกร่วมหุ้น 125 คน และเป็นสมาชิกไม่ร่วมหุ้น 25 คน สามารถให้กู้ได้ในปีแรกจำนวน 43
คน ส่วนปีที่ 2 มีผู้กู้ได้จำนวน 67 ราย มีการเลือกตั้งกรรมการชุดที่ 2 โดยจับฉลากออกก่อน 5
คน กลับมาเป็นใหม่ 3 คน ปัจจุบันมีคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน 9 คน โดยเลือกจากผู้ที่มี
คุณสมบัติเหมาะสม คือ มีความรู้ความสามารถในการทำงานเป็นที่ยอมรับของสมาชิกกองทุน

การที่กองทุนหมู่บ้านเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของบ้านเขามันที่แม้ว่าจะมีกองทุนต่างๆ ใน
ชุมชนแล้วหลายกองทุนนั้น ส่วนที่นับว่าเป็นผลดีสำหรับคนในชุมชนคือ การที่ทำให้คนใน
ชุมชนมีทุนเงินตราเพิ่มขึ้นจนหมดปัญหาเรื่องเงินลงทุนในการประกอบอาชีพ แต่คนในชุมชน
กลับขาดความรู้ที่จะนำเงินไปแปลงให้เป็นทุนเศรษฐกิจที่เพิ่มพูนค่าขึ้นได้ ดังที่พัฒนากร
อำเภอพูดถึงคนในชุมชนทั่วไปว่า ในอดีตสิ่งที่ประชาชนมักจะถามเมื่อจัดประชุมชาวบ้าน คือ
เรื่องเงินที่จะนำมาลงทุนว่ามีหน่วยไหนให้เงินทุนบ้างถ้าจะทำกิจกรรมนั้นกิจกรรมนี้ แต่หลัง
จากที่มีกองทุนหมู่บ้านเข้ามาในชุมชนแล้วคำถามเหล่านี้ได้หมดลงไป เหลือเพียงแต่ว่าเมื่อมี
เงินแล้วจะนำไปสร้างผลงานได้มากน้อยเพียงใด เท่านั้น ดังที่เล่าว่า

“...ย้อนอดีตไปนี่ ผมจำได้ว่า ถ้าไปประชุมหมู่บ้านนี้ปัญหาแรกที่เขาจะถาม
คือ เอาเงินลงทุนมาจากไหน อย่างเช่น ถ้าเขาจะทำโน้นทำนี้ เค้าก็จะถามว่า
จะมีหน่วยไหนให้เงินบ้าง จะเป็นคำถามยอดฮิต เขาจะถามเลยว่าเอาเงิน
มาจากไหน หลังจากกองทุนหมู่บ้านเข้ามา ผมว่าคำถามนี้ไม่มีใครถาม
จะเอาเงินมาจากไหน มาทำอะไร คือ มีเงินเยอะ ...สำคัญที่ว่าตอนนี้ชาว
บ้านจะเอาไปทำกันจริงจังไหม อยู่ที่ตัวเขาละ คนทำจริงก็ดีครับ...”

ความหมายของ กองทุนหมู่บ้าน ในมุมมองของคนในชุมชน

ในส่วนของความเข้าใจของคนในชุมชนหมู่บ้านเขามันต่อกองทุนหมู่บ้านนั้น พบว่า
คนในชุมชนบ้านเขามัน มีความเข้าใจตรงกันว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของรัฐบาล ซึ่งคนใน
หมู่บ้านต้องช่วยกันดูแล จากความคิดนี้ ทำให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้านเขามันส่วนหนึ่งคิดว่า

เมื่อเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นของรัฐบาล คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านในชุมชนย่อมไม่มีสิทธิ์ที่จะบริหารเงินทุนนี้ โดยการกำหนดวงเงินกู้หรือการห้ามไม่ให้บางคนกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน หรือการอนุมัติให้กู้เงินไม่ครบตามวงเงินที่สมาชิกยื่นกู้ ในขณะที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขม้นเห็นว่าในการที่จะพิจารณาให้สมาชิกกู้เงินนั้นมีความจำเป็น เพราะคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขม้นต้องปฏิบัติตามระเบียบที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติกำหนด คณะกรรมการจึงไม่สามารถอนุมัติเงินกู้ให้แก่สมาชิกที่คณะกรรมการเห็นว่าอาจจะไม่สามารถชำระเงินกู้คืนให้แก่กองทุนหมู่บ้านได้ตามกำหนดเวลา ซึ่งจะเป็นเหตุให้สมาชิกคนนั้นต้องเสียค่าปรับเป็นรายวัน

นอกจากนี้การที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขม้นมีความเห็นว่า กองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนของรัฐบาลที่แม้ว่ารัฐบาลจะมีนโยบายให้ชุมชนร่วมกันบริหารกองทุนนี้ แต่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขม้นก็มีความจำเป็นที่จะต้องดำรงรักษากองทุนนี้ไว้ โดยต้องมีการควบคุมการกู้ยืมเงินและการปรับเมื่อไม่ชำระเงินคืนเมื่อถึงกำหนดเวลา ในประเด็นของกรณีที่มีสมาชิกบางคนไม่สามารถชำระเงินคืนได้ตามกำหนด ซึ่งแม้ว่ายังไม่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านเขาขม้น แต่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขม้นก็เห็นว่า หากเกิดกรณีขึ้นในชุมชนกองทุนหมู่บ้านเขาขม้นต้องติดตามให้ได้เงินของกองทุนคืน โดยมีขั้นตอนของการติดตามเงินกองทุนคืนจากคนในครอบครัว คือ สามี ภรรยา ก่อน เมื่อยังไม่ได้เงินคืนจึงจะตามทวงถามจากผู้ค้ำประกันเป็นรายต่อไป

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขม้นส่วนใหญ่เห็นพ้องกันว่าความเข้มงวดของการปล่อยเงินกู้ในหมู่บ้าน เป็นสิ่งที่คนในหมู่บ้านยอมรับได้ เพราะคนในชุมชนได้รับข่าวสารเกี่ยวกับความเข้มงวดของการให้กู้ยืมเงินของกองทุนหมู่บ้านอื่นในหลายลักษณะ เช่น การที่บางหมู่บ้าน นอกจากจะให้กู้เงินโดยมีการค้ำประกันแล้ว ยังต้องมีสินทรัพย์อื่นมาค้ำประกันด้วย เช่น ในหมู่บ้านที่มีการทำสวนยางพารา คณะกรรมการหมู่บ้านจะตรวจสอบจำนวนต้นยางว่ามีเพียงพอที่จะตัดมาจำหน่ายเพื่อชดเชยหนี้กรณีที่ผู้กู้ไม่สามารถชำระเงินคืนได้หรือไม่ เป็นต้น ซึ่งคนในชุมชนหมู่บ้านเขาขม้นเห็นว่าการกระทำเช่นนี้ของหมู่บ้านอื่นเป็นความเข้มงวดของการรักษาเงินกองทุนหมู่บ้านเกินไป โดยให้เหตุผลว่าในหมู่บ้านเขาขม้นเป็นหมู่บ้านที่คนในชุมชนมีความไว้วางใจกันและมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันมาเป็นเวลานาน แม้ว่าจะอพยพจากต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้ร่วมกัน แต่ก็มีความสัมพันธ์กันเหมือนญาติ และเป็นพี่น้องกันเป็นส่วนใหญ่ ดังที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง กล่าวว่า “...เราอยู่กันมานาน เพราะเป็นพี่น้องกัน มีกันเยอะมาก...”

การบริหารและดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน

การบริหารกองทุนหมู่บ้าน

กองทุนหมู่บ้านเขามันเริ่มเข้ามาในประชาคมหมู่บ้านเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2544 เมื่อพัฒนากรอำเภอและผู้ใหญ่บ้านร่วมกันเรียกประชุมเพื่อแจ้งเรื่องกองทุน โดยมีสมาชิกมาร่วมประชุม จำนวน 107 คน หลังจากนั้นจึงระดมสมาชิกกองทุนได้ จำนวน 151 คน เป็นสมาชิกร่วมหุ้น 125 คน ไม่รวมหุ้น 25 คน และมีการประชุมเลือกคณะกรรมการหมู่บ้านเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2545 มีคณะกรรมการ จำนวน 9 คน เป็นชาย 5 คน หญิง 4 คน มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานคณะกรรมการกองทุน ให้กู้ในปีแรกจำนวน 4 งวด จำนวนผู้กู้ 57 ราย วงเงินกู้ 920,000 บาท เริ่มให้กู้เงินงวดแรกวันที่ 25 กันยายน 2545 ตั้งแต่ให้กู้เงินมาสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขามันยังไม่เคยผิดนัดชำระหนี้ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะมีระบบการควบคุมทางสังคมของคนในชุมชนเขามันค่อนข้างสูง เพราะนอกจากประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีอำนาจในการปกครองหมู่บ้านแล้ว จากเกณฑ์การพิจารณาเงินกู้ที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขามันได้คิดไว้อย่างละเอียดก็จัดได้ว่าเป็นกระบวนการกลั่นกรองผู้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านอีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ คนในชุมชนเองก็มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดกัน ทำให้รู้ว่าใครกู้และใครส่งใช้เงินคืนกองทุนหรือไม่อย่างไร ทำให้ผู้กู้ต้องพยายามหาเงินมาใช้คืนกองทุนให้ได้ตามกำหนด เพราะเงื่อนไขหนึ่งของการได้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านเขามันในครั้งต่อไป คือ ประวัติการชำระเงินคืนของผู้กู้แต่ละราย นอกจากนี้เมื่อสมาชิกส่งคืนเงินกู้แล้วยังสามารถกู้ได้ต่อเนื่องอีก จึงเป็นหลายเหตุผลที่ทำให้สมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขามันพยายามคืนเงินกู้ให้ทันตามกำหนด

การร่างระเบียบกองทุน

กองทุนหมู่บ้านเขามันมีการร่างระเบียบกองทุนหมู่บ้าน โดยประชาคมหมู่บ้านมา ร่วมกันจัดทำระเบียบของกองทุนหมู่บ้านและร่วมกันพิจารณาว่าจะรับหรือไม่รับข้อบังคับใด โดยมีพัฒนาการเป็นคนอ่านระเบียบไปที่ละข้อ แล้วประชาคมพิจารณาว่าจะรับหรือไม่รับ ข้อความในระเบียบข้อนั้นๆ ถ้าไม่รับคือมีผู้ยกมือคัดค้านก็จะมีการแก้ไขระเบียบข้อนั้นให้ตรงกับความต้องการของประชาคมต่อไป ข้อที่มีการยกมือคัดค้านคือเรื่องของดอกเบี้ยเงินกู้ ที่เดิมคณะกรรมการร่างระเบียบกำหนดไว้ร้อยละ 10 แต่สมาชิกส่วนใหญ่คัดค้านเพราะเห็นว่า ดอกเบี้ยสูงเกินไป จึงปรับลดลงมาเหลือร้อยละ 6 ต่อปี

ส่วนบรรยากาศในการประชุมซึ่งมักจะใช้ที่ศาลาประชาคม จะเป็นไปในลักษณะของการรวมกลุ่มพบปะพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันที่สมาชิกซึ่งมาร่วมประชุม กิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอเล้าถึงบรรยากาศนี้ว่า “...ก็สนุกดี รวมกลุ่มกันดี

แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันไม่ทะเลาะไม่เกี่ยวกับ...คนในหมู่บ้านเราที่ดี เวลาประชุมนี้รักกันดี..."

การเลือกคณะกรรมการกองทุน

หลังจากที่ได้รับอนุมัติจากจังหวัดให้ดำเนินการตั้งกองทุนหมู่บ้านเขาหมื่นได้ ผู้ใหญ่บ้านเขาหมื่นก็ประสานงานให้มีการประชุมประชาคมหมู่บ้านเพื่อเลือกคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งคนในหมู่บ้านได้เลือกผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน ทำให้ผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นประธานกองทุนในหมู่บ้านถึง 2 กองทุน คือ กองทุนสัจจะออมทรัพย์และกองทุนหมู่บ้าน หลังจากนั้นจึงเลือกคณะกรรมการอื่น จนครบ 15 คน ซึ่งหลังจากที่ได้ดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านครบ 1 ปี คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาหมื่นเห็นว่า จำนวนคณะกรรมการกองทุนที่มีจำนวนถึง 15 คนนั้น ทำให้การบริหารกองทุนมีความไม่คล่องตัว เพราะในการประชุมของกรรมการกองทุนหมู่บ้านต้องมีคณะกรรมการมาร่วมประชุมอย่างน้อยก็หนึ่งจึงจะถือว่าครบองค์ประชุม จำนวนคณะกรรมการก็หนึ่ง ซึ่งประมาณ 7 คนนั้นบางครั้งคนในหมู่บ้านก็ไม่สามารถจัดสรรเวลาเพื่อมาประชุมพร้อมกันได้อย่างสม่ำเสมอ

ส่วนการจับฉลากให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านออกก็หนึ่ง เมื่อคณะกรรมการมีอายุครบ 1 ปีนั้น คณะกรรมการเห็นว่า ควรพิจารณาจากความจำเป็นของคณะกรรมการแต่ละคนแล้วเลือกกันไว้ มากกว่าการจับฉลาก เพราะหากคณะกรรมการที่มีบทบาทสำคัญในกองทุนหมู่บ้านถูกจับฉลากออกอาจจะทำให้การดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านเกิดความไม่คล่องตัวในการทำงาน ทำให้คนทำงานในคณะกรรมการเหลือน้อยลงหรือต้องหาคนใหม่มาเรียนรู้งาน ซึ่งคณะกรรมการบางส่วนก็เห็นว่า กรณีนี้อาจจะต้องให้กรรมการที่จับฉลากได้แต่ไม่มีเวลาในการทำงานให้กองทุนหรือไม่ใช้กรรมการที่มีบทบาทเด่นสละสิทธิ์ เพื่อให้สมาชิกที่มีบทบาทเด่น เช่น เจริญภูมิหรือเลขานุการ เข้ามาเป็นกรรมการแทน

แต่อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการหมู่บ้านที่มีบทบาทเด่นบางคนก็อยากให้มีคณะกรรมการใหม่เข้ามาทำงานหมุนเวียนกัน เพื่อให้บุคลากรในชุมชนได้เข้ามาเรียนรู้งานของกองทุนหมู่บ้านจะได้มีความเข้าใจวิธีการทำงานของคณะกรรมการชุดนี้และเห็นปัญหาอุปสรรคในการทำงานของคณะกรรมการ เพื่อที่จะได้ไม่มีเสียงสะท้อนในทางที่ไม่ดีต่อการทำงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาหมื่นชุดนี้อีกต่อไป

การพิจารณาเงินกู้

ในการพิจารณาเงินกู้รอบแรกในปีที่เริ่มก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาหมื่นกำหนดการยื่นกู้เงินไว้ตายตัว คือ ให้สมาชิกยื่นคำขอกู้เงินพร้อมโครงการที่จำนำเงินไปใช้ในวันที่ 20 ของเดือน หลังจากนั้นจึงพิจารณาอนุมัติเงินกู้ และแจ้งให้ผู้กู้ทราบ

ผลการขอกู้เงินทราบว่าคณะกรรมการสามารถอนุมัติให้กู้ได้เท่าไร และผู้กู้ยินยอมที่จะกู้ตามจำนวนที่คณะกรรมการอนุมัติให้กู้หรือไม่ มีการต่อรองกัน โดยยอดเงินที่สมาชิกกู้ได้ในปีที่ 2 อาจจะไม่เท่ากับที่กู้ได้ในปีที่หนึ่ง โดยคณะกรรมการจะพิจารณาจากยอดเงินที่กองทุนมีอยู่ และโครงการที่สมาชิกเสนอมา รวมทั้งดูความจำเป็นที่ต้องใช้เงินของสมาชิกประกอบกัน เช่น ในการทำไร่อ้อยและไร่มันสำปะหลัง นอกจากตัวโครงการแล้วคณะกรรมการหมู่บ้านจะพิจารณาที่เนื้อที่ในการทำไร่อ้อยและไร่มันสำปะหลังประกอบด้วย เช่น จากปีที่สมาชิกกลุ่มนี้ได้กู้เงินกองทุนไปรายละเอียด 2 หนึ่งบาท เมื่อพิจารณาแล้วในรายที่มีเนื้อที่ทำไร่มาก คณะกรรมการจะให้เงินกองทุน 15,000 บาท ส่วนคนที่มีเนื้อที่เพาะปลูกน้อยก็จะให้กู้ได้ 10,000 บาท และคณะกรรมการจะแจ้งว่าจำเป็นต้องหมุนเวียนเงินกองทุนให้สมาชิกรายใหม่ได้มีโอกาสกู้เงินกองทุนบ้าง ซึ่งจากการสัมภาษณ์สมาชิกที่ถูกลด วงเงินกู้ต่างก็เห็นด้วยกับการกระจายเงินกู้แก่สมาชิกอื่นของกองทุนหมู่บ้าน

ส่วนการแจ้งผลการพิจารณาเงินกู้ ซึ่งคณะกรรมการจะประกาศผลการพิจารณาเงินกู้ในวันที่ 25 ของเดือนนั้น ส่วนหนึ่งสมาชิกที่ยื่นกู้จะมารอฟังผลการพิจารณาเงินกู้ที่ศาลาประชาคม พอทราบผลก็จะสัญญาเงินกู้ทันที ส่วนผู้ที่ไม่มารอฟังผล คณะกรรมการที่พิจารณาเงินกู้ก็จะให้คนไปบอกผู้กู้และนัดหมายให้มาทำสัญญาเงินกู้เพื่อรับเงินต่อไป

สำหรับเกณฑ์การพิจารณาให้กู้เงิน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นใช้เกณฑ์ตามที่กำหนดไว้ในระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติว่าด้วยการจัดตั้ง และการบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 หมวด 7 การกู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ข้อ 30 ที่ให้คณะกรรมการกองทุนพิจารณาเงินกู้ตามหลักเกณฑ์และวิธีที่กองทุนกำหนด ซึ่งกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นกำหนดเกณฑ์การให้เงินกู้แก่สมาชิกที่มีคุณสมบัติตามที่กองทุนกำหนดไว้คือ

- เป็นสมาชิกกองทุน
- เป็นผู้ตั้งใจประกอบอาชีพ
- ไม่ยุ่งเกี่ยวกับสิ่งเสพติดและการพนัน
- ให้ความร่วมมือกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ
- มีวัตถุประสงค์ในการกู้เงินชัดเจน
- มีผู้ค้ำประกัน 2 คน
- กรรมการ 3 ใน 4 อนุมัติ
- ความทั่วถึงของการกระจายเงินกู้

ควบคุมการเงินของสมาชิก

กรรมการจะตรวจสอบรายละเอียดของสมาชิกว่ากู้ไปลงทุนในเรื่องใดบ้าง และดูแล้วว่า นำเงินที่ให้กู้ไปใช้ในกิจกรรมที่ขอกู้จริงหรือไม่ ซึ่งพบว่าสมาชิกส่วนมากนำเงินกู้ไปใช้ตาม กิจกรรมที่ขอกู้จริง มีส่วนที่นำไปใช้จ่ายในครอบครัวบ้าง เช่น ผู้กู้ที่แจ้งความจำนงค์ว่าจะนำเงิน ไปทำไร่่อ้อย มักจะไม่ได้นำเงินไปใช้ในการทำไร่่อ้อยทั้งหมด เพราะชาวไร่่อ้อยมักจะเตรียมเงิน ลงทุนทำไร่่อ้อยไว้แล้วจากธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ จึงอาจใช้เงินกู้จากกองทุนหมู่บ้าน มาเป็นต้นทุนเสริมสำหรับการทำไร่่อ้อย หรือนำไปใช้จ่ายในครอบครัว

การหมุนเวียนเงินกู้

เมื่อมีคนคืนเงินกู้ในแต่ละเดือนหรือในแต่ละงวด คณะกรรมการจะนำเงินมาจัดสรรให้ ผู้กู้รายใหม่ที่ยังไม่เคยกู้เงินมีสิทธิที่จะกู้เงินก่อน เงินที่เหลือจากผู้กู้รายใหม่จึงนำมาจัดสรรให้ ผู้กู้รายเก่าที่ยื่นขอกู้เงินได้กู้ต่อไป นอกจากนี้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขามั่นให้ผู้กู้หมุน เวียนกันส่งเงินกู้เป็นรายเดือนหรือรายงวดที่สะดวกต่อการหมุนเวียนเงินกู้ คือ จัดระบบให้มี การทยอยกันใช้เงินคืน เพื่อนำเงินที่สมาชิกนำมาคืน หมุนเวียนให้ผู้กู้รายใหม่และผู้กู้รายเก่า ได้ทยอยกันกู้เงิน ทำให้คนในหมู่บ้านมีเงินหมุนเวียนกัน ดังที่แม่บ้านท่านหนึ่งเล่าว่า “...มัน หมุนเวียน เดือนหนึ่งๆ ส่งคืนแบบ เดือนนี้กู้ กลุ่มนี้กู้ พอเดือนหน้ากลุ่มหนึ่งกู้ พอเดือนหน้า กลุ่มนี้กู้ เวลาส่งก็จะทยอยส่งกัน แต่ละกลุ่มก็จะส่งไม่พร้อมกันไง ก็จะทยอยออกให้กู้อีก ปีหนึ่งหลายงวด...”

ส่วนกรณีวงเงินกู้ที่ให้กู้ในวงเงินไม่เกิน 2 หมื่นบาทนั้น สมาชิกส่วนใหญ่มีความเห็น ว่าเหมาะสมแล้ว เพราะเกรงว่าหากให้กู้ในวงเงินมากกว่านี้ เวลาที่ส่งคืนอาจจะมีปัญหาสำหรับ การใช้คืน เพราะในวงเงิน 2 หมื่นบาท สมาชิกสามารถหมุนเวียนเงินมาใช้คืนได้โดยไม่รู้สึกรัง เป็นภาระที่หนักเกินไป

การคืนเงินกู้

สมาชิกที่กู้เงินกองทุนหมู่บ้านเขามั่นเกือบทุกรายจะรักษาสัญญา โดยจะพยายาม ส่งใช้เงินกู้ตรงตามกำหนดเวลาทุกงวด ทั้งนี้อาจจะเพราะเงื่อนไขของกองทุนหลายประการ เช่น การที่มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานคณะกรรมการกองทุน ทำให้สมาชิกกองทุนที่เป็นลูกบ้าน ไม่กล้าบิดพลิ้วสัญญา อีกประการหนึ่งการที่คณะกรรมการพยายามย้ำว่าการพิจารณาเงินกู้ จะพิจารณาประวัติการส่งคืนเงินกู้ของสมาชิกประกอบด้วย ก็ทำให้สมาชิกพยายามหาเงินมา ใช้คืนให้ตรงเวลาตามสัญญาเงินกู้ ส่วนการเก็บออมเงินเพื่อใช้คืนเงินกู้ก็นั้นพบว่าหลายวิธี

เช่น สมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่ร่วมกันกู้เงินเป็นกลุ่ม จะเก็บรายรับทั้งหมดเข้าบัญชีฝากธนาคารไว้ก่อน และถอนมาใช้เฉพาะกรณีจำเป็น แต่จะพยายามไม่ใช้เงินกองกลาง จนกว่าจะชำระเงินกู้คืนให้กองทุนแล้วจึงจะนำเงินที่เหลือมาปันผลคืนให้สมาชิกในกลุ่ม แล้วกู้ใหม่เมื่อมีเงินเหลือจากที่ให้ผู้กู้รายใหม่กู้แล้ว ส่วนสมาชิกที่กู้เงินไปลงทุนขายของซึ่งกู้เงิน 2 หมื่นบาท และชำระเงินคืนกองทุนหมู่บ้าน เป็น 2 งวด ใช้วิธีการเก็บเงิน โดยการนำเงินรายได้หรือกำไรในแต่ละวันเก็บไว้วันละ 100 บาทหรือมากกว่านี้ เมื่อครบงวด 6 เดือน ก็จะมีเงินไปใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน 1 หมื่นบาท ที่เหลือก็เป็นเงินกำไร ซึ่งสมาชิกผู้หนึ่งบอกว่า จากการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านทำให้ทางร้านมีรายได้เพิ่มขึ้น และให้เหตุผลของการสะสมเงินคืนกองทุนหมู่บ้านแบบนี้ว่ากลัวจะไม่มีเงินใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน เพราะปกติแล้วสมาชิกรายนี้ไม่เคยล้ากัยืมเงินจากผู้อื่นเนื่องจากกลัวว่าจะไม่มีเงินใช้คืนเจ้าหนี้ ส่วนที่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเนื่องจากเห็นว่าตนเองขายของมีรายได้ทุกวันน่าจะใช้คืนได้ และดอกเบี้ยเงินกู้จากกองทุนหมู่บ้านก็มีอัตราร้อยละ 6 ต่อปี ซึ่งสมาชิกรายนี้สามารถจ่ายเงินกู้คืนให้กองทุนได้

ผลการดำเนินการ

จากการอนุมัติเงินกู้กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นในรอบปีแรกของการดำเนินการในช่วงเดือนกันยายน 2544 – กรกฎาคม 2545 จำนวน 67 ราย ซึ่งสมาชิกได้ทยอยคืนเงินกู้เมื่อครบตามสัญญา พบว่า ไม่มีปัญหาการค้างชำระเงิน ส่วนการพิจารณาเงินกู้ในรอบปีที่ 2 สามารถอนุมัติให้สมาชิกกู้ได้ทุกคน ยกเว้น 1 ราย ที่มีเวลาพักอาศัยอยู่ในชุมชนยังไม่ครบ 3 เดือน จึงไม่มีสิทธิกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน แต่ผู้ใหญ่บ้านได้ให้ความช่วยเหลือในการกู้เงินกองทุนสัจจะออมทรัพย์แทน ส่วนการกู้รายใหม่ในรอบปีที่ 2 ของการดำเนินการกองทุน คณะกรรมการได้อนุมัติเงินกู้ให้สมาชิกรายใหม่อีก 11 ราย ในวงเงิน 15,000 – 20,000 บาท โดยมีโครงการใหม่ที่สมาชิกเขียนโครงการเงินกู้แตกต่างไปจากโครงการเดิมที่สมาชิกเคยเขียนขอเงินมา คือโครงการปลูกพืชผักสวนครัว

สำหรับผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านในรอบปีแรก ซึ่งสมาชิกที่กู้เงินงวดสุดท้ายของปีแรกในเดือนกรกฎาคม 2546 และส่งเงินคืนเมื่อ 25 กรกฎาคม 2546 ปรากฏว่าได้ดอกเบี้ยทั้งหมด 55,144 บาท ซึ่งคณะกรรมการได้จัดสรรดอกเบี้ยที่ได้รับนำไปใช้เป็นเงินปันผลค่าหุ้นเงินฝากร้อยละ 15 สำรองไว้ประกันความเสี่ยง ร้อยละ 20 เหลือคืนดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ 5 ตอบแทนคณะกรรมการ ร้อยละ 10 สมทบกองทุนหมู่บ้าน ร้อยละ 20 สวัสดิการช่วยงานสาธารณสุขในชุมชนและใช้จ่ายอื่น ร้อยละ 30 โดยในส่วนเงินตอบแทนคณะกรรมการ ร้อยละ 30 ของดอกเบี้ยทั้งหมดเป็นเงิน 5,514 บาท คณะกรรมการได้มีมติให้เก็บ

สะสมไว้เพื่อจัดซื้อคอมพิวเตอร์ เพื่อช่วยการทำงานด้านเอกสารของกองทุนหมู่บ้านเมื่อมีเงินเพียงพอที่จะซื้อ

กองทุนหมู่บ้านกับการแปรรูปผลผลิต

กองทุนหมู่บ้านเขาหมื่นเป็นกองทุนหนึ่งที่สมาชิกในกลุ่มมีความคิดริเริ่มในการรวมกลุ่มกันกู้เงินกองทุนไปประกอบอาชีพเสริม โดยการแปรรูปผลผลิต โดยการรวมกลุ่มนี้เริ่มต้นจากการที่พัฒนาการอำเภอได้มาแนะนำให้ตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ในลักษณะของการรวมกลุ่มแม่บ้าน ในการรวมกลุ่มครั้งแรกคณะยังไม่ได้เริ่มดำเนินการ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนผู้ใหญ่บ้านประมาณต้นปี พ.ศ. 2544 และมีกองทุนหมู่บ้านเข้ามาในช่วงเดือนกรกฎาคม 2544 จึงได้รวมกลุ่มกันใหม่ชื่อว่า กองทุนแม่บ้าน และร่วมกลุ่มกันกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านมาเริ่มทำ **มะม่วงแช่อิ่ม** จำหน่าย โดยสมาชิกที่ร่วมกันกู้เงินมีทั้งหมด 20 คน ร่วมกันกู้เงินกองทุนหมู่บ้านในนาม **กลุ่มแม่บ้าน** และกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านร่วมกัน เป็นเงินลงทุน 20,000 บาท รวมกับเงินที่สมาชิกรวมหุ้นกันอีกคนละ 100 บาท 20 คน เป็นเงิน 2,000 บาท ทำให้กลุ่มแม่บ้านมีเงินเพื่อการลงทุนจำนวน 22,000 บาท โดยในส่วนของารรวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาลงทุนนี้ สมาชิกกองทุนหมู่บ้านคนหนึ่ง มีความเห็นว่า กองทุนหมู่บ้านได้เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องงานอาชีพ โดยเล่าว่า การกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านทำให้กลุ่มแม่บ้านมีเงินในการลงทุนมากขึ้น เช่น ที่กล่าวว่า “...กู้มาแล้วซื้อมะม่วงได้เยอะขึ้น...”

ความคิดในการร่วมกันทำมะม่วงแช่อิ่มนี้ เกิดจากการที่กลุ่มแม่บ้านมีความเห็นร่วมกันว่าควรจะทำอาชีพเสริมในยามว่างจากผลผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่มากในชุมชน และเห็นว่าในชุมชนมีการทำสวนมะม่วงกันมาก น่าจะเริ่มต้นที่การนำมะม่วงมาแปรรูปให้เพิ่มมูลค่าขึ้น จึงศึกษาวิธีการทำมะม่วงดองและมะม่วงแช่อิ่มจากเทปโทรทัศน์ที่พัฒนาการอำเภอนำมาให้ และทดลองทำตาม ปรากฏว่าในการดองมะม่วงครั้งแรกมะม่วงเสียหมด เพราะในเทปโทรทัศน์จะบอกวิธีทำเพียงคร่าวๆ ว่าสูตรในการดองมะม่วงต้องใส่อะไรบ้าง เช่น บอกว่าต้องใส่เกลือ ใส่น้ำปูนและสารส้ม แต่ไม่บอกสัดส่วนว่า มีส่วนผสมแต่ละส่วนในอัตราเท่าใด ช่วงของการทดลองและการเรียนรู้ครั้งแรกนี้ ทำให้กลุ่มแม่บ้านต้องเทมะม่วงดองที่เน่าเสียทิ้งไปถึง 6 โถงใหญ่ๆ หลังจากที่ต้องไปแล้ว 1 เดือน หลังจากนั้น กลุ่มแม่บ้านจึงมาร่วมกันคิดวิธีการดองมะม่วงใหม่ โดยใช้ผงดองสำเร็จรูปที่จำหน่ายในท้องตลาดมาดองมะม่วง ปรากฏว่าสามารถดองมะม่วงได้สำเร็จ จึงใช้สูตรนี้ในการดองมะม่วงในครั้งต่อ ๆ มา ในการดองมะม่วงทั้งลูก จะเลือกมะม่วงแก่จัดแต่ยังไม่สุก ถ้าเป็นมะม่วงพันธุ์ชอคอนันต์จะดีมาก เพราะดองแล้วมีรสชาติดี ก่อนการดองมะม่วงต้องล้างมะม่วงให้สะอาด ผึ่งให้แห้ง แล้วเตรียมน้ำดองมะม่วง โดยใช้สูตร เชื้อดองมะม่วงสำเร็จรูป 2 ถูง ผสมกับน้ำเย็นไม่ต้องต้มหนัก 10 กิโลกรัม ใส่มะม่วงที่ผึ่ง

แห้งแล้วลงไปในโอ่ง จำนวน 15-16 กิโลกรัม ใช้ถุงร้อนขนาดใหญ่ปิดปากโอ่งให้แน่น ทิ้งไว้ประมาณ 1 เดือน มะม่วงจะได้ที่พอดี การดองด้วยผงดองสำเร็จรูปทำให้ต้นทุนในการดองมะม่วงสูงขึ้น เนื่องจากผงดองมะม่วงสำเร็จรูปมีราคาแพง

หลังจากนั้น จึงนำมะม่วงดองมาทำเป็นมะม่วงแช่อิ่ม โดยการนำมะม่วงดองมาปอกเปลือก แล้วหั่นเป็นชิ้น ล้างน้ำ 3 ครั้ง เพื่อให้หมดกลิ่นดอง แล้วแช่มะม่วงดองในน้ำเชื่อม 1 คิน จะได้มะม่วงรสชาติหวานพอดี มะม่วงแช่อิ่มที่ทำในครั้งแรก กลุ่มแม่บ้านได้นำไปให้คนในชุมชนและแม่ค้าชิมจนเห็นว่าน่าจะจำหน่ายได้แล้ว จึงนำมะม่วงแช่อิ่มมาบรรจุถุงขนาดเล็กขายในราคาถุงละ 5 บาท ส่วนถุงขนาดใหญ่บรรจุมะม่วงแช่อิ่มครึ่งกิโลกรัม จำหน่ายในราคาถุงละ 25 บาท ก่อนขายต้องนำมะม่วงแช่น้ำแข็งทิ้งไว้อีก 1 คิน เพื่อให้มะม่วงแช่อิ่มมีรสชาติดีและกรอบโดยไม่ต้องใส่สารเคมี

หลังจากนั้นจึงส่งขายตามร้านค้าในชุมชน ศูนย์สมุนไพร และขายตามงานเทศกาลของจังหวัดในฐานะเป็น **หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์** และเป็นสินค้าที่ผลิตในชุมชน

นอกจากนี้ในประเด็นของการรวมกลุ่มกัน สมาชิกเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีที่ได้รวมกลุ่มกันเพื่อประกอบอาชีพเสริม เพราะแม้จะมีกำไรไม่มาก เนื่องจากในปีแรกที่รวมกันทำมะม่วงแช่อิ่มซึ่งต้องช่วยกันปอกมะม่วง บรรจุมะม่วงใส่ถุง จำเป็นต้องใช้คนมากขึ้น คณะกลุ่มแม่บ้านตกลงกันว่า จะจ่ายเงินให้สมาชิกที่มาช่วยงานวันละ 60 บาท โดยให้ผู้ที่ทำหน้าที่เก็บเงินของกลุ่มจดเวลาการทำงานของแต่ละคนไว้ แล้วค่อยคิดค่าแรงเมื่อขายมะม่วงแช่อิ่มหมดแล้ว แต่ภายหลังปรากฏว่าสมาชิกไม่ได้มาช่วยกันทำมะม่วงแช่อิ่มทุกวัน เพราะแต่ละคนจะหมุนเวียนกันมาเนื่องจากสมาชิกที่ทำมะม่วงแช่อิ่มต้องไปทำงานในไร่ สวน ของตนเอง ไม่มีเวลาทำงานของกลุ่มแม่บ้านได้ทุกวัน กลุ่มแม่บ้านจึงเปลี่ยนแปลงการจ่ายค่าแรงเป็นรายวันมาเป็นการจ่ายค่าแรงตามชั่วโมงการทำงาน โดยคิดค่าแรงงานชั่วโมงละ 7 บาท จ่ายค่าแรงงานปีละ 1 ครั้ง เมื่อขายมะม่วงดองและมะม่วงแช่อิ่มเรียบร้อยแล้ว ซึ่งในปีที่ผ่านมาหลังจากขายมะม่วงแช่อิ่มแล้ว กลุ่มแม่บ้านได้กำไรหลังจากหักค่าแรงงานและค่าใช้จ่ายต่างๆ แก่สมาชิกแล้ว เป็นเงิน 4,000 บาท และได้เฉลี่ยเงินกำไรคืนให้สมาชิกคนละ 200 บาท

ส่วนสาเหตุที่กลุ่มแม่บ้านต้องกู้เงินของกองทุนหมู่บ้านในนามของกลุ่มสืบเนื่องมาจากการกู้เงินเพื่อทำมะม่วงดองในครั้งแรก กลุ่มแม่บ้านได้รวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินตามระเบียบของ อบต. ที่สมาชิกต้องรวมกลุ่มกันกู้เงินในนามของกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มร่วมกันรับผิดชอบ เพราะหากคนใดคนหนึ่งรับผิดชอบคนเดียวจะเป็นภาระรับผิดชอบมากเกินไป ส่วนการที่ต่างคนต่างกู้จากกองทุนหมู่บ้านคนละ 2 หมื่นบาท แล้วนำเงินมารวมกับการทำมะม่วงดอง ทาง

กลุ่มเห็นว่าเป็นการลงทุนมากเกินไป หากทำมะม่วงดองแล้วไม่ได้ผล จะไม่มีเงินส่งใช้เนื่องจาก การชำระเงินกองทุนตกลงชำระเงินเป็นรายปี

ในปีปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) กลุ่มแม่บ้านยังคงกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเขาหมื่นมาทำ มะม่วงแช่อิ่มขายในนามกลุ่มแม่บ้านอย่างต่อเนื่องต่อมา โดยมีสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเพิ่มขึ้นอีก 1 คน รวมเป็น 21 คน ซึ่งสมาชิกกลุ่มเห็นว่าการทำอาชีพเสริมร่วมกันเป็นสิ่งที่ดี เพราะได้มีกิจกรรมร่วมกัน ได้ทำงานและสนุกกับการพบปะพูดคุยกันขณะทำงาน ส่วนการทำมะม่วงแช่อิ่ม ร่วมกันเป็นกลุ่มสมาชิกเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีเพราะสามารถช่วยเหลือกันและทำงานแทนกันได้ แต่ กลุ่มแม่บ้านยังต้องการเรียนรู้วิธีการแปรรูปผลผลิตอื่นๆ เพิ่มเติม เช่น การดองมะกอก ดอง มะขาม หรือการทำมะม่วงอบแห้ง ซึ่งต้องการรู้วิธีทำและเทคนิคเฉพาะของการดองผลไม้แต่ละชนิด ส่วนการทำมะม่วงอบแห้งก็ต้องมีอุปกรณ์ที่ใช้ออบเพิ่มเข้ามา

ในการรวมกลุ่มของกลุ่มแม่บ้านเพื่อทำมะม่วงแช่อิ่มขายนี้ กองทุนหมู่บ้านมีบทบาท ในการสนับสนุนการรวมกลุ่มของแม่บ้านมาก เพราะในช่วงที่ไม่มีกองทุนหมู่บ้านเข้ามา กลุ่ม แม่บ้านต้องใช้เครื่องมือ เช่น มีด หม้อ กะละมัง ที่แต่ละคนนำมาใช้ด้วยกัน พอทำงานเสร็จ ต่างคนต่างก็นำของกลับบ้าน เมื่อมีเงินกองทุนหมู่บ้านเข้ามา กลุ่มแม่บ้านจึงรวมกลุ่มกันกู้เงิน จากกองทุนหมู่บ้านมาซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ ดังที่ประธานกลุ่มแม่บ้านให้สัมภาษณ์ระดับลึก ที่ แสดงให้เห็นภาพของการทำมะม่วงแช่อิ่มร่วมกันก่อนที่จะมีเงินจากกองทุนหมู่บ้านไปซื้อ เครื่องมือเครื่องใช้ ดังนี้

แม่บ้าน : ครั้งแรกที่ทำเลย ไม่มีกองทุน ไม่มีกองทุนหมู่บ้านจะไม่มีอุปกรณ์ อะไรเลยแม้แต่อย่างเดียวยุ่สมัย สมมติว่ามา 1 คนก็เอาของมา ใคร มีมีด มีกะละมัง มีหม้อ ก็เอามา มีอะไรแล้วแต่ก็จะเอามาช่วยกัน

ผู้สัมภาษณ์ : เขาก็เต็มใจ เอามา

แม่บ้าน : จำ พอถึงเวลาเสร็จ เขาก็เก็บกลับบ้าน ก็ครั้งแรกเลยก็ซื้อตู้แช่ลูก เดียว ก็เก็บเงิน ยืมพุดง่ายๆ ยังไม่ได้เก็บเงิน ไม่ได้เก็บเงินหุ้น ยืมเงิน จาก แฟนพี่มา แฟน คือ เป็นผู้ขายประหยัด ไปซื้อนี้เป็นคนไปซื้อ มา ถึงลูก ละ 1,700 ถึงลูกแรกเลยนะ

ผู้สัมภาษณ์ : แล้วแฟนไม่ว่าอะไรหรือ

แม่บ้าน : เขาก็ไม่ว่า เขาก็ออกให้ก่อน เขาเป็นคนซื้อด้วยนะ ซื้อมาคือถ้าเราไม่มีตู้ เราก็ทำไม่ได้ หม้อก็ยืมเขา คือ หม้อเดียว ถ้าไม่มีเรา ก็ทำไม่ได้ใช่มี ยืมเขามา ก็ทุกอย่างยืมหมด ยกเว้นตู้ แช่ เพราะ เราไปยืมเงินเขาซื้อมา ถ้าเราไม่มีตู้แช่เราก็ทำกัน

ไม่ได้ ตู้อะไม่มีทำไม่ได้ คือ ต้องแช่น้ำแข็งอย่างเดียว นี่ส่วนใหญ่
ก็จะขอยืมแล้วก็มา ๆ เราก็กู้เงินกองทุนหมู่บ้านไปใช้หนี้เค้า

ส่วนเหตุผลที่กลุ่มแม่บ้านต้องร่วมกันกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาลงทุนโดยไม่กู้เป็นราย
คนนั้น สมาชิกกลุ่มแม่บ้านให้เหตุผลว่าเป็นเพราะ การกู้ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นการร่วมกันรับผิดชอบ
และเงินที่กู้ร่วมกันเป็นเงินที่นำมาใช้ร่วมกันในกลุ่ม ส่วนที่ไม่กู้เป็นรายคนนั้น เพราะ
จำนวนเงินที่กู้จะมากเกินไปหากทำงานอาชีพแล้วไม่ได้ผล จะไม่สามารถหาเงินมาใช้กองทุน
หมู่บ้านได้ เช่นที่ประธานกลุ่มแม่บ้านให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

ผู้สัมภาษณ์ : ทำไมไม่ต่างคนต่างกู้ละตอนนั้น

แม่บ้าน : มันเป็นเรื่องกลุ่มแม่บ้านต้องรวมกลุ่มค่ะ คือของกลุ่มนี้ต้องร่วม
กันรับ ผิดชอบ มีคนใดคนหนึ่งมารับผิดชอบคนเดียว คือมันไม่ไหว
คือ เงิน ตรง นี่มันไม่ได้เอาไปใช้ส่วนตัวก็เอาไปใช้ในกลุ่มก็ต้อง
ช่วยกันคนในกลุ่มก็ พร้อมกันรับผิดชอบด้วยกันว่าจันเอะ

ผู้สัมภาษณ์ : ทำไม ไม่กู้คนละ 2 หมื่น จะได้เงินเยอะๆ

แม่บ้าน : ไม่ค่ะ ไม่กู้อย่างนั้น เพราะว่ามันจะเกินไปมันจะมากเกินไป
เพราะว่าเราเอาไปทำ เกิดถ้าเป็นสมมตินะว่าถ้าเราเอาไปทำ แล้ว
มันไม่ได้ผลขึ้นมาใช้มัย คนละ 2 หมื่นๆ เราก็จะใช้เขาไม่ไหว

การจัดการเกี่ยวกับเงินกองทุนของกลุ่มแม่บ้าน ในการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านของ
กลุ่มแม่บ้านเพื่อใช้ในการทำมะม่วงแช่อิ่มนี้ ผู้กู้เงินจะเป็นสมาชิกที่เต็มใจเซ็นชื่อกู้ ซึ่งมีอยู่ 9
คนสมุดเงินฝากจะใช้ชื่อกลุ่มแม่บ้านเป็นเจ้าของบัญชี และมีผู้แทนกลุ่มจำนวน 2 คนเป็นผู้ลง
นามในการเบิกจ่ายเงินจากบัญชีคู่กันและเบิกเงินมาใช้เป็นครั้งคราวตามความจำเป็น ใน
จำนวนผู้ลงนามกู้เงินกลุ่มนี้ นอกจากจะกู้เงินในนามกลุ่มแล้วแต่ละคนยังมีสิทธิ์ที่จะกู้เงินจาก
กองทุนหมู่บ้านครอบครัวละ 1 คนอยู่ ดังนั้นผู้ที่กู้เงินให้กลุ่มจึงมีสิทธิ์กู้เงินกองทุนหมู่บ้านได้ 2
ครั้ง คือ กู้ในนามของกลุ่มแม่บ้าน และกู้ในนามของตนเองในฐานะของผู้แทนครอบครัว ส่วน
เงินที่กู้ยืมมาในนามของกลุ่มแม่บ้านจะนำมาซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ในการดองมะม่วงส่วนหนึ่ง
อีกส่วนหนึ่งอาจซื้อมะม่วงดองไว้ โดยการชำระหนี้เงินกู้จะชำระครั้งเดียวเมื่อครบ 1 ปี

กองทุนหมู่บ้านกับผลที่เกิดขึ้นในชุมชน

ความเป็นเจ้าของกองทุนหมู่บ้าน

ความรู้สึกเป็นเจ้าของเงินกองทุนหมู่บ้าน เป็นสิ่งหนึ่งที่จะทำให้คนในชุมชนร่วมมือกันในการบริหารกองทุนหมู่บ้าน ให้สามารถดำเนินการไปได้ด้วยดี อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนนี้ สมาชิกกองทุนหมู่บ้านส่วนมากมีความรู้สึกว่าเป็นเงินกองทุนหมู่บ้าน เป็นเงินของรัฐบาลมากกว่าเป็นเงินของชุมชน แม้จะได้รับแจ้งจากพัฒนากรอำเภอว่า เงินนี้เป็นเงินของหมู่บ้านที่ รัฐบาลให้แล้วไม่รับคืน และขอให้สมาชิกกองทุนหมู่บ้านถือว่าเป็นเงินของหมู่บ้านให้ช่วยกันบริหารดูแล เพื่อให้สืบทอดไปเป็นมรดกของลูกหลาน แต่คนในชุมชนก็ยังรู้สึกว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของรัฐบาลทั้งนี้อาจจะเป็นการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ พยายามที่จะกำกับให้กองทุนหมู่บ้านรักษาเงินเอาไว้ให้ได้นานที่สุด จึงมีการพูดถึงกองทุนหมู่บ้าน ดังที่พัฒนากรอำเภอพูดถึงเรื่องนี้กับคนในชุมชนว่า

“...ผมก็จะบอกเขาว่าเป็นเงินที่รัฐบาลให้มาบริหารกันเองก็เป็นเงินของหมู่บ้านโดยไม่ได้เอาคืน ถือเสมือนว่าเป็นเงินของเขาเอง เขาก็ต้องช่วยกันรักษา อยู่ที่เค้าเองว่าเค้าจะมีส่วนช่วยนะครับ...รัฐบาลเปิดโอกาสให้เขา เอาเงินมาให้ช่วยกันบริหาร ให้เป็นมรดกของลูกหลาน มันก็ดีนะ แต่ก็ขึ้นอยู่กับเขา ถ้าเขาร่วมมือกันบริหารนี้มันก็จะเกิดผลดี...”

การพยายามสร้างความหมายของกองทุนหมู่บ้านว่าเป็นเงินของรัฐบาล นัยหนึ่งอาจจะเกิดจากความต้องการที่จะให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของกองทุนหมู่บ้าน แล้วเข้ามาร่วมกัน ดูแลรักษาเงินกองทุนหมู่บ้านนี้ให้ยั่งยืนต่อไป หรืออีกนัยหนึ่ง เพื่อเป็นการปรางค์ให้คนในชุมชน โดยเฉพาะผู้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านให้ใช้เงินคืนตรงตามกำหนดและเงื่อนไขที่กำหนดไว้กับกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งจังหวัดหรือหน่วยงานระดับสูง ก็มีกิจกรรมเสริมที่ทำให้สมาชิกกองทุนหมู่บ้านเกิดความรู้สึกว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของรัฐบาลที่เรียกว่า “..ตักน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้..” โดยการประกวดผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งกองทุนหมู่บ้านที่ได้รับรางวัลจะมีเงื่อนไขที่สำคัญคือ การที่สมาชิกกองทุนหมู่บ้านสามารถชำระหนี้คืนกองทุนครบถ้วนทุกคน โดยไม่ได้สนใจว่าการได้รับเงินต้นและดอกเบี้ยคืนจากสมาชิกครบทุกคนนั้น สมาชิกหาเงินมาคืนกองทุนหมู่บ้านได้ด้วยวิธีการใดบ้าง

นอกจากนี้ การที่สมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขาบางส่วนหนึ่งมีความรู้สึกว่าเป็นเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของหลวงหรือเงินของรัฐบาล ทำให้สมาชิกที่ได้รับวงเงินกู้ไม่ครบตามที่ตนเองต้องการ รู้สึกไม่พอใจการทำงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เพราะรู้สึกว่า กรรมการไม่

มีสิทธิ์ที่จะตัดสินใจปรับลดยอดเงินกู้ของสมาชิก เพราะเงินนี้เป็นเงินของรัฐบาลทุกคนจึงมีสิทธิ์กู้เงินกองทุนหมู่บ้านในวงเงินคนละ 20,000 บาทเต็มตามจำนวนทุกคน

การเพิ่มพูนการเรียนรู้ด้านการบริหารและจัดการกองทุน

เนื่องจากในการบริหารจัดการโครงการกองทุนหมู่บ้านมีปรัชญาหรือหลักการสำคัญของการดำเนินงานคือ การเสริมสร้างสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่น การให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดอนาคต และจัดการหมู่บ้านและชุมชนด้วยคุณค่าและปัญญาของตนเอง การเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ราชการ เอกชน และประชาสังคม รวมทั้งการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นและพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชน กองทุนหมู่บ้านจึงเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่จะทำให้คนในชุมชนได้หมุนเวียนกันเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการโครงการ เพราะในเงื่อนไขหนึ่งในระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 หมวดที่ 5 คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ข้อ 19 คือ กรรมการกองทุนมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสองปี โดยกรรมการที่พ้นจากตำแหน่งตามวาระอาจได้รับการคัดเลือกอีกได้ แต่จะดำรงตำแหน่งเกินสองวาระติดต่อกันไม่ได้ นั่นเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสเข้ามาเรียนรู้การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน เช่น ที่เหรียญกิตติคุณกองทุนหมู่บ้านเขาหมื่นซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้เรื่องการทำบัญชีมาก่อน สามารถทำบัญชีกองทุนหมู่บ้านได้จากการช่วยเหลือแนะนำของพัฒนารักษ์อำเภอ ดังที่บันทึกกองทุนหมู่บ้านพูดถึงเหรียญกิตติคุณหมู่บ้านเขาหมื่นว่า

“...เขาทำบัญชีเป็นและคล่อง หนูยังสู้เขาไม่ได้เขาทำคล่อง...”

ซึ่งความรู้เรื่องการทำบัญชีเป็นการบริหารจัดการโครงการที่สำคัญนี้ เมื่อมีการหมุนเวียนผู้เป็นคณะกรรมการให้เป็นไปตามระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองก็จะทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการโครงการด้วยประสบการณ์จริงมากขึ้น

นอกจากนี้การที่มีการหมุนเวียนบุคลากรที่เป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ก็เป็นการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำงานและการบริหารจัดการโครงการจากคนรุ่นปัจจุบัน หรือรุ่นผู้ใหญ่ รุ่นพ่อแม่ ไปสู่คนรุ่นต่อไปในชุมชน ให้สามารถก้าวเข้ามาทำงานเพื่อชุมชนแทนที่คนรุ่นเก่าที่จะกลายเป็นที่ปรึกษาและผู้ร่วมดูแลกองทุนชุมชนหมู่บ้านเขาหมื่น ดังที่ประธานกรรมการหมู่บ้านพูดถึงเรื่องนี้ว่า

“...ผมว่าเป็นผลดีนะ เพราะว่าจะเป็นการหมุนเวียนกรรมการเข้ามาบริหาร เป็นการฝึกคนนะ อย่างน้อยๆ ก็เป็นการฝึกคนรุ่นใหม่เข้ามา คนรุ่นเก่าๆ นี่ก็ต้องถอยด้วยอายุ ด้วยประสบการณ์...”

และสิ่งที่นอกเหนือจากความรู้และประสบการณ์ที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านจะได้รับจากการทำงานร่วมกันกับคนในชุมชนและความรู้เรื่องการบริหารจัดการโครงการซึ่งเป็นทุนความรู้ที่เพิ่มขึ้นสำหรับคนในชุมชนแล้วสิ่งที่ผู้ได้รับการคัดเลือกเป็นคณะกรรมการได้รับนอกเหนือไปจากนี้คือการเพิ่มคุณค่าของตนเองหรือการเพิ่มทุนทางสังคมของตนเอง ให้เกิดความภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น เช่น ที่กรรมการท่านหนึ่งกล่าวว่า

“...ก็ภูมิใจ เพราะอย่างน้อยก็เป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่ชาวบ้านคัดเลือกเราขึ้นมา...”

การส่งเสริมงานอาชีพ

บทบาทหนึ่งของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนเขาขมิ้น คือ การส่งเสริมงานอาชีพ โดยในรอบปีที่ผ่านมา กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ซึ่งมีสมาชิกทั้งสิ้น 233 คน ได้อนุมัติเงินให้ผู้กู้จำนวน 68 คน วงเงิน 1,090,000 บาท เป็นวงเงินที่ให้กู้แก่ผู้ให้นำไปลงทุนประกอบอาชีพทำไร่มากที่สุด คือ 45 ราย ทำสวน 4 ราย เลี้ยงสัตว์ปีก 3 ราย อุตสาหกรรม 1 ราย ค้าขาย 7 ราย บริการ 1 ราย และอื่นๆ 7 ราย ในส่วนของการทำไร่ ได้แก่ ไร่มันสำปะหลัง ไร่อ้อย และไร่สับปะรด ซึ่งทำให้ในชุมชนมีอาชีพใหม่ๆ เกิดขึ้นในชุมชน คือ งานอุตสาหกรรมในครัวเรือน ในลักษณะของการแปรรูปผลผลิต ซึ่งได้แก่ การทำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้ง ซึ่งกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นให้สมาชิกรายนี้กู้เงินไปเป็นการลงทุนเพิ่มเติมจำนวน 20,000 บาท

การทำ เมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้ง ของผู้ประกอบการรายนี้ ผู้ประกอบการได้ทำเป็นโรงงานขนาดเล็กที่เริ่มทำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้งขายเมื่อประมาณ 6 เดือนมานี้ โดยการ รับซื้อวัตถุดิบ คือ มะม่วงหิมพานต์จากไร่ในหมู่บ้านและจังหวัดใกล้เคียง เช่น ชลบุรี จันทบุรีรวมทั้งไร่มะม่วงหิมพานต์ในชุมชน การทำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้งเป็นการแปรรูปผลผลิตที่ทำให้ผลผลิต คือ เมล็ดมะม่วงหิมพานต์ที่อบแล้วจะมีราคาสูงขึ้นมาก โดยปกติเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ดิบเมื่อมีราคาถูกที่สุดจะราคาประมาณกิโลกรัมละ 6 บาท แพงที่สุดกิโลกรัมละ 35 บาท แต่โดยทั่วไปจะราคากิโลกรัมละ 27 บาท ซึ่งเป็นราคาของเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ที่ยังไม่ได้ผ่านนำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ที่รับประทานได้ออกมา ในการทำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้ง เมื่อซื้อมะม่วงหิมพานต์มาแล้ว ต้องนำมะม่วงหิมพานต์ที่ซื้อมาต้ม แล้วใช้เครื่องเหยียบผ่าเอาเมล็ดข้างในออกมา การทำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ในหมู่บ้านเป็นกิจการขนาดเล็กโดยเจ้าของกิจการได้ทำเครื่องเหยียบ หรือเครื่องกะเทาะเปลือกมะม่วงหิมพานต์จำนวน 8 เครื่อง จึงต้องจ้างคนงานประจำ จำนวน 8 คน ตามจำนวนเครื่อง โดยคิดค่าจ้างกะเทาะเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ราคากิโลกรัมละ 11 บาท ซึ่งคนงานจะทำได้ประมาณคนละ 30

กิโลกรัม ต่อ 1 คน หลังจากนั้นจึงจ้างคนงานมาแกะเอาเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ออกมาจากเปลือก ซึ่งเจ้าของกิจการต้องจ่ายเงินค่าเมล็ดและค่าขัดเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ โดยคิดค่าจ้าง 5 กิโลกรัม เมื่อนำมาอบจะเหลือ 4 กิโลกรัมครึ่ง แล้วนำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์มาคัดตามขนาดใหญ่เล็ก ขนาดใหญ่ขายส่งในราคา กิโลกรัมละ 190 บาท ซึ่งเป็นราคาที่ทำให้มะม่วงหิมพานต์เพิ่มราคาสูงขึ้นจากการขายมะม่วงหิมพานต์แห้ง เพราะมะม่วงหิมพานต์แห้ง จำนวน 3 กิโลกรัม ซื้อมาราคากิโลกรัมละ 27 บาท 3 กิโลกรัมครึ่งเป็นเงิน 95 บาท เมื่อต้มแกะเมล็ดออกแล้วนำมาอบแห้ง จะได้เมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้งราคากิโลกรัมละประมาณ 190 บาท ตลาดที่จำหน่ายเมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้ง คือ ตลาดที่ชลบุรีและย่านเยาวราชในกรุงเทพมหานคร

บทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้าน

บทบาทของสตรี ในหมู่บ้านเขาขมิ้น ทั้งกองทุนสัจจะออมทรัพย์และกองทุนหมู่บ้านจะมีสัดส่วนของคณะกรรมการชายหญิงเท่ากันคือ เป็นฝ่ายละครึ่งหนึ่งของจำนวนคณะกรรมการทั้งหมด ซึ่งสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะแต่ละฝ่ายที่เป็นเพศเดียวกันจะคุยกันรู้เรื่อง ซึ่งทำให้ผู้หญิงรู้สึกภูมิใจที่เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง เช่น คณะกรรมการสตรีท่านหนึ่งพูดว่า

“...ภูมิใจเพราะเราว่าแต่ละคนเสมอเท่าเทียมกัน...”

ในขณะที่สมาชิกกองทุนผู้ชายเห็นว่าการให้ผู้หญิงมีบทบาทในคณะกรรมการต่างๆ ของหมู่บ้านมากขึ้นเป็นสิ่งที่ดี เพราะกลุ่มของผู้หญิงจะเข้ากันได้ดี คุยกันรู้เรื่อง และมีความละเอียดในการทำงานมากกว่าผู้ชาย

บัณฑิตกองทุนหมู่บ้าน บัณฑิตกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น เป็นบุตรหรือผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน มีบทบาทในการทำงานร่วมกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านอย่างใกล้ชิด เช่น การให้ความรู้แก่คณะกรรมการหมู่บ้านและเหรียญในการทำงานเอกสาร เนื่องจากเป็นคนในหมู่บ้านจึงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและคนในชุมชน และให้การสนับสนุนกิจกรรมการแปรรูปผลผลิตของกลุ่มแม่บ้าน โดยการนำเอาผลผลิต คือ มะม่วงแช่อิ่มไปจำหน่ายที่ศูนย์สมุนไพรของญาติ ซึ่งเป็นที่มีผู้มา เยี่ยมเยือนเพื่อใช้บริการของสวนสมุนไพรในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก

พัฒนากรอำเภอ เมื่อรัฐบาลได้ประกาศให้มีการตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้น ตามระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้ง และบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 พัฒนาการชุมชนอำเภอได้เข้ามา **เตรียมชุมชน**

ในหมู่บ้าน โดยการประชุมทุกหมู่บ้านในอำเภอที่รับผิดชอบ เพื่อชี้แจงให้ประชาชนทราบถึงวัตถุประสงค์และแนวทางการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน โดยในชุมชนหมู่บ้านเขาหมื่นมีประชาชนเข้าร่วมประชุมครบ 3 ใน 4 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด สิ่งที่พัฒนาการอำเภอชี้แจงให้ประชาชนทราบ คือ เงื่อนไขในการตั้งกองทุนหมู่บ้านตามระเบียบการตั้งกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองแห่งชาติ เช่น การที่สมาชิก กองทุนหมู่บ้านสามารถกำหนดระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินงานของกองทุนได้ แต่ต้องไม่ขัดแย้งกับระเบียบการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองแห่งชาติ รวมทั้งแจ้งให้ทราบสภาพของเงินกองทุนหมู่บ้าน ว่าเป็นเงินที่รัฐบาลจัดสรรให้ชุมชนมาบริหารกันเองโดยไม่เอาคืน แต่ให้ถือว่าเป็นเงินของหมู่บ้าน ซึ่งสมาชิกและคนในหมู่บ้านต้องช่วยกันดูแลไม่ให้สูญหรือให้คงอยู่ตลอดไป เป็นต้น นอกจากนี้ในขั้นตอนของการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาการอำเภอจัดเป็นบุคลากรสำคัญหน่วยงานหนึ่งที่สนับสนุนให้การก่อรูปของกองทุนหมู่บ้าน เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาของการตั้งกองทุนหมู่บ้านเขาหมื่น

กองทุนหมู่บ้านกับมุมมองของคนในชุมชน

ในจำนวนสมาชิกชุมชนบ้านเขาหมื่น 137 ครัวเรือนนั้น มีผู้สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน 151 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมู่บ้าน 444 คน ซึ่งรวมทั้งประชากรที่เป็นเด็กและผู้ใหญ่ทั้งที่ผู้เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและไม่เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านต่างมีมุมมองต่อกองทุนหมู่บ้านแตกต่างกันออกไป ดังนี้

กองทุนหมู่บ้านเป็นแหล่งเงินตราของชุมชน แม้ว่าเงินจากกองทุนหมู่บ้านจะมีผู้กู้เงินจำนวนไม่ถึงครึ่งของคนในหมู่บ้าน แต่ในความเห็นของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านก็เห็นว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับคนในชุมชน เพราะเงินกองทุนหมู่บ้านจะทำให้มีเงินหมุนเวียนในหมู่บ้าน เพราะในชุมชนบ้านเขาหมื่นได้มีการตกลงกันว่า ในการกู้เงินจะไม่กู้พร้อมกันทีเดียวทั้งหมู่บ้าน แต่ให้ทยอยกันกู้เป็นกลุ่มคนหมุนเวียนกันไป ซึ่งทำให้ในชุมชนมีเงินหมุนเวียนตลอดเวลา

นอกจากนี้ สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ยังมีความเห็นสอดคล้องกันว่า กองทุนหมู่บ้านเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ต่อชุมชนมากโดยเฉพาะแก่สมาชิกที่มีฐานะยากจน เพราะเป็นกองทุนที่ช่วยให้สมาชิกกู้เงินได้โดยเสียดอกเบี้ยราคาต่ำ รวมทั้งเป็นเงินทุนให้ผู้ประกอบอาชีพต่าง ๆ ในชุมชนให้มีเงินทุนเพิ่มขึ้น และลดการกู้เงินจากแหล่งอื่นให้น้อยลง ผู้กู้ที่มีอาชีพทำไร่ทำสวนสามารถใช้เงินกู้ยืมนี้ไปใช้ในการจ้างแรงงาน จ้างรถไถและชำระค่าปุ๋ยที่ติดค้างกับร้านค้า ดังกรณีของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขาหมื่นคนหนึ่งที่ใช้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน 20,000 บาท หลัง

จากทำไร่มันสำปะหลังจนสามารถเก็บเกี่ยวขายผลผลิตให้พ่อค้าคนกลางและหักคืนกองทุนหมู่บ้านแล้ว ยังเหลือเงินจากการขายมันสำปะหลังอีกเกือบหนึ่งหมื่นบาท

กองทุนหมู่บ้านเพิ่มทุนในชุมชน นอกจากนี้ สมาชิกส่วนใหญ่เห็นว่า การที่จะทำให้อกองทุนหมู่บ้านเขามั่นเป็นประโยชน์ต่อคนในหมู่บ้านมากที่สุด การให้กู้แก่สมาชิก ควรให้กู้เงินเรียงตามลำดับก่อนหลัง และหมุนเวียนการกู้เงินให้กระจายไปในจำนวนสมาชิกทั้งหมด โดยไม่ควรมีการให้คนที่เคยกู้ต่อเนื่องเป็นเวลานานเกินไป

กองทุนหมู่บ้านกับการพัฒนาชุมชน กองทุนหมู่บ้านเขามั่นมีแนวนโยบายการดำเนินงานที่แตกต่างไปจากแนวคิดของตน เช่น ผู้นำชุมชนบางส่วนที่เห็นว่าตนเองมีแนวคิดการบริหารกองทุนหมู่บ้านแตกต่างไปจากการดำเนินการของกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดปัจจุบัน โดยคิดว่าบทบาทของกองทุนหมู่บ้านที่แท้จริงควรเป็นกองทุนที่เน้นบทบาทในการพัฒนาชุมชนมากกว่าการปลูกฝังระบบทุนนิยมให้แก่คนในชุมชน โดยทุนนิยมในความหมายของสมาชิกที่ไม่ได้สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน คือ นโยบายของกองทุนหมู่บ้านที่เน้นการให้กู้ยืมเงินเป็นรายคน คือ เน้นการกระจายเงินจากกองทุนหมู่บ้านไปยังประชาชนด้วยการกู้ยืมมากเกินไป โดยไม่มีนโยบายอื่นๆ มาสนับสนุนหรือควบคุมให้ผู้กู้ยืมเงินนำเงินไปใช้อย่างมีคุณค่า เช่น การใช้จ่ายเงินในการพัฒนาคุณภาพการประกอบอาชีพของตนเอง โดยก่อนที่จะกู้ยืม ผู้กู้ต้องมีแผนการใช้จ่ายเงินที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้กู้เงินจากกองทุนกู้ไปอย่างมีทิศทางที่จะใช้คืน ไม่ใช่การกู้เพื่อให้เงินกองทุนหมู่บ้านกระจายลงไปสู่ชุมชนอย่างไม่มีทิศทาง เช่นที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งให้เหตุผลในการไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ดังนี้

“...ไม่เป็น เพราะว่าตอนนี้คนส่วนมากนี้ไม่เข้าใจถึงกองทุนหมู่บ้านที่แท้จริง เวลาเราเข้าไปนี้ เราก็จะทำอะไรไม่ได้ เพราะยังติดกับระบบทุนนิยม จะกู้ก็กันอย่างเดียวแล้วก็ไม่ชัดเจนในเรื่องของกิจกรรมต่างๆ ที่กู้ไป วัตถุประสงค์ในการกู้ไม่ชัดเจน คนยังยึดติดตรงนี้มากอยู่เลย ไม่อยากจะเข้าไปคล้ายๆ ว่าไปขัดแย้งกันเองนะครับ...”

นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนบางส่วนยังเห็นว่า กองทุนชุมชนหมู่บ้านไม่ควรเน้นเรื่องการปล่อยเงินกู้ให้ปัจเจกชน นอกจากจะเป็นผู้ที่มีความจำเป็นหรือมีโครงการที่จะนำเงินกู้ไปใช้ในการพัฒนาอาชีพที่ชัดเจนเท่านั้น และควรกันเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นอีกส่วนหนึ่งสำหรับการส่งเสริมให้กู้ยืมเพื่อการประกอบอาชีพในลักษณะของกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มเลี้ยงไก่ ก็ส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มเลี้ยงไก่ได้กู้เงินในนามของสมาชิก ให้รวมกลุ่มกันมาขึ้นกู้ โดยมีกิจกรรม มีการร่วมซื้อร่วมขายที่ชัดเจน และเห็นว่ากลุ่มที่คนในชุมชนบ้านเขามั่นอาจตั้งขึ้น ได้แก่ กลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ กลุ่มผู้เลี้ยงไก่ไข่ กลุ่มร้านค้าชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้ปฏิบัติในเรื่องของการ

ร่วมหุ้น รวมกลุ่ม ให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพ เช่น ที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า

“...กองทุนที่จะเป็นประโยชน์ในความคิดของผม คนส่วนหนึ่งที่จำเป็นได้จริงๆ ไม่เน้นปล่อยกู้ นะครับ ที่จำเป็นต้องกู้ ก็ให้กู้ เฉพาะที่จำเป็น ส่วนเงินกองทุนที่เหลือให้มีการส่งเสริมเป็นกลุ่มๆ ไป อย่างเช่น สมมติว่า ในหมู่บ้านมีกลุ่มเลี้ยงไก่ ก็ส่งเสริมกลุ่มเลี้ยงไก่ ให้มาคุยกันในนามของกลุ่มไม่ใช่ว่าของส่วนบุคคล ของกลุ่มรวมกลุ่มกันมาท่านอยากจะทำอะไร ท่านอยากจะไปลงทุนอะไรก็เอา กู้เงินตรงนี้ เป็นนามของกลุ่ม กลุ่มกู้แล้วกิจกรรมให้ชัดเจน มีการร่วมซื้อร่วมขายกันอย่างชัดเจน ตรงนี้ยากให้ก่อเกิดเป็นอย่างมาก มากกว่าที่จะไปคนหมื่นสองหมื่น ซึ่งเป็นเบี้ยหัวแตกเสร็จแล้วเอาอะไรไม่ได้เลย ไม่เห็นรูปธรรมอะไรเลย พอถามว่า หมดหรือยัง หมดแล้วเตรียมอะไรใช้หนี้ ไม่มี นี่...แต่ถ้าในรูปของกลุ่ม เช่น รวมตัวกันเพื่อที่จะเลี้ยงสัตว์เลี้ยงไก่ไข่อะไรพวกนี้หรือทำร้านค้าชุมชนอะไรพวกนี้ เขาจะมีการรวมหุ้น รวมกลุ่ม เขาจะช่วยกันใช้นะครับ”

นอกจากนี้ สมาชิกชุมชนบ้านเขาหมื่นอีกส่วนหนึ่งซึ่งไม่เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน แสดงความเห็นว่าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน เพราะเห็นว่า **การบริหารงานของกองทุนหมู่บ้านมีเงื่อนไขซับซ้อนยุ่งยาก** โดยเฉพาะในส่วนของการค้าประกันซึ่งกันและกัน ซึ่งทำให้อาจจะต้องมีภาระรับผิดชอบต่อภาวะหนี้ของผู้ที่ตนเองต้องค้าประกันให้ถึง 2 ราย ตามที่สมาชิกจับกลุ่มการค้าประกันซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังเกรงว่า กู้เงินมาแล้วจะทำให้มีภาระต้องส่งเงินต้นและดอกเบี้ยคืนในเวลาที่ยากลำบากกว่าที่กำหนด ซึ่งผู้ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเห็นว่าจะทำให้ตนเองลำบาก เพราะต้องหาเงินมาใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน

ส่วนสมาชิกชุมชนหมู่บ้านอีกบางส่วน ที่ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน เพราะเห็นว่าในชุมชน **มีกลุ่มกองทุนหรือกลุ่มเงินต่างๆ ในชุมชนหลายกองทุน** เช่น ในชุมชนบ้านเขาหมื่นที่มีกองทุนด้านการเงิน และการส่งเสริมอาชีพอยู่แล้ว 5 กองทุน โดยกองทุนหมู่บ้านเข้ามาในชุมชนเป็นกองทุนที่ 6 ซึ่งคนส่วนใหญ่ในชุมชน ยังมีธุรกรรมทางการเงินต่อเนื่องมาจากธนาคารเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ธนาคารออมสิน หรือบางส่วนก็มีกับธนาคารอาคารสงเคราะห์ รวมทั้ง กลุ่มฌาปนกิจศพ หรือประชาคมต่างๆ ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาจัดตั้งขึ้น ทำให้ในชุมชนมีการเคลื่อนไหวเพื่อการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านอีก เนื่องจากมีรูปแบบการก่อตั้งกองทุนที่เริ่มต้นจากการประชุมชี้แจง การประชุมเลือกคณะกรรมการ ซึ่งสมาชิกส่วนหนึ่งเห็นว่าเป็นการเสียเวลา และเห็นว่าเรื่องของกองทุนหมู่บ้านไม่ใช่เรื่องใหม่ที่เข้ามาในชุมชนจึงไม่ต้องการสมัครเป็นสมาชิก

กองทุนหมู่บ้านกับความโปร่งใสในการบริหารจัดการ มุมมองอีกด้านหนึ่งที่ผู้ที่ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ให้ความเห็นที่ไม่สมัครเป็นสมาชิกเพราะมองในแง่ของ **ความโปร่งใสในการบริหารของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน** ว่ายังมีลักษณะของการเห็นแก่พรรคพวก หรือที่ผู้นำชุมชนผู้ที่ให้สัมภาษณ์ระดับลึกท่านหนึ่ง เรียกว่า **พรรคพวกนิยม** คือ ในการพิจารณาเงินกู้คณะกรรมการไม่สามารถให้เหตุผลได้ว่า การให้วงเงินกู้แก่สมาชิกแตกต่างกันนั้นมีเงื่อนไขอย่างไรบ้าง ซึ่งความจริงในการพิจารณาการกู้ของสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการกองทุนได้พิจารณาในแง่ของเกณฑ์การให้กู้เงินพอสมควร ในประเด็นปัญหาเรื่องความโปร่งใสของคณะกรรมการนี้ อาจจะเนื่องมาจากการที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านไม่มีโอกาสชี้แจงให้ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเข้าใจก็ได้ เพราะคณะกรรมการจะมีโอกาสชี้แจงเพื่อให้เหตุผลแก่ผู้กู้แต่ละคนที่ได้วงเงินกู้ไม่เท่ากัน เท่านั้น

กองทุนหมู่บ้านกับการกู้ยืมเงิน นอกจากนี้อีกมุมมองหนึ่งของการที่สมาชิกชุมชนหมู่บ้านเขาหมื่นไม่ยอมสมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเพราะเห็นว่า **การเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน คือ การกู้เงิน** คนในชุมชนบ้านเขาหมื่นที่ไม่สมัครเป็นสมาชิกทั้งกลุ่มที่มีฐานะดีและกลุ่มคนยากจน มีความเห็นสอดคล้องกันว่า การเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านแล้วต้องกู้เงิน แต่เหตุผลของการกู้เงินแตกต่างกัน โดยผู้ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านที่มีฐานะดีเห็นว่าการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นเพราะวงเงินกู้น้อย อาจจะไม่มีความยุ่งยากในการค้าประกัน และเห็นว่าตนเองเพียงมีความสามารถในการตนเองได้ในทางเศรษฐกิจจึงไม่จำเป็นต้องกู้เงิน เช่น ผู้ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่งกล่าวว่า “...ถ้ากู้ก็ต้องมีคนค้ำ มันหลายอย่างผมก็เลยไม่เอา เราก็ประหยัดๆ มันก็พออยู่ได้...” ส่วนผู้ที่ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านที่มีฐานะยากจน เห็นว่าการเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านแล้ว จะต้องกู้เงิน ซึ่งไม่แน่ใจว่าจะกู้ไปทำอะไร และจะมีความสามารถในการหาเงินมาใช้หนี้หรือไม่ เช่น ผู้ที่ยากจนและไม่สมัครเป็นสมาชิกกล่าวถึงประเด็นนี้ว่า “...ก็ไม่อยากสมัคร เพราะกลัวว่าถ้าเราไปสมัครเป็นสมาชิก เราก็ต้องกู้ ที่นี้เราจะกู้ไป จะทำอะไรละ...” สำหรับผู้ให้ข้อมูลนี้ เป็นผู้ที่มีการอาชีพรับจ้างเลี้ยงเป็ดและรับจ้างทั่วไป ฐานะยากจนมาก แม้จะเคยร่วมประชุมประชาคมเพื่อก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน และเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านอาจช่วยชาวบ้านได้ในแง่ของการประกอบอาชีพ แต่ก็ยังไม่ยอมสมัครเป็นสมาชิก

กองทุนหมู่บ้านกับการทำบัญชี เนื่องจากส่วนกลางได้ทำบัญชีมาตรฐานมาให้ คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านตามแบบ แต่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านส่วนมากจะไม่เข้าใจแบบที่ส่วนกลางทำมาให้จึงมักจะทำบัญชีตามรูปแบบที่ตนเองเข้าใจ เพราะบัญชีที่เป็นรูปเล่มนี้ส่วนกลางกำหนดมาเป็นเรื่องที่ยากสำหรับชาวบ้าน โดยเอกสารหลักฐานต่างๆ เช่น บัญชี

ของชาวบ้าน หลักฐานการอนุมัติ การยืม การคืน จะเป็นหลักฐานที่คณะกรรมการเก็บรวบรวมไว้ทั้งหมด เช่นที่พัฒนากรอำเภอกล่าวว่า “...คือว่าพวกหลักฐานต่างๆ เค้าก็ทำครบ พวกบัญชีการอนุมัติ การยืมเค้าจะมีหลักฐานอยู่ เพียงแต่บัญชีที่เป็นรูปเล่มอะไรอย่างนี้ มันยากสำหรับชาวบ้านพอสมควร...” แต่ถ้าให้คณะกรรมการกองทุนทำบัญชีตามแบบที่คณะกรรมการอ่านแล้วเข้าใจ พัฒนากรอำเภอดังกล่าวไม่เห็นด้วย เพราะเกรงว่าอาจจะทำให้ระบบการตรวจสอบยุ่งยาก และคิดว่าคณะกรรมการควรจะพยายามศึกษารูปแบบบัญชีของส่วนกลาง และใช้แบบบัญชีตามที่ส่วนกลางกำหนดมาให้ มากกว่าทำบัญชีตามความเข้าใจของคณะกรรมการกองทุนในแต่ละหมู่บ้าน

กองทุนหมู่บ้าน : บทบาทที่เป็นอยู่และทิศทางในอนาคต

จากมุมมองของประชาชนในชุมชนที่มีต่อกองทุนหมู่บ้านแตกต่างกันดังกล่าว อาจยังไม่มีข้อสรุปได้ว่า มุมมองของฝ่ายใดถูกหรือผิด แต่ก็ถือว่าเป็นมุมมองที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในกองทุนหมู่บ้านอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาผู้วิจัยเห็นว่า มีข้อสรุปที่สำคัญเกี่ยวกับบทบาทของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ดังนี้คือ

1. กองทุนหมู่บ้านเป็นทุนเงินตราที่เข้ามาแทนที่ทุนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน การเข้ามาของกองทุนหมู่บ้านที่เข้าสู่ชุมชนในช่วงนี้อาจจะเรียกว่าเป็นระยะเวลาที่พอเหมาะกับความต้องการของชุมชนบ้านเขาขมิ้น เพราะอย่างน้อยๆ ในชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็มีบทเรียนของผลเสียที่เกิดจากการร่วมกันใช้ทุนทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรงจนต้องขาดแคลนทุนชุมชนไปพร้อมกันเกือบจะทุกด้าน แต่บทเรียนเหล่านี้เมื่อมองในด้านบวก รวมทั้งจากการที่คนในชุมชนส่วนหนึ่งที่เป็นสมาชิกกองทุนสัจจะออมทรัพย์ก็ได้เรียนรู้ประสบการณ์ของการบริหารเงินกองทุนที่เกิดจากความร่วมมือกันของชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีบทเรียนจากประสบการณ์นั้นเป็นมาตรการให้คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีความระมัดระวังต่อการบริหารกองทุนหมู่บ้าน โดยการเลือกผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้มีอำนาจปกครองชุมชนเป็นประธานกรรมการ ทำให้การก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นใช้เวลาไม่มากนัก และมีการบริหารกองทุนหมู่บ้านให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกได้ทุกรายตามที่ยื่นความจำนงขอกู้ แม้ว่าจะไม่ได้เงินครบตามจำนวนที่ยื่นกู้ก็ตาม และแหล่งเงินตราตัวเองที่เข้ามาแทนที่ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่จะใช้เป็นทรัพยากรในการดำเนินกิจกรรมตามโครงการที่ขอยื่นกู้ แต่อย่างไรก็ตามการใช้ทรัพยากรนี้ของคนในชุมชนมีความระมัดระวังพอสมควร คือ ผู้ยื่นกู้ส่วนใหญ่มีเป้าหมายในการนำเงินนี้ไปลงทุน มีแผนการในการเก็บเงินเพื่อชำระคืนกองทุนหมู่บ้าน ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ไม่ยื่นกู้แม้ว่าจะเข้าร่วมประชุมและรู้ระเบียบการกู้เงิน ก็จะไม่ยื่นกู้เมื่อรู้ว่า

ไม่มีความสามารถในการชำระหนี้หรือไม่มีเป้าหมายที่แน่นอนในการนำเงินกองทุนหมู่บ้านไปใช้

สิ่งเหล่านี้ คือ การนำประสบการณ์เดิมของการใช้ทุนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมาใช้ตอบสนองต่อการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน เพราะคนในชุมชนจะมีความรอบคอบต่อการใช้แหล่งเงินนี้ซึ่งเป็นทุนเงินตราในชุมชนในปัจจุบันนี้ด้วยมุมมองที่รอบด้านมากกว่าเดิม ดังจะเห็นได้จากการที่แม้ว่ากองทุนหมู่บ้านของบ้านเขามันจะมีการคิดดอกเบี้ยเพียงร้อยละ 6 ต่อปี แต่คนโดยทั่วไปก็ยังพูดถึงกองทุนนี้จะออมทรัพย์ที่คิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือน เพราะในช่วงเริ่มต้นของกองทุนหมู่บ้านนี้ คนในชุมชนบ้านเขามันยังเชื่อมั่นและมีความรู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของกองทุนนี้จะออมทรัพย์มากกว่ากองทุนหมู่บ้าน ประเด็นนี้ในระยะยาว ถ้าการบริหารเงินกองทุนหมู่บ้านของชุมชนบ้านเขามันมีความชัดเจนขึ้น ความไว้วางใจของคนในชุมชนบ้านเขามันต่อกองทุนหมู่บ้านคงจะมีเพิ่มขึ้น เพราะอย่างน้อยจุดเด่นที่สำคัญประการหนึ่งของกองทุนหมู่บ้านเขามันในฐานะแหล่งเงินตราในชุมชน คือ การที่มีดอกเบี้ยต่ำเพียงร้อยละ 6 ต่อปี ซึ่งเป็นดอกเบี้ยที่สมาชิกกองทุนหมู่บ้านร่วมกันเสนอและยอมรับได้

2. กองทุนหมู่บ้านทำให้เกิดการพัฒนางานอาชีพในชุมชน เนื่องจากวงจรการหมุนเวียนของเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวต่อเนื่องและหมุนเวียนอย่างเป็นระบบอยู่ในชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันถึงกระบวนการเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจชุมชน เริ่มตั้งแต่การวางแผนงาน การเขียนโครงการ / วิธีการ / เป้าหมายของการนำเงินกู้ไปใช้ในการผลิตและการพัฒนาอาชีพ รวมทั้งการที่ผู้ยืมกู้แต่ละคนต้องพยายามคิดริเริ่มในการที่จะนำเงินกู้ไปใช้ในการพัฒนาอาชีพ ซึ่งทำให้เกิดมีผู้ผลิตรายใหม่ขึ้นในชุมชน เช่น กรณีการรวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาร่วมกันแปรรูปผลผลิตจากมะม่วงเพื่อเพิ่มมูลค่าให้ผลผลิตและสามารถยืดอายุผลผลิตจากมะม่วงดิบให้เป็นมะม่วงแช่อิ่มที่มีอายุการจำหน่ายนานขึ้นและมีราคาจำหน่ายสูงกว่ามะม่วงดิบ ก็เป็นความพยายามที่จะพัฒนางานอาชีพในชุมชนให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น นอกจากนี้การรวมกลุ่มเพื่อสร้างเครือข่ายการประกอบอาชีพพร้อมกัน ซึ่งแม้จะเป็นเพียงงานเสริมของกลุ่ม แต่ก็ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้เรื่องการพัฒนาอาชีพซึ่งกันและกันซึ่งจะเป็นผลดีต่อการพัฒนางานอาชีพของคนในชุมชนต่อไปในอนาคต

3. กองทุนหมู่บ้านกับการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านกระบวนการเศรษฐกิจในชุมชน
กองทุนหมู่บ้านนอกจากจะมีความเป็นเอกลักษณ์ของกองทุนที่แม้ว่าจะถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขหลายประการให้ต้องดำเนินการภายใต้กฎระเบียบของสำนักงานรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 และระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชน

เมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 แต่กองทุนหมู่บ้านแต่ละแห่งก็มีเงื่อนไขการดำเนินงานที่มีบริบทแตกต่างกัน เช่น กองทุนหมู่บ้านชุมชนบ้านเขามัน เป็นกองทุนหมู่บ้านที่ประธานคณะกรรมการเป็นผู้ใหญ่บ้านที่มีความเป็นผู้นำสูง มีความคิดริเริ่มในการส่งเสริมงานอาชีพในชุมชน กล่าวตัดสินใจในการที่จะตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้นมาในเวลารวดเร็วและได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนสูง ทำให้การดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านเขามันเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คือ สามารถจัดให้มีคณะกรรมการกองทุนที่มีความสามารถในการทำงาน เป็นที่ยอมรับของสมาชิก กระจายการกั๊ยเงินในหมู่บ้านอย่างทั่วถึง และไม่มีปัญหาเรื่องการคืนเงินกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการดำเนินการที่ทำให้เกิดการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการกระจายสินค้าขึ้นในชุมชน การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเขามันจึงน่าจะเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมของคนในชุมชน ที่จะได้เรียนรู้เรื่องกระบวนการเศรษฐกิจ และการแสวงหาจุดยืนของสมาชิกในชุมชนที่จะเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคที่มีคุณภาพ รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนในชุมชนในเรื่องของสถาบันกองทุนทางการเงินของคนในชุมชน สำหรับนักเรียนในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านเขามันที่มีนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เรียนอยู่

นอกจากนี้ ในส่วนของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นบุคลากรสำคัญในการบริหารงานของกองทุนหมู่บ้านให้สามารถดำเนินงานไปได้อย่างราบรื่น ก็มีบทเรียนสำคัญของการทำงานร่วมกันของคณะกรรมการหมู่บ้านได้เรียนรู้ทั้งเรื่องการจัดระบบการจัดการกองทุน การบริหารโครงการ การทำบัญชี การเจรจาต่อรอง และการใช้เวทีกองทุนหมู่บ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ที่แม้ว่าปัจจุบันนี้ภาพการพัฒนาบุคลากรหลักของกองทุนหมู่บ้านไปสู่การเป็นผู้ชำนาญการด้านเศรษฐกิจชุมชนอาจจะยังไม่ชัดเจนต่อไปในอนาคต

4. กองทุนหมู่บ้านทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจมหภาค ในอดีตระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นพลวัตเล็กๆ เรียบง่าย แต่เมื่อภาครัฐได้สนับสนุนชุมชนด้วยเงินกองทุนหมู่บ้าน ทำให้ภาคประชาชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารเงินของงบประมาณแผ่นดินในส่วนที่เป็นเงินของชุมชนอย่างชัดเจน ตั้งแต่การร่วมกันก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน การกำหนดนโยบายทิศทางการดำเนินงานกองทุน การเลือกบุคคลที่คนในชุมชนยอมรับเข้ามาบริหารกองทุน การร่วมกันดูแลรักษากองทุนในฐานะทุนเงินตราของชุมชนล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมในการบริหารเงินงบประมาณที่จัดสรรมาจากส่วนกลางให้กลายมาเป็นเงินกองทุนของชุมชน เป็นการสร้างโอกาสให้คนส่วนใหญ่ของประเทศในภาคชนบทได้มีส่วนร่วมใช้ทรัพยากรที่เป็นเงินตราของประเทศ และการที่มีกองทุนหมู่บ้านทั่วประเทศกว่า 70,000 กองทุน ทำให้เกิดเครือข่ายกองทุนหมู่บ้านที่แต่ละชุมชนทั่วประเทศ ซึ่ง

กองทุนหมู่บ้านจะเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเข้มแข็งให้แก่คนในชุมชนทั้งในแง่ของทุนเงินตรา ทุนความรู้ด้านการบริหารจัดการเศรษฐกิจในชุมชน และทุนทางสังคมของชุมชนให้มั่นคงขึ้น

5. กองทุนหมู่บ้านกับการหวนกลับคืนชุมชนของคนท้องถิ่น การที่ในชุมชนมีกองทุนหมู่บ้านเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจอย่างใหม่ในชุมชน นอกจากจะทำให้คนในชุมชนมีกิจกรรมร่วมกันในการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน มีทุนเงินตราให้หมุนเวียนกู้ยืมแล้ว ในชุมชนบ้านเขาหมื่นยังมีปรากฏการณ์ที่คนในชุมชนซึ่งไปเรียนต่อปริญญาตรีและทำงานในกรุงเทพมหานครส่วนหนึ่ง ลาออกจากงานและกลับมาทำงานกับครอบครัว เช่น กรณีของบัณฑิตกองทุนหมู่บ้านที่กลับมาทำงานในไร่สวนผสมของครอบครัว และเหรียญกษาปณ์ของกองทุนหมู่บ้าน บุตรหลานของคนในชุมชนที่ได้เรียนต่อในระดับปริญญาตรี และทำงานอยู่ที่กรุงเทพมหานครเป็นเวลานาน กลับมาทำกิจการส่วนตัวในหมู่บ้าน เช่น การทำเหม็ดมะม่วง หิมพานต์อบแห้ง และการค้าขายเพิ่มขึ้น รวมทั้งได้นำความรู้ดังกล่าวเข้าช่วยในการทำงานของคณะกรรมการหมู่บ้านในตำแหน่งเหรียญกษาปณ์ และช่วยวางระบบบัญชีของกองทุนหมู่บ้านให้มีความชัดเจนขึ้น โดยคณะกรรมการหมู่บ้านคนนี้ให้เหตุผลที่คิดว่าทำให้ตนเองได้รับเลือกจากคนในชุมชนให้เข้ามาเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านว่าเป็นเพราะคนอื่น ๆ เห็นว่าตนเองเรียนมาสูงกว่าคนอื่นในหมู่บ้าน เช่นที่พูดว่า “...เขาเลือกหนูก็เพราะเขาเห็นว่าหนูเรียนสูงก็ช่วยเขา เพราะกองทุนเป็นของหมู่บ้าน...”

ซึ่งปรากฏการณ์นี้แม้ว่าจะไม่ชัดเจนนัก แต่น่าจะเป็นนิมิตหมายอันดีที่แสดงให้เห็นว่าเริ่มมีบุคลากรที่เรียนจบการศึกษาระดับสูงหันกลับมาทำงานในชุมชน แทนการไหลออกของคนที่มีการศึกษาสูงในชุมชนที่เคยเป็นมาหลายทศวรรษ

อาจจะกล่าวได้ว่า ในช่วงเริ่มต้นของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนบ้านเขาหมื่นเพียง 2 ปีที่ผ่านมา กองทุนหมู่บ้านมีบทบาทสำคัญในชุมชนทั้งในแง่ของการเป็นทุนเงินตราที่เข้ามาแทนที่ทุนธรรมชาติของชุมชน ทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของทุนความรู้ด้านเศรษฐกิจจุลภาค และทุนทางสังคมของการเป็นเครือข่ายกันของสมาชิกชุมชน การรู้สึกร่วมกันและมีส่วนร่วมหนึ่งของภาคเศรษฐกิจมหภาค การพัฒนาอาชีพ และการเกิดกระบวนการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจในชุมชน รวมทั้งการเริ่มมีสัญญาณของการหวนกลับคืนสู่ชุมชนของคนท้องถิ่นที่จบการศึกษาระดับสูง ซึ่งนับได้ว่ากองทุนหมู่บ้านเขาหมื่นได้กลายมาเป็นจุดเริ่มต้นที่จะพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจในชุมชน ซึ่งน่าจะเป็นทิศทางที่ยั่งยืนของการพัฒนาทุนชุมชนต่อไปในอนาคต

สรุปความ

กองทุนหมู่บ้านเขามันได้เริ่มก่อตั้งขึ้นในหมู่บ้านเขามัน ในช่วงเวลาเดียวกันกับการก่อตั้งของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนอื่นๆ เป็นการก่อตั้งด้วยความราบรื่นจากการประชุมประชาคมหมู่บ้านในครั้งแรก เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2544 โดยที่สมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขามันบางส่วนยังมีความรู้สึกที่กองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนของรัฐบาล ดังนั้นในขั้นตอนของการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านจึงปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และเงื่อนไขการดำเนินงานตามที่กำหนดเป็นแนวทางไว้ในระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ

การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเขามันนับว่ามีความสำคัญและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขามันพอสมควร เพราะอย่างน้อยกองทุนหมู่บ้านก็กลายมาเป็นเหมือนทุนชุมชนของชุมชนบ้านเขามัน คือ เป็นเหมือนสิ่งที่เข้ามาแทนที่ทุนธรรมชาติและทุนทางสังคมดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ในชุมชน และเป็นทุนชุมชนที่มีอยู่เพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่คนในชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการดำเนินการได้ เพราะกองทุนหมู่บ้านมีเงื่อนไขที่เปิดกว้างสำหรับการขอกู้เงิน ซึ่งเป็นทุนเงินตราที่แปรเปลี่ยนไปเป็นต้นทุนการผลิต ส่วนสนับสนุนของกระบวนการผลิต และสิ่งอำนวยความสะดวกต่อการกระบวนการจัดจำหน่ายที่อำนวยความสะดวกแก่สมาชิกกองทุนหมู่บ้านในการริเริ่มและพัฒนางานอาชีพของตนเอง

จุดเด่นอย่างหนึ่งของกองทุนหมู่บ้านเขามัน คือ การที่ทำให้เกิดการสานต่อการรวมกลุ่มของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านในการแปรรูปผลผลิตในชุมชน แม้ว่าจะเป็นกลุ่มเล็กๆ ในชุมชน และมีการขยายตัวเพียงเล็กน้อยในปีต่อมา แต่ลักษณะของการรวมกลุ่มสมาชิกที่ต้องนำอุปกรณ์ในการแปรรูปผลผลิตมาจากบ้านแล้วมารวมกันทำงานนั้น นับว่าเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนที่สืบทอดมาจากการลงแขกหรือการเอาแรงเพียงแต่เป็นการลงแขกหรือเอาแรงประจำที่ไม่ต้องหมุนเวียนไปตามไร่นาสวนผสมของเพื่อนบ้านรวมไปถึงการสืบทอดการประเพณีการทำบุญกลางทุ่ง ที่คนในชุมชนต้องนำข้าวของเครื่องใช้ของครอบครัวไปร่วมกันเตรียมการทำบุญ เช่น การร่วมกันทำอาหาร ร่วมกันทำบุญ และเลี้ยงอาหารกัน เสร็จแล้วนำข้าวของเครื่องใช้ที่มาร่วมกันทำอาหารถวายวัดไปโดยไม่นำกลับบ้าน นอกจากนี้การรวมกลุ่มกันกู้เงินกองทุนหมู่บ้านของกลุ่มแม่บ้าน ก็เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ตั้งแต่การร่วมกันเขียนโครงการ การวางแผนการแปรรูปผลผลิต การจัดจำหน่าย การทำบัญชีรับ-จ่ายของกลุ่ม ซึ่งจะเป็นบทเรียนสำคัญในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในการริเริ่มและพัฒนางานอาชีพของกลุ่ม ของตนเองและเพื่อนในกลุ่ม

เป็นการเพิ่มทุนทางสังคมของชุมชนทางหนึ่ง รวมทั้งการกู้เงินเป็นกลุ่มก็เป็นหลักประกันที่กลุ่มต้องร่วมกันรับผิดชอบในการร่วมกันทำงาน เพื่อนำกำไรที่ได้ใช้คืนเงินกองทุนหมู่บ้าน

แต่เนื่องจากการเริ่มต้นและการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านในชุมชน ยังเป็นช่วงของการเริ่มต้น กระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านยังต้องการช่วงเวลาที่ดำเนินการต่อไป เพื่อให้กองทุนหมู่บ้านกลายมาเป็นกองทุนของคนในชุมชนมิใช่กองทุนของรัฐบาลอีกต่อไป

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การวิจัยกรณีศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้าน : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตรายย่อย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยในโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านนี้ เป็นการวิจัยกรณีศึกษาเพื่อตอบคำถามการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชนในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาหมื่น ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร ในกรณีของการรวมกลุ่มเพื่อการแปรรูปผลผลิต รวมทั้งศึกษาถึงทุนชุมชนที่สะสมมาก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเริ่มดำเนินการว่ามีผลต่อการเรียนรู้ การคาดหวัง และการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง และศึกษาถึงสภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนบ้านเขาหมื่นว่าเป็นอย่างไร ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด และมีส่วนช่วยในการปรับพื้นทุนชุมชนในชุมชนบ้านเขาหมื่นได้อย่างไรบ้างโดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ คือ

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของชุมชน ด้านการแปรรูปผลผลิต รวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม และองค์กรสังคมภายนอกชุมชน ว่าเป็นไปในลักษณะใด

2. เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ว่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องได้อย่างไร รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนเป็นอย่างไร คนในชุมชนมีการจัดการกับภาระหนี้สินของตนเองได้อย่างไรบ้าง

3. กองทุนหมู่บ้าน มีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตราอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไรบ้าง

สรุปขั้นตอนการวิจัยกรณีศึกษา

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยกรณีศึกษาตามขั้นตอนโดยสรุปดังนี้ คือ

1. กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยการศึกษาและทำความเข้าใจกรอบแนวคิดหลักในการวิจัยของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน แล้วกำหนดกรอบแนวคิดการ

วิจัยกรณีศึกษา จากแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชน โดยเน้นที่การแปรรูปผลผลิตจากหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

2. เลือกชุมชนที่ศึกษา จากชุมชนบ้านเขาขมิ้น ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความสามารถในการพึ่งตนเองสูง มีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถ มีประสบการณ์ของการร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาสาธารณะของชุมชน คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน มีระบบความช่วยเหลือที่เป็นหลักประกันทางด้านการเงินและสุขภาพ คนในชุมชนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ประสบความสำเร็จในการระดมทุนเพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนของชุมชน คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นเพื่อคัดค้านต่อกิจกรรมที่อาจจะเป็นผลเสียต่อชุมชนในเวทีสาธารณะ ชุมชนมีการสืบสานตำนานหรือเรื่องเล่าความเป็นมาของชุมชนและคนในชุมชนพอใจและภูมิใจในวิถีการดำรงชีวิตของตนเอง รวมทั้งมีวิถีชีวิตส่วนหนึ่งในการแปรรูปผลผลิต สมาชิกกองทุนหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาใช้ในการแปรรูปผลผลิต และตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

3. การศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาข้อมูล 3 วิธีการหลัก คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดกลุ่มสนทนา การสังเกตและจดบันทึก นอกจากนี้ได้ศึกษาข้อมูลบางส่วนจากเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารของกองทุนหมู่บ้านบ้านเขาขมิ้น

4. แนวทางการศึกษา ซึ่งได้แก่ แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา ผู้วิจัยศึกษาโดยใช้แนวคำถามที่โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านจัดทำขึ้นเป็นแนวคำถามหลัก และปรับแนวคำถามดังกล่าวเพื่อศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชนด้านการแปรรูปผลผลิต

5. ผู้ให้ข้อมูลหลัก แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

5.1 ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ระดับลึก ประกอบด้วย คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ซึ่งได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน หรือประธานกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาการอำเภอ เหมืองบุญ เลขาณูการ และสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทั้งผู้ทีู่้และไม่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 20 คน

5.2 ผู้ให้ข้อมูลในการจัดกลุ่มสนทนา แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิกกองทุน มีผู้ร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน และกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน มีผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 6 คน รวมมีผู้สนทนากลุ่มทั้งสองกลุ่ม จำนวน 13 คน

6. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้ คือ

6.1 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนามาจัดระบบ ถอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำ จัดพิมพ์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ด้วยโปรแกรม Microsoft word 97 จนครบทุกราย

6.2 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม Atlas / ti Visual Qualitative Data ในการทำ open Coding เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (category data) ตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถอธิบายเรื่อง ทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้อง ออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้

6.3 นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้ว มาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด และเอกสารงานวิจัย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล

6.4 สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิดทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ต่อไป

สรุปผลการศึกษา

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นจัดเป็นกองทุนหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการใช้เงินจากกองทุนหมู่บ้านไปในการพัฒนาการแปรรูปผลผลิตของคนในชุมชนในลักษณะที่มีการรวมกลุ่มกันกู้เงินและสามารถทำได้สำเร็จพอสมควรเพราะมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง สามารถคืนกำไรให้สมาชิกในกลุ่มได้และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพราะมีสมาชิกในกลุ่มเพิ่มขึ้น

การแปรรูปผลผลิตของกลุ่มสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นเป็นการทำงานที่ต่อเนื่องมาจากการทำงานของกลุ่มแม่บ้าน โดยการสนับสนุนของพัฒนาการจังหวัดและเมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเกิดขึ้นในชุมชน กลุ่มแม่บ้านกลุ่มนี้ได้รวมกลุ่มกันกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านไปใช้ในการแปรรูปผลผลิต คือ มะม่วง ซึ่งเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่มากในชุมชนมาทำเป็นมะม่วงแช่อิ่ม โดยมีระบบการจัดการ เช่น มีฝ่ายผลิต ฝ่ายขาย ฝ่ายการเงิน ซึ่งมีลักษณะของ

การแบ่งงานกันตามธรรมชาติในกลุ่ม รวมทั้งมีการร่วมกันผลิตมะม่วงแช่อิ่มอย่างเป็นระบบ และเป็นการใช้เวลาว่างของกลุ่มแม่บ้านให้เกิดผลผลิต และเพิ่มทุนเงินตราแก่ครอบครัว นอกจากนี้จากการมีการทำมะม่วงแช่อิ่มกลายเป็นกิจกรรมที่เป็นสื่อให้คนในกลุ่มเกิดการเป็นเครือข่ายการร่วมมือกันประกอบอาชีพ สร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจ และความเข้มแข็งของกลุ่ม ทั้งยังทำให้มีการขยายตัวของการแปรรูปผลผลิตเพิ่มขึ้น เช่น การแปรรูปมะม่วงหิมพานต์

การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น แม้ว่าจะเป็นกองทุนหมู่บ้านในชุมชนเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ในชนบทห่างไกล แต่ด้วยการบริหารจัดการที่เข้มแข็งของผู้นำชุมชน ตั้งอยู่ในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันแข่งขัน และคนในชุมชนมีบทเรียนจากการรวมกลุ่มกันในการตั้งกองทุนของชุมชนมาก่อน ทำให้กองทุนหมู่บ้านเข้ามามีบทบาทสำคัญในการสร้างงานแก่ผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย ที่แม้จะยังเป็นเพียงบทเรียนบทเล็กๆ ในช่วงเวลาสั้นๆ ของการก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน แต่กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นก็ได้กลายมาเป็นทุนชุมชนของคนในชุมชน ทั้งในบริบทของการรวมกลุ่มกันเพื่อเพิ่มทุนชุมชนและการเพิ่มทุนชุมชนแก่ปัจเจกชนในชุมชน และเป็นแหล่งทุนที่จะพัฒนาความรู้ความสามารถด้านการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านที่เข้ามาแทนที่ทุนธรรมชาติของชุมชนให้กลายมาเป็นทุนชุมชนของชุมชนบ้านเขาขมิ้นต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยกรณีศึกษากองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นที่ได้ดำเนินการมา ผู้วิจัยเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนที่มีบทบาทในฐานะที่ได้กลายมาเป็นทุนชุมชน ที่นับวันจะทวีความเข้มแข็งและก่อให้เกิดการพัฒนา รวมทั้งเป็นแหล่งการเรียนรู้ เรื่อง การบริหารจัดการโครงการของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและสมาชิกและเป็นเสมือนภาคปฏิบัติการของคนในชุมชนที่จะได้เรียนรู้ เรื่อง การพัฒนากองทุนหมู่บ้านให้เป็นแหล่งเงินที่เป็นของชุมชนต่อไป และจากผลของการศึกษา ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะ ซึ่งเป็นผลจากการวิจัยกรณีศึกษาคั้งนี้ ดังนี้

1. เพื่อให้กองทุนหมู่บ้านได้มีบทบาทของการเป็นแหล่งการเรียนรู้ เรื่องการบริหารจัดการด้านการเงินแก่คนในชุมชนอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง รัฐบาลควรเปิดโอกาสให้กองทุนหมู่บ้านที่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีการดำเนินการของคณะกรรมการหมู่บ้านที่แข่งขัน คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านสูง คนในชุมชนสามารถนำเงินทุนจากกองทุนหมู่บ้านไปใช้ในการพัฒนาอาชีพอย่างได้ผล มีอิสระในการบริหารกองทุนหมู่บ้านในลักษณะที่หลากหลายตามเงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกันของแต่ละกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้คณะผู้บริหารกองทุนหมู่บ้านเหล่านี้ ได้มีโอกาสพัฒนาความเชี่ยวชาญในการบริหารการเงินของตนเองให้สูงขึ้นในโอกาสต่อไป เพื่อให้คนในชุมชนและ

คณะผู้บริหารกองทุนหมู่บ้านมีความรู้สึกรู้ว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นของคนในชุมชนโดยเท่าเทียมกันและเป็นกองทุนที่ทุกคนในชุมชนควรมีส่วนร่วมกันในการบริหารจัดการและรักษากองทุนหมู่บ้านให้เป็นของชุมชนตลอดไป

2. เพื่อความยั่งยืนของกองทุนหมู่บ้าน รัฐบาลควรเน้นให้สถานศึกษาทุกแห่งใช้กองทุนหมู่บ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียนในด้านการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน การใช้กองทุนหมู่บ้านเป็นสื่อในการพัฒนาอาชีพของคนในชุมชน และการเห็นคุณค่าของกองทุนหมู่บ้าน ในฐานะทุนชุมชนที่ทุกคนในชุมชนควรร่วมกันรักษาให้ดำรงอยู่คู่กับชุมชนต่อไป และเป็นการเตรียมคนรุ่นใหม่ในชุมชนให้มีความพร้อมที่จะสืบทอดการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านของชุมชนต่อไปในอนาคต

3. ในการประกวดความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้าน เงื่อนไขหนึ่งที่น่านำมาเป็นเกณฑ์ตัดสินความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้าน ควรจะเป็นความสำเร็จในการดำเนินงานของการใช้เงินกองทุนหมู่บ้านเพื่อพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตของสมาชิก มากกว่าความสำเร็จในการควบคุมสมาชิกในการกักเงิน การค้าประกันและการคืนเงินกู้ตามกำหนดเวลา

4. ในด้านการวิจัยเพื่อพัฒนากองทุนหมู่บ้าน นักวิจัยควรเน้นการวิจัยในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยและสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและคนในชุมชน และการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้านเพื่อพัฒนาการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน นอกจากนี้รัฐบาลควรส่งเสริมให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน สมาชิกหรือคนในชุมชนได้ร่วมกันศึกษาถึงเงื่อนไขความสำเร็จ ความล้มเหลว หรือบทเรียนสำคัญของการดำเนินการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและการบริหารการเงินของสมาชิก เพื่อจัดทำเป็นข้อสรุปจากบทเรียนการดำเนินงานและการใช้เงินกองทุนหมู่บ้านในการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนจากบทเรียนของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและสมาชิก เพื่อเป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนถึงความสำเร็จและข้อควรปรับปรุงแก้ไขของการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านของชุมชนในรุ่นต่อไป

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดระยอง* (พิมพ์ครั้งที่ 1). จัดพิมพ์เผยแพร่โดยกระทรวงมหาดไทยและกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา:อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัย.
- นภาพร หะวานนท์. (2540). *เอกสารถอดเทปการประชุมรายงานผลโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.วันที่ 1 มิถุนายน. ถ่ายสำเนา.
- นภาพร หะวานนท์ สุรุฒิ ปัดไธสง และเพ็ญศิริ จีระเดชากุล. (2544). *โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน*. โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.ถ่ายเอกสาร.
- _____. (2545). *รายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน*. โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- นำชัย ศุภฤกษ์ชัยสกุล และปานจักษ์ เหล่ารัตนวรพงษ์.(มปพ.). *เอกสารประกอบการอบรมการแปลผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์ เรื่อง การใช้โปรแกรม Atlas / ti ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ*.สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายสำเนา.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์และคณะ. (2537). *วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิธีไทยแห่งการพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : มูลนิธิฟรีดริช เนามัน.
- มูลนิธิโกลด์ คีมทอง. (2539). *สุรินทร์ กิจนิตยชีวี ครูของแผ่นดิน สร้างสรรค์การเรียนรู้รอบรู้ชุมชน*.ปาฐกถา มูลนิธิโกลด์คีมทอง ประจำปี 2539.
- ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544.(2544, 29 พฤษภาคม).
- ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 118 ตอนพิเศษ 48 ง.วันที่ 30 พฤษภาคม 2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหาร
กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2544.(2544, 16 มิถุนายน).
ราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 57 ง. วันที่ 18 มิถุนายน
2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหาร
กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2544.(2544, 28 สิงหาคม).
ราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 88 ง. วันที่ 11 กันยายน
2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหาร
กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2545.(2545, 8 พฤษภาคม).
ราชกิจจานุเบกษา ฉบับทั่วไป เล่ม 119 ตอนพิเศษ 43 ง. วันที่ 17 พฤษภาคม 2545.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ
พ.ศ. 2544.(2544, 22 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 118 ตอนพิเศษ 30 ง.
วันที่ 30 มีนาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ
(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2544.(2544, 27 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 118 ฉบับที่ 41 ง.
วันที่ 3 พฤษภาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ
(ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2544.(2544, 13 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. ฉบับทั่วไป
ทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 65 ง. วันที่ 14 กรกฎาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ
(ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2544.(2544, 10 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 118 ตอนพิเศษ
101 ง. วันที่ 11 ตุลาคม 2544.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 -
2559). กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540). แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 – 2544. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
_____. (2545). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549.
กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

อศิน ทรัพย์พัฒน์. (2536). คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. บรรณาธิการโดย
อุทัย ดุลยเกษม.ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา.

อุทัย ดุลยเกษม. (2545). *สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา : แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยและการพัฒนา*. บรรณาธิการโดย สุเทพ บุญซึ้งน. พิมพ์ครั้งที่ 1 , พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา.

Muhr,Thomas. (1997). *ATLAS.ti Visual Qualitative Data Analysis,Management, and Model Building in Education, Research, and Business: User's Manual and References Release 4.1* . Berlin : Scientific Software Development.

Stauss, Anselm & Corbin, Juliet. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. 2 nd California : Sage Publication.

ภาคผนวก

แนวคำถาม การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน

1 พุดคุยถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านโดยให้ถามในประเด็นต่อไปนี้

การถามประวัติหมู่บ้าน ถามเฉพาะผู้สูงอายุที่พอจะตอบได้ หากเป็นผู้ที่ยังอายุไม่มากให้ถามว่า เคยได้ยินผู้ใหญ่เล่ามาอย่างไร และถามถึงข้อมูลในช่วงเวลาดังแต่ผู้ตอบจำได้ โดยให้ถามให้ชัดเจนว่า ช่วงนั้นเป็นประมาณ พ.ศ. อะไร

- ประวัติการตั้งถิ่นฐาน คนมารวมตัวกันอยู่ตั้งแต่เมื่อไหร่ ประมาณช่วงไหน ปีอะไร ทำไมคนจึงมาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ ส่วนใหญ่เป็นคนมาจากไหน หากต้องย้อนหลังไปมาก ให้ถามเท่าที่จะหาข้อมูลได้ สภาพภูมิศาสตร์เป็นอย่างไร เช่น แหล่งน้ำ ป่า ดิน ที่ราบ/ที่ดอน ของป่า ปลา ไม้ ไม้ไผ่ น้ำ ลำห้วย เนินเขา พืชพรรณไม้ต่างๆ ฯลฯ คนมีการใช้ (พึ่งพิง) ธรรมชาติอย่างไรบ้าง
- ถามรายละเอียดเกี่ยวกับแหล่งน้ำที่ใช้เพื่อการบริโภค และการเพาะปลูก ถ้าเป็นชุมชนในเขตลุ่มน้ำให้ถามเกี่ยวกับทำนบว่า การสร้างทำนบมีประวัติความเป็นมาอย่างไร คนเรียนรู้เรื่องนี้ได้อย่างไร การสร้างทำนบในอดีตทำอย่างไร คนต้องมาช่วยกันทำอย่างไรบ้าง ช่วงที่ต้องมีการแบ่งปันน้ำเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่

2 สืบค้นในเรื่องการทำมาหากินในอดีตว่ามีลักษณะสำคัญเป็นอย่างไร

ประเด็นสำคัญในการผลิต การบริโภค และการพึ่งพิงธรรมชาติ คือ การพยายามสืบค้นว่าการผลิต การบริโภคและการแลกเปลี่ยน เช่น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีระบบการควบคุมกันอย่างไร มีลักษณะของการผลิต และการบริโภคแบบเพียงพอคือผลิตโดยมีเป้าหมายเพื่อการบริโภค มิใช่เพื่อขาย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล สืบค้นภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การรักษาเกื้อกูล การทำลาย

- สภาพพื้นที่ในตอนแรกแรก ๆ เป็นอย่างไร คนที่มาอยู่ต้องปรับเปลี่ยน ถางพื้นที่เพื่อทำกินอย่างไร ตอนแรกๆ เพาะปลูกอะไรบ้าง การปลูกข้าวทำอย่างไร ได้พันธุ์ข้าว และพืชอื่นๆ มาจากไหน นอกจากปลูกข้าวแล้วปลูกอะไรได้อีก
- มีการเก็บหาของป่า และเก็บของธรรมชาติกันอย่างไร เช่น ของป่า ปลา พืชผักต่างๆ แต่ละวันได้อาหารมาจากไหน
- อะไรบ้างที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นในสมัยก่อน แต่ปลูกหรือทำเองไม่ได้ ถามรายละเอียดให้มากที่สุด และถามว่า จัดการในเรื่องนี้อย่างไร เช่น แลกเปลี่ยน (ใช้

อะไรแลกเปลี่ยน) ชื้อ (นำอะไรไปขาย) ถ้ามถึงกระบวนการแลกเปลี่ยน เช่น แลกเปลี่ยนที่ไหน อย่างไร ทำเป็นประจำหรือไม่อย่างไร

- มีตลาดที่ไหนบ้าง ที่คนต้องไปซื้อ หรือแลกเปลี่ยนสิ่งของ (ถามที่ตั้งให้แน่นอน) ลักษณะของตลาดเป็นอย่างไร เช่น เป็นตลาดประจำ หรือเฉพาะเวลา เดียวนี้ตลาดดังกล่าวยังมีอยู่หรือไม่ ทำไมจึงหายไป ถ้ายังดำรงอยู่ถึงปัจจุบันให้พูดคุยว่า ตลาดดังกล่าวมีสภาพ (เช่น สินค้า พ่อค้า แม่ค้า) ต่างไปจากเดิมอย่างไร
- มีช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องอาหารสมบูรณ์หรือขาดแคลนอย่างไรบ้าง มีการเก็บสะสมอาหารอย่างไร ถ้าอาหารขาดแคลนทำอย่างไร
- การติดต่อระหว่างหมู่บ้านเป็นอย่างไร ใช้อะไรเป็นพาหนะ ส่วนใหญ่ติดต่อกันด้วยเรื่องอะไร
- การใช้ชีวิตของคนในช่วง 1 ปี เป็นอย่างไร เช่น มีการทำนา/ทำสวน ในช่วงไหนช่วงไหนที่ไม่มีงานทำ อาชีพอื่นๆ ที่ไม่ใช่อาชีพหลักมีอะไรบ้าง (เช่น ทอผ้า จักสาน เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ)
- คนมีการถ่ายทอดความรู้กันอย่างไร เช่น การงานอาชีพหลัก (ปลูกข้าว) การทำสวน การเก็บหาของป่า

3 ความสัมพันธ์ของคนในอดีต

- คนพึ่งพากันอย่างไร เช่น ในการผลิต การใช้แรงงาน การบริโภค การรักษาดูแล ผู้เจ็บป่วย การดูแลความสงบเรียบร้อย การจัดการกับความขัดแย้ง อาชญากรรม การถูกรังแก หรือการแย่งชิง ทรัพยากรธรรมชาติจากภายนอกชุมชน
- การมองว่าเป็นคนพวกเดียวกัน เช่น หมู่เดียวกัน ดูจากอะไรบ้าง เช่น การเป็นญาติกัน ไปวัดเดียวกัน ใช้แหล่งน้ำร่วมกัน ฯลฯ การเป็นคนพวกเดียวกัน หรือหมู่เดียวกัน นั้น ต่างคนต่างจะต้องมีหน้าที่ปฏิบัติต่อกันอย่างไร คาดหวังจะได้รับการปฏิบัติอย่างไรจากผู้อื่น คนสามารถต่างคนต่างอยู่ได้หรือไม่อย่างไร คนต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างไร ระบบการควบคุมทางสังคมเป็นอย่างไร ใครคือผู้นำ ก่อนมีผู้ใหญ่บ้านปกครองกันอย่างไร
- ระบบเครือญาติเป็นอย่างไร การนับถือกันเป็นญาติ นับอย่างไร อะไรทำให้คนนับถือกันเป็นญาติ (เช่น การแต่งงาน การอยู่ใกล้ชิด การพึ่งพาอาศัยกัน) ญาติต่างจากคนอื่นอย่างไร ความสัมพันธ์กับคนที่ไม่ใช่ญาติเป็นอย่างไร

- ในช่วงนั้น คนมีฐานะแตกต่างกันหรือไม่ ดูจากอะไร ทำไมคนจึงมีฐานะแตกต่างกัน

4 การดำรงอยู่ของวิถีชีวิตในอดีต

- ความสุข ความสบายใจ ของคนในยุคนี้ดูจากอะไรบ้าง (เช่น มีอาหารเพียงพอ ไม่มีภัยธรรมชาติ ไม่มีโจรผู้ร้าย ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีโรคระบาด ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน) ความสุขของครอบครัว กับความสุขของส่วนรวมต่างกันอย่างไร อะไรคือปัญหาที่ทำให้คนไม่มีความสุข คนมีการแก้ปัญหากันอย่างไร
- ความสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนเป็นอย่างไร ติดต่อกับใครบ้าง เช่น เจ้าหน้าที่ของทางราชการ พ่อค้า ชาวบ้านในเขตอื่นๆ ติดต่อกันด้วยเรื่องอะไร บ่อยแค่ไหน ลักษณะการติดต่อเป็นอย่างไร (เช่น มีความเสมอภาค หรือใครมีอำนาจเหนือเพราะอะไร)
- วัด ในหมู่บ้านมีมาตั้งแต่เมื่อไร ใครมาบวชเป็นพระ คนสัมพันธ์กับวัดอย่างไรบ้าง
- โรงเรียนในช่วงนี้เป็นอย่างไร มีสอนถึงชั้นไหน ครูเป็นคนจากที่ไหน โรงเรียนสัมพันธ์กับคนในชุมชนอย่างไร โรงเรียนสอนอะไร

5 สืบค้นการเข้ามาของการพัฒนาว่าเริ่มต้นมาอย่างไร ส่งผลอย่างไรต่อชุมชน

- การเปลี่ยนแปลงทางด้านสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา การชลประทาน เกิดขึ้นเมื่อไรและเกิดขึ้นได้อย่างไร เช่น ชาวบ้านร้องขอ หรือมีผู้นำชุมชน พ่อค้า พยายามวิ่งเต้นเข้ามา การกระจายการบริการเป็นไปอย่างไร
- การใช้เงินเพื่อการผลิตเริ่มต้นเมื่อไร อย่างไร การผลิตเพื่อขายเริ่มต้นมาอย่างไร (เช่น การมีพ่อค้ามารับซื้อผลผลิต การลงทุนเพื่อการผลิต การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การใช้เมล็ดพันธุ์ใหม่ๆ การปลูกพืชไร่ พืชสวน การจ้างงาน เมื่อมีการใช้เงินเพื่อการผลิต (การลงทุนเพื่อการผลิต) ลักษณะการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างไร เช่น เวลาในการทำงาน การจ้างงาน การใช้ เทคโนโลยีในการผลิต
- ช่วงหลังจากมีการผลิตเพื่อขาย การทำมาหากินเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
 - มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร (เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ ที่ดินทำกิน) การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ การดูแลธรรมชาติ แตกต่างไปจากเดิมอย่างไร

- มีการผลิตอะไรบ้าง ยังคงมีอะไรบ้างที่ปลูก/ผลิตเพื่อกินหรือใช้ มีอะไรบ้างที่ผลิตเพื่อกินหรือขาย
- การผลิตต่างไปจากเดิมอย่างไรบ้าง เช่น พันธุ์พืช การใช้ปุ๋ย การดูแล การใช้ยาฆ่าแมลง
- การลงทุนในการปลูกพืช / เลี้ยงสัตว์ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร มีการกู้ยืมเงินทุนหรือไม่ กู้จากที่ไหนบ้าง ถ้ามถึงการเข้ามาของ ธกส.
- สินค้าที่ผลิตเพื่อขาย ขายอย่างไร มีปัญหาอะไรบ้างหรือไม่ อย่างไร
- มีตลาดที่ไหนบ้าง มีตลาดเพิ่มมากขึ้น หรือน้อยลงอย่างไร คนไปซื้อ / ขาย ของอะไรบ้างที่ตลาด ลักษณะของตลาดเป็นอย่างไร เช่น เป็นตลาดประจำ หรือเฉพาะเวลา เดียวนี้ตลาดดังกล่าวยังมีอยู่หรือไม่ ทำไมจึงหายไป ถ้ายังดำรงอยู่ถึงปัจจุบันให้พูดคุยว่าตลาดดังกล่าวมีสภาพ (เช่น สินค้า พ่อค้า แม่ค้า) ต่างไปจากเดิมอย่างไร
- การติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนเป็นอย่างไร มีใครบ้างที่เริ่มเข้ามาติดต่อกับชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ (พัฒนากร เจ้าหน้าที่เกษตร เจ้าหน้าที่จากอำเภอ) พ่อค้า ธนาคาร ลักษณะความสัมพันธ์เป็นอย่างไร
- ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นอย่างไร เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร คนยังพึ่งพิงกันในเรื่องอะไรบ้าง มีปัญหาอะไรที่เกิดขึ้นบ้างในชุมชน (เช่น หนี้สิน การลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ การออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน)
- ความเป็นญาติพี่น้อง เปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร การพึ่งพาอาศัยกันยังเหมือนเดิมหรือไม่ อย่างไร อะไรที่ทำให้เปลี่ยนแปลงไป
- โรงเรียนเปลี่ยนไปอย่างไร เช่น สถานที่ ครู คนมองการเรียนหนังสือในโรงเรียนอย่างไร คาดหวังอะไรจากโรงเรียน โรงเรียนสัมพันธ์กับชุมชนอย่างไร
- วัดเปลี่ยนไปอย่างไร หรือไม่ ทำไมจึงเปลี่ยนไป ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับวัดเปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร
- การรักษาโรคภัยไข้เจ็บเป็นอย่างไร ไปรักษาที่ไหน สถานีนอนามัย โรงพยาบาล ร้านขายยาเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อไร มีส่วนทำให้การรักษาพยาบาล ผู้เจ็บป่วยต่างออกไปหรือไม่ อย่างไร

- ในช่วงนี้ สิ่งที่เราเรียกว่า ความสุข ความสบายใจของคนเปลี่ยนไปหรือไม่ อย่างไร ทำไมจึงเปลี่ยนแปลงไป
- ปัญหาของชุมชนในช่วงนี้มีอะไรบ้าง ทำไมปัญหาเหล่านี้จึงเกิดขึ้น จะแก้ไขปัญหได้อย่างไร

คำถามเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน

1. ในหมู่บ้านนี้มีการรวมเงินหรือร่วมกันเก็บสะสมเงิน แหล่งเงินที่ชุมชนนำมาใช้ในลักษณะใดบ้าง เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ กลุ่มเครดิตยูเนียน

ในแต่ละกลุ่มที่มีการจัดตั้งอย่างไร ให้ถามรายละเอียดต่อไปนี้

- รายละเอียดของการก่อตั้ง (เช่น ปี พ.ศ. ผู้คิดริเริ่ม การชักชวนให้คนมาร่วมมือ ปัญหา ความยากลำบาก)
- รายละเอียดของการสมัครเป็นสมาชิก (เช่น เงินที่ต้องร่วมถือหุ้น ค่าสมาชิก จำนวนเงินสะสม)
- การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน เงินปันผล วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)
- กระบวนการต้องการให้มีการนำกองทุนทั้งหมดมารวมกัน แต่กองทุนมีระเบียบการดำเนินงานของกองทุนค่อนข้างเข้มงวด คิดว่าชาวบ้านคงไม่ยากเข้ามารวม เพราะกฎระเบียบที่เข้มงวดเกินไป **ตรงนี้นักชาวบ้านคิดอย่างไร** เพราะเหตุใด หรือขึ้นอยู่กับจัดการ
- จัดการอย่างไร หรือหลายกลุ่มคานอำนาจกัน
- จำนวนคนที่เป็นสมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง
- ความก้าวหน้า ความสำเร็จของกลุ่มเป็นอย่างไร

2. นอกจากการรวมกลุ่มในข้อ 1 แล้ว คนในหมู่บ้านสามารถกู้ยืมเงินจากที่ใดได้บ้าง เช่น ธกส. นายทุน หรือธนาคารพาณิชย์ ในแต่ละแหล่งเงินให้ถามรายละเอียดต่อไปนี้

- เริ่มมีการกู้จากแหล่งนี้ตั้งแต่เมื่อไร ถามรายละเอียดเท่าที่ผู้ตอบจะตอบได้
- การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)

- จำนวนคนที่เป็สมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง
3. กองทุนหมู่บ้านต่างจากกลุ่มในข้อ 1 และแหล่งเงินกู้ในข้อ 2 อย่างไร และให้ถามในเรื่องต่อไปนี้
- เริ่มมีการกู้จากแหล่งนี้ตั้งแต่เมื่อไร ถามรายละเอียดเท่าที่ผู้ตอบจะตอบได้ โดยเฉพาะการวางกฎเกณฑ์เรื่องการกู้ยืมเงิน เช่น จำนวนเงิน ดอกเบี้ย การส่งคืนเงิน จำนวนคนที่ได้กู้ยืมเงิน
 - การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)
 - จำนวนคนที่เป็สมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง
4. ท่านคิดอย่างไรกับกองทุนหมู่บ้าน โดยเฉพาะกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กำหนดไว้เป็นอุปสรรคอย่างไรหรือไม่
5. ทำอย่างไรกองทุนหมู่บ้านจึงจะเป็นประโยชน์กับคนในชุมชนได้มากที่สุด
6. ท่านคิดว่ากองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านใด ที่ถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดี และหมู่บ้านท่านอยากจะทำตาม
- การตั้งกรรมการ การทำงานของคณะกรรมการ
 - การเพิ่มขึ้นของระเบียบต่างๆ

คำถามเกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตในชุมชน

- การแปรรูปผลผลิตในชุมชนเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่ มีเหตุจูงใจอะไรให้คนในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนหันมาแปรรูปผลผลิต
- ความรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตเป็นความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนหรือเป็นความรู้ใหม่ที่เพิ่งเข้ามา มีแรงจูงใจอะไรในชุมชนที่ทำให้เกิดการแปรรูปผลผลิต เช่น วัตถุประสงค์ ความรู้ในชุมชนเรื่องการแปรรูปผลผลิต การเข้ามาของการแปรรูปผลผลิตในชุมชน
- บทบาทสำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลผลิต
- วิธีการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต การจำหน่ายในชุมชนและนอกชุมชน
- ผลของการแปรรูปผลผลิตที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

- บทบาทของกองทุนหมู่บ้านในการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ในแง่ของการเป็นแหล่ง ทุน การรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่าย การสร้างความมั่นใจให้ผู้แปรรูปผลผลิตมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ในการแปรรูปผลผลิต การพัฒนาการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ฯลฯ

คำถามประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

- บัณฑิตอาสาและเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีลักษณะทำงานเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง การทำงานดังกล่าว สนับสนุนความมั่นคงในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

แนวคำถามสำหรับคนในชุมชนอื่น ๆ

1. คำถามเกี่ยวกับผู้ตอบและครอบครัว

ประวัติการอยู่ในชุมชน เช่น ย้ายมาจากที่อื่น หรือเกิดในชุมชนนี้ ถ้ามารายละเอียด ตั้งแต่เริ่มเข้ามาอยู่ หรือตั้งแต่เริ่มจำความได้เกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้ โดยให้ถามให้ชัดเจนว่าเรื่องที่ผู้ตอบเล่าให้ฟังเกิดขึ้นเมื่อไร พ.ศ. อะไร ควรถามให้เห็นความต่อเนื่องมาตามช่วงระยะเวลา มาจนถึงปัจจุบันว่าในเรื่องต่อไปนี้

- มีใครบ้างเป็นสมาชิกในครอบครัว มีการย้ายเข้าย้ายออกในกรณีใดบ้าง
- การสร้างบ้านทำอะไร ลักษณะบ้าน ขนาด การปลูกบ้าน วัสดุ
- สภาพทางธรรมชาติของหมู่บ้านในขณะนั้น เช่น ป่าไม้ ของป่า ที่ดิน สัตว์ตามธรรมชาติ แหล่งน้ำ แม่น้ำ ลำน้ำ พื้นที่ทำการเพาะปลูก ฯลฯ
- การจับจอง/การครอบครอง/การซื้อที่ดินในสมัยก่อน ทำกันอย่างไร พ่อแม่ท่านมีที่ดินมากน้อยแค่ไหน ทราบหรือไม่ว่า ที่ดินเหล่านั้นได้มาอย่างไร ที่ดินที่ท่านมีอยู่ได้มาอย่างไร ปัจจุบันท่านมีที่ดินเท่าไร แบ่งเป็นที่นา ที่ไร่ ที่สวนอย่างไร ท่านต้องเช่าที่ดินบ้างหรือไม่ ถ้ามถึงขนาดที่ดินที่เช่า เช่าทำอะไร วิธีการเช่าเป็นอย่างไร ท่านต้องเสียภาษีที่ดินหรือไม่ (ถ้ามถึงเอกสารสิทธิ์ และการเสียภาษีในแต่ละปี)
- การทำมาหากินในขณะนั้น เช่น การเก็บหาของป่า การปลูกข้าว การปลูกพืชไร่ การเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค และขาย ให้ถามรายละเอียดของการทำมาหากินแต่ละเรื่องให้

มากที่สุด เช่น ถ้ามีการปลูกข้าวไร่ ให้ถามวิธีการเลือกพื้นที่ การเตรียมดิน การหาเมล็ดพันธุ์ การดูแล การเก็บเกี่ยว ผลผลิต การกิน การขาย/แลกเปลี่ยนผลผลิต

- แรงงานที่ใช้ในการผลิตมาจากที่ใดบ้าง เช่น สมาชิกในครอบครัว แลกเปลี่ยนแรงงาน จ้างแรงงาน ถามรายละเอียดของวิธีการได้มาของแรงงานแบบต่างๆ
- การแลกเปลี่ยนหรือการขายผลผลิต ถามรายละเอียดเกี่ยวกับการขาย/แลกเปลี่ยนผลผลิต ขายให้ใคร ขายที่ไหน ถ้าแลกเปลี่ยน มีการแลกเปลี่ยนอย่างไร (ควรถามให้เห็นภาพของการแลกเปลี่ยนในอดีต ว่าสามารถทำให้คนสามารถได้มาซึ่งสิ่งจำเป็นในชีวิต ในเรื่องใดบ้าง เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค การทำเครื่องมือเครื่องใช้ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์) รวมทั้งการติดต่อกับคนนอกหมู่บ้านและในเมือง
- หัตถกรรมหรือการผลิตของใช้ในขณะนั้น เช่น การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ให้ถามรายละเอียดของการทำมาหากินแต่ละเรื่องให้มากที่สุด เช่น การจักสาน ใครเป็นคนทำ ทำอย่างไร หาวัสดุจากที่ไหน ช่วงเวลาที่ทำ
- การทำงานรับจ้าง สมัยก่อนมีการทำงานรับจ้างหรือไม่ การจ้างงานเริ่มมีเมื่อไร ถามรายละเอียดความเป็นมา ใครคือผู้จ้าง จ้างอย่างไร ท่านเคยทำงานรับจ้างหรือไม่ ถามรายละเอียด ว่ารับจ้างทำอะไร ได้ค่าตอบแทนอย่างไร นำเงินมาทำอะไร การทำงานรับจ้างเริ่มมีมากตั้งแต่เมื่อไร ส่วนใหญ่มีใครบ้านในหมู่บ้านที่ไปรับจ้าง เวลาไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ไปกันเป็นกลุ่มๆ หรือต่างคนต่างไป ถามรายละเอียดเกี่ยวกับการไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ได้ค่าตอบแทนอย่างไร ปกติท่านจะได้ชั่วคราวเกี่ยวกับการมีคนต้องการจ้างงานจากใคร หรือจากที่ไหน
- สมัยก่อน ใครเป็นผู้ดูแลความสงบ ความปลอดภัย ให้กับคนในหมู่บ้าน เวลาคนเดือดร้อน หรือมีเรื่องกันไปหาใคร หากมีहारลักขโมยสัตว์ หรือสิ่งของ หรือทะเลาะวิวาทกัน มีการจัดการกันอย่างไร สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาอย่างไร (ถามถึงผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีเป็นอย่างไรบ้าง)

2. รายได้ รายจ่าย หนี้สิน และภาษี (ถามย้อนหลังจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยพยายามแยกถามระหว่างช่วงที่ หาอยู่หากิน กับช่วงที่มีการซื้อขายและใช้เงินกันเป็นหลัก มาจนถึงปัจจุบัน โดยถามช่วงเวลาให้แน่นอนว่า การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อไรและอย่างไร)

ช่วงที่หาอยู่กิน

- ในอดีตเงินมีความสำคัญมากน้อยแค่ไหน ต้องใช้เงินซื้ออะไรบ้าง รายจ่ายที่สำคัญมีอะไรบ้าง หากเงินขาดมือทำอย่างไร ถามถึงแหล่งเงินกู้ยืม และดอกเบี้ย

- ในอดีตหาเงินได้อย่างไรบ้าง เช่น รับจ้าง ขายผลผลิต ถามรายละเอียด
- ในอดีตต้องมีการจ่ายภาษีหรือส่วยหรือไม่อย่างไร ถามรายละเอียด ตามที่ผู้ตอบทราบหรือเคยมีประสบการณ์
- นอกจากเงินแล้ว หากต้องมีการกู้หรือยืมอย่างอื่นหรือไม่ เช่น ข้าว พันธุ์พืช วัว ควาย เกวียน เครื่องมือเครื่องใช้
- มีปัญหาในการใช้คืนหรือไม่ ทำอย่างไร ถามรายละเอียดนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ช่วงที่มีการซื้อขายมากขึ้น

- การใช้เงินเริ่มมีมากขึ้นตั้งแต่เมื่อไร ถามความเป็นมาว่า เริ่มมีการใช้เงินเพื่อซื้ออะไรบ้าง หาเงินมาจากไหน ถามถึงแหล่งเงินกู้/ยืม ว่ามีที่ใดบ้าง เช่น นายทุน ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน พ่อแม่ ธกส. สหกรณ์ ถามถึงจำนวนเงินที่กู้ได้ วิธีการกู้ยืม ดอกเบี้ย การค้าประกัน การใช้คืน
- ในความคิดเห็นของท่าน แหล่งเงินกู้ใดที่มีความสะดวก ดี สำหรับผู้กู้ ให้ถามว่าดีหรือสะดวกอย่างไร แหล่งเงินกู้ใด ค่อนข้างมีปัญหากับผู้กู้ มีปัญหาอะไรบ้าง
- ท่านเคยมีปัญหว่าต้องการเงิน แต่ไม่มีแหล่งกู้ยืมบ้างหรือไม่ พูดคุยรายละเอียด ว่า ต้องการเงินไปทำอะไร และได้แก้ปัญหอย่างไร
- ท่านเคยกู้เงินจากที่ใดบ้าง (เช่น ธกส. ธนาคาร สหกรณ์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์) ถามรายละเอียดถึง กู้เงินไปทำอะไร วิธีการกู้ การค้าประกันจำนวนเงินที่กู้ ดอกเบี้ย การคืนเงิน
- ท่านเคยนำที่ดิน บ้าน วัว ควาย ทรัพย์สินอื่นๆ ไปจำนองหรือจำนำหรือไม่ ถ้าเคย ถามรายละเอียด ถึงวิธีการ ผู้รับจำนำ/จำนอง ดอกเบี้ย การไถ่ถอน ระยะเวลา

ช่วงปัจจุบัน

- ปัจจุบัน หากท่านต้องการกู้/ยืมเงิน สามารถกู้/ยืมจากที่ใดได้บ้าง การกู้/ยืมเงินในปัจจุบันสะดวกกว่าแต่ก่อนหรือไม่ พูดคุยเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการกู้/ยืมเงินจากแหล่งต่างๆ เกี่ยวกับความสะดวก ปัญหา และอุปสรรค

3. การเป็นสมาชิกกลุ่มการเงิน

- ท่านเป็นสมาชิกกลุ่มเงินออมหรือกลุ่มการเงินอะไรบ้าง เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่ม สหกรณ์ กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มอาชีพ ตามรายละเอียดเกี่ยวกับการสมัคร สมาชิก ค่าสมาชิก ผลตอบแทน สิทธิในการกู้ยืม ดอกเบี้ย

4. กองทุนหมู่บ้าน

- ท่านได้ร่วมประชุมในการเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ พูดคุยเกี่ยวกับการประชุม เช่น วัน เวลาที่ประชุม จำนวนผู้มาประชุม ผู้นำการประชุม วัตถุประสงค์ สาระของการประชุม บรรยากาศการประชุม ของการประชุม การเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้าน วิธีการเลือกกรรมการ
- ท่านได้สมัคร หรือได้รับเสนอชื่อเป็นกรรมการกองทุนหรือไม่ ท่านคิดอย่างไรกับการเป็นคณะกรรมการกองทุน ท่านได้รับเลือกหรือไม่ ท่านคิดอย่างไรเกี่ยวกับคณะกรรมการกองทุน พอใจหรือไม่อย่างไร
- ใครเป็นประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เลือกกันอย่างไร คนทั่วไปคิดอย่างไรกับกรรมการกองทุน ตัวท่านเองคิดอย่างไร
- ท่านเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ การเป็นสมาชิกต้องทำอะไร ทุกคนในหมู่บ้านเป็นสมาชิกหรือไม่ ต้องมีการส่งเงินสัจจะ หรือเงินค่าสมาชิกอย่างไร ท่านคิดอย่างไรกับกองทุนหมู่บ้าน กองทุนหมู่บ้าน ต่างจากกลุ่มออมทรัพย์ หรือแหล่งกู้เงินอื่นๆ อย่างไร
- ท่านได้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านหรือไม่
 - ถ้ากู้ พูดคุยเกี่ยวกับวิธีการกู้ ความยุ่งยาก ความสะดวก จำนวนเงินที่กู้ กู้ไปทำอะไร ดอกเบี้ยถูกหรือแพงไปอย่างไร การใช้คืนยุ่งยากหรือไม่ วิธีการส่งคืนทำอะไร ท่านสามารถใช้คืนได้ตามกำหนดหรือไม่ เงินที่ใช้คืนได้มาจากไหน (เช่น รับจ้าง ขายของ) ปีหน้าคิดจะกู้อีกหรือไม่ อย่างไร ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่
 - ถ้าไม่ต้องการกู้ ท่านเคยคิดจะกู้เงินกองทุนหรือไม่อย่างไร ที่ท่านไม่ต้องการกู้เงินเป็นเพราะอะไร (เช่น วงเงินน้อยไป ระยะเวลาสั้นไป ไม่มี

ความจำเป็น ขั้นตอนยุ่งยาก ฯลฯ) ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของ กองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่

- ถ้าต้องการกู้ แต่ไม่ได้อนุมัติเงินให้กู้หรือไม่สามารถกู้ได้ ท่านต้องการกู้เงินไปทำอะไร ที่ท่านไม่ได้กู้เป็นเพราะอะไร ทำไมท่านต้องการกู้เงินจาก กองทุนหมู่บ้าน ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่ เมื่อไม่ได้กู้เงินจากกองทุน ท่านได้ไปกู้เงินจากแหล่งอื่นแทนหรือไม่
- ดอกเบี้ยของกองทุนหมู่บ้านแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นอย่างไร การกำหนด อัตราดอกเบี้ยขึ้นอยู่กับเหตุผลใด
- มีการกู้มากกว่า 2 หมื่น หรือ 5 หมื่น ทำได้อย่างไรหรือ
- ท่านอยากเห็นการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเป็นอย่างไร ท่านคิดว่าทำอย่างไร กองทุนหมู่บ้านจะเป็นประโยชน์แก่ท่าน และคนอื่นๆ ในหมู่บ้านให้ได้มากที่สุด
- ปีหน้าท่านจะสมัครเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ เพราะอะไร ท่านคิดว่าท่านมีโอกาสจะได้เป็นกรรมการหรือไม่ เพราะอะไร
- ท่านเคยพูดคุยกับคนในหมู่บ้าน หรือคนอื่นๆ ทั้งที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านและที่ไม่ได้เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ พูดคุยในเรื่องใดบ้าง ถ้ามายละเอียด
- ท่านคิดว่า การมีกองทุนหมู่บ้านทำให้หมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร

5. การทำมาหากินในปัจจุบัน

- **แหล่งน้ำ** น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกมาจากไหน เช่น น้ำฝน น้ำจากสระ จากลำคลอง ห้วยลำพระเพลิง หรือห้วยอื่นๆ น้ำเพียงพอกับการเพาะปลูกหรือไม่ ถ้าน้ำไม่พอ เช่น ฝนไม่ตกตามฤดูกาล แห้งแล้ง ทำอย่างไร มีการท่อน้ำจากลำพระเพลิง หรือลำลำลายเข้านาหรือไม่ การท่อน้ำทำอย่างไร
- ในปัจจุบัน ท่านปลูกพืชอะไรบ้าง ถ้ามายละเอียดของชนิดของพืชที่ปลูก และที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกพืชแต่ละชนิด ช่วงเวลาที่ปลูก โดยให้เริ่มจากช่วงก่อนฤดูฝน ซึ่งเป็นช่วงของการเตรียมดินเพื่อทำนา ประมาณเดือนมีนาคม ว่ามีการปลูกพืชอะไร ใช้พื้นที่เท่าไร มีการใช้แรงงานอย่างไร มีการจ้างงานหรือไม่ ใช้เครื่องมือเครื่องจักรอะไรบ้าง แล้งน้ำ ขยายผลผลิตหรือไม่ หรือเก็บไว้บริโภค และค่อยๆ ถาม

ไล่ไปที่ละเดือน (ผู้ที่ต้องถามรายละเอียดของการเพาะปลูกพืชเฉพาะเรื่อง ให้ถามรายละเอียดในตอนหลัง แต่ถามให้ได้ภาพรวมก่อน ว่าการปลูกพืชแต่ละอย่างมีความเกี่ยวพันกันอย่างไร)

- **การจับปลาน้ำจืด** เดิมนั้นยังมีการจับปลา หรือสัตว์น้ำอื่นๆ กับอย่างไรบ้าง จับกันอย่างไร ใช้เครื่องมืออะไรบ้าง ใครเป็นผู้ทำเครื่องมือ สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างไร พันธุ์ปลา หรือปริมาณปลาเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการสร้างอ่างเก็บน้ำหรือไม่ ตัวท่านเองจับปลาหรือไม่อย่างไร
- **การเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน** สัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งานมีอะไรบ้าง เลี้ยงกันอย่างไร มีจำนวนมากน้อยแค่ไหน ได้พันธุ์สัตว์มาจากไหน มีการขายสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งานหรือไม่ ทำไมจึงขาย นำไปขายที่ไหน ราคาเป็นอย่างไร
- **สัตว์ที่เลี้ยงไว้เป็นอาหาร** มีสัตว์อะไรบ้างที่เลี้ยงไว้เป็นอาหาร เลี้ยงกันอย่างไร มีจำนวนมากน้อยแค่ไหน ได้พันธุ์สัตว์มาจากไหน มีการขายสัตว์ที่เลี้ยงไว้เป็นอาหารหรือไม่ ทำไมจึงขาย นำไปขายที่ไหน ราคาเป็นอย่างไร
- ท่านไปรับจ้างทำงานที่ไหนบ้างหรือไม่ ถามรายละเอียดเกี่ยวกับ งาน สถานที่ ค่าจ้าง ช่วงเวลาที่ทำงาน รายได้

6. การบริโภค

- ตั้งแต่จำความได้ มีอะไรบ้างที่บ้านท่าน หรือที่ท่านต้องซื้อหามากิน/ใช้ ถามรายละเอียดเกี่ยวกับอาหารหรือสิ่งของที่ต้องซื้อ โดยถามถึงตลาดที่ไปซื้อ ความบอราคา สภาพการณ์เหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ให้ผู้ตอบเล่ารายละเอียดว่าประเภท หรือชนิดของที่ซื้อ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เช่น จักรยาน วิถียุทธานซิสเตอร์ มอเตอร์ไซด์ ที่วี รถไถ เริ่มเข้ามา ตั้งแต่เมื่อไหร่ ใครเป็นผู้ซื้อ/นำเข้ามาใช้เป็นคนแรกๆ ท่านได้ชื่อของเหล่านี้บ้างหรือไม่ ทำไมจึงซื้อ การหาเงินมาซื้อของเหล่านี้ ทำอย่างไร ซื้อจากที่ไหน
- เวลาที่ท่านจะซื้อของที่มีราคาแพง (เช่น รถมอเตอร์ไซด์ รถไถเดินตาม ที่วี วิถี) และของจำพวกปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ ท่านทำอย่างไรบ้าง ก่อนตัดสินใจซื้อ (เช่น หารายละเอียดหรือข้อมูลเกี่ยวกับของที่จะซื้อจากที่ไหน ข้อมูลเกี่ยวกับอะไรปรึกษาใครบ้าง)

- ท่านพอจะจำได้หรือไม่ว่า มีอะไรบ้างที่ท่านเคยผลิตหรือทำได้เอง แต่ต่อมาท่านเริ่มไม่ค่อยได้ทำ แต่ไปหาซื้อจากร้านค้า หรือตลาด เพราะอะไรจึงไม่ทำเองแต่ไปหาซื้อมาแทน (ค่อยๆ ถ้ามถึงสิ่งต่างๆ รวมทั้งของที่เกี่ยวข้องกับการผลิตด้วย) นอกจากนี้มีอะไรบ้างที่เมื่อก่อนไม่ได้เป็นสิ่งจำเป็น ไม่ต้องซื้อหา แต่เดี๋ยวนี้ต้องซื้อ (เช่น พันธุ์พืช ปุ๋ย อาหารบางอย่าง ฯลฯ)

7. การเจ็บไข้ได้ป่วยในปัจจุบัน ต่างจากในสมัยมีโรค หรือความเจ็บป่วย หรืออาการไม่สบาย อันเกิดจากสภาพแวดล้อม เช่น แหล่งน้ำ อากาศ ของเสีย หรือการเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ ก่อนอย่างไร ท่านคิดว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากอะไร ในรอบปีที่ผ่านมา คนในครอบครัวท่าน หรือตัวท่านเอง มีการเจ็บป่วย หรือไม่สบาย อย่างไรบ้าง

- มีโรคหรือความเจ็บป่วยใดที่ท่านคิดว่าเป็นผลมาจากการทำมาหากิน หรือการทำงาน เช่น การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การใช้เครื่องมือเครื่องจักร การทำงานรับจ้าง การใช้แรงงาน การทำอาชีพบางอย่าง เช่น การเลี้ยงสัตว์ การจับสัตว์ การทำนา หรือการเพาะปลูก
- มีโรคหรือความเจ็บป่วย หรืออาการไม่สบาย อันเกิดจากการกินอาหาร เครื่องดื่ม น้ำ ในชีวิตประจำวัน ของท่านหรือไม่อย่างไร
- บ้างหรือไม่อย่างไร

8. คำถามเกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตในชุมชน

- การแปรรูปผลผลิตในชุมชนเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่ มีเหตุจูงใจอะไรให้คนในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนหันมาแปรรูปผลผลิต
- ความรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตเป็นความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนหรือเป็นความรู้ใหม่ที่เพิ่งเข้ามา มีแรงจูงใจอะไรในชุมชนที่ทำให้เกิดการแปรรูปผลผลิต เช่น วัตถุประสงค์ ความรู้ในชุมชนเรื่องการแปรรูปผลผลิต การเข้ามาของการแปรรูปผลผลิตในชุมชน
- บทบาทสำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลผลิต
- วิธีการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตการจำหน่ายในชุมชนและนอกชุมชน
- ผลของการแปรรูปผลผลิตที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

- บทบาทของกองทุนหมู่บ้านในการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ในแง่ของการเป็นแหล่ง ทุน การรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่าย การสร้างความมั่นใจให้ผู้แปรรูปผลผลิตมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ในการแปรรูปผลผลิต การพัฒนาการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ฯลฯ

9. คำถามประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

- บัณฑิตอาสาและเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีลักษณะทำงานเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง การทำงานดังกล่าว สนับสนุนความมั่นคงในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

วิจัยเชิงปฏิบัติการ

เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ

อภิชาติ ทองอยู่

ชุดที่ 1: บทเรียนจากภาคเหนือ

การสะสมเงินตราของชุมชนชายขอบในกระแสความเปลี่ยนแปลง

ดร. พรใจ ลีทองอิน

สืบสานความรู้สวนโบราณไทยเลื่อง

ศรีชัย พรประชาธรรม

พลิกฟื้นหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อสืบสานชุมชน

ดร. เกตุมณี มากมี

เกาะสินธุคเมียง:สู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ดร. เกตุมณี มากมี

บ้านน้อทราย: ความเข้มแข็งจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ดร. ศศิธร ศิริประเสริฐกุล

หนี้สินของชุมชนชายขอบและกองทุนหมู่บ้านในกระแสความเปลี่ยนแปลง

ดร. พรใจ ลีทองอิน

ชุดที่ 2: บทเรียนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ทุนชุมชน ยุทธศาสตร์ครอบครัว และกองทุนหมู่บ้าน

ดร. มณีนัย ทองอยู่

ชุดที่ 3: บทเรียนจากภาคกลาง

ชุดที่ 3.1: บทเรียนจากภาคกลางตอนบน

ทุนชุมชนภายใต้การจัดการของนายทุนท้องถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์

ดร. พิสมัย รัตนโรจน์กุล

ทุนชุมชนภายใต้การจัดการของประชาคมในจังหวัดนครสวรรค์

ดร. พิสมัย รัตนโรจน์กุล

ชุดที่ 3.2: บทเรียนจากภาคกลาง

ทุนชุมชน:ภาพสะท้อนแห่งความเป็นชุมชนบ้านมะกอกใต้

ดร. พนารัช ปรีดากรณ์

บ้านกุลแก้ว: จากชาวนาสู่ผู้ค้าและการแปรรูปผลผลิตรายย่อย

ดร. อุษณีย์ ธโนสวรย์

การต่อ ยอดทุนชุมชนจากภูมิปัญญาด้านการจักสาน

ดร. พนารัช ปรีดากรณ์

น้ำตาลมะพร้าว: รสหวานที่จางหาย

ผศ.ดร.ทศพร มณีศรีจำ

จากนา...สู่สวนส้มแลร์สอร์ทิมภู

พ.อ.ดร. จิรศักดิ์ สุขวัฒนา

อาชีพทำนา:วิถีแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคมโลกาภิวัตน์

ดร.อภิชัย ศรีโสภิต

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

การดำรงอยู่ของชุมชนชาวสวน

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง

ชาตรี ทองสารี

คนสู่ทะเล: วิธีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวประมง

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง

วัลยา ภูมิภักดีพรรณ

กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับพื้นที่ทุนชุมชน

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

กองทุนหมู่บ้านเขามัน: ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

ชุดที่ 5: บทเรียนจากภาคตะวันตก

พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

ผศ.ดร. เพ็ญศิริ จีระเชชากุล

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

ทุนชุมชนในกระแสการพัฒนา

ดร.พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน

ปฏิบัติการทุนนิยม: การปะทะ ประสานของสังคมเกษตรกรรม

นรินทร์ สังข์รักษา

ชุดที่ 6: บทเรียนจากภาคใต้

การจัดการกองทุนภายใต้ศรัทธาแห่งอิสลาม

ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

ดวงรัตน์ ดีแม

การจัดการกองทุนหมู่บ้านกับการเปลี่ยนแปลงแห่งจินตนา

ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

กองทุนเงินล้านกับการสร้างโอกาส

การเติมเต็มความมั่นคงทางสังคมของชุมชน

ดร. อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล

บ้านโคกสัก: วิถีชีวิตจากชานาสู่สวนยาง

ผศ.ดร. วันชัย ธรรมสังการ

บ้านหาดไข่เต่า: วิถีชาวเลกับการเปลี่ยนแปลง

ผศ.ดร. วันชัย ธรรมสังการ

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดท่องเที่ยว

ดร.จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดเขียวจี

ดร.จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส